

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јулија Л. Шапић

**ПРОСТОРНИ ФРАГМЕНТИЗАТОРИ
У РУСКОМ ЈЕЗИКУ
У ПОРЕЂЕЊУ СА СРПСКИМ**

докторска дисертација

Београд, 2018.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Julija L. Šapić

**SPATIAL FRAGMENTISERS
IN RUSSIAN LANGUAGE
IN COMPARISON WITH SERBIAN**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2018.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јулија Л. Шапић

**ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ
ФРАГМЕНТИЗАТОРЫ
В РУССКОМ ЯЗЫКЕ
В СОПОСТАВЛЕНИИ С СЕРБСКИМ**

докторска дисертација

Београд, 2018.

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:

Проф. др Предраг Пипер

Редовни професор Филолошког Факултета

Универзитета у Београду, редовни члан САНУ

Чланови комисије:

Доц. др Биљана Марић

Филолошки Факултет Универзитета у Београду

Доц. др Марина Николић

Филозофски Факултет Универзитета у Косовској Митровици

Датум одбране: _____

Просторни фрагментизатори у руском језику у поређењу са српским

Резиме

Предмет овог дисертационог истраживања чини контрастивни опис подсистема именица са просторним значењем, које су обухваћене термином *просторни фрагментизатори* (у даљем тексту ПФ), као једне од семантичких структура за изражавање просторних односа у руском језику у поређењу са српским.

Према предложеној дефиницији, под просторним фрагментизаторима се подразумевају речи и изрази, који означавају део неког унутрашњег или спољашњег простора, а који сами не могу бити релативно самостални простор, већ су фрагменти неке просторне целине. Издвојене су једночлане и двочлане јединице овог подсистема. Једночлани ПФ у руском језику јесу *близь, близость, бок, верх, верхушка, вершина, внутренность, высь, глубина, глубь, даль, дно, зад, изнанка, край, конец, лицо, начало, низ, перёд, периферия* и други, а у српском језику *вис, висина, даљина, дно, дубина, зачеље, залеђе, ивица, крај, лице, наличје, периферија* и сл. Они чине основ овог подсистема и њиховој парадигматици и синтагматици се посвећује највише пажње. Двочлани ПФ су представљени синтагмама *верхняя поверхность, внутренняя сторона, нижняя часть* и другим именичким синтагмама које у свом саставу имају именице *часть, сторона, поверхность* и просторне придеве *внутренний, внешний, передний, задний, боковой, лицевой, изначный, левый, правый, тыльный* и други. У српском језику њима одговарају *горња површина, унутрашња страна, доњи део* и њима сличне синтагме са именицама *део, страна* и површина и просторним придевима *предњи, задњи, унутрашњи, спољашњи, бочни, леви, десни* и други.

Потенцијал питања семантичке категорије простора у лингвистици додатно је подстакнут развојем когнитивних наука и актуелном антропоцентричном научном парадигмом, тј. пажњом према човеку у простору. Зато је семантичка категорија простора изабрана као објекат датог истраживања. Рад се ослања на достигнућа савремене лингвистичке науке у области истраживања језичких категорија простора у руском и српском језику. У тексту се користи појмовно-термилошки апарат посебне теорије семантичких локализација Предрага Пипера. Ситуациони оквир и разграната структура систематизованих просторних значења користе се као полазиште за разматрање оријентационих односа код ПФ. Терминосистем ове теорије чине њени базни елементи *локализатор, објекат локализације* и *оријентир*, а на њиховој основи су детаљно дефинисани просторни односи базирани на

интралокализованости и екстралокализованости, динамичком и статичком аспекту локализације. У ситуацији локализације ПФ обично врше функцију просторног оријентира, често у комбинацији са другим средствима: *Видны круги на поверхности воды*. Са синтаксичког аспекта, они се разматрају у функцији прилошких адвербијала, иако им категоријалне особине (статус именице) често обезбеђују субјекатску или објекатску функцију у реченици: *Вершина холма покрита снегом; Посмотрите на вершину холма*.

ПФ спадају у високо фреквентна средства са богатим метафоричким потенцијалном, која до сада нису била темељно проучавана ни у руском, ни у српском језику (осим спорадичних истраживања појединих јединица или семантичких опозиција). Према томе, у овом истраживању је дефинисан циљ – систематизација и контрастивни опис подсистема ПФ у руском језику у поређењу са српским ради откривања сличности и разлика између та два подсистема (и два језика) на семантичком, лексичко-граматичком и функционалном нивоу.

На основу лексикографске, корпусне и књижевноуметничке грађе ексцерпиран је адекватни језички материјал који је додатно реинтерпретиран у складу са дефиницијом ПФ, када је то било неопходно. Парадигматски су размотрене јединице које носе заједничка просторна значења вертикалне локализованости, фронталне локализованости и сл. и која су представљена опозицијама 'горњи део-доњи део', 'предњи део-задњи део', 'унутрашњи део-спољашњи део', 'близина-даљина' итд. Наведени су и неки статистички подаци из корпуса руског језика који илуструју употребну вредност јединица.

У издвојеним семантичким опозицијама анализирани су синтагматске везе елемената овог подсистема са фокусом на однос 'просторни део-просторна целина'. Да би се одговорило на питање са којим се целинама (не) слажу фрагменти, примери из корпусне грађе груписани су у лексичко-семантичке групе базиране на дихотомији човеково окружење-природно окружење, а у оквиру прве групе издвојене су тематске целине „Човек и животиње. Делови тела“; „Грађевине“; „Предмети“ (намештај, посуђе) и друге. На тај начин је детаљно размотрено питање лексичко-семантичког слагања ПФ са просторном целином за сваку опозицију осим 'близина-даљина', где су се такви критеријуми, због природе опозиције, учинили ирелевантним.

Сличности и разлике у инвентару и функцијама ПФ су тестирани на примерима из књижевноуметничких текстова на руском језику и њиховим преводима на српски језик.

Поређење је потврдило основну хипотезу у раду – да су ови просторни подсистеми руског и српског језика организовани на сличан начин, да су јединице тих подсистема изоморфне другим просторним подсистемима (предлога, прилога, придева) са којима су повезане унутарјезичким везама и да су сличне и упоредиве на међујезичком нивоу. Константована је склоност ка конверзији једних система у друге, која се испољава у поређењу оригиналних текстова и њихових превода. Поређење је такође показало да је подсистем ПФ руског језика нешто детаљније издиференциран у односу на подсистем српског: рецимо, на примеру вертикалне оријентације констатовани су конвергентни односи (*верх, верхушка, вершина – горњи део*). Константовано је и то да се у сваком језику одражава индивидуална слика света која утиче на избор одређених ПФ (*кончики пальцев – врхови прстију, вершина горы – врх планине, подравнять кончики волос – поравнати крајеве, край стола – ивица стола, повернуться на бок – окренути се на страну* и сл.). Резултати овог рада представљају полазиште за даља истраживања у области метафора базираних на просторним односима које нису разматране у овом раду (*политический фронт, верх совершенства, изнанка жизни* итд.)

Кључне речи: простор, просторна локализација, именице, оријентир, локализатор, просторни фрагментизатор, део, семантика, слагање

Научна област: Лингвистика, Славистика; Ужа научна област: Руски језик

УДК 811.161.1'37:811.163.41'37(043)

Spatial fragmentisers in Russian language in comparison with Serbian

Abstract

This research dissertation focuses on the contrasting description of the subsystem of nouns with spatial meaning, which shall be defined by the term *spatial fragmentisers* (hereinafter: SF), as a form of semantic structure for expressing spatial relations in the Russian language compared to Serbian.

The spatial fragmentisers shall mean words and expressions, which signify a part of some interior or exterior space, which individually cannot represent rather independent space, yet are fragments of some spatial entity. One-constituent and two-constituent units of this system have been selected. One-constituent SFs of Russian language are *близь, близость, бок, верх, верхушка, вершина, внутренность, высь, глубина, глубь, даль, дно, зад, изнанка, край, конец, лицо, начало, низ, перёд, периферия* and other, and in Serbian there are *вис, висина, дальина, дно, дубина, зачелье, залеђе, ивица, крај, лице, наличје, периферија*, and other. They form the foundation of this subsystem and their paradigmatics and syntagmatics shall receive the most of the focus. Two-constituent SFs are described by syntagms *верхняя поверхность, внутренняя сторона, нижняя часть* and other noun syntagms that are composed of nouns such as *часть, сторона, поверхность* and spatial adjectives *внутренний, внешний, передний, задний, боковой, лицевой, изнаночный, левый, правый, тыльный* and other. In Serbian these are corresponded by *горња површина, унутрашња страна, доњи део* and similar syntagms such as *део, страна* and *површина* and spatial adjectives *предњи, задњи, унутрашњи, спољашњи, бочни, леви, десни* and other.

The development of cognitive science and trending anthropocentric scientific paradigm, meaning the attention to a human in the space, additionally encouraged the great potential of the subject of semantic category of space in the linguistics. Therefore, the semantic spatial category has been selected as the object of the research concerned. This paper refers to the achievements of the contemporary linguistics in the field of the research of spatial language categories in Russian and Serbian language. This text uses the conceptual and terminological apparatus of the special theory of semantic localisations by Predrag Piper. Situational framework and well-developed tree structure of systematised spatial meanings shall be used as a starting point for exploring the SFs orientation relations. The

terminological system of this theory is represented by its basic elements *a localiser, an object of localisation and an orienteer*, which have been used to define in detail the spatial relations which are based on inter-localisation and extra-localisation and dynamic and static aspect of the localisation. For the purpose of localisation, the SFs usually carry out the function of a spatial orienteer, often combined with other instruments: *Видны круги на поверхности воды*. From the syntactic aspect, they are observed through the function of adverbials, although their category characteristics (status of a noun) often ensure them a function of a subject or an object in the sentence: *Вершина холма покрыта снегом; Посмотрите на вершину холма*.

The SFs belong to the high-frequency instruments with rich metaphorical potential that were not thoroughly studied either in Russian or Serbian language so far (apart from some occasional research of separate units or semantic oppositions). Moreover, the objective of this research has been so defined – systematisation and contrastive description of the SFs subsystem in the Russian language in comparison to Serbian to detect similarities and differences between the two subsystems (and two languages) at the semantic, lexical, grammatical and functional level.

On the basis of lexicographic, corpus and literature and art material, the appropriate language material has been excerpted and also reinterpreted in accordance with the SF definition, where necessary. The units that are conveying the common spatial meanings of vertical and frontal localisation and similar, as demonstrated by the oppositions: 'upper part – lower part', 'frontal part – back part', 'interior part – exterior part', 'closeness – remoteness', and other, have been reviewed through paradigms. Some statistical data from Russian language corpus has been mentioned, illustrating the value of use for the units.

The syntagmatic relations of the elements of this subsystem with the focus on the relation 'spatial part – spatial entity' have been analysed in the framework of separated semantic oppositions. In order to answer to which entities the fragments (do not) match, the corpus material examples have been divided into lexical-semantic groups based on the dichotomy of open space – closed space, and in the first group, the following thematic entities have been identified "Humans and animals. Body parts"; "Buildings"; "Objects" (furniture, dishware) and other. The subject of lexical and semantic match of SFs with spatial entities has been thus reviewed in detail for each opposition except for closeness – remoteness, as due to the nature of the opposition, these criteria seemed irrelevant to this situation.

Similarities and differences in the inventory and the functions of SFs have been tested through examples taken from literature and art texts in Russian and their translations into Serbian.

The comparison has confirmed the fundamental hypothesis of the paper – that these spatial subsystems of Russian and Serbian language are organised in a similar manner, where these subsystem units are isomorphs for other spatial subsystems (prepositions, adverbs, adjectives), they are connected via internal language links and are similar and comparable between the languages. The tendency for conversion of one system to another has been identified, which has been demonstrated through the comparison of original texts and their translations. The comparison has also revealed that SFs subsystem in Russian is relatively more diversified in comparison to Serbian subsystem: for example, in samples for vertical orientation, the convergent relations were identified (*верх, верхушка, вершина – горњи део*). It has been identified that each language reflects the individual view of the world that determines the selection of specific SFs (*кончики пальцев – врхови прстију, вершина горы – врх планине, подравнять кончики волос – поравнати крајеве, край стола – ивица стола, повернуться на бок – окренути се на страну* and other). The results from this paper shall be considered a starting point for further research in the field of metaphors based on the spatial relations that were not reviewed in this paper (*политический фронт, верх совершенства, изнанка жизни*, and other.)

Keywords: space, spatial localisation, nouns, orienteer, localiser, spatial fragmentiser, part, semantics, match

Scientific field: Linguistics, Slavic studies; Specific scientific field: Russian language

UDC 811.161.1'37:811.163.41'37(043)

Пространственные фрагментизаторы в русском языке в сопоставлении с сербским

Резюме

Предметом данного диссертационного исследования является сопоставительное описание подсистемы существительных с пространственным значением, называемых термином *пространственные фрагментизаторы* (далее: ПФ) как одной из семантических структур для выражения пространственных отношений в русском языке в сопоставлении с сербским.

По предложенному в работе определению, под пространственными фрагментизаторами подразумеваются слова и выражения, которые означают часть определенного внутреннего или внешнего пространства и которые сами по себе не могут быть относительно самостоятельным пространством, но являются фрагментами единого пространственного целого. Выделены одночленные и двучленные единицы данной подсистемы. Одночленными ПФ в русском языке являются *близь, близость, бок, верх, верхушка, вершина, внутренность, высь, глубина, глубь, даль, дно, зад, изнанка, край, конец, лицо, начало, низ, перёд, периферия* и т. п., а в сербском языке – *вис, висина, дальина, дно, дубина, зачелье, залеђе, ивица, крај, лице, наличје, периферија* и т. п. Они являются базовыми в данной подсистеме, и их парадигматике и синтагматике посвящено особое внимание. Двучленные ПФ представлены синтагмами *верхняя поверхность, внутренняя сторона, нижняя часть* и другими именными словосочетаниями, имеющими в своем составе существительные *часть, сторона, поверхность* и прилагательные с пространственным значением *внутренний, внешний, передний, задний, боковой, лицевой, изнаночный, левый, правый, тыльный* и др. В сербском языке имеются соответствующие *горња површина, унутрашња страна, доњи део* и им подобные словосочетания с существительными *део, страна и површина* и пространственными прилагательными *предњи, задњи, унутрашњи, спољашњи, бочни, леви, десни* и другими.

Актуальность вопросов семантической категории пространства в лингвистике обусловлена развитием когнитивных наук и господствующей в науке антропоцентрической парадигмой, т. е. вниманием к человеку в пространстве. В соответствии с этим, семантическая категория пространства выбрана объектом данного исследования. Работа опирается на достижения современной лингвистики в области языковых категорий пространства в русском и сербском языке. В тексте

используется понятийно-терминологический аппарат особой теории семантических локализаций Предрага Пипера. Ситуационные рамки и развитая структура систематизированных пространственных значений являются отправной точкой при рассмотрении ориентационных отношений ПФ. Терминосистему данной теории составляют ее базовые элементы *локализатор*, *объект локализации* и *ориентир*, а на их основании детально дифференцируются пространственные отношения, основанные на отношениях интралокализованности и экстралокализованности, динамическом и статическом аспектах локализации. В ситуации локализации ПФ обычно выполняют функцию пространственного ориентира, часто в комбинации с другими средствами: *Видны круги на поверхности воды*. В синтаксическом аспекте они рассматриваются в функции наречных адвербиалов, хотя, в соответствии с категориальными характеристиками (статусом имени существительного), часто им отводится субъектная или объектная синтаксическая функция: *Вершина холма покрыта снегом*; *Посмотрите на вершину холма*.

ПФ относятся к высокочастотным языковым средствам с богатым метафорическим потенциалом, которые до настоящего момента не изучались системно ни в русском, ни в сербском языке (за исключением исследований отдельно взятых единиц или семантических оппозиций). Данное исследование ставит своей целью систематизацию и сопоставительное описание подсистемы ПФ в русском языке в сопоставлении с сербским в целях установления сходств и различий между этими двумя подсистемами (и двумя языками) на семантическом, лексико-грамматическом и функциональном уровне.

На основании лексикографических и корпусных данных и произведений художественной литературы произведен отбор соответствующего языкового материала, который дополнительно реинтерпретирован в соответствии с определением ПФ, когда это было необходимо. Парадигматически анализируются единицы, объединенные общими пространственными значениями вертикальной локализованности, фронтальной локализованности и другими пространственными значениями, описанными в теории семантических локализаций, которые представлены оппозициями 'верхняя часть-нижняя часть', 'передняя часть-задняя часть', 'внутренняя часть-наружная часть', 'близость-даль' и т. д. Приводятся и некоторые статистические данные из корпуса русского языка, иллюстрирующие прагматический потенциал данных единиц.

В выделенных семантических оппозициях анализируются также синтагматические связи элементов данной подсистемы с фокусом на отношение 'пространственная часть-пространственное целое'. С целью ответа на вопрос, с какими типами целого (не) сочетается та или иная группа ПФ, примеры из корпусного материала сгруппированы в лексико-семантические группы, базированные на дихотомии человеческого окружения и природного окружения, при чем в рамках первой группы выделены также тематические целые *Человек и животные. Части тела; Сооружения; Предметы (мебель, посуда)* и другие. Подробно рассмотрен вопрос лексико-семантической сочетаемости слов в функции ПФ с пространственным целым в каждой из оппозиций, кроме оппозиции 'близость'-'даль', в которой выбранные критерии нерелевантны из-за природы оппозиции.

Сходства и различия в инвентаре и функциях ПФ тестированы на примерах из литературных текстов, написанных на русском языке, и их переводов на сербский язык.

Сравнение подтвердило основную гипотезу диссертационного исследования о том, что пространственные подсистемы русского и сербского языков организованы схожим образом, что единицы данных подсистем изоморфны с другими пространственными подсистемами (подсистемами предлогов, наречий, прилагательных), с которыми они связаны внутриязыковыми связями, и что они схожи и сопоставимы на межъязыковом уровне. Констатирована склонность к конверсии одних подсистем в другие, которая становится очевидна при сопоставлении оригинальных текстов с их переводами. Сопоставление показало также, что подсистема ПФ русского языка детальнее дифференцирована по отношению к подсистеме сербского: так, на примере отношений вертикальной ориентации замечена конвергенция (*верх, верхушка, вершина – горњи део*). Высказана констатация, что в каждом из рассматриваемых языков отражается индивидуальная картина мира, оказывающая влияние на выбор тех или иных ПФ (*кончики пальцев – врхови прстију, вершина горы – врх планине, подравнять кончики волос – поравнати крајеве, край стола – ивица стола, повернуться на бок – окренути се на страну* и т. п.). Результаты данного исследования представляют собой опору для дальнейших исследований в области метафоры, основанной на конкретно-пространственных отношениях, не рассматривавшихся в настоящей работе (*политический фронт, верх совершенства, изнанка жизни* и т.д.)

Ключевые слова: пространство, пространственная локализация, существительные, ориентир, локализатор, пространственный фрагментизатор, фрагмент, семантика, сочетаемость

Научная область: Лингвистика, Славистика; Узкая научная область: Русский язык

УДК 811.161.1'37:811.163.41'37(043)

САДРЖАЈ

Увод	1
ГЛАВА 1.....	6
РЕЛЕВАНТНИ ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ АКСПЕКТИ ИСТРАЖИВАЊА	6
1.1. Феномен простора.....	6
1.2. Антропоцентричност простора.....	7
1.3. Простор и контрастивни метод	12
1.4. Језичка категорија простора-локативности-спацијалности.....	13
1.5. Простор као функционално-семантичко поље локативности	15
1.6. Простор као „лексичко-синтаксичка категорија места“	18
1.7. Категорија простора у теорији семантичких локализација	19
ГЛАВА 2.....	26
ПОДСИСТЕМ ПРОСТОРНИХ ФРАГМЕНТИЗАТОРА.....	26
2.1. Дефиниција ПФ.....	26
2.2. Критеријуми за издвајање и класификацију ПФ	27
2.2.1. Једночлани и двочлани ПФ	27
2.2.2. Именички, придевски и прилошки ПФ.....	29
2.3. Инвентар ПФ у руском и српском језику	31
2.4. ПФ и временски фрагментизатори.....	33
2.5. Прелазни случајеви.....	34
2.6. Стилска ограничења у употреби ПФ	36
2.7. Место ПФ у синтаксичкој структури реченице	38
2.8. Место ПФ у семантичкој структури реченице.....	40
2.9. Однос према категоријалној ситуацији просторне локализације	41

2.10. Функције ПФ у изражавању директивности и локативности	46
2.11. Зависност употребе ПФ од карактеристика просторне целине.....	48
ГЛАВА 3.....	54
ПРИКАЗ ЕЛЕМЕНАТА СТРУКТУРЕ ПОДСИСТЕМА ПФ	54
3.1. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘горњи део’ – ‘доњи део’	57
3.1.1. Лексикографски портрети речи у функцији ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’	57
3.1.2. Статистика лексема са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ у НКРЈ.....	68
3.1.3. Употреба ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ са различитим типовима локализатора	69
3.1.4. Семантика неких граматичких конструкција са учешћем ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’	95
3.2. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘предњи део’ – ‘задњи део’	99
3.2.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’	100
3.2.2. Статистичке потешкоће.....	110
3.2.3. Употреба ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’ са различитим типовима локализатора.....	111
3.2.4. Семантика неких других граматичких конструкција с учешћем ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’	130
3.2.5. Исказивање односа екстралокализације	133
3.3. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘центар’ – ‘периферија’	134
3.3.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем ‘центар’ – ‘периферија’	135
3.3.2. Статистика лексема са значењем ‘центар’ – ‘периферија’ у НКРЈ.....	144
3.3.3. Употреба ПФ са значењем ‘центар’–’периферија’ са различитим типовима локализатора.....	145
3.3.4. Семантика неких граматичких конструкција са учешћем ПФ са значењем ‘центар’–’периферија’	165
3.3.5. Исказивање односа екстралокализације и посредне локализације	170

3.4. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘страна’	171
3.4.1. Лексикографски портрети лексема са значењем ‘страна’ у функцији ПФ	173
3.4.2. Статистика лексема са значењем ‘страна’ у НКРЈА	177
3.4.3. Употреба ПФ са значењем ‘страна’ са различитим типовима локализатора	177
3.4.4. Семантика неких граматичких конструкција с учешћем ПФ са значењем ‘страна’	189
3.4.5. Исказивање односа посредне локализације / естралокализације	192
3.5. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’	192
3.5.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’	193
3.5.2. Статистика лексема са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’ у НКРЈА	195
3.5.3. Употреба ПФ са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’ са различитим типовима локализатора	196
3.5.4. Семантика граматичких облика с учешћем ПФ са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’	202
3.6. ПФ са значењем ‘даљина’ – ‘близина’	204
3.6.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем ‘даљина’ – ‘близина’	205
3.6.2. Статистика лексема са значењем ‘даљина’ – ‘близина’ у НКРЈА	206
3.6.3. Употреба ПФ са значењем ‘даљина’–’близина’ са различитим типовима локализатора	207
3.6.4. Семантика неких граматичких конструкција с учешћем ПФ са значењем ‘даљина’–’близина’	209
ГЛАВА 4.....	211
ПРЕВОДНА ЕКВИВАЛЕНЦИЈА ПФ НА БАЗИ КЊИЖЕВНИХ ТЕКСТОВА.....	211
ЗАКЉУЧАК	268
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	274

ИЗВОРИ.....	281
ПРИЛОГ 1	308

Увод

Простор као човеково окружење и средина обитавања одувек привлачи пажњу истраживача. Простор је, с једне стране, конкретан и непосредан: „да би се простор постигао, довољно је отворити очи, окренути главу, пружити руку [...]“¹ (В. Гак 2000: 127), а с друге стране, широк и необухватан. Уз развој когнитивних наука се актуализују нови проблеми, а посебно се издваја област лингвистичких наука: језик који је у средишту њеног проучавања није само средство за кодирани пренос просторне конфигурације спољашњег света, већ у својој унутрашњој когнитивној функцији јесте пут ка спознавању човекове свести.

Питања просторних значења и просторних метафора активно се истражују на материјалима различитих језика. У раду Ј. Д. Аפרесјана који је писан седамдесетих-осамдесетих година XX в. „Лексичка семантика“ (Ј. Д. Аפרесјан 1995) предложен је, по речима аутора, „нацрт“ (рус. „ескиз“), а заправо једна концизна анализа лексема са просторном семантиком у руском језику (58-59, 109-113). Издвојени просторни односи одражавају оријентациони аспект „наивне геометрије“ и дан-данас су полазиште за радове бројних истраживача у области семантике, прагматике, лингвистичке типологије и других дисциплина. Мноштво когнитивнолингвистичких радова је поникло на основи теоријских постулата Ј. М. Лотмана (Лотман 1999) и В. Н. Топорова (Топоров 1983). Проучавању „лексичко-синтаксичке категорије места“, како су је аутори назвали, допринели су М. В. Всеволодова и Ј. Ј. Владимирски (Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке 1982), бавећи се синтаксичким облицима именичких група у систему локативних значења. Функционално-семантичко поље предиката локализације описао је В. Г. Гак у оквиру „Теорије функционалне граматике“ А. В. Бондарка (Бондарко, Воейкова и Гак 1996). У истом издању представљено је и истраживање Ј. В. Рахилине „Локативност и питање“. Ј. В. Рахилина је спровела когнитивно-семантичко истраживање спојивости предметних имена (Рахилина 2008) где је, између осталог, размотрена припадност предмета који конституишу простор одређеним тополошким

¹ Прев. са рус.: «чтобы постичь пространство, достаточно открыть глаза, повернуть голову, протянуть руку...»

типовима. Различитим питањима просторних односа (динамика, параметризација, типологија, просторна метафора, културни контексти, уметнички светови) бавили су се Н. Д. Арутјунова, И. Б. Љевонтина, И. М. Кобозева, Ј. С. Кубрјакова, А. Д. Шмељов, Ј. С. Јаковљева, И. Н. Болдирев и многи други научници, а део њихових истраживања је објављен у оквиру пројекта РАН „Логический анализ языка. Языки пространств“ (Арутјунова и Левонтина 2000).

У многим истраживањима је констатовано да су речи и конструкције са конкретно-просторним значењем базни и примарни и своје конструктивне елементе уступају другим семантичким категоријама – темпоралности, каузалности и сл. Процеси метафоризације просторних односа су се проучавали на унутарјезичком и међујезичком нивоу. А. Вежбицка такав *tertium comparationis* образлаже општом когнитивно-психолошком основом: „у основама свих језика, ма колико различитих, налазе се изоморфни скупови семантичких елемената“² (А. Вежбицкая 1999: 17). Као доказ томе, А. Вежбицка предлаже листу семантичких примитива/универзалија међу којима су просторни појмови *место/где, изнад, испод* и др. (А. Вежбицкая 1999: 18).

Са друге стране, различит избор језичких конструкција код изражавања просторних односа доводи се у везу са националном специфичношћу и надахњује истраживаче на проучавање *језичких слика света* (нпр. у оквиру етнолингвистике (Толстој 1995), (Бартмињски 2011)). Занимљив пример националне специфичности и њеног утицаја на језик, па и на развијеност когнитивних функција налазимо код Л. Бородицке (Voroditsky 2011): аутор описује аустралијско племе у чијем језику не постоји појам ‘лево’ и ‘десно’, него се уместо тога у сврху оријентације користе називи страна света – *југоисточни, северни* итд. (рецимо, „шоља је југоисточно од тањира“ и сл.³). Иако код блискосродних језика разлике нису толико драматичне, оне се некад могу констатовати чак и на нивоу концепата просторних појмова, као што је то, поредећи руски и пољски, урадила Рената Гжегорчикова (Гжегорчикова 2000).

Проучавању просторних односа у словенским језицима посвећени су радови Предрага Пипера. Оригинална ауторова концепција простора у језику која је многоме сазвучна ставовима руских научника (М. В. Всеволодове и Ј. Ј.

² «В основах всех языков, сколь угодно различных, лежат изоморфные множества семантических элементов» (А. Вежбицкая 1999: 17).

³ „This means one ends up saying things like “the cup is southeast of the plate” or “the boy standing to the south of Mary is my brother.” In Pompuqaaw [назив племена], one must always stay oriented, just to be able to speak properly» (Voroditsky 2011). Сличан пример се наводи у (Kemmerer 2006).

Владимирског, В. Г. Гака и др.) оформљена је у посебној теорији семантичких локализација (у даљем тексту: ТСЛ). Разрађивана од седамдесетих година XX века (Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском језику 1977-1978, наводи се према (Пипер 2012)), ТСЛ не само не губи на актуелности и данас, у ери когнитивизма, већ, напротив, ставља пред истраживаче нове задатке (Пипер 2014). ТСЛ, најпотпуније изложена у књизи „Jezik i prostor“ (Piper 2001), постала је теоријска база и полазна основа за многа научна лингвистичка истраживања (Поповић 2009; Меденица 2014; Адамовић, Придеви са просторним значењем у савременом руском језику у поређењу са српским 2017) и др.).

Одрживи научни интерес према човеку у простору и према простору, одраженом у језику, који је подстакнут интердисциплинарношћу когнитивних наука и велики потенцијал ове истраживачке области предодредили су да семантичка категорија простора постане **објекат** ове дисертације.

Међу бројним средствима за преношење просторних значења издваја се једна развијена и системски организована група речи са значењем просторних фрагмената у коју спадају *центар, периферија, крај, страна, унутрашњост* и сл. Упркос развијености структуре и унутарсистемских веза, повезаности са другим подсистемима у истој функцији (подсистемима префикса, прилога, придева) са којима се узајамно допуњује, фреквентности и развијености метафоричког потенцијала, дата група речи у словенским језицима још увек није системски проучена. У овом раду се дата категорија обухвата термином ПРОСТОРНИ ФРАГМЕНТИЗАТОРИ (према називу који у лингвистички терминсистем уводи П. Пипер) и она представља **предмет** датог истраживања.

Просторни фрагментизатори (у даљем тексту ПФ) су присутни и у српском, и у руском језику, али чак и просто функционално поређење (преводиљачка пракса, језичка интерференција) указује на неједнакост њихових подсистема. У складу са тим формулишемо **циљ** овог истраживања: контрастивни опис ПФ у руском језику у поређењу са српским усмерен на откривање сличности и разлика између подсистема ПФ двају језика на семантичком, лексичко-граматичком и функционалном нивоу. Такав опис би обезбедио и неопходну систематизацију подсистема ПФ у оба језика.

У складу са постављеним циљем формулишу се **задачи** од којих је најважнији одабир и поређење адекватног језичког материјала двају језика како би се могли извести закључци. Поређење полази од дефинисања термина ПФ и формирања

њиховог инвентара у оба језика; затим, систематизације елемената према семантичким, граматичким и другим критеријумима. Анализа њихових парадигматских и синтагматских веза резултираће извођењем закључака на основу илустративних доказа из електронских језичких корпуса и књижевних и других извора.

Истраживање полази од следећих **хипотеза**. Систем просторних фрагментизатора у оба језика организован је у виду семантичких опозиција – привативних и еквиполентних, којима се изражавају односи интралокализације и екстралокализације. Јединице датог система углавном играју улогу просторног оријентира у денотираној ситуацији просторне локализације. Претпоставља се да су подсистеми ПФ у руском и српском језику организовани на сличан начин, али и да постоје одређене разлике (у развијености, фреквентности, стилској маркираности и сл.) који ће бити изражени конвергентно-дивергентним појавама. Претпоставља се и то да су на унутарјезичком нивоу подсистеми ПФ изоморфни са подсистемима просторних предлога, префикса и прилога. Очекује се да ће примери из различитих функционалних стилова потврдити истинитост хипотеза.

Како међу бројним истраживањима језичких средстава за исказивање просторних односа у словенским језицима до сада није било спроведено ни објављено истраживање у категорији именица са значењем просторних фрагмената, предмет и циљ датог истраживања представљају **новину** у области истраживања семантичке категорије простора.

Значај истраживања се огледа у томе што проучавање ПФ у савременом руском језику у поређењу са српским може да представи ПФ у виду засебног подсистема и једне од семантичких структура категорије простора у савременом руском и савременом српском језицима. Теоријски резултати рада могу бити коришћени у даљим истраживањима о области лексикологије, лексикографије, синтаксе, семантике, прагматике и сл. не само руског и српског, већ и других словенских језика. На металингвистичком плану, резултати истраживања ће пружати још један доказ ефикасности коришћења метода и техника које се примењују у раду. Практични резултати могу бити коришћени код лексикографских описа, контрастивних граматика, едукативних и сличних материјала у обуци страних студената, теорији и пракси превода. Поређење датих језичких подсистема, поред

описа самих подсистема, може да допринесе широј карактеризацији језичких особина оба језика, као и да допуни општу слику семантичке категорије простора.

Структура дисертације се састоји од Увода, четири одвојене главе и Закључка. У Глави 1. разматрају се релевантни теоријско-методолошки аспекти истраживања. Глава 2. је посвећена опису подсистема просторних фрагментизатора. У Глави 3. се детаљно анализирају елементи подсистема. Глава 4. се бави поређењем оригиналних књижевноуметничких текстова и њихових превода. У Закључку се износе резултати истраживања и импликације за даљи рад.

Извори. У раду су коришћени основни лексикографски извори: Большой академический словарь русского языка – БАС (2004-...), Словарь современного русского литературного языка – ССРЛЯ (1948-1965), као и други извори: Толковый словарь русского языка под ред. С. Н. Ожегова и Н. Ю. Шведовой (Ожегов и Шведова 1999), Толковый словарь живого великорусского языка под ред. В. И. Даля (Даль 1978), Речник српскога језика Матице српске – Речник МС (2011), Руско-српски речник под ред. Богољуба Станковића – РСР (Станковић 1998) и Сербскохорватско-русский словарь под ред. И. И. Толстого – СХРС (1970). У раду се наводе примери из електронских националних корпуса руског и српског језика: Национални корпус руског језика⁴ – НКРЯ и Корпус савременог српског језика⁵ – SrpKor2013. Коришћени су такође примери из оригиналних књижевних дела и њихови преводи (И. А. Бунина, М. А. Булгакова, Б. Акуњина, З. Приљепина, Ј. Водолазкина).

⁴ <http://www.ruscorpora.ru>

⁵ Корпус савременог српског језика (верзија SrpKor2013), Copyright Група за језичке технологије Универзитета у Београду (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)

ГЛАВА 1.

РЕЛЕВАНТНИ ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ АКСПЕКТИ ИСТРАЖИВАЊА

Пре разматрања ПФ износимо теоријске и методолошке ставове на које се ослања дато истраживање. Подсистем ПФ сместићемо у шири категоријални контекст, не заборављајући на то да се о феномену простора у једном лингвистичком раду може говорити онолико колико језички материјал и оквири истраживања дозвољавају и да појмовна категорија простора увелико превазилази границе лингвистике.

1.1. Феномен простора

Појам семантичке категорије корелативан је са „појмовном категоријом“ И. И. Мешчанинова, који је тврдио да се појмовна категорија реализује на свим нивоима – у лексици, морфологији и синтакси (цит. по (Степанов 1975: 19).

Простор је основни облик постојања материје, једна је од основних категорија бића (Кубрякова 2000: 84; В. Гак 2000: 127). Предраг Пипер такође разматра простор као материју, али материју апстраховану од кретања (за кретање одговара време). Простор без времена, наглашава аутор, конструкт је човекове имагинације, једна од страна универзума (Piper 1983: 88).

Како човеку није својствено да појми празнину, простор се доживљава кроз објекте којима је попуњен. Истраживач семиотике простора В. Н. Топоров тврди да је простор „припремљен за прихватање ствари“: „он је пријемчив и даје њима себе, уступајући стварима облик и предлажући им свој ред, своја правила простирања ствари у простору“⁶ (Топоров 1983: 279). Ослањајући се на тумачења Њутна и Лајбница и делећи мишљења Талмија и Херсковиц (Talmy 1983; Herskovits 1985), Е. С. Кубрякова тврди да се простор може доживљавати као позадина и као фигура, у зависности од фокуса пажње (Кубрякова 2000: 89-91). Разматрајући облик и димензије предмета у простору, И. М. Кобозева описује простор као „набрајање ствари које су у њему размештене уз указивање оријентације једне ствари у односу на другу и / или у

⁶ „...приготовано к принятию вещей»: «оно восприимчиво и дает им себя, уступая вещам форму и предлагая им свой порядок, свои правила простираания вещей в пространстве» (Топоров 1983: 279).

односу на посматрача“⁷ (Кобозева 2000). Ј. С. Јаковљева примећује да се простор конституише објектима тако да се он може назвати секундарним (Јаковлева 1994: 17, 21). Али чак и код свођења описа простора на опис објеката не могу да се избегну додатне импликације, јер, како каже Ј. В. Рахилина, на крају „за језик није важно само то какав је то објекат, већ и то како и где је смештен, да ли се помера или мирује, да ли је он позадина или фигура и сл.“⁸ (Рахилина 2008: 285).

Лингвистичко истраживање простора је пре свега базирано на анализи језичког материјала. Језичка категорија и модел простора, најближи апстрактној, мисаоној (прототипичној) категорији простора, која уз то поседује сопствена средства изражавања у језику јесте семантичка категорија простора.

1.2. Антропоцентричност простора

Лингвистички научни радови често полазе од антропоцентричне парадигме познате још од времена античког филозофа Протагоре – аутора изјаве да је човек мерило свих ствари. У духу антропоцентризма простор се „организује око човека који је себе ставио у центар макро и микрокосмоса“⁹ (В. Гак 2000: 127), а однос човек-језик се одређује на тај начин што је „језик створен, користи се и оријентисан на човека“¹⁰ (Безукладова 2013: 160).

Принцип *човек у средишту простора* садржи два кључна појма који се уздижу изнад свих семантичких категорија: појам простора и појам човека – говорника, субјекта, посматрача. У лингвистици се више пута говорило о посебној улози категорије простора у односу на друге семантичке категорије – темпоралности, каузалности и др., које користе заједничка (просторна) средства за исказивање својих значења. Принцип просторне организације непросторних сфера и језичких средстава прожима језик на свим нивоима – и на вишим (категорије, дискурс, реченица), и на нижим (предлози, чак и засебне морфеме (Piper 2001: 12)).

⁷ «...перечисление размещающихся в нем вещей с указанием ориентации одной вещи относительно другой и/или относительно наблюдателя» (Кобозева 2000).

⁸ «...для языка важно не только, что это за объект, но и как и где он расположен, движется он или находится в покое, является фоном или фигурой и под.» (Рахилина 2008: 285).

⁹ «...организуется вокруг человека, ставившего себя в центр макро- и микрокосмоса» (В. Г. Гак, Пространство вне пространства 2000: 127).

¹⁰ «...язык создан им, используется им и ориентирован на человека» (Безукладова 2013: 160).

Присуство човека у језику истраживачи виде, пре свега, кроз субјективност језика. На пример, Ј. С. Степанов сматра да је то „способност говорника да присваја језик у процесу његове примене“¹¹ (Степанов 1975: 50). Научник наводи да је језик „семиотички систем чије су основне референцијалне тачке доведене у непосредан однос са говорником [...] Читава та особина лингвистичке концепције може се назвати антропоцентрични принцип“¹² (исто). Очигледан доказ присуства говорника у језику јесте присуство деиктичке лексике. По том питању Ј. Д. Апресян изјављује: „Деиктичка лексика је егоцентрична. Њену семантичку основу чини појам „ја“, „его“, „говорник“. Фигура говорника организује и семантички простор исказа, и систем деиктичких речи језика“¹³ (Ю. Апресян 1997: 274-275). Систем деиктичких речи језика се проучавао и у српској славистици и русистици. Заменичке речи као што су *здесь, там, тот, этот / овде, тамо тај, овај* и сл. у српском, руском и пољском језику детаљно је описао П. Пипер (Пипер 1988).

ТСЛ на чије теоријске постулате се ослања овај рад, по мишљењу њеног аутора, може се разматрати као „верзија антропоцентричних виђења језика“ (Piper 2001: 61; Пипер 2014: 277). Овај став аутор образлаже чињеницом да је човек и сам део простора, премешта се у простору, константно мења улоге локализатора, објекта локализације и оријентира. На пример, у центру семантичког поља глагола кретања налази се глагол са особинама прототипичности и антропоцентричности, иза којег стоји „човек са његовим приоритетима у начинима динамичког овладавања простором“ (Piper 2001: 93, 98-99).

Додаћемо да се антропоцентричност испољава и у неким другим пропозицијама ТСЛ. Прво, у структури ТСЛ се разграничава улога субјекта / посматрача и, рецимо, синтаксичког субјекта: *Снизу раздался шум* = ‘испод мене’, где је *шум* синтаксички субјекат, док је посматрач субјекат локализације. Друго, неки критеријуми локализације као што су латералност, дисталност, проксималност у ТСЛ разматрају се са објективне или субјективне позиције (уп. *немој да идеш далеко* =

¹¹ «...способность говорящего присваивать себе язык в процессе его применения» (Степанов 1975: 50).

¹² «...За субъективностью скрывается ...общее свойство языка: язык есть семиотическая система, основные референционные точки которой непосредственно соотнесены с говорящим индивидом... Всю эту черту лингвистической концепции можно назвать антропоцентричным принципом» (Степанов 1975: 50).

¹³ «Дейктическая лексика эгоцентрична. Ее семантической основой является понятие „я“, „его“, „говорящий“. Фигура говорящего организует и семантическое пространство высказывания, и систему дейктических слов языка» (Ю. Д. Апресян 1997: 274-275).

‘далеко од мене’). Несумњиво је да постоји више таквих „доказа“ антропоцентричности који се могу обухватити једноставном тврдњом да иза сваке изговорене речи језика стоји човек.

У радовима других аутора који се ослањају на ТСЛ потврђују се принципи антропоцентричности. Наиме, истражујући семантику глагола кретања са префиксима на српском језичком материјалу у поређењу са украјинским, Љ. Поповић наглашава зависност динамичког аспекта од посматрача (Поповић 2009). У раду је аргументована важност позиције посматрача у концептуализацији просторних односа у глаголским системима српског и украјинског, што је умногоме примењиво и на остале словенске језике.

Код описа оријентације и улоге посматрача у њој Ј. Д. Аפרесјан издваја два типа оријентације – апсолутну и релативну (сличну поделу налазимо и у радовима западних истраживача, уп. *absolute* и *relative reference* у (Pederson и Danziger 1988)). Код апсолутне оријентације пажња се премешта са посматрача и фокусира на предмет, а „употреба речи зависи само од структуре тог тела, чији се део означава помоћу дате просторне речи“¹⁴ (Ј. Д. Аפרесјан 1995: 110). Такви предмети имају инхерентне стране: горњу – доњу, предњу – задњу, десну – леву. Рецимо, *леви бок* човека се неће претворити у десни ма какав положај човек заузео у простору. Слично се дешава са другим ПФ са инхерентним странама: уп. *верх шапки, перёд машины, внутренность дома*.

Односи релативне оријентације доводе до експликације позиције посматрача. Као што тврди Ј. Д. Аפרесјан, „код релативне оријентације употреба речи не одређује се само њеном грађом, већ положајем и покретом оног тела, чији део именује та просторна реч, или положајем и кретањем других тела“¹⁵ (Ј. Д. Аפרесјан 1995: 111). У ову категорију спадају ПФ чија целина не поседује инхерентне стране. Стране су узајамно замењиве: *горња страна кутије* може постати *бочна страна* када посматрач промени угао гледања. У битне критеријуме се у овом случају, поред положаја посматрача, може сврстати и избор неке референтне тачке. На пример, *билетарница је са леве стране од фудбалског терена* може имати три оријентациона тумачења.

¹⁴ «...Употребление слова зависит только от строения того тела, часть которого обозначается данным пространственным словом» (Ј. Д. Аפרесјан 1995: 110).

¹⁵ «При относительной ориентации употребление слова определяется не строением, а положением и движением того тела, часть которого названа данным пространственным словом, или положением и движением других тел» (Ј. Д. Аפרесјан 1995: 111).

Једно од њих подразумева апсолутну оријентацију: терен поседује предњу страну која је обележена централним улазом, а билетарница се налази лево од ње. Друга два подразумевају релативну оријентацију: 2) билетарница се налази с леве стране од посматрача, који је окренут према терену лицем; и 3) терен се налази ван видокруга (нпр. до њега се може стићи аутобусом), а билетарница ће бити лево од терена у односу на аутобуску станицу.

Ј. Д. Апресјан издваја и другу дихотомију: оријентација се задаје самим телом или другим телом. У улози последњег може да буде и посматрач, и станица из нашег примера. Код Ј. Д. Апресјана налазимо следећи пример: *Перед машиной стояла девушка*. Он се може тумачити на два начина: девојка је стајала бочно од аутомобила, односно између аутомобила и посматрача, или девојка је стајала с предње стране од аутомобила (Ј. А. А. А. 1997: 278). Сличан пример на материјалу српског језика налазимо код П. Пипера (Piper 2001: 75).

Личност посматрача и његов утицај убраја се у оријентационе критеријуме у раду М. В. Всеволодове и Ј. Ј. Владимирског (Всеволодова и Владимирский 1982). Тако је, на пример, однос дефинисан као „прецизирана конкретна сапросторност“¹⁶ („уточненная конкретная сопостранственность“) додатно профилисан у односу на посматрача (Всеволодова и Владимирский 1982: 60) и илустрован примерима са атрибутима *та / эта / другая / левая / правая: на другой стороне площади / по другую сторону площади / с другой стороны площади*. У овим речима препознајемо облике специјалне просторне деиксе (о томе више у (Пипер 2014: 280)). Улога посматрача је релевантна у односима које су аутори дефинисали као „одредиште се налази са стране локума која је удаљенија од посматрача“ („конечный пункт находится с дальней от наблюдателя стороны локума“), „полазиште кретања одређује позиција посматрача“ („исходный пункт движения определяется позицией наблюдателя“) и сл. (термин „локум“ који су аутори одабрали корелира са термином *локализатор* у терминолошком апарату ТСЛ). Затим, код односа „несапросторност“ („несопостранственность“) издвојене су подтачке „субјективно указивање“ и „објективно указивање“ (на удаљеност) (Всеволодова и Владимирский 1982: 139). Субјективизам се испољава тако што се, рецимо, као блиско доживљава одстојање за које говорник сматра да је блиско, нпр. *в непосредственной близости* (Всеволодова и

¹⁶ Оригинални термини спадају у неологизме у руском те су као такве преведени и на српски.

Владимирский 1982: 157, 158). Субјективној скали је супротстављена објективна, као што је то случај код процене одстојања између предмета и „локума“: *близко к нам / вдалеке от города итд.* (Всеволодова и Владимирский 1982: 243-245).

Код разматрања питања оријентације која се одређује према посматрачу, М. В. Всеволодова и Ј. Ј. Владимирски примећују да је и сам посматрач на неки начин оријентисан. Наиме, подразумева се да је и он окренут лицем према „локуму“, а ако је денотат назива речи која представља „локум“ издуженог облика (нпр. *река, пут*) – лицем дуж замишљене осе локума. То доводи до ефекта „огледала“: десна инхерентна страна објекта са позиције посматрача постаје лева, а лева постаје десна (Всеволодова и Владимирский 1982: 231).

Најзад, антропоцентризам се огледа у метафорама које се базирају на оријентационим параметрима. Џ. Лакоф и М. Џонсон дају томе следеће објашњење: „Такви типови просторних односа настају због тога што човек поседује тело одређеног облика које остварује интеракцију са материјалним светом“¹⁷ (Лакофф и Джонсон 2004: 35). На материјалу енглеског језика (додаћемо да и превод на словенске језике даје сличне резултате), доказано је да су, на пример, емоционалне метафоре повезане са сензорно-моторним искуством човека које је у основи оријентационо конципирано. Метафоре среће, здравља, снаге оријентисане су „нагоре“, док су метафоре туге, болести, слабости – „надоле“: на примеру руског језика *быть на вершине блаженства, достигать высот в карьере – упасть духом, быть на дне социальной иерархии* и др.

Антропоцентризам прожима многе језичке нивое, но овде смо дотакли само нека питања релевантна за човека и простор у језику¹⁸. Можемо додати да, налик ономе како примарност семантичке категорије простора у односу на језички систем утиче на формирање многих нивоа последње, тако и проучавање самог језичког

¹⁷ „Такие типы пространственных отношений возникают вследствие того, что человеку присуще тело определенной формы, взаимодействующее с материальным миром» (Лакофф и Джонсон 2004: 35).

¹⁸ Још један очигледан доказ је ниво номинације предмета према деловима људског тела. Делови тела се користе као мерни систем за одређивање одстојања (*два прста дебљине, на педаљ / на корак, на дохват руке*), а неки предмети се номинују по аналогiji са људским физичким особинама (В. Г. Гак, Пространство вне пространства 2000; Рахилина 2000): *лицевая сторона ткани, голова мотора, спинка и ножка кресла, голова поезда, ручка двери, нос корабля, сердцевина яблока, зубчик чеснока* и т. д. Антропоцентрични „кругови“ номинација које издваја В. Г. Гак формирају тематске целине *човек – кућа – земља – свет* (В. Г. Гак, Пространство вне пространства 2000:128).

система и његових „просторних димензија“ неминовно доводи до проблематике односа човека и простора. У томе се огледа антропоцентризам у лингвистици.

1.3. Простор и контрастивни метод

Метод контрастивног описа у словенским језицима има дугу традицију која сеже у времена И. А. Бодуена де Куртене, В. А. Богородицког, В. Матезиуса и др. истакнутих лингвиста који су подвлачили важност поређења сродних и несродних језика (о томе, на пример, код (Березин 153-155; 191)). „У језику нема ништа осим сличности и разлика“ – приближно тако гласи један од постулата Ф. де Сосира који наводимо према Ј. С. Степанову (Степанов 1975: 301). Потребно је поменути допринос Е. Д. Поливанова¹⁹ и А. В. Исаченко²⁰, а на српском поднебљу име Р. Кошутића – аутора диференцијалног метода (о томе детаљније у (Пипер 2012)). Актуелност методе потврђују савремена издања (Контрастивна проучавања српског језика, правци и резултати 2010), Граматика српског језика за странце П. Мразовић (Gramatika srpskog jezika za strance 2009) и др.

Према речима А. Вежбицке, „језици се разликују по облику и структури, али сви они кодирају значење. [...] Различити језици кодирају различите конфигурације једних те истих елементарних смислова. Међутим, неке конфигурације су, вероватно, шире распрострањене и играју важну улогу у граматици многобројних и најразличитијих језика света. Сигурна сам да оне конфигурације које се понављају представљају значења која су посебно важна да се концептуализује свет“²¹ (А. Вежбицкая 1999: 75). Такво образложење проучавања језика најбољи је доказ усклађености контрастивног описа и позиција когнитивизма. Оно помаже и да се издвоји *tertium comparationis* у нашем раду: овде разматрамо ону конфигурацију „која се понавља“ са одређеним „смислом“ у руском и српском језику (као и у другим

¹⁹

http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/POLIVANOV_EVGENI_DMITRIEVICH.html

²⁰

http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/ISACHENKO_ALEKSANDR_VASILEVICH.html

²¹ ...«языки различаются между собой по форме и структуре, но все они кодируют значение. ...Различные языки кодируют различные конфигурации одних и тех же элементарных смыслов. Однако некоторые конфигурации, по-видимому, широко распространены и играют важную роль в грамматике бесчисленных и самых разнообразных языков мира. Я уверена, что повторяющиеся конфигурации этого типа представляют значения, особенно важные для человеческой концептуализации мира» (А. Вежбицкая 1999: 75).

језицима), односно – подсистем ПФ као једну од структура семантичке категорије простора, представљену именицама са значењем фрагмента простора чије се значење реализује у предлошко-падежној конструкцији и која врши функцију сложеног оријентира у категоријалној ситуацији локализације.

Познато је да је поређење семантичких категорија блискородних језика од великог значаја за откривање граматичких, лексичких и категоријалних значења унутар категорија које, осим практичне вредности истраживања, откривају и језичке особине сваког од језика понаособ од оних који су предмет поређења. У датом раду поређење се спроводи на основу функционалног приступа који је актуелан у савременој научној парадигми (Бондарко, Воейкова и Гак 1996). ТСЛ се веома успешно ослања на функционални приступ код контрастирања језика (Пипер, Граматика руског језика у поређењу са српском 2005; Пипер, О поређењу граматичких структура руског и српскохрватског језика на функционалној основи 2012).

Узимајући у обзир достигнућа савремених конгитивнолингвистичких и семантичких истраживања, као и анализу језичког материјала двају језика, избор функционално-семантичког приступа и метода упоредног контрастивног описа изгледа усклађено са циљем истраживања.

1.4. Језичка категорија простора-локативности-спацијалности

Семантичка категорија простора се у лингвистичкој литератури појављује под разним називима од којих су најраспрострањенији – поред термина за који смо се овде одлучили – категорија спацијалности и категорија локативности. Оба термина потичу од латинског: *spatium* (‘простор’) и *locus* (‘место’). У руској лингвистичкој традицији више је распрострањен термин *локативность*. Од тог истог корена су изведени термини *локалистичка теорија надежа*, *локализам* и др. који су дошли у словенску лингвистику као интернационализми. М. В. Всеволодова и Е. Ј. Владимирски ову категорију називају *лексичко-синтаксичка категорија места*, а један од кључних термина у њој је већ поменути „локус“. У оквиру ТСЛ П. Пипера употребљавају се термини *локализованост* и *локализација*, као и *локализатор* (пандан „локусу“). Избор термина изведених од речи *простор* и *место* има својих мана јер семантичка категорија простора укључује оба појма; *простор* као апстрактнији јесте хипероним према *месту*. Додатна мана термина *место* је његова подразумевана статичност, док

се у термину *простор* уклапају и статичност, и динамичност. С друге стране, тачно је да термин *категорија простора* изгледа мање термилошки него *спацијалност* и *локативност* с интернационалним коренским морфемама. Па ипак, избор термина не може бити произвољан и не диктира га само предмет истраживања, већ и традиција употребе у националној лингвистици.

Под појмом *семантичка категорија* П. Пипер подразумева „начин на који је одређени аспект универзума одражен у језичком универзуму кроз извесно (опште) категоријално значење и различите облике његовог сегментирања и истраживања“ (Piper 1983: 83). Семантичка категорија простора, како научник сматра, представља резултат моделирања простора у језику (Piper 1983: 91). Многа језичка средства, по његовом мишљењу, различита су по облику и функцији, граматичка и комплементарна граматичким; она учествују у реализацији семантичке категорије простора, али су некад скривена и отежавају операционалност самог појма *семантичка категорија*. У вези са тим код истраживања појединих група јединица П. Пипер посеже за термином *семантички тип*, чије се јединице обједињују истоветношћу облика и функција – нпр. заменички прилози (Piper 1983: 83).

Према предмету нашег истраживања термин *семантички тип* не би био потпуно адекватно решење, јер ПФ нису једна граматичка категорија, нити су једна синтаксичка структура. Реч је о структурама којима је обухваћено неколико граматичких категорија (сложени предлози са именицама – *в средине между*, синтагме од именица са придевима – *верхняя сторона*). Термин *група* би успешније одсликао структуру ПФ, али се усталио у лингвистичком терминосистему (што је прихваћено и у нашем раду) према лексичко-семантичким групама. Термин *функционално-семантичко поље* подразумева методолошки ослонац на функционално-семантичко поље локативности, које је широко и вишеслојно и укључује средства за изражавање просторних значења различитих нивоа, међу којима су глагол, сложена реченица и други који нису предмет разматрања. Узимајући у обзир све речено, термин *подсистем ПФ* је адекватно решење, јер одражава хијерархијски и структурно организовано обједињене елементе приближно једнаког или блиског језичког нивоа са заједничком функцијом и системским узајамним односима.

1.5. Простор као функционално-семантичко поље локативности

Један од начина истраживања категорије простора у језику који се ослања на граматику и лексику просторних конструкција је истраживање и опис његовог функционално-семантичког поља (даље: ФСП).

Функционални приступ – објашњавање облика у језику његовим функцијама везује се још за имена И. А. Бодуена де Куртене, И. А. Потебње, А. М. Пешковског, Е. Сепира, представнике Прашког лингвистичког кружока (о томе више у (Березин 1984; Степанов 1975; М. Ivić 2001). У савременој лингвистици актуелан је функционални приступ, који се заснива на опису функционално-семантичких поља, а најважнија имена која следе лингвистичку традицију у тој области су А. В. Бондарко и В. Г. Гак.

А. В. Бондарко тумачи категорију простора као „семантичку категорију, која представља језичку интерпретацију мисаоне категорије простора, и уједно као ФСП које обухвата језичка средства различитих нивоа, која узајамно делују код исказивања просторних односа“²² (Бондарко, Воейкова и Гак 1996: 5). А. В. Бондарко издваја два основна типа језичких средстава за пренос просторних односа: 1) спојеви предиката с предложно-падежним и прилошким локативним показатељима и 2) реченице са зависним реченицама места. Аутор подвлачи важну улогу лексике са просторним значењем, имајући у виду, пре свега, лексичко значење глагола. Интерпретирајући ФСП локативности, Бондарко бележи постојање у њему моноцентричног хетерогеног језгра, које се састоји од комплекса језичких средстава различитих нивоа, „који су способни за узајамно деловање код реализације локативних функција, али који не чине целовит и хомоген систем“²³ (Бондарко, Воейкова и Гак 1996: 5).

В. Г. Гак назива ФСП локативности лексичко-синтаксичким (В. Г. Гак 1996: 26), где значење модела делује заједнички са значењем лексема. Аутор разликује примарне облике и примарне функције просторних модела који формирају језгро поља локативности и секундарне облике који се налазе на његовој периферији.

²² «...Семантичку категорију, представљающую собой языковую интерпретацию мыслительной категории пространства, и вместе с тем как ФСП, которое охватывает разноуровневые средства данного языка, взаимодействующие при выражении пространственных отношений» (Бондарко, Воейкова и Гак 1996: 5).

²³ «...Способных к взаимодействию при реализации локативных функций, но не образующих целостную и однородную систему» (Бондарко, Воейкова и Гак 1996: 5).

Секундарне, пак, функције просторних модела, по њему, спадају у периферију других ФСП (В. Г. Гак 1996: 7).

На нивоу анализе плана садржаја просторни односи код В. Г. Гака представљени су помоћу формуле $A + \gamma + L$, где је A – објекат који се локализује, L — локализатор; γ — просторни однос, који везује A са L . Термини *објект* и *локализатор* су сазвучни базним терминима ТСЛ, а просторни однос корелира са експлицитнијим појмом и термином ТСЛ *оријентир* који означава положај једног предмета у односу на други. На нивоу плана садржаја, базна (језгрена) структура ФСП локализације је према В. Г. Гаку следећа: A (субјекат) + глагол + предлог (γ) + L (В. Г. Гак 1996: 15), где је глагол факултативна компонента и где сваки елемент исказује посебан однос (В. Г. Гак 1996: 23-24).

Просторни односи код В. Г. Гака деле се на опште и конкретне („частные“). Општи просторни односи (В. Г. Гак 1996: 8-9) подразумевају у средишту ситуације локализације процес који може бити двају типа – динамички („перемещение“) и статички („местонахождение“), у зависности од којих се бира одговарајући падежни облик. Општи односи су илустровани схемом која укључује и поделу процеса на зависне / независне (нпр. глагол *вести* као зависно „перемещение“, *держатъ* као зависно „местонахождение“, а на следећем нивоу – на приближавање (почетак процеса) и удаљавање (завршетак процеса). Свакој од шест опозиција, на којима се заснива график (премештање / остајање у месту („местонахождение“), зависност / независност и удаљавање / приближавање), одговара свој тип предиката.

Од посебног значаја за наш рад јесте оријентациони аспект конкретних просторних односа (В. Г. Гак 1996: 9-10). Они се тичу геометријских параметара предмета, који су се, према Гаку, „стихијски одразили“ у језику као три групе: 1) они који полазе од тачке (тродимензионални простор), 2) који полазе од линије (типа раван) и 3) који полазе од кружнице (полукруга, сфере). Позиције које се могу свести на тачку (тродимензионални простор) представљене су паровима: а) „унутра“ — „ван“ („унутра“ са презицирањем „у средини“, „у једном од делова“, „на северу“ итд.); б) „спреда“ — „позади“; в) „горе“ — „доле“; г) „поред“ — „у даљини“. Позиције које се свде на линију (раван), представљене су варијантама: а) „кроз“, „преко“; б) „површином“; в) „дуж“; г) „мимо“ (поред). Позиције у облику кружнице (сфере) или њени делови, имају варијанте: а) „около“; б) „преко“ („са ове стране“, „са оне стране“).

Ако се локализатор разматра као неколико рашчлањених супстанци (нпр. *толпа*), издвајају се такође позиције „између“ и „међу“ („усред“).

Просторни однос (г), према В. Г. Гаку (В. Г. Гак 1996: 12), може да буде изражен помоћу различитих средстава: предлога (предложних конструкција), флексија, глагола, глаголских префикса, прилога. Примећујемо да подсистем ПФ није издвојен код В. Г. Гака као засебно средство за исказивање просторних односа, већ се разматра са синтаксичког становишта у саставу сложених предлога (предлошких конструкција као што су *в стороне от, в середине между*). Сложени предлози, према В. Г. Гаку, „омогућавају да се конкретни локативни односи бесконачно диференцирају“²⁴ (В. Г. Гак 1996: 12). У састав предлога могу да улазе и прилози, чија је функција истоветна са оном која је у нашем раду издвојена код тумачења ПФ, наиме, прецизирање локализације: *Этот город находится далеко от Москвы; Она сидела справа от мужа и др.* (примери В. Г. Гака).

Локализатор (L) је, како се наводи, обично представљен именицом са предлогом (ређе без предлога): *Они шли полем (по полю)*. Употреба прилога (и неки други случајеви) чине да означавање локализатора не буде обавезно, јер се подразумева. Разматрајући варијанте оформљавања локализатора В. Г. Гак примећује да он „може бити изражен двапут, при чему једна околност прецизира другу, често означавајући њен део“²⁵ (В. Г. Гак 1996: 19). Пример аутора је: *Он учится в Москве, в университете*. Додаћемо да је таква конструкција карактеристична и за ПФ, посебно када је део локализатора: *Рыба исчезла в море, в глубине*, где се ПФ посматра кроз призму ТСЛ као оријентир. Интересантна је такође примедба В. Г. Гака о томе да, код постојања двају локализатора исказаних именицом или заменицом, један од њих (који указује на целину) може да одређује други без губитка смисла, али узимајући у обзир стилистику: *Он учится в Московском университете*. У случају с ПФ (који су се у овом делу анализе нашли „на терену“ локализатора, што је било неминовно због односа део-целина) то је такође могуће: *Рыба исчезла в морской глубине*.

У концепцији В. Г. Гака се синтаксички разликује примарни облик исказивања просторних односа и његов секундарни облик (В. Г. Гак 1996: 21). Примарни облик локализатора је одредба за место, док у секундарне спадају све синтаксичке позиције

²⁴ «...Позволяют бесконечно дифференцировать частные локативные отношения» (В. Г. Гак 1996: 12)

²⁵ «...Может быть выражен дважды, причем одно обстоятельство уточняет другое, нередко обозначая его часть» (В. Г. Гак 1996: 19)

које за то нису карактеристичне – објекат, субјекат, предикат, атрибут (примери аутора: *вершину горы венчала статуя* – директан објекат; *книга содержит пять глав* – субјекат; *заземлить антенну* – предикат; *Бородинское сражение* – атрибут).

Примарни облик се налази у центру ФСП, то је „језгрена структура“, у чистом облику или уз незначајне модификације, „где су све компоненте локативне ситуације исказане засебним елементима“²⁶. Секундарна средства се налазе на периферији ФСП. Аутор бележи њихов метафорички карактер и синкретизам значења: „објекат-локализатор“, „субјекат-локализатор“, „радња-локализатор“, „атрибут-локализатор“.

Секундарне функције се реализују путем различитих метонимијских и метафоричких преноса. „У зависности од семантике именице и исказа у целини просторни односи се могу у овим конструкцијама јављати прилично јасно или се потпуно уклонити. У последњем случају модел који је етимолошки просторан, користи се за опис другачијих односа и ситуација“²⁷ (В. Г. Гак 1996: 26).

1.6. Простор као „лексичко-синтаксичка категорија места“

У раду „Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке“, М. В. Всеволодова и Е. Ј. Владимирски излажу своје виђење простора у оквиру категорије коју називају „синтаксичка категорија места“. Ова категорија се разматра „у јединству садржаја (семантике) и формалних средстава исказивања садржаја – беспредложних и предложних облика именице (*лесом, в лес, к лесу, за лесом, в сторону леса* итд.)“²⁸ (Всеволодова и Владимирский 1982: 6).

Носиоци значења су, према ауторима, синтаксички облици речи (именичке групе). Реализација њихових значења се одвија кроз лексичко-семантичке групе. Аутори систематизују издвојене просторне („локативне“) односе у схеми у облику дрвета. Базни термини су „предмет који се локализује“ и „локум“ („који може бити простор или предмет и у односу на који се одређује место другог предмета (радње,

²⁶ «...Где все компоненты локативной ситуации выражены отдельными элементами». (В. Г. Гак 1996: 23-24).

²⁷ «В зависимости от семантики существительного и всего выражения в целом пространственные отношения могут в этих сочетаниях выявляться с достаточной четкостью или полностью устраняются. В последнем случае модель, этимологически являющаяся пространственной, используется для описания иных отношений и ситуаций» (В. Г. Гак 1996: 26).

²⁸ «...В единстве содержания (семантики) и формальных средств выражения содержания – беспредложных и предложных форм имени существительного (*лесом, в лес, к лесу, за лесом, в сторону леса* и т. д.)» (Всеволодова и Владимирский 1982: 6).

карактеристике) и карактер њиховог узајамног односа (статички, динамички)²⁹, док је базна дихотомија – „сапросторност“ и „несапросторност“ („сопространственность“ и „несопространственность“), на коју се свде све бинарне опозиције, укључујући попуњеност и непопуњеност простора, статични и динамични карактер односа према „локуму“; путања и одредиште / полазиште / пункт, а у оквиру последњег такође „старт“ и „финиш“. Издвајање „локума“ и „предмета који се локализује“ (појмовни корелати локализатора и објекта локализације у оквиру ТСЛ) је опште место код М. В. Всеволодове и Ј. Ј. Владимирског, с једне стране, и П. Пипера, с друге. Заједничко им је такође издвајање базе опозиције са значењем ‘унутра’ и ‘споља’: код руских лингвиста „сапросторност“ се одређује као „однос предмета који се локализује према локуму на основу пребивања у границама истог током одређеног времена“³⁰ (Всеволодова и Владимирский 1982: 9), што одговара односима интралокализације у терминологији ТСЛ. На исти начин, „несапросторност“ одговара екстралокализацији у ТСЛ.

У оквиру „сапросторности“ издвајају се „облици који прецизирају указивање на положај предмета у локуму (у центру/на крају града)³¹ (Всеволодова и Владимирский 1982: 18). Прецизирање односа „опште сапросторности“ тиче се 1) прецизирања у односу на стране света: *на западу (у западном делу, на западној страни)*; 2) прецизирање у односу на центар – крај: *центр, средина, глубина*.

1.7. Категорија простора у теорији семантичких локализација

Истраживању простора у језику на материјалу српског, као и других словенских језика највише су допринели научни радови П. Пипера. Овај рад се заснива на постулатима његове посебне теорије семантичких локализација као модела који одражава „принцип структурирања и функционисања граматичких и семантичких категорија“ (Piper 2001: 46). Ставови ТСЛ у овом делу рада излажу се на

²⁹ «...Пространство или предмет, относительно которого определяется местонахождение предмета (действия, признака) и характер их взаимоотношений (статический, динамический)» (Всеволодова и Владимирский 1982: 6).

³⁰ «Отношение локализуемого предмета к локуму на основании пребывания в какой-либо момент времени в его пределах» (Всеволодова и Владимирский 1982: 9)

³¹ «Формы, дающие уточненное указание на положение предмета в локуме (в центре / на краю города)» (Всеволодова и Владимирский 1982: 18)

основу књиге „Језик и простор“ (1997, 2001), иако се, као што је већ споменуто, разрађују од седамдесетих година XX в. и изложени су у бројним публикацијама.

ТСЛ је, као што сам аутор каже, „посебна лингвистичка теорија (за разлику од општих) у оквиру које се поједине семантичке појаве описују и објашњавају у светлу изоморфности и изофункционалности семантичких категорија, чији су облици испољавања многобројни случајеви изражавања непросторних значења средствима са примарно просторним значењима (нпр. *на празник, на дан као на књигу, на зид* и сл.)“ (Piper 1997: 57). ТСЛ се умногоме ослања на локалистичку теорију падежа, познату још од античких времена (о томе у више публикација, нпр. (Piper 1983: 85-87)). Реч је о издвајању дубинских, семантичких падежа. Акцент у локалистичкој теорији падежа је на издвајању оних значења која се могу извести на основу конкретних просторних односа. На тај начин, основна су значења циља, пута и места, што подразумева динамизам ситуације локализације (Piper, Jezik i prostor 2001: 23). У ТСЛ томе одговарају категоријална значења *локативност, аблативност, адлативност* и *перлативност*.

Изоморфизам семантичких категорија П. Пипер објашњава тиме што су они подређени једном општем принципу – наткатегоријалне локализације (Piper 2001: 37-38, 45). Своју констатацију аутор заснива на претходним сазнањима когнитивне психологије и психоллингвистике, позивајући се на претходна истраживања (Милер и Џонсон-Лерд (1976), Кимел и др. (1979)), у којима се истражује рефлекс когнитивне оријентације и повезује организацију језика и свест индивидуа (Piper 2001: 39-40; Пипер 2014: 276). Односи категоријалне и наткатегоријалне локализације, како наводи П. Пипер, могу се представити као односи рода и вида. Локализација, која се реализује у просторној категорији блиска је прототипу који се може назвати протолокализацијом (Piper 2001: 40), а изоморфизам осталих категорија може се објаснити њиховом тежњом прототипу. Потврду ауторове претпоставке налазимо и у другој психолошкој литератури, где се наводи да се чак невербално мишлење ослања на просторне схеме (I. Ivić 1987), в. такође (Knauff, Reinhold и Jochen 1997; Mark 1999; Kemmerer 2006).

Просторни модел у ТСЛ је ситуација локализације са њеним учесницима и они чине ситуациони оквир категорије: *објект локализације, локализатор* и *оријентир*, који се такође зове конкретизатор, као и различити односи локализатора и објекта

локализације. Класичан пример који представља ТСЛ у грубим цртама су примери аутора: *Писмо је у кутији / Писмо је на кутији / Писмо је испред кутије*, где је именица *писмо* објекат, *кутија* је локализатор, а оријентир је представљен предлозима *у, на, испред*.

Посебно је интересантан за наш рад *оријентир*. Оријентири у руском и српском језику могу бити исказани не само предлозима, већ и префиксима и прилозима са просторним значењима. Наше истраживање се тиче сложеног типа оријентира који је представљен елементима предлошко-падежне конструкције – именицом са предлогом (или без предлога), са придевом или без њега. Таква конструкција може да врши функцију оријентира, који може бити и синкретичан са локализатором: *овде* – ‘у близини говорног лица’ (Piper 2001: 24). Додаћемо да се чак на овом примеру може видети међујезичка разлика: тумачење добијено путем конверзије прилога у конструкцију са ПФ *близина* не би било могуће у руском језику, уместо њега би се употребио прилог са просторним значењем *вблизи* или сложени предлог *недалеко от*). Сличан синкретизам се огледа између ПФ и локализатора: *взвиться в синюю высь*.

П. Пипер бележи такве особине оријентира као што је статичност, која се јавља у односу оријентир-локализатор наспрам динамичности објекта локализације који може да се креће („транслативност“) – удаљава, приближава, пролази кроз или поред локализатора итд. У категоријалној ситуацији може да се издваја неколико оријентира и тада су хијерархијски организовани. Аутор издваја оријентире двају типова – *унутрашњи оријентир* и *спољашњи оријентир* (Piper 2001: 21). Унутрашњи је инхерентни део локализатора, док се спољашњи одређује спољашњом повезаношћу локализатора са околином. Можемо додати да је подсистему ПФ више својствена категоријална особина унутрашњег оријентира (*поверхность потолка, вершина горы, низ дома*), иако су могући и други случајеви (*в стороне от дома*).

У оквиру ТСЛ издваја се неколико аспеката локализације. То је оријентациони аспект, где спадају односи интралокализације и екстралокализације, центра и периферије, проксималности и дисталности. Затим, то је динамички аспект, који издваја транслативност наспрам локативности (конкретније аблативност, адлативност и перлативност). У оквиру динамичког аспекта издвајају се центрифугалне и центрипеталне тенденције.

ТСЛ и њен систем оријентационих односа може бити схематизован у виду табеле у којој предлажемо по два примера на руском језику када је то могуће: примери без ПФ (изражени прилозима или предлозима, на чијем се материјалу развијала теорија) и примери са ПФ као илустрација подесности система ТСЛ за ову категорију.

Табела 1.

1				Непосредна локализованост, оријентир је део локализатора			
1.1		Локализованост унутрашњим делом локализатора					
1.1.1.		Општа унутрашња локализованост		Внутри печи пылал жар. / Во внутренности печи пылал жар.			
1.1.2.		Централна унутрашња локализованост		Ваза стоит посреди музейного зала. / Ваза стоит в центре музейного зала.			
1.1.3.		Периферна унутрашња локализованост		Сбоку (-) стояло кресло. / В стороне (в углу) стояло кресло.			
1.2.		Локализованост површином локализатора					
1.2.1.		Општа површинска локализованост		- / На поверхности Марса есть следы воды.			
1.2.2.		Централна површинска локализованост		Посреди стола горит свеча. / В середине стола горит свеча.			
1.2.3.		Периферна површинска локализованост		- / Дуб рос на <i>краю</i> обрыва.			
2				Посредна локализованост			
2.1		Локализованост према нивоу објекта у односу на локализатор					
2.1.1.		Хоризонтална локализованост					
2.1.1.1.		Општа локализованост (било који локализатор осим страна света)					
2.1.1.1.1.		Фронтална локализованост					
2.1.1.1.1.1		Предњом страном		К дому не подъехать спереди. / К дому не подъехать с <i>передней</i> <i>стороны</i> *.			
2.1.1.1.1.2		Задњом страном		Вот вид на дом сзади. / Вот вид на дом с <i>задней стороны</i> *.			
2.1.1.1.2.		Латерална локализованост		Машину занесло вбок. / Машину занесло в сторону; – / Машина повернула за угол.			
2.1.1.1.3.		Дијагонална локализованост		Студент читает книги диагонально. / Студент читает книги по диагонали*.			
2.1.1.2.		Посебна локализованост према странама света		- / Дверь делают с южной стороны*.			
2.1.2.		Вертикална локализованост					
2.1.2.1.		Локализованост горњом страном		Мальчик забрался наверх на крышу. / Мальчик забрался на самый верх крыши*.			

		2.1.2.2.	Локализованост доњом страном	Вниз полетели камни. / В низ ущелья полетели камни*.	
2.2	Локализованост по квантитативном критеријуму				
	2.2.1.	У односу на број			
		2.2.1.1.	Број локализатора	- / Собака лежала в середине между двумя креслами.	
		2.2.1.2.	Број страна локализатора	Люди стекались в город отовсюду. / Люди стекались в город со всех сторон.	
	2.2.2.	По степену			
		2.2.2.1.	Општа локализованост по степену		
			2.2.2.1.1.	Проксимална локализованост	Поблизости расположено озеро. / В непосредственной близости расположено озеро*.
			2.2.2.1.2.	Дистална локализованост	Вам не стоило ехать так далеко. / Вам не стоило ехать в такую даль.
		2.2.2.2.	Посебна локализованост		
			2.2.2.2.1.	Одстојање од горње стране локализатора	Птица взмыла высоко над землей. / Птица взмыла в (самую) высь**/ в высоту**.
2.2.2.2.2.	Одстојање од доње стране локализатора		-		
3	Општа екстралокализованост			С наружности ларец выложен серебром. Не судите по внешности. Болит внешняя сторона стопы. Наружная поверхность быстро охлаждается.	

Напомена: Знацима * и ** је обележена семантичка специфичност оријентира, означених именицом и то: ПФ са знаком * су истовремено део локализатора (слично као код односа интралокализације) и, заједно са предлогом, исказују односе описане у оквиру посредне локализације; ПФ са знаком ** могу да описују како односе са знаком*, тако и односе екстралокализације, разликујући се само формално – присуством локализатора: *взвиться в высь неба**, односно његовим одсуством: *взвиться в (синюю) высь***. На тој семантичкој специфичности ћемо се зауставити касније.

Овај рад ће се бавити оним пропозицијама теорије које су релевантне за одабрани језички материјал, користећи ситуационе оквире теорије, њен појмовно-терминолошки апарат и разрађене системе значења и значењских опозиција.

ГЛАВА 2.

ПОДСИСТЕМ ПРОСТОРНИХ ФРАГМЕНТИЗАТОРА

Како се ПФ по први пут описује као самостални подсистем, неопходно је да се обезбеди његов инвентар, да дефиниција и одреде дистинктивне карактеристике.

2.1. Дефиниција ПФ

Под ПФ се подразумевају речи и изрази, који означавају део неког унутрашњег или спољашњег простора а који сами не могу бити релативно самостални простор већ су фрагменти неке просторне целине³². Обједињење речи у подсистем ПФ резултат је следећих закључака. Дво- и тродимензионални *углы шкафа / углови ормара* су инхерентни фрагменти јединствене целине и као такви не могу бити представљени као одвојиви делови простора са сопственим границама, за разлику од делова које денотирају *ножка стола / ногица стола* и *дверца шкафа / вратанца ормара*. *Внутренность ящика / унутрашњост фиоке* не може да постоји одвојено од денотата *ящика / фиоке*, *лицо* и *изнанка ткани / лице* и *наличје тканине* не може бити одвојено од *ткани / тканине*, *површина воды / површина воде* – одвојено од *воде* итд.

Када су делови одвојиви, односно опредмећени, однос део-целина се и даље разматра у аспектима простора и мереологије, али њихово значење неодвојивости слаби све до потпуног нестанка. Рецимо, у примеру *бочна страна ормара* и *предња страна ормара*, уколико се ради о детаљима за монтажу, делови не одговарају критеријумима ПФ. Ван граница поља ПФ остају *ручка* и *носик чайника* као референти опредмећеног денотата који су супротстављени ПФ *поверхность* и *внутренность чайника* – неодвојивим просторним фрагментима.

ПФ врше функцију најмањих дво- и тродимензионалних елемената просторног „метричког“ система у „наивној“ (по терминологији Ј. Д. Апријана (Ј. Д. Апријан 1995: 56-57)) геометрији. У број ПФ не спадају речи са параметријским значењем као што су *высота*, *длина*, *ширина* / *висина*, *дужина*, *ширина* и сл. (за разлику од *висина* у значењу ‘простор у висини’), јер они исказују својства просторних формација само у једном од мерних система.

³² Определение предложено нами в работе (Шапић 2017: 124)

2.2. Критеријуми за издвајање и класификацију ПФ

Критеријум издвајања ПФ можемо назвати семантички-граматичким. Наиме, речи са значењем ПФ су ексцерпирани из лексикографских извора³³ по принципу припадности граматичкој категорији именица са просторним значењем. Код издвајања се имало на уму да јединице одговарају дефиницији ПФ најмање у једној од понуђених тачака тумачења у речницима. С друге стране, њихова парадигма је допуњена и изразима који се састоје од комбинација речи, а који формирају јединствену синтаксичку целину (нпр. *унутрашња површина*).

Издвојени ПФ се не би могли анализирати и поредити на парадигматском и синтагматском нивоу без додатних разграничавања по структури, ужој и широј семантици, стилским обележјима и другим параметрима који нам омогућују да их условно групишемо према одређеним особинама. У систематизацији је потребно кренути од појавног облика ПФ.

2.2.1. Једночлани и двочлани ПФ

По свом саставу ПФ могу бити једночлани и двочлани.

Једночлани ПФ се састоје од једне речи. У ову групу спадају ПФ *близь, близость, бок, верх, верхушка, вершина, внутренность, высь, глубина, глубь, даль, дно, зад, изнанка, край, конец, лицо, начало, низ, перёд, периферия, промежуток, середина, тыл, фронт, центр*. У српском језику у такве речи спадају: *вис, висина, горњиште, даљина, дно, дубина, зачеље, залеђе, ивица, крај, лице, наличје, периферија, почетак, површина, полеђина, позадина, прочеље, руб, средина, ћошак, угао, унутрашњост, фасада, фронт, центар, чело*.

Једночлани ПФ нису једнаки по фреквентности, стилској обојености и сл., али имају неке заједничке карактеристике. По категоријалној припадности једночлани ПФ спадају у категорију именица, а у ситуацији локализације, као што се приказује у раду, наступају у саставу вишечланог оријентира у облику предлошко-падежних конструкција: нпр. *Отутюжить изделие с изнаночной стороны / На челу колоне се вијорила застава*. Ипак, неке од именица у овој функцији се налазе на периферији своје граматичке категорије, где се она граничи са другим категоријама, нпр.

³³ Списак лексикографских извора се наводи у уводном делу рада.

помоћном категоријом сложених предлога (у средини између: *У средини између два седишта стајала је торба*) или категоријом прилога (низом: *Низом тянуло холодом из сеней*). Значење неких граматичких облика и устаљеност употребе условили су да се одређене лексеме изузму из оквира ПФ: нпр. у случају *ехать верхом* ('јахати') последња лексема врши функцију прилошке одредбе за начин. Варијабилност граматичких облика у зависности од семантике постоји и у падежним облицима, уп. *вѣрхом* и *верхом*, *в крае* и *на краю*. Поред тога, постоје и ограничења у погледу употребе једине и множине: рецимо, *близь*, *близость*, *периферия* не поседују облик множине. Неки од једночланих ПФ имају и једину, и множину, али се за те облике везују неке семантичке нијансе: нпр. *центры* / *центри* се углавном користе у облику множине са значењем 'организација': уп. *В Москве открылись Центры по борьбе с коррупцией*. Везивање семантике за одређени граматички облик множине може да резултира појавом варијантних облика множине, као што је то случај са обликом *верхи* и *верха*. Међутим, свака устаљеност аутоматски удаљава реч од њене припадности групи ПФ јер противречи општости и употребној ширини који се подразумевају дефиницијом.

Поред једночланих, издвајамо ПФ чије значење формирају два члана – двочлане ПФ. У њихову групу спадају: *верхняя поверхность* / *часть* / *сторона*, *нижняя поверхность* / *часть* / *сторона*, *внутренняя поверхность* / *часть* / *сторона*, *внешняя поверхность* / *часть* / *сторона*, *передняя поверхность* / *часть* / *сторона*, *задняя поверхность* / *часть* / *сторона*, *боковая поверхность* / *часть* / *сторона*, *лицевая поверхность* / *часть* / *сторона*, *изначная поверхность* / *часть* / *сторона*, *левая сторона*, *правая сторона*, *тыльная сторона*, *фронтальная сторона*, *юго-западная сторона* итд. У српском језику ту спадају: *горња површина* / *страна*, *горњи део*, *доња површина* / *страна*, *доњи део*; *спољашња површина* / *страна*, *спољашњи део*; *унутрашња површина* / *страна*, *уutraшњи део*; *предња површина* / *страна*, *предњи део*; *задња површина* / *страна*, *задњи део*, *бочна површина* / *страна*, *бочни део*, *унутрашња површина* / *страна*, *унутрашњи део*; *лева* / *десна страна*, *јужна* / *северна* / *источна* / *западна страна*, *југоисточна* / *југозападна* / *североисточна* / *северозападна страна*.

Структуру двочланих ПФ формирају придев са просторним значењем и именица са просторним значењем. *Страна* и *површина* (а донекле *бок*, *фасада* и још неки) могу бити и једночлани, и део двочланих ПФ, док *део* без просторног атрибута

губи статус ПФ. Придеви са просторним значењем могу значајно да промене оријентациони показатељ: *предња страна* резултира губитком латералности код речи *страна*; спој *унутрашња површина* резултира губитком значења спољашњости код речи *површина* (као што је приметио Ј. Д. Апријана позивајући се на В. В. Виноградова, значење конструкције није једнако значењу јединица – (Ю. Д. Апријан 1995: 6; 79); в. такође у (Кубрякова 2004: 148)).

Међутим, то није случај код сваке од наведених комбинација. На пример, *лева / десна страна* не угрожавају значење латералности код *страна* (иако је лева страна дијаметрално супротна десној, оне су комплементарне са лексемом *страна*). Наведено се односи и на руски, и на српски језик.

2.2.2. Именички, придевски и прилошки ПФ

Дефиниција ПФ предложена у овом раду одговара речима руског и српског језика које припадају категорији именица. Али ова језичка појава, као и свака друга, може се уклапати у категоријалне границе само условно. Овим речима са просторним значењем својствена је конверзивност, односно синтаксичка варијабилност, што се види већ на основу чињенице постојања двочланих ПФ у чијим је саставу придев са просторним значењем *боковая часть, лицевая сторона, изнаночная сторона, передняя поверхность* итд. Осим тога, од основа појединих именица из ове групе настале су изведенице које спадају у друге граматичке категорије. Тако од именице *поверхность* образовани придев *поверхностный* са значењем 'онај који поседује својстава површине' (за разлику од својстава дубине, средине, унутрашњости и сл.) и 'онај који се налази на површини' и прилог за место *поверхностно* који лоцира предикатску радњу на површини или близу ње. У српском томе одговара *површина / површински део / површински: Поверхностный слой (поверхностную часть) клетки составляет мембрана / На поверхности клетки находится мембрана; Уграђено је грејање површина хале / уграђено је површинско грејање хале. / Грејање је уграђено у површински део хале / Површински уграђено грејање штеди енергију. У руском је употреба придева *поверхностный* шира у метафоричком значењу: *поверхностные знания, поверхностный человек*, као и прилоа *поверхностно: Он поверхностно относится к своим обязанностям. У српском постоје придевски пароними *површински* и *површан* који разграничавају буквално и пренесено значење, а употреба прилога *површински*, за разлику од руског, могућа је и у стручном контексту:**

Детерјенти су површински активне материје. У ову групу такође спадају *глубинный* од *глубина* којима у српском одговарају придев и прилог *дубински* / *дубински* од *дубина*: *Глубинные процессы земли* / *Процессы, происходящие в глубине земли*; често у саставу сложеног придева у техничком дискурсу *глубинно-насосные скважины*, *глубинно-модульное заземление*; у српском: *Врши се дубинско чишћење седишта* / *Седишта се чисте дубински* / *Чисти се дубински део (слој) седишта*, мада не и **Седишта се чисте у дубини*. Гледано морфолошки конверзија именица у функцији ПФ у придевске и прилошке облике одвија се путем додавања именичкој основи одређених афикса као што су *-ов-* (*боковой, угловой, лицевой*), *-н-* (*глубинный, поверхностный* / *глубинно, поверхностно; изначный*), а у српском *-ск-* (*дубински, површински*), *-н-* (*угаони*) и др. Тако настају пароними: *глубокий* и *глубинный*, односно *дубок* и *дубински* – који означава особину и који се односи на особину. Код неких придева разлика није толико изражена: *дальний* и *далекый*, *ближний* и *близкий*. У српској лингвистичкој литератури су придеви који се односе на особину попут *дубински* зову односни: они „не означавају особине непосредно него посредно, преко именице која им је у основи, и те особине схватају се као трајне“ (Пипер 2012: 133). Просторни придеви, који изражавају релацију према именичком појму, као и други придеви са просторним значењем, детаљно су описани и класификовани код М. Адамовић (Адамовић, Придеви са просторним значењем у савременом руском језику у поређењу са српским 2017: 58), која наводи и друге сазвучне класификације придева, нпр. према (Ломпар 2004: 24)).

Конверзивност постоји и код других именица у функцији ПФ тамо где је могућа синтаксичка варијабилност у исказу. Тако су могуће варијанте у исказу: *Проводятся высотные работы; проводятся работы на высоте* / *Обављају се висински радови; Радови се обављају висински; Радови се обављају на висини*. Могуће је рећи: *Развилось одностороннее воспаление легких; Болезнь поразила легкое с одной стороны* / *Упала плућа се развила једнострано; Развила се једнострана упала плућа, Дошло је упале плућа са једне стране*. У наведеним примерима у руском језику недостаје прилошки ПФ (у првом примеру **высотно*, уместо којег би се могло рећи *высоко*; у другом примеру *?односторонне*). Очигледно да је у српском језику употреба прилошког ПФ фреквентнија, што доказује и трећи пример: *поред еквивалентних придевских облика Вршимо услуге једностраног и двостраног штампања текста. / Предлагаем услуги односторонней и двусторонней печати текста* – прилошком

облику у српском најчешће одговара именички у руском: *Да вам одштампа текст једнострано или двострано? / Вам напечатать с одной стороны или с двух сторон?* Исто тако није пронађен руски еквивалент српског прилошког ПФ *бочно*, нпр. *Аутомотосавез упозорава: ветар удара бочно* (иако је у руском могућа употреба прилога *сбоку*), док *Аутомотосавез упозорава на бочне ударе ветра* има категоријално еквивалентни, иако нешто промењен облик: *Ожидаются сильные удары бокового ветра.*

Мања фреквентност прилошких ПФ у горњим примерима, међутим, не значи да у руском они не постоје. То илуструје пример: *двусторонне симметричные животные* се могу преиначити као *животные с двумя симметричными сторонами тела* или *животные с двусторонней симметрией тела*, као и пример метафоричке непросторне употребе на основу просторног модела: *всесторонне аргументировать – аргументировать со всех сторон.*

Примери показују да именички ПФ поседују својство конверзивности, међутим, резултати поређења доказују да су у српском језику прилошки ПФ распрострањенији него у руском. Избор облика оријентира зависи од многих језичких фактора (постојање у инвентару ПФ; стилска маркираност итд.) и ванјезичких фактора, а пре свега, од комуникативне намере говорника.

2.3. Инвентар ПФ у руском и српском језику

Подсистем ПФ руског језика чине³⁴: *близь, близость, бок, боковая поверхность, боковая сторона, боковая часть, верх, верхняя поверхность, верхняя сторона, верхняя часть, верхушка, вершина, внешняя сторона, внешняя часть, внутренность, внутренняя поверхность, внутренняя сторона, внутренняя часть, высь, глубина, глубь, даль, дно, зад, задняя поверхность, задняя сторона, задняя часть, изнанка, изнаночная сторона, конец, край, левая сторона, лицевая сторона, лицевая поверхность, лицо, начало, наружная поверхность, наружная сторона, наружность, нижний слой, нижняя поверхность, нижняя сторона, нижняя часть, низ, перёд, передняя поверхность, передняя сторона, передняя часть, периферия, правая сторона, промежуток, середина, средняя часть, сторона, толща, тыл, тыльная сторона, угол, угловая часть, фасад, фронт, фронтальная сторона, центр,*

³⁴ Списак ПФ се даје у Прилогу 1.

центральная часть. У овај списак не укључујемо нпр. *слой*, без обзира да ли је употребљен са атрибутом са просторним значењем (*внешний слой*) који се више односи на структуру целине него на њену оријентацију. У инвентар ПФ спадају и називи страна света: *запад, восток, север, юг*, њихове комбинације, нпр. *юго-запад, юго-восток, северо-запад, северо-восток*; конструкције са ПФ *сторона* и *часть*: *западная сторона / часть, восточная сторона / часть, южная сторона / часть, северная сторона / часть, юго-западная сторона / часть, северо-восточная сторона / часть*.

У овај списак не укључујемо све могуће комбинације: нпр. комбинације са *угол* су веома продуктивне: *передний угол, правый угол, нижний угол, внутренний угол, дальний угол* итд. Мада неке комбинације су ипак немогуће: **угловая поверхность, *центральная сторона, *верхний низ, *периферийная сторона, *юго-север* и **северо-юг*, а кад смо већ код страна света, ниједна комбинација са почетком *востоко-* или *западо-* није могућа ни у руском, ни у српском језику. Разлози такве некомплементарности су пре свега семантичке природе, мада то није препрека комбинацијама као што је *нижня површина* (где се сударају опозиционе семе ‘горњи’ и ‘доњи’) или *внутренняя површина* (‘унутрашњи’ и ‘спољашњи’) у којима би се могла очекивати контрадикторност смислова.

У српском језику у групу ПФ спадају: *бок, бочна површина, бочна страна, бочни део, вис, висина, врх, горња површина, горња страна, горњи део, горњиште, даљина, део, дно, доња површина, доња страна, доњи део, дубина, задња површина, задња страна, задњи део, залеђе, зачеље, ивица, крај, леђа, лице, наличје, периферија, површина, позадина, полеђина, почетак, предња страна, прочеље, руб, спољашња површина, спољашња страна, спољашњи део, средина, средњи део, страна, ћошак, угао, угаони део, унутрашња површина, унутрашња страна, унутрашњи део, унутрашњост, фасада, фронт, фронтална страна, центар, централни део, чело, чеона страна, чеони део*. Овде такође припадају називи страна света: *запад, исток, север, југ* и њихове комбинације: *југо-исток, југо-запад, северо-исток, северо-запад*, као и двочлане (односно, трочлане) конструкције попут *јужна страна, западна страна, источна страна, северна страна, јужни део, западни део, источни део, северни део* и *југо-западна страна, југо-источна страна, северо-западна страна, северо-источна страна*, односно *југо-западни део, југо-источни део, северо-западни део* и *југо-западни део*. И у српском језику важе комбинацијска ограничења која су

споменута код руског инвентара ПФ: немогућност трансформације код страна света, немогућност комбинација попут **централна страна*, **угаона површина*, **доњи врх* и сл.

Овде не наводимо све могуће комбинације у њиховим прагматичним појавним облицима као што су *предња ивица*, *лева површина*, *десни ћошак* и сл. као и сложеније локализације попут *зграда је оштећена у доњем десном делу предње фасаде* јер такви спојеви не чине устаљене синтагме.

2.4. ПФ и временски фрагментизатори

Горе наведени ПФ се употребљавају у језику да би се простор могао поделити на фрагменте. Међутим, фрагментација (сегментација) је својствена и једној другој категорији и изоморфна просторној – временској категорији. Ове две категорије карактерише изофункционалност не само граматичких, већ и лексичко-семантичких средстава за изражавање категоријалних односа. Специфичност је простора у томе што је он конкретнији феномен од времена, тако да су се механизми фрагментације развијали од просторних ка временским, а не обрнуто (што је већ широко познато у лингвистици). У низ тих заједничких, а примарно просторних ПФ спадају *начало*, *конец*, *середина*, *промежутак* у руском језику и *почетак*, *крај*, *середина* у српском језику. Примери *Здесь мы стоим в самом начале длинной дороги* [НКРЯ-1] и *Уступив два сета, в начале третьего сборная получила новый удар* [НКРЯ-2] илуструју формалну истоветност употребе речи са значењем ‘почетак’, али је у првом случају употребљен у функцији фрагмента простора, а у другом – фрагмента времена. Исти резултат даје поређење српског ПФ *почетак*: *Он у почетку свог сликарског посла и није био неки нарочито успешан уметник* [SrpCor-1]; [...] *Прасак је био тако снажан да се чуо на почетку улице* [SrpCor-2]. Очигледно је да се фрагменти времена концептуализују слично фрагментима простора и то издуженог простора који подразумева кретање (савлађивање одређеног простора за одређени период времена).

Временска категорија (или: категорија темпоралности) располаже још неким специфичним фрагментизаторима који не спадају у основни просторни „арсенал“ као што су *в течение / у току*, *в период / у периоду*. Они би могли бити размотрени као засебан подсистем са својим унутарсистемским и међусистемским везама, али се неће детаљније разматрати у овом раду.

2.5. Прелазни случајеви

Имајући у виду да је критеријум издвајања ПФ семантичке природе, потребно је да се још једном нагласи условност језичких граница. Условност подразумева да неку лексему, нпр. *ивица*, „прогласимо“ за ПФ јер поседује општост употребе и њен денотат је нераскидив са целином, а другу, нпр. *ивичњак* не убрајамо у ту категорију због непоседовања тих двају својстава. Чак у оквиру исте речи неке лексеме (под лексемама подразумевамо једно значење вишезначне речи у свим облицима) убрајамо у ПФ, а друге не: нпр. *крај* као ‘ивица’ јесте ПФ, а *крај* као ‘административна територија’ – није.

Како се лингвистика традиционално служи метафором просторне природе – пољем са центром и периферијом, и у овом случају можемо говорити о семантичком пољу, које се мора додатно ограничити именичком категоријом. У његовом би се центру налазили најкарактеријстичнији представници – носиоци значења те подкатеорије (*верх*, *низ*, *сторона*, *центр*, *периферия*, *внутренность* и њима сличне), док би се на периферији поља налазили мање карактеристични, мање фреквентни, стилски маркирани и други прелазни случајеви (*глубь* као архаична и ретка, *близь* као нефреквентна и разговорна, а у српском – *горњиште* као ускостручно и сл.). Значење конкретних ПФ биће размотрено у одговарајућем поглављу у наставку овог рада, а овде се може напоменути да по општости значења у оба језика свакако предњаче *сторона* и *часть* у руском, односно *страна* и *део* у српском језику са атрибутима са просторним значењем. Закључак о томе се изводи, као прво, на основу лексикографских тумачења – преко те две речи изводе се остала тумачења која су понуђена и у речничким дефиницијама (в. анализу конкретних ПФ), и као друго, на основу фреквентности у корпусној и осталој грађи, издвојеној за анализу.

Када је употребљена без просторног атрибута *верхняя*, *нижняя*, *средняя* итд., *часть* у руском језику, као и *део* у српском, налази се у центру једне друге категорије – категорије партитивности која је одговорна за разматрање односа део-целина. Управо однос део-целина, који је незамислив без просторне локализације, чини један од основа издвајања ПФ. Због тога није никакво чудо да се односи мешају не само на семантичком плану (ту се, заправо, и не мешају, већ су истоветни), већ и на синтаксичком плану: простор и део простора користе један од карактеристичних облика за уобличавање односа део-целина, а то је генитивна зависна конструкција

(целина зависи од дела): *поверхность воды, верхняя часть шапки / површина воде, горњи део капе* и сл.

Ипак, карактеристична особина подсистема ПФ и свих његових јединица понаособ је у томе што су оне нераскидиве, нераздвојиве и неопредмећене, док денотат речи *део* сам по себи то не подразумева: уп. *резервни делови аутомобила, делови лево-коцки* наспрам *унутрашњост бурета, лице и наличје тканине*. На замишљеној скали несамосталности оне тачке које су најудаљеније од тачке апсолутне несамосталности (где се налази, на пример, *унутрашњост*, која је апсолутно незамислива самостално) могу се са више основа разматрати кроз призму припадности категорији партитивности – нпр. лексема *перёд* у значењу готовог кроја предње стране кроја одеће, за разлику од *перёд* у значењу ‘предњи део’ нпр. аутомобила.

Поред основног инвентара ПФ, издвојили смо речи руског језика као што су *гуца, ширина, ширь, чаща, чащоба, граница, линия, граница, полоса, оконечность, кайма, кромка, обочина, окраина, рубец, задворки, слој*, које не разматрамо у оквиру ПФ јер је њихова употребна моћ слабија од осталих, а денотати обично конкретнији. Такав је, на пример, случај употребе *гуца* и *чаща* са целином *лес*: *В гуце олеандров и дрока, фисташки и мирта, пушистого дуба и каштана торчали небрежно заточенные карандаши кипарисов* [НКРЯ-3]. У примерима попут овог *гуца* и *чаща* означавају неко место, где је шума најгушћа а дрвеће „најчешће“, што се обично дешава у дубини шуме. Премда се централне семе ‘густо’ и ‘често’ могу довести у везу са простором, она није толико очигледна и није у духу ПФ, а осим тога, те речи немају ширину и фреквентност (мада се *гуца* јавља у комбинацијама неvezано за шуму: *кофейная гуца, гуца толпы*).

Посебно објашњење заслужује *ширина* у значењу ‘широк простор’: *По морю, во всю ширину, вставая и падая, поблескивая в темноте гребнями пены, летел новый шквал* [НКРЯ-4]. Реч *ширина* се наизглед уклапа у микросистем са *вышина* и *глубина*, а *ширь* има сличности са коренским *высь, глубь, даль* и *близь*. У оријентационој параметризацији простора постоји локализација по вертикали и хоризонтали (ређе дијагонали), где се одређује раздаљина од неке тачке / земљане површине / посматрача, и као резултат тога се објекат може налазити далеко (далеко по хоризонтали – напред, назад, лево или десно и далеко по вертикали – у висину или

дубину) или близу те тачке / земље / посматрача. У том систему координата не постоји *ширина* као ознака фрагмента простора који се налази са неке стране од одабране тачке, јер *ширина* подразумева велики простор распрострањен на све стране (бочне, или бочне + предњу) по хоризонтали, који обухвата и близину, и даљину. Према томе *ширина* пре означава својство него фрагмент простора.

Ове речи нису узете у опис подсистема ПФ, али их овде наводимо као илустрацију тога да је око поља ПФ распоређен изванредан број речи који се по неким карактеристикама приближава или граничи са подсистемом ПФ и који је веома сличан њима по функцији.

2.6. Стилска ограничења у употреби ПФ

Неједнакост јединица које обухвата подсистем ПФ тиче се и њихове везаности за различите језичке регистре, која се може констатовати и у руском и у српском језику. Навешћемо примере из руског језика због његове развијене стилске издиференцираности.

Тако је *близь* у руском језику у именичком облику маркирана као разговорна реч, која се обично јавља у изразима *в непосредственной близу, в такой близу: В такой доступной близу от самолета капитан, должно быть, находился впервые* [НКРЯ-5]. Једночлани ПФ, где спадају *перёд, зад, бок, лицо, изнанка, низ* више су својствени разговорном стилу него њихови двочлани еквиваленти, који су маркирани неутрално: *передняя часть / сторона, задняя часть / сторона, боковая часть / сторона, лицевая сторона, изнаночная сторона, нижняя сторона*. Употреба ПФ *высь, глубь, даль* и *вышина* више је карактеристична за књижевни језик. Речи као што су *фронт* и *тыл* и њихови двочлани корелати нагињу терминологичности и срећу се у ускостручним текстовима. Стручним текстовима тежи и *центр* у поређењу са неутралним *середина*.

Треба напоменути да је употреба ПФ у функцији прецизирања, конкретизирања локализације иначе особина стручних текстова, у којима се захтева прецизност, тачност, недвосмисленост у локализацији објекта. То се посебно примећује код употребе ПФ *поверхность* (али се тиче и других ПФ): *Для декорирования поверхности почвы можно использовать как природные, так и искусственные материалы* [НКРЯ-6].

Стилска обојеност појединих именица карактеристична је и за српски језик, али на другачији начин – како због разлика у стилској развијености језика, тако и због разлика у структури подсистема ПФ (што је, уосталом, узајамно условљено). Рецимо, у српском не постоји формални еквивалент руског *низ*, већ само двочлани *доња страна* и *доњи део*, па самим тим не постоји ни стилска релација као што је у руском *низ – нижняя сторона / нижняя часть* (разговорно – неутрално). Не постоје у српском ни потпуни формални еквиваленти руских *перёд и зад* са истим или другим коренским морфемама, већ се уместо њих користе еквиваленти руских двочланих *передняя часть и задняя часть – предњи део и доњи део* (иако се у српском у истој функцији јављају такође *леђа, полеђина* и *позадина* који су по типу номинације – а ради се о номинацији према називима делова тела – слични руском *зад*). Затим, ПФ *лице* и *наличје* у српском језику немају двочланих корелата као што су *лицо – лицевая сторона* и *изнанка – изнаночная сторона* у руском језику. Инваријантни облици нису стилски обојени и услед тога се употребљавају у свим језичким регистрима. Чак и тамо где у српском постоји варијабилност између једночланог и двочланог ПФ, нпр. *средина* и *средњи део*, могло би се рећи да је стилска разлика између једночланих и двочланих ПФ изражена слабије, него у руском. Може се само приметити да су разговорном језику (што је, уосталом, такође одлика руског језика) својствени економичнији облици, па би се пре рекло *Стајао је у средини собе / насред собе* него *Стајао је у средишњем делу собе*, а последња варијанта би се пре искористила, рецимо, у криминалистичком извештају који захтева виши степен прецизности. Речи страног порекла као што су *фасада, фронт* и *центар* и двочлани ПФ са њиховим именичким или придевским варијантама погодније су за терминолошку употребу и стручни дискурс, мада, међу стручним речима налазимо и неке речи домаћег порекла, рецимо, *горњиште*.

Разговорни стил може бити емоционално обојен, и тада ПФ врше конотативну функцију заједно са другим језичким средствима. Када је руски језик у питању, то се може илустровати примерима: *попасть в самый центр, взыть в самый верх, схватиться за самый край* итд., као и употребу деминутивних облика: *серединка, краешек* и др. Заменице *самый, сам* „значе највиши степен који се достиже у простору“ и другим семаничким категоријама (Пипер 2012: 90) и постоји и у српском језику, док је деминутивност у овој функцији развијена у српском слабије (о руској и српској деминуцији в. код (Грицкат 1995)). Детаљније о маркираности ПФ биће речи у наставку овог рада – у поглављима посвећеним сваком значењу понаособ.

2.7. Место ПФ у синтаксичкој структури реченице

Речи које разматрамо у својству ПФ често се у реченици јављају у склопу предлошко-падежних конструкција које врше синтаксичку функцију прилошких адвербијала. Ради се о секундарној функцији у реченици – функцији модификације која обезбеђује додатне одредбе глаголским речима. Такав тип синтаксичке конструкције детаљно је проучаван у оквиру ТСЛ са фокусом на предлоге и прилоге. У саставу сложених предлога, односно конструкција које наступају у синтаксичкој функцији предлога у српском језику издвојене су и конструкције са појединим ПФ као што су *чело + Ngen*, *дно + Ngen*, *ивицом + Ngen*, *на периферији + Ngen*, *средином + Ngen*, *у центру + Ngen*, *под правим углом у односу на + Nacc* (Piper 2001: 67, 78). Указујући том приликом на синтаксичко-семантичку несамосталност именица као што су *чело*, *дно*, *периферија* и слично, П. Пипер примећује да су они „слични предлозима, од којих се, с друге стране, разликују и морфолошки, и већом могућношћу самосталне употребе, ако је из контекста или ситуације јасно којем објекту припада тај део који именују“ (Piper 2001: 78).

Анализа шире групе ПФ показује да је адвербијална синтаксичка функција једна од најчешћих њихових функција коју врше заједно са предлозима у облику одговарајућег падежа за означавање места и правца – углавном локатива и акузатива (*стоять в центре стадиона, подать мяч на центр стадиона*), али и других падежа (*вбросить мяч с центра стадиона, направить мяч к центру стадиона*); исто важи и за српски језик (*стајати на крају улице, отићи на крају улице, доћи до краја улице*, итд.) И у руском и у српском језику јављају се и конструкције у инструменталу попут *низом*, *верхом*, *стороной*, односно *врхом*, *страном*. У руском језику такве конструкције често немају уз себе целину / локализатор чији део именују, а именица / ПФ се по функцији приближава прилогу. Такве облике је В. В. Виноградов назвао „хибридним прилошко-супстантивним формацијама“³⁵ (цит. према (Десятова, Ляшевская и Махова 2008: 133). В. Г. Гак скреће пажњу на „аутономну функцију“ бившег месног падежа у староруском језику, а то је означавање површине по којој се одвија кретање (*идти полем, ехать лесом*) (В. Г. Гак 1996: 12). И у српском језику је, као што примећује П. Пипер, коришћење датог облика („просекутива“) лексички ограничено и тиче се само

³⁵ «гибридные наречно-субстантивные образования» (цит. по (Десятова, Ляшевская и Махова 2008: 133).

„објеката са јасно израженом површином и дужином“ (Piper 2001: 71; Пипер 2012: 142-143). Иако се та појава одражава у оба језика, у поређењу се испоставља да није свуда симетрична: реч *стороной* у реченици *Гроза прошла стороной* се на српски преноси, на пример, уз помоћ префикса *за-*: *Олуја је заобишла* (неко место). Због специфичности тог облика овде говоримо о периферији поља ПФ.

Синтаксичка улога ПФ у реченици се не ограничава секундарном, адвербијалном (одредбеном) функцијом, иако се она најјасније образлаже кроз структуру теорије семантичких локализација. Они се могу јављати и у примарној функцији – као граматички субјекат у номинативу, и у акузативу – као објекат у реченици: *Врх планине је покривен снегом* и *Снег је покрио врх планине*. Употребљени у таквој синтаксичкој функцији ПФ нису подложни трансформацији у друге просторне подсистеме (прилоге, предлоге и сл.), осим што реч која именује целину и стоји у позицији зависног генитива може претрпети конверзију у атрибутивни облик: уп. *врх планине – планински врх*.

Без обзира да ли се ради о примарној или о секундарној, адвербијалној синтаксичкој функцији, однос ПФ и целине чији део они означавају најчешће је изражен конструкцијом са беспредложним генитивом која може бити представљена формулом $PF^{N1} [...]N^6 + L^{N2}$, где је падежни облик ПФ нерелевантан, док је назив целине која се у категоријалној ситуацији локализације разматра као локализатор *L* изражен обликом генитива без предлога. Дата конструкција је карактеристична за оба језика, како за руски: *низ сумки, периферия страны, край двора, перёд коня*, тако и за српски: *врх носа, страна света, средина собе*. Локализатор, односно целина, у неким реченичним конструкцијама може бити изостављен када се подразумева: *Маленький плоский краб шарахнулся боком, пустив облачко песка, и исчез в глубине* (подразумева се: *глубине океана*) [НКРЯ-7]. С друге стране, ненавођење целине / локализатора доводи до метонимијских померања семантике са назива целине на назив дела који тада синкретично носи оба значења: *Альпинисты поднялись на вершину* (вершину + планину) / *Алпинисти су се попели на врх*. Осим тога, изостављање целине / локализатора може да сведочи о метафоризацији, промени значења (удаљавање од категоријалног значења ПФ) и о другим трансформацијама: нпр. *Ехать на лошади верхом* (*верхом* се не разматра као ПФ), *Прошла встреча в верхах* (*верхах* се не разматра као ПФ).

Конструкција са беспредложним генитивом је основни, али не и једини облик изражавања просторног односа фрагмент-целина. Издвајамо такође конструкцију где је ПФ у зависној позицији и облику инструментала са предлогом *с*, за разлику од целине која се управља глаголом: *Посмотрите на дом с зеленым фасадом*. Она је еквивалентна српској конструкцији: *Погледајте кућу са зеленом фасадом*. У руском такође постоји конструкција веома слична првој, основној, с тим што се назив целине у генитиву везује за назив дела помоћу предлога *у*: *Мне нравится желтый низ у ботинок*. За њу не постоји уобичајен формални еквивалент у српском: [?]*Свиђа ми се жути доњи део код ципела* (мада је могуће пренети ту нијансу „дистанцираног“ посматрања преко варијанте *Код ових ципела ми се свиђа њихов жути доњи део*).

2.8. Место ПФ у семантичкој структури реченице

Семантика реченице, као што се види из горе изложеног, уско је повезана са њеном синтаксичком функцијом. Да су синтаксички облици носиоци одређеног значења, сликовито је приказао још Л. В. Шчерба својим чувеним примером о „глокој куздри“ који је описао Л. В. Успенски (Успенский 1954: 247-251).

Неколико морфосинтаксичких елемената могу да буду носиоци истог значења, које они својим облицима понављају, потврђују или прецизирају. Рецимо, у исказу: *А здесь все скатываешься, соскальзываешь, сползаешь от середины к краю веза* [НКРЯ-8] у функцији исказивања правца кретања одозго надоле и прецизирања почетка и краја путање кретања наступају префикси *-с/-со*, предлози *от* и *к* и ПФ *середина* и *край*. Ово је пример изофункционалности подсистема ПФ са подсистемима префикса, предлога и прилога у исказивању просторних односа. Посебна улога ПФ у исказу, у односу на друге подсистеме, огледа се у прецизирању и конкретизацији, али генерално сви ови просторни подсистеми учествују у односима узајамног допуњавања.

Међутим, сам по себи, граматички облик без лексичког значења речи, а некад и целе реченице и контекста у прагматичном смислу, није довољан за потпуно тумачење исказа. Рецимо, генитивна конструкција *край веза* је по облику идентична посесивној конструкцији *книга сестры* која нема јасно изражено значење дела целине. Узимајући у обзир важност лексичке семантике, ПФ се у раду разматрају не само у конструкцијама већ и као посебне лексеме.

Семантичку структуру реченице формира и позиција посматрача која се исказује појединим речницама са деиктичким значењем и прагматичним контекстом: *Тихо, откуда-то снизу, постучали [...]* [НКРЯ-9] (звук се зачуо са нивоа, нижег од оног на којем се налази посматрач / говорник).

2.9. Однос према категоријалној ситуацији просторне локализације

У оквиру ТСЛ чије су основне пропозиције кратко изложене у уводном делу рада издваја се категоријална ситуација локализације у оквиру које се одређују односи између објекта локализације, локализатора и оријентира. Анализи подсистема ПФ у оквиру ТСЛ потребно је прилазити на посебан начин, али теорија то омогућава јер, како наводи П. Пипер, није ограничена обавезним универзалним обрасцем (Piper 2001: 58).

Један од очигледних разлога посебног приступа је у томе што се овде ради о сложеној пунозначној категорији именице са њеном полисемијом, законима синтагматске компатибилности са другим именима и додатном граматичком (падежном) семантиком и исказу. Као што тврди А. Вежбицка, позивајући се на О. Есперсена, „именица има тенденцију да подразумева велики број својстава“³⁶ („свежањ својстава“) (А. Вежбицкая 1999: 102), не свдећи се на та својства – за разлику од, на пример, придева који денотира једно својство (*висока зграда, зелена јабука*). Често та особина остаје чак и после делимичне десемантизације и промене функције у правцу службених речи (нпр. код сложених предлога попут *у средини између*), а у низу случајева та именица потпуно метонимијски заклања локализатор (уп., на пример, рус.: *Он приехал с периферии* у укупности денотативних и конотативних смислова и семантичких померања).

Други не мање важан разлог је специфична расподела синтаксичко-семантичких показатеља код речи који су учесници категоријалне ситуације локализације. Већ је било речи о синтаксичким и семантичким аспектима, али им се овде поново враћамо кроз призму локализатора и оријентира. Рецимо, у реченици *После землетрясения на поверхности дома появились трещины* категоријалну ситуацију локализације чине њени параметри (учесници): *трещины* одговара објекту локализације који се лоцира према оријентиру *на поверхности* и локализатору *дома*.

³⁶ «Существительное имеет тенденцию предполагать довольно большое число свойств» («пучок свойств») (А. Вежбицкая 1999: 102).

Дакле, ПФ врши функцију оријентира, при чему се он састоји од два дела и зато се може именовати двочланим оријентиром. Категоријална ситуација се не би суштински променила да је уместо двочланог конкретизујућег оријентира *на поврхности* остао једночлани оријентир изражен предлогом са просторним значењем *на*: *На доме появились трецины*. Таква поједностављена категоријална ситуација најбоље описује (прото)типичну ситуацију локализације: *оријентир-локализатор-објекат локализације* (редослед елемената прати пример, али може бити другачији), и на основу ње су разрађивани критеријуми ТСЛ. У таквој поједностављеној ситуацији предлог *на* је оријентир, *дом* је локализатор. Међутим, увођењем у ту ситуацију још једног оријентира (ПФ) она се проширује и компликује. Од речи која је употребљена у функцији локализатора одваја се један део – *поврхности* – који постаје оријентир за прецизирање места локализације. Тај оријентир поприма синтаксички облик свог локализатора (у нашем примеру облик локатива), док се локализатор потискује у зависну позицију (облик зависног генитива).

На тај начин се ланац проширује за још једну карикатуру, оријентир²: *оријентир1-оријентир2-локализатор-објекат локализације*. У формули са два оријентира – или двочланим оријентиром – функционалне и синтаксичко-семантичке везе између оријентира и локализатора постају другачије распоређене од формуле са једночланим оријентиром. У погледу оријентације, ситуација *На доме появились трецины* исказује однос непосредне локализације површином локализатора (*на доме*), при чему оријентир и локализатор заједно чине синтаксичку целину која је у реченици изражена прилошким адвербијалом (одредбом за место) у облику предлога са просторним значењем и именице у падежном облику локатива. У ситуацији са двочланим конкретизујућим оријентиром *На поврхности дома появились трецины* и даље се ради о прилошком адвербијалу, али са модификованом унутрашњом структуром: сада глагол управља предлогом са именицом-’делом’ (*появились на поврхности*), а именица-’део’ управља именицом-’целином’ која више не зависи од рекције глагола (уп. непромењен облик именице-’целине’ уз различите рекције глагола, нпр. датив: *распространились по поврхности дома*, или акузатив: *нанести защитный слой на поврхность дома*).

Како су просторне везе и односи оријентира иза којег стоји предлог, односно оријентира¹ (у саставу предлошко-падежне конструкције) детаљно изучени, наше

истраживање се фокусира, пре свега, на други сегмент формуле који изражава везу *оријентир2-локализатор* иза којих стоје две именице – фрагмент и његова целина, иако се они узимају у ширим категоријалним и синтагматским оквирима.

Оријентир1, иза којег стоји предлог, и *оријентир2*, иза којег стоји именица са значењем дела, често врше различите функције, док се њиховим заједничким деловањем исказује јединствен просторни однос (в. горе наведену табелу са оријентационим параметрима). Због те неуједначености неки примери у табели пропраћени су ознакама * и ** на којима ћемо се кратко зауставити. Наиме, основна подела просторних односа према ТСЛ тиче се екстралокализације и интралокализације. Подсистем ПФ у већини случајева подразумева укључивање својих јединица у границе локализатора, што се исказује односом „оријентир је део локализатора“, односно интралокализацијом (*врх планине, страна куће, доњи део чаше, средина сале*). Инвентар јединица ПФ и примери њихове употребе доказују да таквих ПФ има највише (што се може такође довести у везу са развијеношћу односа интралокализације наспрам екстралокализације). Са друге стране, таква семантичка специфичност чини подсистем ПФ различитим од сродних подсистема предлога, прилога итд., који располажу извесним бројем јединица за исказивање удаљених односа – посредне локализације или екстралокализације (нпр. *испод, иза, изнад, лево од* итд.). Када се ради о тим односима, ПФ учествује у комбинацији са тим подсистемима, при чему односе екстралокализације и посредне локализације исказују други подсистеми, а не ПФ. Рецимо, у примеру: *Над вершиной горы висит облачко / Над врхом планине стоји облак* оријентир1 *над / над* исказује однос посредне локализације – растојање од горње стране локализатора, за разлику од оријентира2 *вершина / врх* који је, поред значења ‘горњи део’, истовремено и део локализатора *гора / планина* и тиме изражава однос непосредне интралокализације. Тако два оријентира који стоје један до другог изражавају различите односе, док њихов збир указује на заједнички однос посредне локализације (за који је овде ипак директно „задужен“ предлошки оријентир).

Ипак у низу случајева и елементи подсистема ПФ – именице – излазе ван граница локализатора у правцу екстралокализације. То су случајеви употребе конструкција *в сторону от, в середине между, в промежутке между / у страну од, у средини између*: *На пути к югу (и обратно на север весной) молодой журавлик летит*

в средине между матерью и отцом [НКРЯ-10]. Ту се ПФ по функцији приближава подсистему предлога, посебно због тога што подсистем предлога не располаже сопственим средствима изражавања неких врста односа – нпр. централне позиције између два локализатора (в. у табели која илуструје ТСЛ поделу „локализација по квантитативном критеријуму – однос према броју локализатора“ и његову илустрацију: *Собака лежала в средине между двумя креслами*).

Овде треба напоменути да подсистем ПФ учествује у ланцу „позајмица“, које се одвијају међу просторним структурама због тога што немају своје представнике за сваки тип оријентационог односа (о томе су писали (В. Г. Гак 1996: 12) и (Пипер, О простору у српској језичкој слици света 2014: 281-282). Рецимо, подсистеми предлога, прилога и префикса, који немају своја средства за прецизирање оријентације, нпр. *центром* или *крајем* локализатора (*в центре стола, на краю стола*); и обрнуто, подсистем ПФ не располаже средствима својег ранга за исказивање свих параметара локализације (нпр. значење опште интралокализације *мышь в коридоре* нема, због природе односа, одговарајућег конкретизујућег ПФ). Код вршења функција једни подсистеми позајмљују елементе других, као што се то нпр. дешава са сложеним предлозима (*в средине между / у средини између, в сторону от / у страну од* итд.) испуњавајући на тај начин празнине у систему значења јединица другог система. С обзиром на расподелу функција оријентира, као и на то да се сами системи за исказивање просторних односа међусобно допуњују и позајмљују, јасно је да у односе екстралокализације ПФ ступају углавном посредно, преко других подсистема.

У појединим случајевима ПФ ипак исказују значење екстралокализације својом лексичком семантиком (*высь, высота и вышина / висина, вис* итд.), при чему се често губи указивање на локализатор – уп. *высь чего?* (то се не односи на случајеве када је локализатор изостављен због контекста). Одсуство локализатора у косим падежима погодује конверзивности ПФ у прилоге: *ввысь, вдаль, издали, вбок, сбоку, вниз, внизу*, а у српском *увис, удаљ, уврх, наврх* итд. Мада та појава није апсолутна: нпр. неконверзивне су конструкције с ПФ *сторона / страна: *всторону / *настрану: *Мяч отлетел всторону* (за разлику од: *Мяч отлетел вверх / вбок / вниз / вперед*), **Лопта је одлетела устрану* (за разлику од *Лопта је одлетела увис*).

Грамматичка семантика не помаже код односа екстралокализације: *в высь неба* конструкцијом подсећа на *в верх комнаты* или, ако окренемо за 180 степени, *в глубь*

океана услед чега се обриси *неба* схематизују као неки удаљени, условно ограничен простор (има *верх*), који се простире од посматрача нагоре. Осим ПФ са значењем удаљености увис издвајамо такође ПФ за исказивање удаљености по хоризонтали – *даль / даљ* који такође има низ специфичности: лексичку семантику удаљености, одсуство локализатора, јер је локализатор – сам простор (*в дали голубой*), граматичку семантику „контејнера“: *в дали голубой* као *в озере голубом*. С обзиром да се у простору удаљеном од субјекта тешко може било шта прецизирати, а основна функција ПФ је у прецизирању локализације, логично је да подсистем ПФ уопштено гледано није нарочито подесан за исказивање односа екстралокализације.

У складу са изложеним може се закључити да однос интралокализације, и то непосредне – „оријентир је део локализатора“, јесте релевантан и типичан за подсистем ПФ, док су односи посредне локализације или екстралокализације, иако су релевантни, мање типични и остварују се са извесним ограничењима или на рачун других оријентира. На самим границама локализатора значења ‘унутра’ и ‘споља’ могу се неутралисати: *сестъ на стул с краю – сестъ на край стула; с наружности ларец выложен серебром – наружные стороны ларца выложены серебром*. О томе сведоче и примери из српског: *спољашња страна врата је офарбана – врата су офарбана са спољашње стране*.

Зауставићемо се на односима типичним за ПФ – интралокализације / непосредне локализације. Непосредна локализација има могућност прецизирања: 1) локализација унутрашњим делом локализатора – *мышъ юркнула в нору (=внутрь) / мишъ је шмугнуо у рупу (=унутра)*, код којег се у неутралној употреби ПФ углавном не користи (уп.: **мышъ юркнула во внутренность норы / *мишъ је шмугнуо у унутрашњост рупе*), или локализација површином локализатора – *мышъ была хорошо видна на ковре / мишъ је био добро видљив на тепиху (на поверхности ковра / на површини тепиха)*. Локализација унутрашњим делом локализатора (1) може бити општа унутрашња: *мышъ где-то в коридоре / мишъ је негде у ходнику* (не постоји адекватан ПФ, јер не постоји могућност прецизирања), централна унутрашња – *мышъ остановилась в середине коридора / мишъ је застао на средини ходника*; периферна унутрашња – *мышъ остановилась в конце коридора / мишъ је застао на крају ходника*. Локализација површином локализатора (2) дели се на општу – *мышъ остановилась на ковре / мишъ је застао на тепиху* (без прецизирања по дефиницији), централну – *мышъ*

*остановилась в (на) середине ковра / миш је застао на средини тепиха и периферну –
мышь остановилась на краю ковра / миш је застао на ивици тепиха.*

Наведени примери илуструју типичне ситуације употребе ПФ и односе интралокализације и непосредне локализације, где је функција ПФ у прецизирању локализације (за разлику од опште локализације): уп. *В коридоре висели пальто / У ходнику су били окачени капуты* (=‘негде у ходнику’) и *В конце коридора с левой стороны висели пальто / На крају ходника са леве стране били су окачени капуты* (=‘у јасно одређеном делу ходника’).

2.10. Функције ПФ у изражавању директивности и локативности

Једна од дистинкција ТСЛ која карактерише прилошки адвербијал тиче се својства директивности (усмерености) које је супротстављено локативности. То својство је семантичко-граматичке природе: зависи од лексичке семантике глагола (нпр. *отойти в угол комнаты*) и пропраћено је граматичком семантиком облика акузатива који изражава директивност чак и када глагол не постоји (уп. *Раз! Барон на бок!* [НКРЯ-11] за разлику од, на пример, локативног облика: *барон на боку*). Нијанса усмерености / директивности се јасно испољава код динамичког аспекта локализације, када лако долази до конверзије у другу граматичку категорију, нпр. у категорију прилога, где малтене само синтаксичка позиција атрибута спречава процес конверзије: *он взмыл ввысь / он взмыл в синюю высь*.

Међутим, нијанса значења усмерености није само својство глагола. Она постоји и у лексичкој семантици речи које сврставамо у ПФ и иступа, на пример, из лексикографских тумачења речи у чијем се „букету“ значења јављају значења ‘правац’ наспрам ‘место’. Тако су ПФ *верх-низ, перёд-зад* и *сторона* упоредиви са системом страна света који се перципирају као правци: *Как чувства у умирающего, отказывают измерения: сначала три – в неограниченной газообразности, где уже нет ни верха, ни низа, ни права, ни лева, ни переда, ни зада, – потом четвертое – потому что как тут ни падай, всяко никогда /не упадешь – некуда* [НКРЯ-12]. Могуће је да се стране света замишљају као унутрашње стране некакве огромне просторије – човекове околине (тима би се могао протумачити специфичан начин изражавања екстралокализације који нагиње механизмима интралокализације). У томе се такође огледа антропоцентричност простора – правци се одређују у односу на човека који се замишља у вертикалном положају. Губитак основних оријентира води хаосу:

Путаються все орієнтири, втрається почуття верху і низу, правого і левого, перед і зад [НКРЯ-13].

Лексичко значење правца и потешкоће у разграничавању нијанси места и правца на лексичко-семантичком нивоу посебно су очигледни код ПФ *сторона*. На примеру руског језика, у конструкцији *торчать во все стороны* (пример из ССРЛЯ) преовлађује значење правца које се може описно представити групом прилога (вверх + вниз + вбок / вправо / влево + назад), које је пропраћено глаголом са семантиком усмерености нагоре од центра (ССРЛЯ: „резко *возвышаться, вздыматься над окружающей поверхностью, выдаваться вперед, вверх* ...“) и обликом акузатива са предлогом *в*. Конструкција *посмотреть в сторону дома* допушта конверзију у: *посмотреть в направлении дома* без губитка смисла. У неким примерима значење места преовлађује: *на левой стороне комнаты находится окно*. У области фразеологије такође налазимо *две стороны одной медали* са претежном семантиком места и *на все четыре стороны* са претежном семантиком правца.

У оквиру ТСЛ усмереност се разматра као зависна или независна од центра, и у исказивању тих односа такође учествују ПФ. Када зависи од центра, усмереност може бити центрифугална и центрипетална, што се преноси комбинацијом ПФ и неколико других средстава, нпр. префиксом и предлогом: *Разбуривание осуществляется по принципу от центра к периферии* [НКРЯ-14].

Други параметри одређивања праваца кретања, према ТСЛ, су адлативност, аблативност или перлативност. Рецимо, у преносу перлативног значења, осим глагола, учествују и предлог *по* и датив ПФ: *Игрок направил мяч прямо по центру ворот* (= у правцу центра, према центру); мада је у руском могућа употреба тог предлога (са нијансом значења правца) и без глагола са перлативним значењем: *сидеть по центру стола*. Предлог *по* може да се јавља као замена предлога – *в, на, напротив*: *Видишь картину? Стань по центру* (= прекопута слике), *отсюда лучше смотреть* [НКРЯ-15]. / *Я его еще на танцплощадке заметил, когда мы репетировали. Он по центру сидел на лавочке [...]* [НКРЯ-16] (= седео у центру прекопута [мене]). У овим и сличним примерима ПФ *центр* у комбинацији са предлогом *по* подразумевају усмереност (радње, премештања³⁷, погледа и сл.), која је задата положајем посматрача

³⁷ В. Г. Гак издваја транслокалне и интралокалне глаголе. Обе категорије спадају у глаголе кретања, међутим, у првом случају долази до премештања предмета (*идти, ехать, плыть, течь, бежать* и др.), док у другом предмет не мења место (*качаться, дрожать, шевелиться* и т.п.) (В. Г. Гак, Функционально-семантическое поле предикатов локализации 1996: 14).

или објекта локализације. Рецимо, у примеру са плесним подијумом (*танцплоцадка*) очигледно је да субјекат није седео у центру подијума, већ са стране супротне посматрачу, прекопута њега. У примеру, пак, са играчем који је упутио лопту према голу, прекопута центра се налазио субјекат – играч, а не посматрач. Да је реч о геометрији, ПФ *центр* са нијансом семантике правца као да се „издужује“ у линију приближавајући се семантици ПФ *середина*, за разлику од тачке којој иначе нагиње (као и у речничкој дефиницији).

Код неких ПФ лексичко значење правца изражено је слабије. Рецимо, руски ПФ *бок*, који је близак инхерентном делу тела, у поређењу са *сторона*, у савременом руском се скоро никад не јавља као еквивалент правца, иако етимологија прилога *сбоку*, *вбок* јасно указује на некадашњу устаљеност употребе овог ПФ са предлозима која је резултирала преласком у категорију прилога. На примеру који наводи ССРЛЯ, код тумачења речи *сторона* такође се осети разлика: *переворачиваться из стороны в сторону*, *с боку на бок*: под *боком* се подразумева део тела, а *сторона* пре означава правац куда је окренут лицем човек који лежи на боку (уп. *смотреть в сторону* у јасном значењу правца). Превођење на српски указује да *бок* и *страна* у српском скоро синонимични у значењу ‘део тела’: *сву ноћ сам се превртала са бока на бок / са једне на другу страну*.

2.11. Зависност употребе ПФ од карактеристика просторне целине

У складу са одлуком да се фокус рада усмери на питање узајамних односа оријентира-ПФ и локализатора (део-целина, именица-именица) велику пажњу у раду посвећујемо узајамним односима двеју лексема којима могу бити изражени категоријални односи. Ради се о синтагматском компатибилитету, који се у руској литератури јавља под називом лексичка (семантичка) спојивост – рус. „сочетаемость“ (Словарь сочетаемости слов русского языка 1978, 1983; Рахилина 2008), семантичка усклађеност – рус. „семантическая согласованность“ (Кузнецова 1989)), а у српској лингвистици је познат под термином лексичко слагање³⁸ (Гортан-Премк 1997: 49).

Када говоримо о ПФ у светлу слагања између лексеме која означава део и лексеме која означава цео предмет, а који у ситуацији локализације врше функцију

³⁸ „Лексичко слагање је узајамни однос лексема у синтагми или реченици. И овај се узајамни однос огледа у компатибилитету, семантичкој спојивости појединих лексема. А семантичка спојивост непосредно зависи од семантичких вредности, семантичког садржаја самих лексема“ (Гортан-Премк 1997: 49).

оријентира и локализатора, треба кренути од питања да ли ти делови имају карактеристику облика и димензије. Пошто они нису самостални предмети (мада неки од њих балансирају на граници, нпр. *верхушка ели* и *отломанная верхушка ели*), било би логично да је одговор негативан. Међутим, не можемо да се не сложимо са тим да се неки од ПФ доживљавају као носиоци одређених геометријских карактеристика: *центар* се замишља као тачка или круг, једнако удаљен од граница; *периферија* – као линија или кружница, карактеристичан облик има *угао*, *средина* се пореди са централном тачком код округлих или централном линијом код издужених предмета, *вершина* – са пирамидом, *верхушка* – са зашиљеним врхом. Може се констатовати веза параметара ПФ и облика / димензија целине, али питање да ли је та карактеристика стечена устаљеношћу употребе (законима слагања) или се употреба усталила на основу ње – остављамо отворено.

Да би се открили разлози који утичу на слагање ПФ са различитим типовима локализатора није довољно само разматрање ПФ, већ и да се обратимо потенцијалним локализаторима, односно из лексичко-семантичке перспективе, речима са значењем целине чије фрагменте анализирамо, тачније, карактеристикама њихових денотата. Разматрајући параметријске речи, Ј. Д. Апресян открива зависност перцепирања параметра висине „од унутрашње структуре [предмета], његовог облика, места причвршћивања за други предмет, суседства других тела и сл.“³⁹ (Ј. Д. Апресян 1995: 58). Он сматра да је за осмишљавање геометријских параметара важно да ли је предмет шупаљ или има пуну структуру, да ли је компактног или издуженог облика итд. На зависност формирања локативних конструкција од физичких својстава денотата указивали су и (Всеволодова и Владимирский 1982: 51). Код семантичког описа класа именица они издвајају класу имена шупљих предмета и класу имена пуних предмета; унутар класе шупљих – подкласу имена предмета са затвореним („замкнутый“) обимом, подкласу назива предмета са запремином („ёмкости“) и др.; унутар класе пуних – подкласу назива линеарних релативно танких и дугачких предмета итд. Информација о геометријском облику, структури и димензијама долази заједно са функционалним критеријумима обједињавања у класе. Рецимо, назив „предмети са запремином“ стоји поред поделе „називи грађевина“ или „предмети одеће“. То одсликава сложеност класификације предмета по семантичком

³⁹ ...«От внутреннего устройства [предмета], его формы, места крепления к другому предмету, соседства других тел и т. п.» (Ю. Д. Апресян 1995: 58).

критеријуму: на једном нивоу се узимају у разматрање чисто геометријска, односно физичка својстава денотата (уп., на пример, засебно издвојену „класу назива предмета који се могу смотати („сворачивающиеся“) или „лексичко-семантичка група назива несавитљивих површина („несгибающиеся“)), а на другом нивоу се узима у обзир њихова функционална припадност (називи предмета одеће).

Проблем класификације по семантичком критеријуму је одавно познат у лингвистици: „Семантички критеријум се понаша издајнички [...]: класификација објеката према њиховим семантичким особинама [...] може постати бесконачна јер су на том путу могућности детаљисања у принципу безграничне“⁴⁰ (Ю. Апресян 1966: 16). Могућности диференцијације су сликовито приказане код Х. Борхеса на примеру класификације животиња⁴¹.

„Понашање“ назива предмета у зависности од физичких особина њихових денотата проучава се у оквиру лингвистичке топологије. Под топологијом предмета се подразумева „укупност значајних геометријских карактеристика“⁴² (Десятова, Ляшевская и Махова 2008: 135). Класификацијом предметне лексике и њеном поделом на тополошке класе на материјалу руског језика бавиле су се О. Н. Љашевска и Ј. В. Рахилина (Ляшевская и Рахилина 2007: 469). Њихова истраживања се ослањају на радове Ј. Талмија (Talmy 1983) у којима се говори о томе да језик схематизује простор, те се неке карактеристике предмета посебно издвајају, док се друге занемарују (Talmy 1983: 177). О. Н. Љашевска и Ј. В. Рахилина су разрадиле методологију према којој се имена сврставају у овај или онај тополошки тип, и направиле инвентар тополошких типова куда спадају *контејнери, површине, ужад, осовине, цев, лопте* и др.⁴³ Расподела имена према типовима рађена је на основу

⁴⁰ „Семантический критерий ведет себя предательски...: классификация объектов по их семантическим признакам... рискует оказаться бесконечной, потому что на этом пути возможности детализации в принципе безграничны“ (Ю. Д. Апресян 1966: 16).

⁴¹ У складу са „неком кинеском енциклопедијом“, животиње се деле на „а) принадлежащих Императору, б) набальзамированных, в) прирученных, г) сосунков, д) сирен, е) сказочных, ж) отдельных собак, з) включенных в эту классификацию, и) бегающих как сумасшедшие, к) бесчисленных, л) нарисованных тончайшей кистью из верблюжьей шерсти, м) прочих, н) разбивших цветочную вазу, о) похожих издали на мух“. – Цит. према руском издању Х. Л. Борхес, «Аналитический язык Джона Уилкинса», перев. Е. Лысенко; Из книги "Новые расследования" ("Otras inquisiciones"), 1952. – <http://www.bibliomsk.ru/library/global.phtml?mode=10&dirname=borges&filename=jlb14018.phtml>.

⁴² „...Совокупность значимых геометрических характеристик“ (Десятова, Ляшевская и Махова 2008: 135).

⁴³ Детаљан списак и дефиниције тополошких типова представљени су на страници пројекта «Топологические типы русских предметных имен» <http://olesar.narod.ru/topology/topclass.html>, где се наводи и библиографија објављених теоријских радова на ову тему.

слагања предметног имена са придевом облика и величине, са просторним предлозима, са глаголима промене облика, са именицама-еталонима облика итд. (Ляшевская и Рахилина 2007: 470). У плану је да се тај пројекат примени на семантичко маркирање НКРЯ (О. Н. Ляшевская 2008), и већ су уведена основна обележја предмета чији називи припадају типовима „контејнери“ и „површине“. О схематизацији објеката су писали и неки други лингвисти – нпр. И. М. Кобозева је поредила перцепцију облика објекта са дечијим цртежом који се састоји од једне затворене линије (Кобозева 2000).

Тополошки тип је само један у низу фактора који утичу на слагање речи у функцији ПФ са речима у функцији локализатора. Ту су и тзв. класе именица: жива и нежива бића, предметне и апстрактне, градивне, збирне и сл. Примећујемо да се ПФ употребљавају највише са предметним именима. Са апстрактним се такође употребљавају, али у измењеном својству: ту они постају непросторни фрагментизатори који врше функцију просторних: уп. *верх лестницы* и *верх совершенства* / *врх степеништа* и *врх (врхунац) задовољства* (**врх савршенства* није „у духу“ српског језика). У односу на друге класе ПФ се понашају различито. На пример, *центр* и *периферия* се не користе према живим бићима: уп. у рус. **центр* / *периферия* / *середина* / *край медведя, человека, собаки, рыбы, мухи*, док су *перёд* и *зад* у овом случају веома карактеристични ПФ. У српском језику не постоје категоријални еквиваленти руским *перёд* и *зад*, уместо којих се користе двочлани ПФ *предњи део*, *предња страна* и *задњи део* / *задња страна*. Руски ПФ *сторона* уместо конкретно-просторног значења, када се ради о човеку, добија значење ‘карактеристична особина, црта, својство’, док ПФ *бок* задржава конкретно-просторно значење: уп. *Шоры закрывают глаза лошади по бокам*. У српском се у овим случајевима употребљавају *страна* и *бок*, али су донекле асиметрични руским еквивалентима: у српском се нешто чешће користи *страна*, што код именица, што код њихових прилошких аналога: уп. рус. *вбок, сбоку* – срп. *у страну, са стране*). У руском језику се *зад* и *бок* употребљавају и као називи делова тела, док се у српском за то користе засебне лексеме. У оба језика се *бок* употребљава и за нежива бића чији су антропоморфни делови именовани по узору на жива бића: *бок лодки* / *бок чамца, бок бочки* итд. (детаљније код разматрања појединачних ПФ).

Већина ПФ се по дефиницији не користи заједно са градивним именицама које не поседују својство целовитости и немају предметне границе (мада се *поверхность* /

површина слаже са називима течности, уп. *поверхность воды / површина воде* захваљујући поседовању јасне површинске границе). Такве именице могу да формирају целине када су ограничене неком запремином (*мешок сахара*). То се може рећи и за класу збирних именица које у неким случајевима такође могу бити представљене као самостална целина: [...] *Из самой средини листвы поднимается кверху большое бело-желтое соцветие* [НКРЯ-17].

Предметна имена која су у фокусу нашег истраживања одсликавају просторне релације конкретно, и она су најбољи кандидати за систематизацију таквих релација. Мада је и у овом случају степен конкретности релативан: нпр. није јасно да ли у синтагми *клёны в глубине леса* реч *глубина* треба да се сматра метафором, с обзиром да је значење већ донекле промењено у односу на примарно значење *глубина*, а то је место испод нивоа земље које би требало да се слаже са вертикално оријентисаним „контејнерима“ попут *озеро, море, пруд* итд.: нпр. *в глубине озера*.

Називе целина у функцији локализатора је лакше анализирати обједињене у групе по типу локализатора према лексичко-семантичком (тематском) критеријуму. Појам лексичко-семантичка група (даље: ЛСГ) је већ споменут у оквиру цитираног рада Всеволодове и Владимирског (1982)) јер су им се сами аутори служили у раду. Употребну вредност овом термину даје његова шира дефиниција: „Лексичко-семантичке групе речи су групације двају, неколицине или многих речи према њиховим лексичким значењима“⁴⁴ (Филин 1982). Овде појам ЛСГ користимо у ужем смислу, једном од оних које је издвојила А. А. Уфимцева у оквиру своје класификације типова група и система речи, назвавши га предметном (тематском) групом „где се груписање речи у једну групу врши по сличности или општости функција предмета или процеса означених речима у једном те истом или различитим језицима“⁴⁵ (Уфимцева 1962: 133).

Груписане, односно инвентарисане на тај начин речи се могу анализирати на више начина. На пример, у једном од истраживања на материјалу руског језика (Десятова, Ляшевская и Махова 2008) спроводи се анализа једне од таквих ЛСГ – „имена делова тела човека“ – на предмет припадности имена тополошким типовима.

⁴⁴ „Лексико-семантические группы слов представляют собой объединения двух, нескольких или многих слов по их лексическим значениям“ (Филин 1982).

⁴⁵ „...Где объединение слов в одну группу происходит в силу сходства или общности функций обозначаемых словами предметов или процессов в одном и том же или разных языках“ (Уфимцева 1962: 133)

Резултати истраживања доказују да називи делова тела (*нос, плечи, локти, бедра, живот, грудњ, колени, подбородок* и сл.) већином припадају тополошком типу „избочине“.

Међутим, истраживање ПФ се не може ослањати на једну ЛСГ (по којим би се критеријумима одабрала та једна?) која би пружила максимални спектар могућих синтагматских веза. Може се, рецимо, претпоставити да се у групи „посуђе“ јави углавном тополошки тип „контејнери“ (шерпе, шоље) „контејнери-плоче“ (тањери) и „осовине“ (есцајг). „Билке“ ће се највероватније класификовати као „стубови“, а њихово лишће као „плоче“. Ма колико била шаролика група „предмети и артефакти“, она не би обухватила отворен простор. Дакле, за што реалнију слику неопходно је одабрати више ЛСГ. Делимо их у раду према антропоцентричној парадигми: од човека и његовог окружења – куће и предмета – до отвореног простора. Комплексни локализатори су груписани заједно са својим деловима (*човек* – са деловима тела *рука, нога, глава* и сл.; *кућа* – са деловима *под, плафон, зидови* итд.). Овде је потребно напоменути да исцрпна класификација предмета и ЛСГ није циљ овог рада и није у фокусу истраживања. Избор основних ЛСГ је начињен на основу живих примера из језичких корпуса. Тиме се уједно избегава опасност од „несвесног адаптирања језичког материјала“ на коју упозорава М. А. Кронгауз (Кронгауз 2005: 73) и обезбеђује широк дијапазон назива предмета у улози локализатора.

ГЛАВА 3.

ПРИКАЗ ЕЛЕМЕНАТА СТРУКТУРЕ ПОДСИСТЕМА ПФ

Подсистем ПФ је и у руском и у српском језику структуриран засебним микросистемима са заједничком функцијом, а у основи сваког микросистема лежи значењска опозиција. На пример, функција исказивања односа вертикалне локализованости групише заједно јединице са значењем ‘горњи део’ и ‘доњи део’ (*верх, верхняя сторона, высь, низ, дно* и др.). Лексичке јединице које припадају том микросистему повезане су односима синонимије и антонимије, тако да се те значењске опозиције виде на лексичко-семантичком нивоу: нпр. *высота* и *вышина* су синоними, *површина* и *унутрашњост* су антоними. Опозиције су еквиполентне, као што су *верх-низ* или *лице-наличје*, или привативне: *сторона-центр, дно-верх*, а у српском *врх-доња страна / доњи део*. Једне те исте јединице су градивни елементи неколико група због своје полисемије – овде је потребно поново поменути изоморфност језичких средстава. Рецимо, руски ПФ *лицо* може да се нађе бар у три такве групе: према тумачењу (4) у речнику (Ожегов и Шведова 1999) он има оријентационе предиспозиције да буде „**наружная, передняя, верхняя сторона** предмета“. Такве јединице сврставамо у групе по принципу „идеалног значења“ (служећи се термином (Herskovits 1985)), које се може извести из анализе примера прототипичне употребе.

Лексикографске дефиниције речи које фрагментизују простор тумаче их помоћу појмова са вишим степеном општости: ‘страна’ и ‘део’. То су две основне хипостазе у којима се јављају ПФ (не рачунајући ‘место’, односно ‘правац’): они се односе на спољашњи или унутрашњи слој (површину) потенцијалног локализатора или обухватају његов део у дубину, тј. осим површине захватају и садржај. То зависи и од самог ПФ (ПФ *површина* означава слој код свих локализатора), и од структуре потенцијалног локализатора (нпр. ПФ *перёд* и *зад* код назива животиње носе семантику дела, а код одеће – слоја), и од положаја посматрача (*Са десне стране куће види се башта* – спољашњи зид куће као страна/површина, посматрач је напољу; *В левой стороне комнаты размещались женщины* – унутрашњи простор собе као садржај/део, посматрач је унутра).

У структури подсистема ПФ издвајају се следеће целине⁴⁶:

ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’⁴⁷. У ову групу спадају речи руског језика *верх, вершина, верхушка, высь, вышина* (у 2. знач.⁴⁸), *высота* (у 3. знач.) као и *низ, дно, глубь* и *глубина* као ‘место/простор у дубини’ у светлу вертикалне локализованости (нека значења *глубь* и *глубина* могу да исказују однос хоризонталне локализованости: *в глубь / в глубину леса*). Овој групи припадају и конструкције са двочланим ПФ са придевом *верхний* и *нижний*: *верхняя часть, верхняя сторона, верхняя поверхность, верхняя часть* и *нижняя сторона, нижняя поверхность, нижняя часть*. У српском језику је група ПФ са значењем ‘горњи део’ слабије разрађена: овде спадају *врх* и *вис* и двочлане атрибутивне конструкције *горња страна, горња површина, горњи део*, односно *доња страна, доња површина, доњи део*, као и *дубина* и *дно*.

ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’⁴⁹. Овој групи припадају ПФ *перёд, лицо* (у 2. знач.), *фронт* (у 7. знач.) и *фасад*, као и конструкције *передняя сторона / часть / поверхность, лицевая / фронтальная сторона* и њима супротне *зад, тыл, изнанка*, конструкције *задняя / тыльная / изнаночная сторона* и *задняя поверхность / часть*. Они исказују однос хоризонталне фронталне локализованости, где је оријентација одређена према предњој и задњој страни / делу локализатора. У српском језику не постоји формални једночлани еквивалент *перёд-зад*, али је изражавају двочлани *предњи део / предња страна / површина – задњи део / задња страна / површина*. Пару *лицо-изнанка* еквивалентан је пар *лице-наличје*. Овде спадају *фасада* и *фронт* заједно са конструкцијом *фронтална страна* као и *позадина, полеђина, залеђе*. Специфични су и *леђа, чело, зачеље* и *прочеље*: *ићи на челу колоне, седети у зачељу стола* (уп. рус.: *возглавлять колонну – шествовать во главе колонны, сидеть во главе стола*).

ПФ са значењем ‘центар’–‘периферија’. Ову групу у руском чине ПФ *центр* и *периферия* заједно са ПФ *середина, промежуток, начало, край, конец / кончик* и *угол*. Они исказују односе централне и периферне локализованости. Српски интернационализми *центар* и *периферија* су еквивалентни својим руским аналозима,

⁴⁶ Редослед приказивања елемената система није идентичан оном у табели значења ТСЛ.

⁴⁷ Одлучили смо се за овај назив као хиперонимски назив врсте, јер је рад писан на српском језику, иако би овде, у суштини, више одговарала руска реч *верх* која покрива и значење ‘део’ и значење ‘страна’.

⁴⁸ Редни број се узима према извору из којег узима тумачење, у овом случају БАС.

⁴⁹ Назив групе подразумева и значење ‘део’, и значење ‘страна’.

а ПФ *средина* – руском *с(е)редина*. Што се тиче исказивања односа периферне локализованости, руском ПФ *край* могу да одговарају српски *крај*, *ивица* или *руб*. Еквиваленти ПФ *конец* / *кончик* у српском могу да буду *крај* или *врх*. Руском *начало*, уопште узев, одговара срп. *почетак*, а рус. *угол* одговара срп. *угао* или *ћошак*.

ПФ са значењем ‘страна’. Ова група за означавање латералне локализованости такође носи значење периферне локализованости, али се разматра посебно јер је прилично развијена и специфична у односу на остале. Указује на односе латералне локализованости. Опозицијом *једној страни* може да служи друга, супротна страна или центар. У руском језику ту спадају ПФ *сторона* и *бок* и конструкције *боковая сторона*, *левая сторона*, *правая сторона*. Овде не спадају двочлани ПФ *верхняя* / *передняя* / *задняя сторона*, који се сврставају према значењу атрибута (=конструкције). У српском језику у ову групу спадају *страна* и *бок*, као и *бочна страна*, *лева страна*, *десна страна*.

Као посебна група издвајају се ПФ са значењем ‘страна света’: *север*, *југ*, *запад*, *исток*, *југозапад*, *југоисток*, *северозапад*, *североисток* и комбинације с ПФ *сторона*: *южная* / *юго-восточная* / *юго-западная* / *северная* / *северо-восточная* / *северо-западная* / *восточная* / *западная сторона*. Српски аналози овим средствима исказивања односа посебне локализације су: *север*, *југ*, *запад*, *исток*, *југозапад*, *југоисток*, *северозапад*, *североисток* и конструкције *јужна* / *југозападна* / *југоисточна* / *северна северозападна* / *североисточна* / *западна* / *источна страна*.

ПФ са значењем ‘унутрашњост’ – ‘површина’. У ову групу спадају јединице за означавање унутрашње и површинске локализованости: *внутренность*, *наружность* и *поверхность*; двочлане конструкције *внутренняя сторона* / *поверхность* / *часть*, *наружная сторона* / *поверхность* / *часть*, *внешняя сторона* / *поверхность* / *часть*. У српском им одговарају *унутрашњост* и конструкције *унутрашња страна* / *површина*, *унутрашњи део*, *спољашња страна* / *површина*, *спољашњи део*.

ПФ са значењем ‘даљина’ – ‘близина’. У ову групу спадају јединице за исказивање односа проксималне и дисталне локализованости: *даль* и *близь* / *близость*. Њихови еквиваленти у српском језику су *даль*, *даљина* и *близина*.

3.1. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘горњи део’ – ‘доњи део’

Вертикална локализованост у простору је основна за човека који је и сам вертикално оријентисан. Из фразеологије знамо да је *знать, где верх, а где низ* значи ‘знати наосновније’, а губитак вертикалне оријентације води хаосу: *Совсем с ног сбило. Не пойму, где верх, где низ. Даже в голове на одну минуту затемнилось* [НКРЯ-18].

За исказивање односа вертикалне локализованости у руском језику употребљавају се ПФ *верх, вершина, верхушка, высь, высота, вышина*, као и конструкције *верхняя сторона, верхняя поверхность, верхняя часть*. Доња зона вертикале се исказује кроз *низ, дно* и конструкције *нижняя сторона, нижняя поверхность и нижняя часть*. Посебна група је везана за вертикалну локализованост ‘доле у односу на земљану површину’ – *глубь и глубина*.

Пре свега ћемо издвојити круг значења лексема у којима се оне јављају у функцији ПФ. Уз речи руског језика наводимо и њихове формално-семантичке еквиваленте, док ће поређење примера из оригиналних књижевних дела на крају рада дати потпуну слику о међујезичкој еквиваленцији.

3.1.1. Лексикографски портрети речи у функцији ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’

3.1.1.1. Верх

Руска реч *верх* представљена је у БАС у 11 значења. Може се рећи да је хипероним своје групе једночланих ПФ, док је први по општости значења ПФ *верхняя часть* преко којег се тумаче неке друге одреднице: *переносица* – ‘верхняя часть носа’, *тиджак* – ‘верхняя часть костюма’ и др. (Ожегов и Шведова 1999).

Лексема *верх* у првом значењу БАС одговара дефиницији ПФ: то је ‘самая высокая часть какого-л. предмета; верхняя часть, вершина чего-л. (противоп. низ)’ (1). Прво значење се сужава када се ради о делу куће: ‘верхняя часть дома; верхний этаж’, ‘приемные и жилые покои в царском дворце [...], помещавшиеся в верхнем этаже [...]’, ‘господский, барский дом’ (*устар.*); ‘о крыше, куполе’. Још једно сужавање се односи на капу: ‘верхняя часть шапки, сшитая из другого материала’. Неодвојивост

дела од целине, која је дистинктивна карактеристика ПФ, очигледно је ушла у основу првог тумачења.

У наредним значењима *верх* се помало удаљава од дефиниције ПФ, и то, пре свега, у погледу неодвојивости. Међутим, она се не могу занемарити, јер се и само својство неодвојивости не може увек јасно установити: нпр. *кућа* се доживљава као целовита слика, али и као рашчлањена на *кров*, *зидове* и сл. Тако да (не)одвојиви могу бити „подъемный навес, крыша экипажа, автомашины“ (2) и „лицевая, наружная сторона одежды, имеющей подкладку“ (*мн. верхá*), као и „материал, поставленный на лицевую, наружную сторону“ (3). Зауставићемо се на овим значењима у светлу ПФ.

Рецимо да се *подъемный навес машины* (2) може замислити као одвојиви део (без њега аутомобил нормално врши функцију), али код одеће са поставом (3) ствари нису толико једнозначне. Ради се о денотату са бар два слоја материјала, сваки од њих има *лице* (овде: *верх*) и *наличје*. ПФ *верх*, када се ради о лицу, односи се на спољашњу страну спољашњег слоја. Супротна, унутрашња страна спољашњег слоја је у средини и невидљива је (као и спољашња страна поставе која гледа на наличје спољашњег слоја). *Верх* у том случају носи значење читавог спољашњег слоја, обеју његових страна, па је мање-више самосталан, уп.: „*Нечто*“, *очевидно, провалилось между верхом и подкладкой* [НКРЯ-19]. С друге стране, *верх* у значењу ‘спољашња страна’, ‘лице’, ‘површина’ одевног предмета – без обзира на структуру слојева – фрагмент је целине, и у том смислу се може разматрати као ПФ.

Остале тачке тумачења *верх* одсликавају употребу одреднице ван поља ПФ. Овде се ради о индиректним значењима чија је употреба ограничена квалификаторима употребне и стилске вредности. Али истоветност семантичких особина које се налазе у основи метафоричког и метонимијског преноса просторног значења диктира потребу да се и оне наведу, како се не би касније у анализи испустило конкретно значење: „превосходство, преимущество в чем-л.“ (*только ед., перен., разг.*) (4); „высшая степень чего-л.“ (*только ед.*) (5); „внешние, поверхностные стороны какого-л. явления, какой-л. области знания и т. п.“ (*только мн. верхи*); *перен.* (6); „высшие, руководящие круги общества, государства, организации и т. п.“ (*обычно мн. верхи, разг.*) (7); „то же, что верховье“ (*мн. верха, разг.*) (8); „высокие звуки, ноты“ (*обычно мн., разг.*) (9); „о верховой езде“ (*устар.*) (10); „высота“ (*устар.*) (11).

3.1.1.2. Верхушка

Основна дефиниција *верхушка* у БАС представља се на следећи начин: „верхняя, самая высокая часть, вершина чего-л.“, а у ужем смислу „самая верхняя часть какого-л. органа (легких, сердца и т. п.)“ (1). Остале тачке су ограничене квалификаторима: *перен. разг.* „наиболее влиятельная, руководящая часть общества, организации и т.п.“ (2) и *только мн. перен. разг.* „поверхностные, неглубокие знания в какой-л. области“ (3). Засебно је представљена *верхушечка* – деминутив од *верхушка* (1).

Први део 1. значења *верхушка* је скоро идентичан и упоредив са основним значењем лексеме *верх* („самая высокая часть какого-л. предмета; верхняя часть, вершина чего-л. (противоп. низ)“). Али за разлику од лексеме *верх* чију опозицију чини *низ*, *верхушка* нема сопствене опозиције нити антонима, па се такође служи опозицијом *низ* или *нижняя часть*: уп. *верхушка дерева – низ дерева, верхушка мачты – нижняя часть мачты*. Разлози асиметрије су когнитивне природе: околина формира рељеф од предмета чије врхове види посматрач, а чији доњи делови остају скривени, те нису видљиви ни у језику. Слажемо се са Ј. В. Рахилином да се ствари виде само онда, када су функционално значајне или „салијентне“ (Рахилина 2008: 16).

3.1.1.3. Вершина

Лексема *вершина*, попут *верх* и *верхушка*, тумачи се у БАС као „самая высокая, верхняя часть чего-л.“ уз квалификатор *обычно во мн. ч.*: „о горах, холмах“ (1). У другом, индиректном значењу, она постаје „высшая степень чего-л.“ (2); а у трећем (*устар.*) „То же, что и верховье“ (3).

Вершина је део који конституише планину, а поред њега се издваја *подножье*, Средњи и доњи део планине нису видљиви у језику (*склон* пре указује на нагнуту површину, него на средишњи део). Зато се под *вершина* често подразумева сама планина, посебно кад се исказују односи дисталне локализације: *Виделись прекрасные снежные вершины* (=планине); / *Наиболее высокие горные вершины расположены на юге [...]* (=планине). Да се овде значење метонимијски помера и да се *вершина* опредмећује сведочи могућност употребе атрибута, нпр. *прекрасный, снежный* и одсуство локализатора (*гор*).

Зауставићемо се на творбеном аспекту речи *вершина* и *верхушка*, односно суфиксима *-ин-* и *-ушк-*. Од неколиких могућих значења ових суфикса описаних код

В. В. Виноградова (Виноградов 2000), карактеристични су исказивање деминутивности, односно аугментативности, према чему би се *вершина* могла тумачити као ‘нешто велико’, а *верхушка* – ‘нешто мало’. Ако је наша претпоставка основана, очигледна је опозиција према величини. За разлику од тога, реч *верх* не поседује карактеристику величине. Што се деминутивности тиче, у БАС су засебно представљени и деривати *вершок* и *вершки*, чија је употреба у савременом руском језику ограничена, те се овде неће разматрати.

3.1.1.4. **Верх, вершина, верхушка / врх**⁵⁰

Српску реч *врх* издваја широк дијапазон значења која се наводе према Речнику МС. Прва два јесу „највиша тачка, највиши, најистакнутији део брда или планине, вис: планински врхови“ (1.а.) „уопште највиши, најистакнутији део неког објекта: ~ јеле, ~куће, ~ормана“ (1.б); *геом.* „тачка висине најудаљенија од правца или равни основе: ~троугла, ~пирамиде, ~купе“ (2). Већ на нивоу тумачења примећује се дивергентност односа између руских *верх*, *вершина* и *верхушка* и српског *врх*. Значење (1.а) у самом опису повезује лексему са планином (као руски ПФ *вершина*), а значење (1.б) – са кућом (као *верх*) и горњим делом објекта (као *верх* и *верхушка*). Друго тумачење износи сопствено геометријску карактеристику физичког тела која је имплицитно присутна у семантици неких предмета.

Остала значења ПФ *врх* не одговарају значењима локализованости у горњем делу предмета на вертикалној оси. Они се укрштају са значењима других ПФ руског језика – *конец* / *кончик* и *начало* (код њих се односи антонимије овде неутралишу): *кончик носа – врх носа* (3); *начало улице – врх улице* (4.а). У метафоричким значењима 5. и 6. ПФ *врх* се поново укршта са руским индиректним значењима: значење бр. 5 „(обично у мн.) први, највиши положај, слој у друштву, друштвеној хијерархији, најистакнутији представник, одн. представници, руководеће личности, прваци: стајати на врху државе, партијски ~, врхови војске“ (5) – сазвучно је руском *верх* (7); а значење б.: „највиши домет, врхунац, кулминација: уздићи се до највишег врха“ – сазвучно је руском *верх* (5).

⁵⁰ Овде и даље наводимо српски еквивалент после руског одвојен косом цртом.

У двојезичном Речнику РСР даје се 5 основних српских еквивалената руском *верх*: „горњи део, врх“ (1), „лице, горњиште“ (2); *фиг.* „врхунац“ (3), „врхови, владајући кругови“ (4), „високи тонови“ (5). Руској речи *верхушка* одговарају српски: „врх, вршак“ (1), *фиг. разг.* „врхови“ (2). Наводе се и еквиваленти *вершина* – то су „врх“ (1); *фиг.* „врхунац“ (2). У српскохрватско-руском речнику И. И. Толстоја (СХРС) наводе се описани еквиваленти српског *врх*: прво иде „врх, верхушка“ (1), затим „вершина (горы)“ (2), а потом и „кончик, острие“ (3). Додаћемо да се *острие* односи само на шиљате предмете: еквивалент *кончика ножа* биће *врх ножа*, а еквивалент *острия ножа* – *оштрица ножа*.

3.1.1.5. Высь

За разлику од лексема са заједничком коренском морфемом *верх(-)*, чије се значење генерално сужава од уопштено-просторног према предметном (не рачунајући метафоре), значење *высь*, *высота* и *вышина* треба разматрати у светлу означавања непередметног простора који се налази вертикално удаљен од нивоа земље (посматрача).

Высь се тумачи у БАС као „пространство, находящееся высоко над землей, вышина (во 2 знач.) (обычно в поэтической или приподнятой речи)“ (1); „*только ед.* протяженность чего-л. по вертикали снизу вверх; высота (в 1 знач.)“ (2); „*только мн.* горы, вершины гор“ (3). Одредница *высь* одговара дефиницији ПФ, иако је већ у основном значењу маркирана квалификатором стилског ограничења, док су остала два значења ограничена и граматички.

3.1.1.6. Вышина

Вышина је, према БАС, „протяженность чего-л. по вертикали снизу вверх; высота (в 1 знач.) (1) и у овом значењу се не разматра као ПФ јер поседује параметријска својства. У другом, пак, значењу – „пространство, находящееся высоко над землей; высь (в 1 знач.)“ (2) – *вышина* јесте ПФ који се односи на отворени простор.

3.1.1.7. Высота

Од 8 тачака тумачења одреднице *высота* у БАС прве две су ирелевантне: „протяженность чего-л. снизу вверх; высота“ (1) и „расстояние от земли или иной поверхности до чего-л. (по вертикальной линии)“ (2). Тек на трећем месту одредница *высота* одговара ПФ (као *высь* (1) и *вышина* (2)): „высоко расположенная часть пространства; высь“ (3). Четврто значење настаје метафоризацијом првог, укрштајући се са *вершина* (2): „значительный уровень развития, высокая степень совершенствования чего-л.; вершина“ (4). Интересантно је и пето тумачење које се развило од отвореног простора према објектима који формирају његов рељеф, укрштајући се са тумачењем лексеме *вершина* (1): „возвышенное место, холм; возвышенность“ (5). Тумачења под 6 и 7 су уско стручна, а 8 се односи на звук (попут *верх* (9)).

У размотрену групу спадају и синтагме: *верхняя поверхность, верхняя сторона, верхняя часть*.

3.1.1.8. **Высь, вышина, высота / вис и висина**

Попут руског *высь*, српски *вис* се не издваја високом фреквентношћу. Ове две речи се делимично подударују у 2. значењу по Речнику МС: „простор далеко изнад Земљине површине, висина: гледати с виса“ (2). Али основно, прво значење је другачије од руског: *вис* је „планински врх“ (1.а), узвишење које се истиче из планинског масива; брдо, брег“ (1.б).

Српска реч *висина* је полисемична (9 значења у Речнику МС), а значењу фрагмента простора одговара њено 4. тумачење: „простор високо изнад земљине површине; небеско пространство, небо, небеса: винути се у висине“ (4.а), у чему се огледа еквивалентност руским *вышина* и *высота*.

Српска реч *висина* илуструје конвергентно-дивергентне односе српског и руског језика, где српском ПФ одговарају обе руске речи (*высота* и *вышина*), односно двома српским (*вис* и *висина*) одговарају три руске (*высь*, *вышина* и *высота*) речи, а на нивоу подзначења оне се уплићу у сложону мрежу узајамних односа, где најмање трима српским (*врх*, *вис*, *висина*) одговара најмање шест руских (*верх*, *вершина*, *верхушка*, *высь*, *вышина*, *высота*), ако се изузму конкретније („нефрагментизаторне“) или мање распрострањене *возвышенность*, *верховье*, *вершок* у руском или *горњиште*, *узвишење*, *висија* у српском, као и *врх* у значењу руског

‘кончик’). Ову претпоставку потврђује поређење оригиналних текстова и њихових превода.

Значења се преплићу и у двојезичним речницима. У РСР реч *вышина* се тумачи преко српске *висина*. Одредница *высота* има неколико значења: „висина“ (примери: *надморска висина, висина звука*) (1); „висина“ (примери: *лебдети у висини, летети на великој висини*) (2); „вис, врх, узвишење“ (3); „висина, величина“ (*висина притиска*) (4); „висина, ступањ, ниво“ (*ниво знања*). *Высь* је и „висина“ (1) и „висови, врхови“ (2). У СХРС је српска одредница *вис* протумачена као „висота, вышина“ (1), а затим – „возвышенность“ (2). Обрнуто тумачење у СХРС дефинише реч *висина* као „висота, вышина“ (1), „возвышенность“ (2), „уровень“ (3).

3.1.1.9. Низ

Односи локализације у доњој зони замишљене вертикале исказују се помоћу ПФ *низ, нижняя сторона, нижняя поверхность, нижняя часть, глубь и глубина и дно*.

Низ се у БАС дефинише као „нижняя часть чего-л., часть чего-л., находящаяся внизу“. Симетрично лексеми *верх*, значење *низ* се конкретизује када се ради у делу куће: „нижняя часть дома; нижний этаж“. *Низ* је опозиција речи *верх* и у дефиницији „сторона, грань предмета, противоположная его верху“ и „нелицевая, изнаночная сторона одежды, изнанка“ (1). Затим следе маркирана значења: *только мн. разг.* „низменное место; низина“ (2); *разг.* „нижнее течение реки, као и прилегающая к ней местность, низовье“ (3); *обычно мн. разг.* „низкие звуки, ноты“ (4); *только мн. разг.* „непривилегированные слои населения; широкие слои населения, народные массы“ (5).

Прво од укупно пет тумачења одговара дефиницији ПФ. Друго и треће тумачење јесу у оквиру просторне категорије, мада имају тенденцију независности од целине, док су остале позиције граматички ограничене или непросторне. Интересантно је да се опозиција *верх–низ* задржава и у индиректним значењима (на пример, када се ради о звуку или у метафорама попут *верх* или *низ общества*).

Овој групи припадају и двочлане конструкције *нижняя сторона, нижняя часть и нижняя поверхность*. У случају *нижняя поверхность* значењска опозиција чланова конструкције (*поверхность* од ‘верх’, *нижняя* од ‘низ’) у коренским

морфемама неутралисана је на рачун померања семантике *површина* од значења ‘горњи део’ према значењу ‘спољашњи део’, при чему сема ‘доњи’ из атрибута *нижний* постаје оријентациона детерминанта. ПФ *нижня часть* се употребљава и тада када је употреба ПФ *низ* неубичајена: *Нижняя часть забора вросла в землю* (= ?*низ забора*). У српском језику не постоји једночлани формални еквивалент руском *низ*, тако да се преноси двочланим *доњи део*: *Доњи део ограде је урастао у тло*.

И у двојезичном РСР *низ* се тумачи помоћу еквивалената: „доњи део“ (1); *разг.* „подручје око ушћа (реке) (2); „нижи друштвени слојеви“ (3); мн. „дубоки тонови“ (4). Интересантно је значење (4), где је реч о тону: уместо руског *низ* / *низкий* налазимо еквивалент *дубок* (= рус. *глубокий*).

3.1.1.10. Дно / дно

Одредница *дно* се интерпретира пре свега као „почва, грунт под водой; основание водоема“, односно „основание каких-л. углублений земной поверхности, впадин“ (1). Тек друго значење омогућава да се дата реч користи у оквиру подсистема ПФ: „нижня часть, основание сосуда, вместилища“ // „нижня часть, основание предмета, по форме напоминающего сосуд, вместилище (обычно о судне)“ (2). Са једне стране, тумачење помоћу речи „часть“ проширује употребну вредност дате речи у функцији ПФ, а са друге, текст тумачења га специфицира само за један тип локализатора – „контејнери“.

Одредница *дно* је у српском Речнику МС делимично еквивалентна руском корелату: „чврсто тло под воденом масом мора, језера, реке и сл.: морско~, речно~, ~језера, ~баре“ (1.а); доњи, најнижи део неког удубљења на Земљиној површини (долине, котлине и сл.): ~јаме, долине, кланца (1.б). Али остала тумачења Речника МС сведоче о много већој развијености система значења ове речи у српском језику. Наиме, значење „најнижи, у земљу укопани део зграде: ~тамнице, ~подрума“ (1.в) нема директне паралеле у руском, иако није супротстављено тумачењу рус. *дно* (1) у ужем значењу. Није карактеристично за руски ни тумачење „најнижи део неког узвишења, подножје: на дну брда“ (1.г); у том случају се у руском јавља *подножье* или *нижня часть*. Најзад, у руском не долази до овакве генерализације која се констатује у српском: „уопште најнижи део нечега: на дну плућа, при дну кривуље“ (1.д). Друго значење, попут руског, везује се за облик „контејнери“: „доња страна суда, посуде;

доња површина, основа предмета на којој леже бочне стране: ~лонца, ~чаше, ~сандука, ~брода, ~резервоара” (2).

На тај начин, *дно* се у српском језику као ПФ слаже са потенцијалним локализаторима ширег дијапазона него у руском. То потврђује и треће значење, такође специфично српско: „најудаљенији, крајњи део нечега што се пружа уздуж, завршетак, крај: на дну села, у дну стола, при дну улице, у дну дућана”. Ово значење, у зависности од типа локализатора, у руском се исказује уз помоћ ПФ *в глубине* (*в глубине комнаты*) или *в конце* (*в конце улицы*).

Двојезични речници потврђују ову претпоставку: руском *дно* одговара српско *дно* (Речник РСР), док се у супротном преводу српског *дно* јављају и „дно” (1), и „крај, конец” (2) (нпр. *у дну собе – в глубине комнаты*).

3.1.1.11. Глубь

Према творбеној аналогiji са групом речи за исказивање вертикалне локализације почињемо од одреднице *глубь*, уз констатацију да је њено једино значење „то же, что и глубина (в 3 и 4 знач.)“ пропраћено квалификаторима *устар. и разг.* Али и поред тога њено тумачење посредно (преко *глубина*) открива да се ради о ПФ: то је „место, пространство, расположенное далеко от края, границы, начала чего-л. (в дальней, задней части чего-л.)“ // „место, пространство внутри чего-л.” // „место, находящееся далеко от центра чего-л.“ и сл. (*глубина*, 3). Овде спадају и индиректна значења, такође заједничка са лексемом *глубина*.

3.1.1.12. Глубина

Одредницу *глубина*, за разлику од *глубь*, одликује широк дијапазон значења и нијанси, детаљно представљених у БАС. Дефиниција *глубина* даје интересантан лексикографски портрет ове речи, који се суштински разликује од тумачења лексема са значењем горњег дела вертикалне локализације. У 1. и 2. значењу се укрштају параметријске и непараметријске карактеристике. Попут лексема *высота* и *вышина*, први став у оквиру 1. значења, као и 1. и 3. став у оквиру 2. значења припадају метричком систему: то је „протяженность по вертикали сверху вниз; расстояние от поверхности, верхнего края чего-л. до дна, нижнего края чего-л. или до какой-л. точки по направлению ко дну, к низу” (1) и „протяженность, расстояние от передней,

наружной стороны края внутрь до конца или до какой-л. точки”; „одно из измерений трехмерного пространства, создающее объемность, перспективу воспроизводимого предмета (в живописи, скульптуре и т. п.)” (2). У оквиру 1. и 2. тумачења нека сужавања сугеришу да лексема *глубина* може да се јавља у функцији ПФ, и то: „о толще, толстом слое чего-л.” // *обычно мн.* „место, пространство, расположенное на большом расстоянии от земной или водной поверхности” // „место, пространство внизу, в нижней части, на дне чего-л.” (1). У 2. тачки тумачења значење је просторно, али мање типично за ПФ јер, између осталог, не садржи хоризонтално-вертикалне параметре: „о пространстве, не имеющем видимого предела” (2).

Такво преплитање у тачкама 1. и 2. тумачења *глубина* одражава природу не само те речи, него и свих јединица групе ПФ: означавати не само фрагмент простора, већ и правац у простору, што долази до изражаја код динамичког аспекта локализације: *погрузиться в глубь океана; камень скатился с самого верху*. По параметријском својству издужености одозго надоле *глубина* чини опозицију речима *высота* и *вышина* са својством „протяженность *снизу вверх*“ (уп. дијаметрално супротну „протяженность *сверху вниз*” у 1. тумачењу одредница *высота* и *вышина*).

Није хомогена ни 3. тачка тумачења *глубина*, која указује на „место, пространство, расположенное далеко от края, границы, начала чего-л. (в дальней, задней части чего-л.)” // „место, пространство внутри чего-л.” // *обычно мн.* „место, находящееся далеко от центра чего-л.” // *перен.* „об очень отдаленном, далеком времени (прошлом или будущем)” // *перен.* „о времени наибольшего развития, полного проявления чего-л.; разгар, середина чего-л.” (3). Први и трећи став указују на латералну локализованост (уп. *периферия* и *край*), а други став на централну (уп. *середина* и *центр*). Такав дијапазон значења условљен је различитим полазним тачкама, односно позицијом посматрача. Важно је напоменути да се ни у 3. тумачењу не спомиње локализација по вертикали.

Остала тумачења су индиректна: „среда, область, внутри которой что-л. сосредоточено, в которой что-л. происходит, возникает и т. п.” // „о внутреннем, душевном мире человека; о сокровенных мыслях, переживаниях, чувствах и т. п.” (4). Ту спадају и метафоре: *только ед.* „значительность, содержательность, серьезность (мыслей, восприятия и т. п.) кого-л.” // *перен.* „внутренняя суть, основа чего-л.” (5);

только ед. „высокая степень, сила проявления чего-л. // насыщенность (о цвете) // „полнота звучания, певучесть (о женском голосе, звуке) (6).

На основу изложеног, само 1. значење лексеме *глубина* сведочи о односима вертикалне локализованости. У осталим тачкама се у тумачења мешају оријентациони параметри ‘унутра’ (‘унутра у средину’) и ‘удаљ’ (‘удаљ према крају’, ‘удаљ од посматрача’), од видљивог ка невидљивом, удаљавајући се од вертикалне оријентације.

Одредница *глубина* се у РСР тумачи као „дубина“ (1) у параметријском значењу; „дубина (*унутрашњи део нечега*)”, нпр. *У дубини шуме* (2); „дубина, темељитост, садржајност”, нпр. *дубина мисли* (3); *фиг.* „дубина, јачина”, нпр. *јачина осећања* (4). Интересантно је да руском ПФ *глубина*, употребљеном у метафоричкој функцији, рецимо у изразима као што су *в глубине души, из глубины души* у српском језику одговара други ПФ, иако из исте смисаоне групе: *из дна душе, до дна душе*.

3.1.1.13. Глубь, глубина / дубина

Формални и семантички еквивалент ПФ руског језика *глубь* и *глубина* у српском језику јесте *дубина*. У Речнику МС *дубина* има два значења. Прво одражава сложену семантичку природу ове речи, која се у српском тумачењу одразила колико и у руском – природу која обједињава простор и одстојање: „вертикално растојање од горње површине до дна нечега: ~бунара, ~мора“ (1.а); „растојање простирања, захватања нечега од површине спољашње стране, одн. отвора према унутрашњости ~ране, ~прострела, ~бор̄а“ (1.б); *често у мн.* „место, простор на већем растојању, на већој удаљености испод површине нечега: изгубити се у дубини мора“ (1.в); „место или простор удаљен од почетка нечега, у унутрашњости, средини нечега: у дубини шуме, у дубини залива“ (1.г). Последњи став се не наводи (*фиг.*), као ни 2. тачка тумачења која преноси значење са простора на време.

Осим горенаведених потешкоћа код тумачења, које су присутне и у руском и у српском језику, заједничко им је и мешање хоризонталне и вертикалне осе – уп. у *дубини бунара* и у *дубини шуме*.

Дакле, лексема *глубина* у функцији ПФ одговара српском *дубина*, што потврђују Речник РСР и СХРС. У речницима није забележена особина *глубина* да

преноси нека од значења српског *дно*. Што се тиче одреднице *глубь*, у Речнику РСР је представљена српским еквивалентом *дубина*, а у СХРС се у дефиницији не спомиње.

3.1.2. Статистика лексема са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ у НКРЈ

Фреквентност лексема са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ није пропорционална дијапазону њихових значења. Наиме, без обзира на највећу ширину и степен општости лексеме *верх*, према броју јединица у НКРЈ се на првом месту налази *вершина* (17.801 случајева употребе у моменту писања рада). На другом месту је *верх* (15.900 одредница), затим следи *верхушка* (4054), *высота* (3385), *вышина* (1964) и *высь* (696). Од двочланих ПФ најфреквентнија је *верхняя часть* (1880), док се *верхняя сторона* и *верхняя поверхность* јављају знатно ређе (123 и 108). Међутим, структура корпуса (као ни структура речничких дефиниција) не пружа могућности да се ПФ одвоје од не-ПФ, да се изброје ПФ без осталих, метафоричких значења. Али, ако се полази од чињенице да је прво значење речи уједно и најфреквентније, а баш оно углавном одговара дефиницији ПФ, статистика се може занемарити само у погледу *высота* и *вышина*: у својем другом и трећем значењу они се јављају ретко.

Конструкције ПФ *верх* и *верхушка* уз локализатор у облику генитива бројчано надмашују аналогичне конструкције са ПФ *вышина* и *высь*. ПФ са коренском морфемом *верх*- слободно ступају у синтагме са најразличитијим предметним именима: *верх дерева / яблока / юбки* итд. За разлику од њих, уз *высь* налазимо ограничен број назива локализатора: нпр. *высь неба / небес*. Непопуњеност валентности генитива код ПФ може да сведочи о томе да потенцијални локализатор овде није сам простор, као што би се то очекивало (**высь простора*), већ посматрач заједно са земљаном површином: *высь* је ‘висок простор изнад мене/изнад земље’. То значи да група ПФ *высь*, *высота* и *вышина* може да се тумачи у светлу посредне локализације и екстралокализације, што потврђује и могућност конструкције попут *парить в вышине над землей*. Назив локализатора у беспредложном генитиву налазимо онда, када је фрагмент простора одређен у односу на *небо*, *планине* (не и земљану површину): *вышина гор*, *высь небес*. *Высота* у параметријском значењу је често праћена беспредложним генитивом (*Высота горы 1000 м*), али у примерима попут овог није ПФ.

Низ се јавља у НКРЈ 4086 пута. Асиметрија, изазвана варијативношћу „горње“ и инваријантношћу „доње“ зоне, не компензује се богатством полисемије речи *низ*.

Конструкције *нижня часть*, *нижня сторона* и *нижня поверхность* јављају се у НКРЯ 1629, 174 и 176 пута. Статистика показује да је „горња“ група много фреквентнија и боље развијена од „доње“. Очигледно је и то да употреба ПФ *низ* није карактеристична за многе локализаторе, о чему говори фреквентност (у односу на укупан број свих једночланих ПФ, а овде је то једино *низ*) двочланих ПФ.

Дно се употребљава 24.432 пута, што је веома значајни број у односу на *низ*, међутим, у многим је примерима овај ПФ употребљен у конкретно-просторном релативно самосталном значењу (рус. *грунт водоема*). *Глубь* (3,061) је много ређа од *глубина* (34,661), иако се *глубина* јавља, између осталог, и као параметријска мерна јединица (пандан параметријској висини), означава односе вертикалне и не-вертикалне оријентације и има велики метафорички потенцијал (*из глубины веков*, *глубина ума*).

Будући да се поређење у раду води из правца руског језика, и имајући у виду да је електронски корпус руског језика изузетно разрађен, прескачемо статистику у српском језику основану на електронском корпусу српског језика. Статистички подаци на бази руског језика нам омогућују да изведемо закључак о фреквентности и распрострањености јединица подсистема ПФ и њихове адекватности за поређење и анализу.

3.1.3. Употреба ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ са различитим типовима локализатора

3.1.3.1. ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ у ЛСГ Жива бића, предмети и затворени простор

Човек и животиње. Делови тела

Примери из језичких корпуса илуструју да ПФ *верх* и *низ* могу да се употребљавају као конкретизатори уз називе локализатора којима одговарају називи делова тела – *ухо*, *лицо*, *подбородок*, *нос*, *ладонь*, *грудь*, *подъем* [ступни], *голова*, *волосы*, *туловище* [...] али њихова употреба није високо фреквентна. Често називи делова тела имају сопствени назив, те се код локализације бира управо тај назив, а не ПФ: на пример, делови главе су лице, очи, обрве, нос, уста, образи, јагодице, брада, чело, теме, потиљак, слепоочнице итд. Двочлане конструкције у руском попут *верх головы* су ретке, али могуће код описа косе, која, додуше, главу покрива у облику капе:

Сейчас отрациваю только хвост, оставив на верху небольшой ежик [НКРЯ-20]. У српском би се код објашњавања фризура најпре употребио прилог, рецимо: *горе нека буде краће*. У руском је допустиво слагање *верх / верхняя часть головы*, али се не употребљава **низ головы*, имајући у виду браду или потиљак, а камоли место где се глава „причвршћује“ за врат.

Српски ПФ *врх* се уз делове тела јавља чешће од руског формалног еквивалента, иако може доћи до значењских разлика. Српском ПФ *врх* у исказима *врх носа, врх језика, врхови прстију* и сл. одговарају *кончик носа, кончик языка, кончики пальцев*. Кад се ради о називу локализатора *глава*, *врх* се среће и у конкретно-просторном смислу [...] *Турбан му лабаво поиграва на врху главе* [...] [SrpKor-3], и у индиректном: [...] *Бранка рече [...] да је родбина убија у појам, да су јој се попели на врх главе* [...] [SrpKor-4]. У српском *врх главе* не значи толико ‘горњи део’, колико ‘крајњи део’ који подразумева издуженост денотата; тако да у српском језику, за разлику од руског, глава није само округли, већ и издужени предмет по својим тополошким својствима, и истовремено се доживљава као горњи крај издуженог тела човека (уп. *верх мачты / бревна, конец мачты / бревна*).

Опозиције *верх* и *низ* слажу се са називом *лицо* када је тим називом обухваћено неколико појединачних назива делова лица (група делова) за које не постоји јединствен назив: *Клара всматривалась и обнаружила такую особенность его лица: отдельно верх его лица выглядел довольно жёстко, отдельно низ – мягко* [НКРЯ-21]. Назив *ухо* се слаже са ПФ *верх*: *Мой в прошлом году решил ухо проколоть, не мочку, а верх* [НКРЯ-22]. Горњи део увета, за разлику од доњег дела (у рус. *мочка*, у српском – *ушна ресица*), нема сопствени назив у језику, те се ПФ *верх* логично бира као хипероним. Конструкције *низ уха (ушей)* срећу се када је потребно обухватити нпр. оба уха: *Шухов обхватил лицо по самым глаза, по низу ушей рубезочки провёл* [...] [НКРЯ-23].

У српском језику се са именима из ове ЛСГ за исказивање вертикалне локализације најчешће користе двочлани ПФ *горњи део* и *доњи део*: *Мајице са „ве” изрезом визуелно издужују врат и цео горњи део тела* [SrpKor-5]. Нису расположиви примери употребе *’врх лица* – могуће да је у питању већ наведено својство *врх* да означава издужене, шиљате предмете. У српском не постоји формални еквивалент руског *низ*. Општост значења двочланог ПФ *доњи део* даје му слободу у слагању: *доњи*

део лица, доњи део леђа, доњи део тела и сл.: [...] *Јагодице беху засечене, а доњи део лица мршав* [SrpKor-6]; *Рамена и плећа једнако су јој била једра, пуна и развијена; горњи део руку, мишице, биле су облије и једрије* [...] [SrpKor-7]; *Руке су му биле осветљене до лаката, а горњи део трупа и глава у сенци зеленог штита* [SrpKor-8].

Узимајући у обзир дате примедбе, као и грађу човековог тела, није никакво чудо да је употреба ПФ *верх* и *низ* у руском језику асиметрична. Постоје примери за *низ носа* (3 примера у НКРЯ), *низ подбородка* (2 примера), али нису пронађени примери са синтагмом [?]*верх носа* (еквивалент *переносица*), или [?]*верх подбородка*: *Вроде бы и подбородок у него не тяжелый, но вот эта часть лица, это расстояние от низа подбородка до носа, проще сказать, жевательная часть была просторней, больше пониженного лба* [НКРЯ-24]. / *Видел я низ подбородка, низ носа, с отверстиями для ноздрей, и подбровные впадины глаз* [НКРЯ-25]. Асиметричне су и устаљене конструкције *верх груди* (уп. **низ груди*) и *низ живота* (**верх живота*): *Этот рев был последним – любимец божий бросился, посадил пальму в верх груди...* [НКРЯ-26] / *Иногда болит низ живота при ходьбе* [НКРЯ-27]. Унутарјезичкој асиметрији у руском језику одговара унутарјезичка и међујезичка асиметрија у српском, где *врх* може „гледати“ и нагоре (*врх главе*), и надоле (*врх носа, врх браде*), а еквивалент руског једночланог *низ* не постоји, замењујући се хиперонимском синтагмом *доњи део* или другим речима са конкретним значењем. Као резултат тога настају преводилачки куриозитети са употребом речи наизглед супротног значења: руски *низ подбородка* се преводи као *врх браде*.

Према називима делова тела – иако се то, углавном, тиче унутрашњих органа – у руском језику се користи ПФ *верхушка*. Она се стилски приближава медицинском дискурсу (в. коментар у БАС), јер структура унутрашњих органа није видљива голим оком, па ни у језику⁵¹: *Даже затемнение у верхушки правого лёгкого [...] казалось ему милым и знакомым* [НКРЯ-28]. / *Верхушка крестца соединяется с копчиком* [НКРЯ-29]. ПФ *верхушка* се не употребљава у истим значењима као и ПФ *верх*: уп. **верхушка уха, *верхушка лица* и сл. Како *верхушка* нема једночлани антоним, његову функцију у овом случају преузима ПФ *нижняя часть*. У српском се у датом случају употребљавају *врх* или *горњи део*, односно *доњи део* и *дно*: *Врх плућа (арех pulmonis) је горњи ужи део плућног крила* [Google-1].

⁵¹ Осим, на пример, језичких доказа постојања *душе* у човеку.

ПФ *вершина* се односи на предмете чије димензије превазилазе оне које човек може да досегне и, сходно томе, није типичан за дату ЛСГ. Асоцијативношћу ПФ *вершина* са објектима великих димензија изазван је нпр. комизам у примеру: *Молодое лицо с выцветшими волосами и усами на вершине столь могучего тела, казалось, выглядывало из башни* [НКРЯ-30]. У српском језику би се овде употребио ПФ *врх*, а иронија би се морала исказати на неки други начин.

У поменутом истраживању топологије назива делова тела (Махова, Ляшевская и Десятова 2009) констатовано је да делови тела претежно спадају у тип „избочине“. Укупно је издвојено десетак основних типова: „избочине“ (лактови, колена, нос, брада); „осовине-стубови“ (ноге); „осовине-ужад“ (коса, руке, прсти); „лукови“ (обрва); „траке“ (појас); „вертикалне површине“ (леђа, чело); „плоче“ (длан, ђон); - „контејнери“ (уста, рука); „лопте“ (голова); „кругови“ (лице).

Наши примери показују да се ПФ *верх* не слаже са „избочинама“ попут *бедра, плечи, колени, локти* и сл., па се чак са тополошки најближом речју *горб* срећу само у индиректним контекстима (попут *верх горба у горы*). Слагање ПФ *низ* уз локализаторе *нос* и *подбородок* омогућава рељефност „избочина“, односно облик степеника окренутог надоле, док је рељеф *горњег дела носа* и *браде* изражен нејасно. Ако се сложимо са ауторима рада да су *живот* и *грудь* „избочине“ (тачније, „избочине-површине“) и вратимо примерима *верх груди* и *низ живота*, примећујемо да се *грудь* доживљава као „избочина“ нагоре, а *живот* – као „избочина“ (степеник) надоле. Истовремено, *грудь* спада у „вертикалне површине“ заједно са *лоб* и *спина*: *Он – подошел: снял картуз (верх лба – белый; под ним загорелый)...* [НКРЯ-31], и то пружа речи *грудь* додатни основ за слагање са *верх*. Употреба српског ПФ *врх* у овом случају није типична.

У наведеном раду *рот* је класификован као „контејнер“, а *глаза* као „избочине + контуре“. Овакву класификацију потврђују наши примери слагања са ПФ *глубина*: *Верка раскрыла рот и показала младенчески голые дёсны в глубине рта* [НКРЯ-32]. Међутим, ПФ *глубина* се јавља и у комбинацији са *глаз*: *В его глубине* [глаза кошки], *за сетчаткой, имеется особый отражающий слой – Tapetum lucidum* [НКРЯ-33]. ПФ *глубина* се овде употребљава у директном значењу, мада без навођења вертикалности. Овај пример је интересантан још и због тога што синтагма *глубина глаз* (као и *взгляда, ума* и сл.) спада у групу устаљених колокација са индиректним значењем: ***В глубине***

глаз финансиста мерцал опасный огонек [НКРЯ-34]. За српски језик нису типичне синтагме **дубина уста*, **дубина ока* (иако постоји *дубина вида*, као и индиректно *дубина погледа*).

И у српском и у руском постоје примери са конструкцијама *глубина морцин* / *дубина бора*: *Как правило, глубина морцин зависит от возраста их обладателя* [Google-2]. / *Стављањем бисерног праха у препарате за свакодневну негу коже смањују се ожљивици и дубина бора* [SrpKor-9].

Речи *ладонь* и *подошва* су у горенаведеном раду сврстане у тип „плоче”. Употреба ПФ *верх* или *низ* уз локализатор *подошва* није поткрепљена корпусом. То је пример језичке невидљивости денотата који је окренут земљи. Уместо синтагме *верх подошвы* користи се самостални назив *ступня*. За разлику од *подошва*, *ладонь* је слободније оријентисана у простору и улази у синтагматске односе са *верх*: *Протопоп закинул бороду через плечо и, подступив к жене, ударил ее по лицу верхом ладони* [НКРЯ-35]. *Верху* длана није супростављен *низ*, јер *низ* длана и јесте сам длан. За разлику од руске синтагме *верх ладони* (= *тыльная сторона ладони*) у српском употреба ПФ у овом случају није типична, а наведеном делу тела одговара *надланица*.

Грађевине и њихови елементи

ПФ *верх* и *низ* се слажу са локализаторима типа *дом*, *здание* / *куће*, *зграде* и објектима који денотирају делимично или потпуно затворен простор. Грађевине се могу посматрати: а) споља, узимајући о обзир унутрашњу структуру ако таква постоји (плоче, зидови); б) изнутра и в) споља без обзира на унутрашњу структуру, попут коцке или паралелопипеда. Из перспективе (б) *кућа* је објекат са затвореним простором изнутра, из (с) она је објекат у отвореном простору, а перспектива (а) представља комбинацију ових двеју тачака. На материјалу српског бисмо издвојили ПФ *горњи део* и *доњи део* за односе (а) и (б) и *горњи део* / *страна* и *доњи део* / *страна* за односе (с). Ређи су примери са ПФ *горњиште*, иако постоје: *И чекао сам га испред кујне, а из предсобља [...] храстове степенице воде у горњиште куће [...]* [SrpKor-10]. ПФ *врх* у српском језику се употребљава за спољашњу површину куће (*врх крова*, *врх куле*), посебно када је шиљатог облика. Размотрићемо односе (а) и (б).

Први тип описа обухвата истовремено и спољашњу и унутрашњу структуру локализатора: *В Павлове [...] выстроились, тесно прижавшись друг к другу, старинные двухэтажные дома: верх украшен мезонинчиками, узорными наличниками*

– это, как правило, жилые покои; нижние этажи [...] – лавки для скупки [НКРЯ-36] (подразумева се: *верх домов*). ПФ *верх* и *низ* одговарају подели на спратове, најчешће на два спрата: *У дома был верх и низ* [НКРЯ-37]. Када је спратова више, ПФ *верх* се везује за последњи: [...] *На самом верху шестиэтажного дома живет старый русский профессор* [НКРЯ-38]. У овом случају није сасвим јасно који конкретно део куће одговара ПФ *низ*. Информација о положају посматрача код таквог описа није од суштинског значаја: *Я снял комнату на окраине, на верху старого дома* [НКРЯ-39] (да ли је посматрач унутар куће или посматра кућу?), мада се може специфицирати: *Вдруг низ дома огласился шагами и звуками* [НКРЯ-40] (посматрач се налази унутра и у горњем делу).

ПФ *верхушка* није типичан за контекст унутрашње структуре куће. У НКРЯ је пронађен тек понеки пример: *Я пришёл к нему, в бедную комнатушку на верхушке французского дома, где была кровать, стол, табуретка и несколько книг* [НКРЯ-41]. Највероватније је тај ПФ у овом примеру изабран због сазвучности деминутиву *комнатушка* у функцији умањења и ниподаштавања.

ПФ *верх* и *низ* се употребљавају као делови унутрашњег простора куће у размерама једне просторије. Функцију локализатора врши и сама просторија, и њени делови – зидови, под, плафон и сл. Ради се о тополошким типовима „контејнери” и „површине” (хоризонталне / вертикалне). ПФ *верх* може да исказује локализацију на плафону и горњем делу зидова: *На самом верху видно, какой грязный потолок и сколько везде паутины* [НКРЯ-42] (подразумева се врх просторије). / *И вдруг запрокинул голову, посмотрел на верх противоположной стены и вспомнил!* [НКРЯ-43] (врх зида). ПФ *низ* указује на локализацију на поду или доњем делу зидова: *Только в самом низу, около пола камень обработали, чтобы получился своеобразный бордюор* [НКРЯ-44] (подразумева се доњи део зида). / *Низ еще не закончен, полы в этой части будут теплые – для зимы* [НКРЯ-45] подразумева се доњи део просторије или површина/под). Међу примерима са ПФ *верх* и *низ* има и оваквих: *Отапливались дома по-черному, дым уходил верхом* [НКРЯ-46]. / *Под ногами его пол был мокроват, и ледяно тянуло низом из сеней* [НКРЯ-47]. У њима се такође описује простор код пода и плафона, али посебан граматички облик инструментала, одсуство локализатора и динамички аспект локализације указују на блискост са категоријом прилога. Код

превода на српски⁵² ту је могућа варијативност – коришћење прилога *горе* и *доле* (нпр. *колико је прљав плафон горе, колико је прљав плафон на врху*).

Стамбена просторија посматрана изнутра спада у „контејнере“, а истовремено се састоји од хоризонталних и вертикалних површина. Просторије могу имати и другачији облик, нпр. тунел: *Поэтому он огромным легавым псом, мягко и гибко ступая, двигался по тоннелю, оцупывая его низ, верх, бока* [НКРЯ-48]. Тунел (као и ходник) се према класификацији на коју се ослањамо⁵³ сврстава у „контејнере“, односно подтип „цеви“. У српском језику постоје примери са синтагмом *врх тунела* у значењу ‘почетак’: *На врху граничног тунела према Србији, кип војника висок два метра успешно је преживео два рата* [...] [SrpKor-11]. За разлику од тога, унутрашњи простор „цеви“ где би требало да буде плафон одговара ПФ *горњи део*: *Док нас је [...] пустио да корачамо испред, [...] кришом би нас, с леђа, куцнуо штапом по шлемовима, на шта смо ми рефлексно и уплашено одмах спуштале главе мислећи да смо ударили у горњи део ходника* [SrpKor-12].

Стамбена просторија се у руском језику простире у даљину која се замишља као невертикална дубина: *В глубине квартиры затрещал энергичный женский голос* [НКРЯ-49]. Овде се ради о граници поља видљивости посматрача – објекат се или појављује или нестаје у дубини стана, куће, дворишта и сл.: *Лидия Тимофеевна молча развернулась и исчезла в глубине квартиры* [НКРЯ-50]. За разлику од руског, у српском језику се у овом случају не користи *дубина*, већ *дно*, такође без вертикалног значења: *Најпре се нагнуо удесно, као у намери да прође кроз врата у дну просторије* [...] [SrpKor-13].

Употреба наизглед неподесних за затворени простор ПФ *высь* и *вышина* у руском језику понекад је резултат стилске фигуре (нпр. хиперболе), којом се саопштава величина високо позиционираног простора: *Кеша стоял на дне черной блестящей трубы – на самой первой ступеньке уходящей в бесконечную высь лестницы, только что вернувшей его с небес на землю* [НКРЯ-51]. / *Здесь горела одна-единственная лампа где-то в горных высях потолка* [...] [НКРЯ-52].

Најзад, ПФ *верх* и *низ* / *нижняя часть* могу да означавају горњи део зграде на коју се гледа из даљине: *Вдали медленно проплыла удивительно красивая, похожая*

⁵² Преводној еквиваленцији је посвећена посебно IV поглавље.

⁵³ Детаљније на страници <http://olesar.narod.ru/topology/topclass.html>.

на поднятую к небу руку, белая **церковь** с косым крестом – был виден только **её верх**, а **нижнюю часть** закрывал лес [НКРЯ-53]. На сличан начин се описују и други објекти, нпр. ограда: *Из-за роици облетевших березок **низ** монастырской **стены** не проглядывался – виден был только **верх ее** и острый конус башни* [НКРЯ-54]. Ширина горњег фрагмента локализатора није прецизирана, већ знамо да то може бити и танка трака-линија, фактички *ивица* локализатора (*залезть на верх забора*) или широка трака-део који захвата садржај од ивице до отприлике средине (*верх дома*). У овом случају битно је само то да је посматрач препознао објекат. У другим примерима ПФ *верх* се поистовећује са горњом ивицом: **Верх стены** украшен кирпичными зубцами [...] [НКРЯ-55]. У десетак примера у НКРЯ исту функцију врши конструкција *верхушка* **стены**: *С **верхушки** **стены** полетел битый камень* [НКРЯ-56].

Када је фокус на спољашњем изгледу локализатора, ПФ *верхушка* означава ‘зашиљени врх’, детаљ крова зграде: *Артем не мог отделаться от видения – мерцающих нездешним светом звезд **на верхушках** кремлевских **башен*** [НКРЯ-57]. ПФ *верхушка* се често јавља као конкретизатор уз локализатор *крыша*: *Сотни шатровых, луковичных **крыш**, чудных **верхушек** – ребрастых, пузатых, колючих, как петушьи гребешки, – блестели золотом и серебром* [НКРЯ-58]. Сам кров спада у тополошку класу „избочине“ (см. класификацију Пројекта), и може имати *верх*, *верхушку* и, ређе, *вершину*. У датом значењу она је упоредива са српским ПФ *врх*: [...] *На најближем планинском превоју издизала се висока **кула** чији је **врх**, како се чинило, додиривао небо* [SrpKor-14]. / *На **врху** **кров**а налази се петао који показује смер ветра* [SrpKor-15]. / *Сада су испреплетане жице личиле на **циновског** згужваног мртвог паука који почива **на врху** **зграде*** [SrpKor-16].

Локализатор *крыша* користи оријентире *высота* и *вышина*: **С *вышины* **стены** и **крыш** китайцы прекрасно видели всю местность** [...] [НКРЯ-59]. У примеру *Пламя было так сильно и так раздувалось ветром, что его **взбрасывало на высоту** **стены*** [...] [НКРЯ-60] локализатор је зид, за разлику од исказа *Первые тяжелые капли падают с **вышины*** [НКРЯ-61] (‘са високог места изнад земље’), где би за локализатор требало сматрати површину земље и посматрача на њој.

Називе *окно*, *дверь*, *ворота* по тематској припадности сврставамо у делове куће. Као „вертикалне површине“ они имају *верх* и *низ*: *Огонь в печи, **окна** почти до **верха** в морозных узорах* [НКРЯ-62] (уп. *верх окон в узорах*). / *Склонился, подцепил*

пальцами **низ двери**, сколько мог, приподнял ее и дернул на себя [НКРЯ-63]. Локализатор *лестница* се класификује као „нагнуте површине“ са израженим *верхом* и *низом*: *Андрей дошел до верха лестницы и оглянулся* [НКРЯ-64]. / *Позвонив, замерла в ожидании, а мальчик сел в самом низу лестницы и уставился в другую сторону* [НКРЯ-65]. У српском језику такође постоје примери са *врх* (и *дно*) *степенница* : [...] *Испричао да је на дну степенница чуо како се ломе стакла и да се попео на врх степенница* [...] [SrpKor-17].

Посебну напомену заслужују објекти карактеристичног облика: стуб као представник типа „столбы“, *мост* – „лукови“, бунар – „контејнери“. Са локализатором *столб* слаже се ПФ *верхушка*: ***К верхушке столба привязана веревка*** [НКРЯ-66], ређе *вершина*. ПФ *верх* се јавља у научно-публицистичком стилу, рецимо, код описа рестаурационих радова: *Все сложные работы были выполнены реставраторами и на верху столба, на большой высоте* [НКРЯ-67]. Овде се објекат оријентише и према стубу (*верх*), и према земљи/ посматрачу (*высота*). У српском језику постоје слични примери са оријентиром *врх*: *Зрно се зарило у врх дрвеног стуба* [SrpKor-18]. / *Једино је врх два стуба носача црвеног моста излазио из магле која га је омотавала* [SrpKor-19]. / *Од јачине удара покидане су жице далековода и врх стуба* [SrpKor2013-20].

Уз локализатор *мост* примери са оријентирима *верх* и *низ* су ретки и исказују локализацију површином моста: [...] *Изредка было слышно, как какой-то армейский автомобиль въезжает на самый верх Дворцового моста* [...] [НКРЯ-68]. У српском корпусу нису пронађени примери са целином *мост*. Примери са хоризонталним површинама (под, плафон и др.) и оријентирима *верх* и, посебно, *низ*, нису чести, али би могли, као у случају локализатора *мост*, бити синонимични горњој површини, као у српском примеру: ***На врху зграде у којој смо живели била је огромна тераса. Ту сам учио да обрћем педале на бициклу*** [SrpKor-21].

Објекти као што је бунар имају особине „контејнера“. ПФ *верх* и *низ* овде нису карактеристични у руском језику, за разлику од оријентира *глубина* и *дно*, којима и у српском језику одговарају *дубина* и *дно*.

Предмети и артефакти (инструменти и справе⁵⁴)

Ова група је многобројна и разноврсна. Не постављајући себи за циљ детаљну класификацију свих њених подгрупа, наводимо неколико (избор је начињен на основу примера), а то су: 1) намештај; 2) посуђе и 3) одећа и обућа.

Намештај. Под намештајем подразумевамо исто што и А. Вежбицка – „разнородни скуп предмета различитих типова“ (А. Вежбицкая 1996). У најтипичније (прототипичне) називе предмета намештаја сврставамо *столица, сто, кревет, ормар*.

У руском језику се локализатор *стол* сврстава у „хоризонталне површине“ за које није карактеристична употреба *верх*. Истина, међу примерима се могу наћи неки, где је *верх* синоним за ПФ *поверхность*: *Кабацкий ярыга обтер фартуком верх столов, приставил скамьи* [НКРЯ-69]; постоје и конструкције попут *стол со стеклянным верхом*. Руски језик располаже и самосталним називом за горњи део стола – *столешница*, мада није фреквентан. У српском језику употреба *врх стола* у значењу ‘површина’ није типична. Конструкција *врх стола*, за разлику од руског језика, употребљава се у значењу ‘крај стола’, почасно место: *Место у врху великог гостињског стола у Српској књижевној задрузи [...] јуче је било празно* [SrпKог-22]. У српском се код назива *сто* јављају и други синоними – *чело* и *прочеље*, које у руском не постоје, иако се користи слична (према номинацији по узору на делове тела) конструкција *во главе стола*.

ПФ *верх* се у руском јавља у значењу ‘површина’ и према неким другим локализаторима, нпр. *кресло*: [...] *Нейман ...проводит рукой по верху кресла. Раздаётся противный пронзительный визг [...]* [НКРЯ-70]. Интересантно је да се ПФ *верх* у руском не употребљава као еквивалент *спинка стула / спинка кровати*, обзиром да је оријентација наслона вертикална. Нетипичност ових спојева може да сведочи о мањем функционалном значају наслона у поређењу са седиштем. Комични ефекат има неслагање: *Знаете, у нас такой диван с верхом в виде шкафа* [НКРЯ-71].

ПФ *низ* се не комбинује често са предметима намештаја који имају функционалне хоризонталне површине као што су *сто, кревет* и сл. Њихов доњи део је на поду / окренут поду и није функционално значајан, изузев неких примера где се баш он наглашава, нпр. код сујеверја: [...] *И мы стучали под низ стола, чтобы напасть отогнать [...]* [НКРЯ-72]. У српском језику се куца *са доње стране стола*, а помиње се и *доња даска стола* као синоним ПФ: *Његови прсти иза леђа гребли су доњу*

⁵⁴ Назив у заградама одговара називу таксономске класе у семантичком маркирању НКРЯ.

даску писаћег стола [SrpKor-23]. Речено се односи и на тип *кревет*: *Тима вскочил, ухватио се за низ дивана и перевернул его, прижав киллера к стене* [НКРЯ-73].

За разлику од *стола*, *столице* и *кревета*, код *ормара* се поред горње хоризонталне површине издваја и унутрашњи функционални простор. ПФ *верх* учествује у локализацији ормара горњом површином: *Она показала на рулоны, свернувшиися на верху шкафа* [НКРЯ-74]. У српском томе одговара *врх ормана*: *Није лоше да на време урадите [...] велико спремање. Са врха ормана ка полицама, и на крају под* [SrpKor-24]. Очигледно је да су за употребу *врх* битне пропорције локализатора: већа издуженост у висину него у ширину, као и просечна величина: *Если приказать ей вытереть пыль, она справится разве что с поверхностью стола, [...] а чтобы дотянуться до верха шкафа, нужно пододвинуть табурет [...]* [НКРЯ-75].

Немамо доказе за употребу 'низ шкафа у значењу 'спољашња доња површина', обично се *под шкафом* јавља без прецизирања **под низом шкафа*. У српском се у случају локализације спољашњом доњом страном ормара такође не користи ПФ, већ оријентир изражен предлогом *испод*: *Замолила сам је да истера мачку испод ормана* [SrpKor-25].

Захваљујући унутрашњем обиму ормар се може разматрати као тополошки тип „контејнери”, при чему његов унутрашњи (попуњен) простор може имати *верх* и *низ*. По типу ормара разматрају се фрижидер, рерна, фиока и сл.: *В самом низу холодильника стояла банка кабачковой икры* [НКРЯ-76]. / *Если [...] трудно регулировать температуру в верху духовки, закройте пирог (запеканку) фольгой* [НКРЯ-77]. / *Помните его стол? Огромный, старинный, с множеством ящичков. Так вот слева, в самом низу и лежала эта его комедия [...]* [НКРЯ-78]. Исто се може рећи о предметима других пропорција и о локализацији унутрашњом доњом површином: [...] *Низ сундука был засыпан мукой [...]*. [НКРЯ-79]. У српском језику, за разлику од руског, за локализацију унутрашњом доњом површином употребљава се *дно*: [...] *Вера [...] збиља одмах угледа на дну ормана једну црвено укоричену свеску* [SrpKor-26].

Посуђе. Дата ЛСГ групише предмете са основном функцијом спремања, чувања и сервирања хране, а типични предмети за ту намену и у руској и у српској култури јесу тањир, чаша, шоља, кашика, нож, шерпа итд. Велики број предмета ове групе су „контејнери“ због функционалног унутрашњег обима.

Упркос очекивањима, није пронађено много примера са ПФ *верх* и *низ* и локализаторима у облику беспредложног генитива у оквиру ове ЛСГ. Мада, локализатор *тарелка* се разматра и као хоризонтална површина – плоча (уп. *на тарелке* = *в тарелке*). Неки примери описују локализацију помоћу ПФ и *кастрюля* / *кастрюлька*: *Натереть низ и стороны кастрюльки для фондю чесноком* [НКРЯ-80]. У неким нетипичним примерима *низ кастрюли (дно)* има карактер одвојивости: [...] *На свалке подобрал полуведерную кастрюлю – парнишки, ученики из артели „Металлист”, обрезали проносившийся низ кастрюли, припаяли новое дно* [...] [НКРЯ-81]. У српском се код овог типа локализатора употребљава *дно*: *Офелија је превукла кашиком по дну шерпе, правећи бразду у густом, већ скоро охлађеном кромпир-наприкашу* [SrpKor-27].

У НКРЯ налазимо примере где је локализатор повезан са оријентиром-ПФ другачијом везом: *Через сутки в каждый чугунок доливаем тёплой воды до самого верха* [...] [НКРЯ-82]. / [...] *На какое-то мгновение ему показалось, что рюмка полна до самого верха* [...] [НКРЯ-83]. У српском језику такве конструкције такође постоје и оне се могу преиначити у беспредложно-генитивну: *У бокал воде преко лимуна и краставца сипати воду до врха* [Google-3] (=до врха бокала).

Код „контејнера“ синоним ПФ *верх* су *края*: *Даша налила ему полный до краев стакан чая – горького и черно-красного, как марганец* [НКРЯ-84]. / [...] *Вера не выдержала, [...] взяла бутылку джина и самостоятельно долила стаканы до верха* [НКРЯ-85]. У српском језику нису карактеристичне конструкције: *’шоља је пуна до краја / до ивица*.

Антоним за ПФ *верх* у датом контексту ни у руском ни у српском језику није *низ / доњи део*, већ ПФ *дно / дно*: уп. *выпить до дна / испити до дна* и **выпить до низа / до низу / *испити до доњег дела*.

По аналогiji са ПФ *верх*, *низ стакана* би требало да указује на онај доњи део унутрашње вертикалне површине чаше којом се причвршћује за дно, али, тај део није видљив у језику (на то је обратила пажњу Ј. В. Рахилина у (Рахилина 2008: 15)). *Дно стакана* притом означава ‘доњу унутрашњу површину’ локализатора, уп.: *Ложечкой Курехин извлек со дна стакана ломтик лимона и целиком отправил в рот* [НКРЯ-86]; ‘доњи део споља + унутра + у средини’ „плоче“: *Майор сидел на высоком табурете и что-то потягивал из квадратного стакана с тяжелым дном* [НКРЯ-87] или ‘доњи спољашњи део’: *Веня [...] тоскливо постукивал костяшками пальцев по дну опрокинутого пустого стакана* [НКРЯ-88]. У српском језику нису пронађени

примери са локализацијом *доњим делом чаше*, међутим, потенцијално су могући у односу на *дно* и део бочних страна: *доњи део чаше је пескиран; у горњем делу чаше стакло је тање*.

У српском језику ПФ *данце* означава и горњу и доњу страну бурета, за разлику од руског, где је *дно* искључиво доле: *Узмите повеће дрвено буре и скините и једно и друго данце* [SrpKor-28]. Локализација горњом страном може бити изражена прилогом *горе*: *Горе, преко бурета, ставите неколико летвица и о њих окачите комаде меса* [...] [SrpKor-29]; или синтагмом *горњи отвор*: *Горњи отвор бурета, на коме се налазе летвице са окаченим месом, треба покрити каквом чистом врећом* [...] [SrpKor-30].

Утицај пропорција предмета на употребу ПФ вертикалне оријентације, који је било очигледан код разматрања ЛСГ намештај, види се и код судова. Наиме, предмети чија висина преовлађује над осталим параметрима учествују у локализацији својим горњим и доњим фрагментима: [...] *Внесли кофе – великолепный мельхиоровый кофейник моей матери со стеклянным верхом, с массой ситечек, фильтров* [...] [НКРЯ-89]. Последњи пример указује на још један проблем: чак и у случају детаљних описа ми често немамо јасне представе о спољашњем изгледу предмета. Рецимо, денотат *кофейник* може имати засебан стаклени поклопац који не разматрамо као ПФ, а може имати и горњи неодвојиви део корпуса од стакла (ПФ). Одлучују контекст и перспектива, да ли се предмет посматра са стране или одозго, другим речима, одлучује референцијални оквир и посматрач.

Осим „контејнера“ (шерпа, тањир, чинија) и „хоризонталних површина / плоче“ (тигањ, тањир), у дату ЛСГ спадају представници тополошког типа „осовине“ (нож, кашика, виљушка). Вертикална оријентација ПФ *верх* и *низ* за локализаторе последње групе је нетипична и ретка, иако је могућа: [...] *Футляр с 21 столовым ножом и одной вилкой: ручки выполнены из хрусталя и халцедона, верх ручек позолоченный* [НКРЯ-90]. Функционални део есајга у руском може имати *кончик*: *добавить соды на кончики ножа*, а у српском језику – *врх*: *Све измешати, додати на врх ножа шећера* [...] [SrpKor-31].

Употреба ПФ *глубина*, као и српског *дубина*, карактеристична је за локализаторе типа „контејнери“, међутим, и овде се поставља питање величине објеката. Наиме, за руски језик није типичан спој **глубина чашки / миски / тарелки*, иако се употребљава *глубокая чашка / миска / тарелка*. Слична ситуација је и у српском језику: *дубока шерпа* и *дубоки тањир* су уобичајени спојеви, док *дубина*

тањира није типичан спој. Употреба *глубина* и *дубина* је карактеристична за предмете већих димензија него што је посуђе. Зато *глубина* понекад делује као метафора која истиче невидљивост дна, нпр.: *Длинной можжевеловой ложкой я пошарил в глубине ведра – рука по локоть ушла в пар* [НКРЯ-91].

Одећа и обућа. Већ је у речничкој дефиницији *верх шапки* издвојен у посебно подзначење. Он заиста спаја у себи неколико „горњих“ особина: прво, то је ‘горња површина’ предмета; друго, обично се налази на горњем делу тела (на глави човека у усправном положају); треће, означава ‘лице материјала’: [...] *Голова его до верха шапки была упрятана в воротник* [...] [НКРЯ-92]. / *Мелькали их черные шапки с малиновым верхом* [НКРЯ-93]. Спој *низ шапки* није типичан (НКРЯ даје примере употребе само у индиректном значењу, нпр. *низ снеговой шапки*). У српском језику се *врх капе* употребљава само кад је капа шилџатог кроја: *Али можете закључити да је он чаробњак јер носи шицасту капу са савитљивим ободом* [...] *На врху капе је звезда* [SrpKor-32]. Примери за доњи део капе нису пронађени.

Под *верхом* се у руском језику подразумева *горњи део* одеће: [...] *Согнула в локтях руки, уцепилась пальчиками за верх крепешинового платья и по-змеиному повела спиной, бёдрами, плечами* [...] [НКРЯ-94]. Еквивалентан датом руском ПФ у српском језику био би ПФ *горњи део*. Сходно томе, *низ* је доњи део одеће: *Потом выкручивал портянки, отжимал брюки, низ гимнастёрки* [НКРЯ-95]. *Низ* се такође употребљава као еквивалент ПФ *край* (српски *ивица*): *Обвяжите низ платья, края рукавов и горловину крючком* [НКРЯ-96]. Рукави могу имати такође и *низ* – могуће, у зависности од дужине рукава: [...] *Длинный, расширяющийся к низу рукав подчеркивал красоту движения женских рук* [НКРЯ-97]. Као еквивалент ПФ *низ* у српском језику употребљава се ПФ *доњи део*.

Одећа се може делити на *верх* и *низ* према њеном носиоцу, односно његовом појасу. Тада су дати ПФ хипероними за све видове одеће изнад, односно испод појаса: *Официальные дамочки, одетые как партсекретарши (белый верх, тёмный низ)* [...] [НКРЯ-98] / *Низ – джинсы, верх – по погоде и обстоятельствам* [НКРЯ-99]. Међутим, овде није карактеристична употреба денотата целине у облику беспредложног генитива, уп.: **белый верх одеће / *черный низ одеће*. Сличан начин поделе на *верх* и *низ* лежи у основи означавања предмета одеће из два дела (иако претежно у разговорном стилу) – нпр. купаћих костима: *Верх – 36 размер, а низ – 38* [НКРЯ-100]. У српском језику се у том случају употребљавају *горњи део* и *доњи део*:

Онда [...] *навукох горњи и доњи део пижаме* [SrpKor-33]. *Горњи део купаћег костима* [...] *подсећа на мајицу на бретеле* [SrpKor-34].

ПФ *верх* и *низ* могу исказивати оријентацију и према вертикали и према спољашњем, односно унутрашњем критеријуму, ‘до тела’ – ‘даље од тела’: *Зашли еце в другой отдел сельпо, и мама купила мне пальто с байковым зеленым **верхом*** [НКРЯ-101] (горњи део). / *Под **низ** надевалась ещё юбка* [НКРЯ-102] (унутрашњи део). У српском језику не постоји такво презицирање уз помоћ ПФ, а локализација се изражава помоћу прилога *горе / доле* или предлога *испод / преко*.

Када је реч о ниској обући, ПФ *верх* се користи за означавање дела који истовремено значи *површину*-слој окренуту вертикално горе (за разлику од ‘доле’) и *лице* материјала окренутог споља (за разлику од ‘унутра’). ПФ *низ* указује на оријентацију обуће њеном бочном страном уз њон, видљивом са стране када је њон на земљи: *И **туфельки** лаковые, черный **низ**, белый **верх*** [НКРЯ-103]. / [...] *В краску все-таки влезла, хорошо, что подметкой, а не красивым черно-желтым **верхом*** [...] [НКРЯ-104]. У српском језику *врх* се користи за део обуће, где се налазе прсти, док би се у руском најпре рекло *носок обуви: У једном тренутку, случајно нагазим **врх** мајчине **ципеле*** [SrpKor-35]. У српском *врх* може означавати и унутрашњост обуће: *Завршио је са претпоставком да ми је чарапа поцепана на оном месту где нокат додирује **врх** **ципеле*** [...] [SrpKor-36]. За означавање горње *површине*-слоја обуће користи се посебан ПФ *горњиште* који, додуше, спада у ускостручне термине: [...] *Под појмом „материјал за горњи део обуће – **горњиште**“ подразумева се онај саставни материјал који има највећу спољну површину* [...] [SrpKor-37]. За означавање спољашње површине обуће се и у руском и у српском језику употребљава ПФ *лицо / лице*, као у овом документу о царинским тарифама: *Лице (горњиште) и делови лица (горњишта) осим уметака за ојачање* [...] [SrpKor-38].

Вертикална издуженост обуће нагоре у руском може „померити” значење ‘верх’ на ‘верхний край’ денотата – нпр. *край голенища сапог: Дядя Саша* [...] *снял у порога кирзачи с завернутыми **верхами*** [...] [НКРЯ-105]. / *Зато имелись [...] сапоги, которые шнуровались до самого **верха*** [НКРЯ-106]. Доња ивица обуће је у језичкој слици и српског и руског језика сакривена (в. *нижний край стакана*).

У оквиру ове ЛСГ није типична употреба *верхушка* или *вершина*: ср. * *шапка с зеленой вершиной, *сапоги с завернутыми верхушками. Глубина и высота* се користе

само параметријски, атрибутивно: *высокие сапоги / глубокие ботинки / глубокое декольте*. У значењу ПФ могло би се очекивати нешто попут: **в глубине сапога торчал гвоздь*, међутим, такви примери нису пронађени у НКРЯ.

Неколико примера са лексемом *глубина* сведоче да одећа и обућа могу имати својства контејнера, те се нешто може извадити из *глубины пальто / глубины шубы*. То се логично односи на торбе: *Из глубины своей дорожной сумки он вынул школьную тетрадь* [...] [НКРЯ-107]. Али се ипак овде ради о модификованом значењу ПФ *глубина*, за разлику од значења јаме испод нивоа површине земље, најчешће испуњене водом.

Говорећи о аксесоарима не може се заобићи тополошки тип издужених савитљивих предмета као што су ланац, огрлица, каиш и сл., односно „ужад”. Према њима се може одредити вертикална локализација објекта помоћу ПФ *низ* када заузимају карактеристичан положај: *У нее на шее было ожерелье, к низу которого прицеплен изящный колокольчик* [НКРЯ-108].

Носиоци текста и илустрација

Носиоци текста или илустрација су *список, страница, письмо, текст, фотография* и сл. Они се слажу са ПФ *верх* и *низ*, а њихови еквиваленти у српском имају *горњи део* и *доњи део*: *Андрей перевёл взгляд в самый низ страницы, где длинные столбцы перечислений заканчивались коротким заключительным абзацем* [...] [НКРЯ-109]. / *Рад је тренутно 11. на табели и бори се за опстанак, а евентуалном победом би дошао у горњи део табеле* [SrpKor-39].

Фокус локализације може да буде на носиоцу (нпр. *папир*) или самом тексту: *Прежде чем поглядеть, кто это, Виталий бросил взгляд в самый верх списка* [НКРЯ-110]. У српском језику денотати као што је овај оријентишу се помоћу ПФ *врх* и *дно*, што говори о својствима *листе* „контејнера“, за шта не налазимо потврду у руском језику: *Новинари су се тада шалили на свој рачун и по томе ко је у врху, а ко при дну списка, “утврђивали“ ко је добар новинар* [...] [SrpKor-40].

Уз називе текстова и њихових носилаца употребљавају се ПФ *начало* и *конец*, а у српском *почетак* и *крај*. ПФ вертикалне оријентације имају своје корелате међу прилозима у уводним конструкцијама са значењем антериорности и постериорности попут: *об этом говорилось выше, смотри об этом ниже* (као и *раньше* и *позже*) (о

томе и другим просторно-временским особинама српског текста писао је П.Пипер у (Jezik i prostor 2001: 183-191)).

Будући да лист папира није иначе вертикално оријентисан, његови *верх* и *низ* нису издиференцирани и одређују се на посебан начин. *Верх* листа је 1) део који одговара почетку текста на њему и 2) део удаљен од читаоца када је лист положен водоравно. *Верх* листа који се држи у рукама, усправно (нпр. код читања писма), представља његов горњи крај. У складу са тим, *низ листа* је крај текста или је део најближи читаоцу када је *лист* положен водоравно, а када је оријентисан вертикално – то је *крај*, који је ближи земљи: *Самый низ листа оборван*. У српском језику се према носиоцима текста углавном користе ПФ *врх* (нпр. *стране*) и *дно* (*стране*), мада је на српском немогуће рећи **дно стране је откинута*, што је могуће кад је у питању *доњи део*.

Додаћемо да носиоцима текста и текстовима није својствена комбинаторика са ПФ *вершина* и *верхушка*, уп. **броситъ взгляд на верхушку списка*.

Транспорт

Горњим и *доњим деловима* транспортног средства – у руском *верх* и *низ* – сматрају се његови „кров“ и „дно“, према очигледној аналогiji са грађевинама. *Верх* може имати и аутобус на спрат, у истом смислу у којем се употребљава *верх дома*. Прецизирање вертикалне локализације возила није много често у поређењу са фронталном локализацијом (која се разматра у одговарајућем поглављу) и тиче се неких специфичних ситуација везаних за поправку аутомобила, опис аутомобилских несрећа и сл.

Намирнице

Типичне примере ПФ *верх* и *низ* и њихових двочланих руских и српских еквивалената налазимо код назива пецива, поврћа и воћа.

У руским текстовима са гастрономском тематиком могу се наћи примери попут: *Когда кулич поднимется, надо смазать верх его яйцом [...]* [НКРЯ-111]; [...] *Намазать верх, но не бока булочек, желтком с водой* [НКРЯ-112]. Када се говори о пециву, ПФ *верх* се користи за локализацију горњом или горњом+бочним површинама локализатора (одатле је прецизирање „но не бока“ у последњем примеру). *Тесто* поседује *верх* (али не и *низ*) захваљујући позицији посматрача који види само горњу површину аморфне, неформирани масе. *Низ* се јавља када се облик теста фиксира:

Алла обожала эти гренки, но Екатерина Андреевна такие жарить не умела – у нее либо **низ** сгорал, либо сыр не плавился [НКРЯ-113]. Код готових производа од теста *верх* означава исто што и *корка / корочка*: Утром [...] она могла взять буханку горячего, с подгорелым **верхом**, хлеба [НКРЯ-114] (уп.: *верх хлеба подгорел*). У НКРЯ нису пронађени примери коришћења „класичних“ конструкција с беспредложним генитивом *верх хлеба* и *низ хлеба*, међутим претраживач Яндекс пружа безброј примера као што су: *Причины опадания **верха** хлеба в хлебопечке бывают разными* [Яндекс-1]. / *Почему не пропекается **низ** хлеба?...* [Яндекс-2].

За разлику од руског, у српском језику се у овим контекстима не користи *врх*. ПФ *горњи део* и *доњи део* се могу јавити у преводима, али најчешћи оријентир у оригиналним текстовима јесу прилози: *премазати јајетом одозго, покрити фолијом одозго, посути одозго сусам, хлеб препечен одозго* итд.

У примерима, где функцију локализатора врши поврће и воће (сврставамо их овде у намирнице, не у биљке), постоје конструкције с ПФ *верхушка*: *верхушка спаржи, верхушка помидоров* и сл. Тиме се означава део плода (површина и садржај) код стабљике биљке или супротни крај: [...] *Он сгреб отрезанные **верхушки** баклажанов и расставил их так, что они стали похожи на группу маленьких человечков с длинными изогнутыми шеями* [НКРЯ-115]. / *Во влажный песок посадить **верхушки** моркови срезом вниз* [НКРЯ-116]. У српском језику, за разлику од руског, *врх шаргарепе* означава њен танак завршни део корена који се у природном, вертикалном положају налази доле.

Називи поврћа и воћа округлог или сличног облика, као и називи хлеба и пецива, могу спадати у тополошки тип „лопте“ према облику. Ипак се *верх* и *низ* може одређивати замишљеном средишњом линијом (*верхушка помидора*). У српском језику се по питању пецива не користи *врх*, иако су нека од њих издуженог облика (*врх кифле*).

Осим код назива поврћа и воћа, *верхушка* није типичан ПФ уз називе прехрамбених производа, што потврђују изузеци: *Я купила мороженое и шла, покусывая твёрдую, украшенную розой **верхушку*** (сладолед се асоцира са врхом биљке – руже).

Биљке

За ЛСГ „биљке“ вертикална оријентација је подједнако диференцијална особина колико и за човека, чак и поред тога што човек може да поприми хоризонтални положај, а биљка – да се пружа по земљи или обавија око других биљака и предмета (код пузавица вертикалне координате задаје корен и смер раста). Уз *дерево* (*крона*) користе се *верх* и *верхушка*, али се код избора једног или другог примећују приоритети. Рецимо, *верх* указује на дрво као хипероним, али и на мноштво неспецифицираних врста: [...] *Смотрел на тучки, на верхи деревьев и отдыхал* [НКРЯ-117]. ПФ *верхушка* често прати називе конкретних врста: *бреза, бор, јела* итд. У том погледу *верх* се пореди са *верхушка* као *дрво* са *бреза*, као уопштен представник и конкретна врста дрвећа, хипероним и хипоним. Конструкције с ПФ *верхушка* и врстама дрвећа су фреквентни и устаљени, при чему назив дрвета често прелази у атрибут, додајући нијансу самосталности фрагменту *верхушка*: *Дым нехотя поднимался к небу, но неба не достигал, здесь оставался, в еловых верхушках* [НКРЯ-118]. Узгред, једно од самосталних предметних значења лексеме *верхушка* (није издвојено у БАС) јесте новогодишњи украс за горњи део јелке.

Поређењем *верх* и *верхушка* се уочава да је за употребу ПФ *верхушка*, за разлику од *верх*, типично слагање са дрвећем мањих величина. То је често праћено додатном информацијом о димензијама: *Однако бывало, что красивая верхушка зелёного деревца оставалась свободной* [НКРЯ-119]; *Небо в прогалинах между верхушками невысоких деревьев сияло голубизной* [НКРЯ-120] (деминутив *деревце*, атрибут *невысокий*), ПФ *верхушка* се слаже са називима мањих биљака: [...] *Если срезать побег у верхушки, фикус начинает ветвиться* [НКРЯ-121].

ПФ *вершина* се употребљава са називимом дрвећа онда, када се подвлачи величина и величанственост: *Частые удары неслись с вершин эвкалиптов, будто на зелёных колокольнях невидимые звонари вызванивали торжественное и радостное* [НКРЯ-122]. / *Когда налетает буря, другие деревья, гудя, гнутся в дугу, а он едва-едва помахивает вершиной* [НКРЯ-123]. У српском језику у улози оријентира уз овај тип локализатора јавља се *врх* – како код назива дрвета као хиперонима, тако и код назива врста: *Једном си хтео на врх крушке и ја те истучем* [SrпKor-41]. Изгледа да величина биљке у овом случају нема пресудног значења.

Према топологији, дрвеће и биљке припадају типу „вертикалне осовине“ – издужени су нагоре, основ им је фиксиран за површину, а вертикална оријентација им је есенцијална особина. Са представницима овог типа слажу се ПФ *верх* и *верхушка*. Примери сугеришу да се ПФ *вершина* боље слаже са типом „избочине“, где спадају нпр. планине. Уз тип „вертикалне осовине“ *вершина* се јавља онда, када је дрво налик на планину по величини. Слично се дешава код слагања *вершина* и *верхушка* са архитектонским детаљима (в. ЛСГ *грађевине*): мање шиљат облик у комбинацији са величином денотата имаће уз себе ПФ *вершина*, а шиљати шпицеви – *верхушка*.

Међу примерима наилазимо на употребу ПФ *вышина*: она додаје нијансу високо позиционираног простора код врха дрвета: *Все было интересно, словно ты сам ходил по многоярусным мостам или летал как птица с вышины одного зеленого дерева на другое [...] [НКРЯ-124].*

ПФ *низ* означава доње гране или основ стабла биљке код земљане површине: *Миша [...] пошел к клумбе, где стояла опутанная потухшими гирляндами елка. Высокая, с оборчатый низом, она была похожа на замысловатое женское платье (=низ елки похож на платье) [НКРЯ-125]. / В самом низу ствола прямо над снегом кора дерева была обгрызена чьими-то крошечными зубками [...] [НКРЯ-126].* У српском језику томе одговара *доњи део*, или пак остаје само прилог *доњи*: *Када је реч о симптомима пепелнице [...] и сиве пегавости [...] њихова појава се ограничава само на приземни део стабла и на доње, осушено лишће. [Google-4].* Пошто лишће биљака има изражену горњу и доњу стране и спада у „плоче“, те стране у српском језику могу носити називе *лице* и *наличје*, што није карактеристично за руски језик.

Посебан геометријски облик печурке дефинисао је ПФ *низ* за означавање доње стране шешира печурке: *Шляпка у него светло-коричневая или бело-серая, низ шляпки красноватый [Яндекс-3].* Примери употребе *верх шляпки гриба* нису пронађени у НКРЯ, али су чести на интернету, као и примери употребе *низ ножки*: *Низ ножки обычно напоминает цилиндр, верх [шляпки гриба/гриба] конусообразный [Яндекс-4].* У српском језику се употребљава *горњи део*: *Горњи део шешира је црвенкасто-браон боје [...] [Google-5].*

Мноштва објеката

Нагомилани предмети (*куча*, *стопка* и сл.) који формирају мање-више целовите структуре стичу карактеристике облика и величине по аналогији са облицима других

познатих предмета сталног облика (њих је проучавала (Кобозева 2000)). Један од карактеристичних облика је облик типа „избочине” (где спада, на пример, планина) који се слаже са ПФ *верх, верхушка* и *вершина*: [...] *Ей удалось с разбегу забраться на самый верх высокой кучи сена* [...] [НКРЯ-127]. Локализација доњим делом, односно доњом површином се преноси уз помоћ ПФ *низ*: *Он свирепо собрал пачку наших требований и засунул их под самый низ огромной бумажной кучи* [...] [НКРЯ-128].

Денотат *стопка*, за разлику од *куча*, има облик коцке, односно хоризонталну горњу површину. Такав облик може бити прецизиран помоћу ПФ *верх* у значењу ‘површина’: *Листки, размноженные методом фотокопии, полностью поменяли порядок: сейчас на самом верху стопки лежит страничка с крупным, обозримым даже издалека, словом КОНЕЦ* [...] [НКРЯ-129]. Опозицијом ПФ *верх* се симетрично јавља ПФ *низ*: *Когда на другой день она раздавала проверенные работы, тетрадка Павла лежала в самом низу* [НКРЯ-130] (=в низу стопки тетрадок).

Најзад, мноштва као што су *охапка* могу бити вертикално оријентисани према посматрачу или неком параметру вертикале: *Из дальней комнаты в гостиную выглянула Истомина с охапкой пестрых платков, низ которых она волочила по полу, а верх придерживала подбородком* [НКРЯ-131] (=низ/верх охапки платков).

У српском језику се у сличној функцији употребљава *гомила* (понекад *хрпа*, *свежањ* и др.), чији се горњи део одређује помоћу ПФ *врх*: *Затим се рука устремљује на једну од свезака које леже на врху гомиле* [...] [SrpKor-42]. / *Подигао је парче хартије са врха гомиле* [SrpKor-43]. Прецизирање локализације доњом страном локализатора се исказује помоћу ПФ *дно*: *Очигледно су сељаци долазили да с дна гомиле [ђубрива] захвате колико им треба за њиве* [SrpKor-44]. У датој функцији наступају и други подсистеми за исказивање просторних значења, нпр. предлог *испод*: *Из полиције истичу да је он покушао да се сакрије испод гомиле одеће не би ли избегао хапшење* [...] [Google-6].

Посебну пажњу заслужују конструкције руског језика попут *ложка с верхом*, *коробка с верхом* итд. Иако ови називи немају облик беспредложног генитива, они имају значење мноштва нечега. Значење *верх* као ‘фрагмент садржаја кашике’ односи се на ‘садржај’, али функцију те речи преузима *ложка*, услед чега постаје немогуће да се конструкција граматички „допуни” беспредложним генитивом – **верх ложки*, **ложка с верхом чего?* (*врх кашике* у српском има сасвим друго значење). Такав облик не зависи од димензија предмета, а својствен је „контејнерима“: *Свечница прошла*

мимо, держа наполненную с **верхом** коробку [НКРЯ-132]. / *Хмуро ворочая вилами, нагрузила **тачку** с **верхом*** [НКРЯ-133]. Најближи српски еквивалент *врхом пуна кашика* није нарочито фреквентан, а инструментални облик ПФ је близак прилогу за начин.

3.1.3.2. ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ у ЛСГ Отворени простор

За ПФ *высь*, *вышина* и *высота* карактеристично је слагање претежно са само једним феноменом – углавном простором који је најчешће отворен и удаљен од површине земље (од посматрача). Немогуће је одредити где почиње *высь*. Као што је и сама целовитост отвореног простора незамислива, тешко је да се он може рашчланити на делове. Јасно је само то да је фрагмент простора који има назив *высь* тешко доступан (као што се, на пример, може дохватити *кров / дрво* за које користимо *верх*, *верхушка*, *вершина* и не користимо *высь*). Код такве онтолошке природе локализатор у беспредложном генитиву је тешко замислив и у руском и у српском језику. У конструкцијама са ПФ *высь*, *высота* и *вышина* локализатор се у већини случајева изоставља: *Вдруг далеко в **вышине** слышались клики журавлей* (‘у високом месту у односу на површину земље/мене’). Семантичке особине елемената ове микрогрупе дефинишу их као елементе за исказивање односа екстралокализације (*где-то в вышине*) или посредне локализације (*в вышине надо мной*), али, за разлику од микрогрупе „даљина-близина“ која такође исказује односе екстралокализације, значења првих су испреплитана са елементима које карактеришу предметне денотате (*верх* и др.)

Ипак је и овде могућа непосредна локализација, и то са локализатором *небо / небеса*: *Трамвай подходил весь мокрый, [...] бросаю голубые искры во влажную **высь** городских небес* [НКРЯ-134]. / *Они [друзья] печально взирают на тебя с **вышины** небес* [НКРЯ-135]. *Небо* се у овим примерима замишља као плафон огромне просторије, свод куполе (затворени простор): уп. *небосвод*, *небосклон*, *под куполом неба*. Попут куполе, небо има доњу унутрашњу површину (*звезды на небе*) и унутрашњи простор (*звезды в небе*), али нема горњу, спољашњу површину (ср. **поверхность/верх неба*), а може се доживљавати и као обрнути контејнер (уп. оду

М.В. Ломоносова⁵⁵: „Открылась бездна, звезд полна; / Звездам числа нет, бездне дна”).

У српском језику се употребљава атрибутивна конструкција *небеске висине*: *Изненадни замаси ветра [...] [су] узвитлавали снег одозго навише, са дна долине у небеске висине [...] [SrpKor-45]*. Често небо, па и цео исказ има индиректно значење: *Поглед на тога човека у црном оделу обори га са висине седмога неба на стварну земљу [...] [SrpKor-46]*.

С обзиром на то да је локализатор *небо* могућ, али се често не наводи, а не наводе се ни други локализатори, *высь*, *высота* и *вышина* су прилично самостални и по свом значењу се приближавају значењу ‘небо’. Тако ПФ *высь* може да има сопствене атрибутивне карактеристике: *бесконечная, головокружительная, немыслимая, запредельная* итд. На исти начин је ПФ *вышина* пропраћена епитетима *бездонная, беспредельная, необозримая, недостижимая* итд. У неким случајевима могућа је парафраза где се може јавити *небо, облака*: *заоблачная высь = высь за облаками*. Ипак, конверзија у беспредложну генитивну конструкцију није увек могућа (уп. други ПФ *верхушка*: *еловая верхушка – верхушка елки*) или је њена семантика спорна. Рецимо, у примеру: *Отсюда, с этой горной выси, открывается великолепный вид на окрестности [НКРЯ-136]* конструкција *горная высь* није исто што и *высь гор*, а није ни фрагмент планина. Најближе би је описивало значење: ‘место/простор на висини изнад земље’, који се налази где и планина (а посматрач овог пута није на земљи, него је на планини: *отсюда*).

За разлику од *верх*, уз небо је могућа употреба *низ*: *Когда за вечерело, низ неба в той стороне вспыхнул розовым трепещущим огнем [...] [НКРЯ-137]*. У српском није типична употреба конструкције *доњи део неба*.

У српском језику *вис* се користи у адвербијалном значењу правца, односно у облику акузатива са предлогом: *дићи руке у вис, бацити капу у вис* итд.: *Он се само мало помаче на кревету и настави да гледа у вис [SrpKor-47]*.

Занимљива је и синтагматика са речју *облако*. Њен денотат има видљиве границе и обим и самим тим омогућава употребу ПФ *верх* и *низ*: *Верх грозового облака может находиться на высоте 6-7 км, а низ нависать над землей на высоте*

⁵⁵ Из песме «Вечернее размышление о Божием величестве при случае великого северного сияния» (1743) М.В. Ломоносова (1711-1765) (www.litres.ru)

0,5-1 км [НКРЯ-138]. Особеношћу облака да поприма различите облике и величине објашњава се његово слагање са ПФ *верхушка*. Приметили смо да је за *верхушка* карактеристично слагање са целинама релативно малих димензија: ***Верхушки хаотических нагромождений облаков по белизне не уступали горному снегу*** [...] [НКРЯ-139]. / ***Солнце позолотило верхушки облаков*** [НКРЯ-140]. Истовремено такве конструкције исказују позитивну конотацију говорника, уп.: ****Солнце позолотило верхушки черных туч***. Употреба ПФ *вершина* могућа је када се облаци пореде са планинама: ***В небе – дневная синь и медленный долгий путь высоких, с сияющими вершинами облаков*** [НКРЯ-141]. И у српском језику *облак* може да поседује врх: ***Врх облака има облик наковња због јаких ветрова који на тој висини расприују кристале леда хоризонтално*** [...] [Google-7].

У руском језику уз *облако* се употребљава и ПФ *глубина* у значењу ‘удаљено место од граница ка центру објекта’: ***Десятки рабов собрались вокруг облака, которое на глазах темнело*** [...]. ***В глубине мерцало и вспыхивало*** [НКРЯ-142]. У српским техничким текстовима је такође могућа *дубина* облака: ***Сваки од 6 канала инструмента је осетљив на микроталасе са различитих дубина облака*** [Google-8].

Узвишења. Типичним узвишењима припадају *холм, гора, хребет, утес, ајсберг, дюна* и сл. По рељефу су им супротстављена удубљења. Узвишења се слажу са ПФ *вершина* и *верхушка* и, ређе, *верх*, који са предлозима *с, в, на* и др. често прелазе у прилоге за место и правац *сверху, вверх, наверх* итд.: ***Неожиданно с самого верха его [...] упал Александров*** [...] [НКРЯ-143] (уп. *упал сверху*).

Према ранијој констатацији, ПФ *вершина* се слаже са локализаторима који вишеструко превазилазе човекову величину, као што су *хребет, холм, глыба*: ***Вдвоём они начали копать на вершине ближнего холма*** [НКРЯ-144]. У складу са тим, од ПФ *верхушка* би се могло очекивати слагање са називима формација мањих величина. Међутим, чак и мањи денотати превазилазе човека по величини, тако да се ПФ *верхушка* може наћи уз називе већих денотата, чији мањи део означава: [...] ***Верхушка ајсберга вместе с яхтой благодаря усилиям Лома поднялась еще футов на сорок*** [НКРЯ-145]. Истовремено, избор ПФ *верхушка* може бити условљен намером говорника да истакне топологију оштрих врхова стена, за разлику од пирамидалних врхова: ***Слева из-за поворота показалась торчащая из моря острая скала, на верхушке которой стоял маленький сказочный замок с круглой башней*** [НКРЯ-146].

Наведени пример сведочи и о томе да избор ПФ у руском језику може да буде мотивисан конотацијом. Помоћу деминуције се изражава широк дијапазон односа – од симпатије до ниподаштавања, преко механизма зближавања, понижавања, „освајања“ планине, услед чега планина губи својство величанствености, које је карактеристично за ПФ *вершина*. У том смислу је илустративан пример: *Но мы одобряли её сдержанность и только радостно смотрели кверху, где два стройных тела мелькали на лету, расплываясь над **верхушками** скал [...]* [НКРЯ-147]. Овде се ПФ *верхушка* не само добро слаже са оштрим врховима стена, већ и одговара позитивној конотацији, о чему сведоче речи *одобряли, радостно, два стройных тела*. Осим тога, ПФ *верхушка* потпада под особину деминутивних облика да шире деминуцију на друге чланове исказа. Рецимо, у примеру *На **верхушке** горы уже показались **домики** нужной нам горной **деревушки*** [НКРЯ-148], осим позитивне конотације, присутно је такво слагање.

У српском језику се ове функције не реализују путем ПФ, јер се сва горе издвојена значења исказују заједничким *врх, врхови*: *Кад смо се успели **на врх брда**, све сумње су нестале* [SrpKor-48]. / *На **врху планине** види се једно постолје сачињено од дванаест драгих каменова [...]* [SrpKor-49]. / *На **врху стене** била је насађена најбеднија могућа колибица* [SrpKor-50].

Природна узвишења спадају у тополошки тип „избочине” које се, према класификацији Пројекта на који се ослањамо у раду, деле на „брда“, „греде“ и „степеништа”. „Греде” су издужене, њихов *врх* поседује карактер линије, али не и карактер тачке. Ту спадају *волна* и *вал*: *Лодка встала на самој **вершине вала**, дрогнула, колыхнулась и начала опускаться* [НКРЯ-149]. За исказивање локализације горњим делом локализатора *волна* (информација о димензијама се не налази у оквиру значења *волна*, за разлику од *вал* – „очень высокая волна” према (Ожегов и Шведова 1999)), бира се углавном *верхушка*: *Холодный южный ветер налетал шквалами, срывая пену с **верхушек волн** [...]* [НКРЯ-150].

Када говоримо о узвишењима, разлика између *вершина* и *верхушка* се огледа у ширини којом фрагмент захвата локализатор. ПФ *вершина* одговара горњем делу, а *верхушка* – горњој тачки (линији): *Огромные **волны** светились **вершинами**, вспененные **верхушки** отсвечивали [...]* [НКРЯ-151]. Може да буде битан и зашиљен облик: *На более далеком плане полосы дробились в треугольники, **заостренные***

верхушки волн заворачивали вниз [...] [НКРЯ-152]. У српском језику се уз локализатор *талас* употребљава оријентир врх: *Сваки пут када би се издигао на врху неког таласа, његов брзи поглед обухватио би видик* [...] [SrpKor-51].

Употреба ПФ *низ* у овој групи, према корпусној грађи, могућа је само у индиректном значењу: *Мы сейчас на самом низу волны – может быть, что окажемся скоро на верху этой волны* [НКРЯ-153]. Употреба *доњи део* у српском језику није потврђена примерима из српског корпуса.

Удубљења и водене површине⁵⁶ (рус. *водоемы*). Датој групи припадају *яма, овраг, котловина* и друга удубљења на површини земље. Уз њих се у руском користе ПФ *верх* и *низ*, као и *дно* и *глубина*.

ПФ *верх* налазимо уз локализатор оријентисан ивицама (местима где релативно хоризонтална површина прелази у релативно вертикални пад): *Яму до верха заполняют подготовленной почвой* [НКРЯ-154] (ср.: *до верха ямы насыпают почву; заполняют до краев*). У српском језику се у овој позицији јавља врх: *Привремених бара у улегнућима и рупчагама улица не недостаје ни у остатку Београда, као ни [...] до врха пуних септичких јама* [...] [SrpKor-52].

У руском језику ПФ *низ* се јавља у истој функцији као и ПФ *дно*: *Иванков ехал шагом, [...] заглядывая в низ котловины* [НКРЯ-155]. / *На дно ямы насыпают гравий, гальку, мелкие камешки* [...] [НКРЯ-156]. У српском је евидентирана употреба ПФ *дно*: *На дно јаме треба ставити једну лопату прегорелог стајњака* [...] [SrpKor-53].

У руском језику синоними за *дно* могу бити ПФ *глубь* и *глубина* у значењу ‘доња површина’: *Мы прижались в глубине ямы к камням, надеясь на свое спасение* [НКРЯ-157]. / [...] *Осторожно заглянул вниз. В глубине ямы брезжил свет* [НКРЯ-158]. Употребљен у последњем примеру за исказивање правца погледа, прилог *вниз* (етимолошки сродан са *низ* + предлог *в*) сведочи о синонимији ПФ *низ* и *глубина*. У српском налазимо одговарајуће примере с ПФ *дубина*: *Старији мештани села Јадовно су причали да су се из дубине јаме чули крици и запомагање* [SrpKor-54].

ПФ *глубина* и, ређе, *глубь* прецизирају оријентацију објекта локализације према воденим површинама: *Легкие тени появлялись, скользили, исчезали в глубине вод*

⁵⁶ Српски еквивалент „водене површине“ упућује на површину, док руски назив *водоём* упућује на контејнер са водом.

[НКРЯ-159]. Овде се актуализује већ поменуто значење границе видљивости, где видљиво прелази у невидљиво (тешко видљиво), углавном у пратњи глагола с одговарајућим значењем *скрыться, исчезнуть* и др. ПФ *глубина* може да буде оријентир исто тако невидљиве локализације испод земље: *Ртуть, поступающая в потоке флюидов из глубин Земли, создаёт собствение ртутные месторождения* [...] [НКРЯ-160]. У српском обе ситуације – и подводна, и подземна – преносе се помоћу ПФ *дубина*: [*Човек*] *спушта се у дубине земље, мора и океана* [...] [SrpKor-55].

ПФ *глубь* и *глубина* се слажу са локализаторима *пещера, щель, ущелье*: [...] *Только посвященные могли знать о том, что скрывается в глубине этой пещеры* [НКРЯ-161]. У српском језику се у овом случају симетрично употребљава *дубина*: *Дане проводи* [медвед] [...] *у дубини* неке *пешине* [SrpKor-56] и – за разлику од руског – дно *пешине*: Постоје људи који силазе *на дно дубоких подземних пешина* [...] [SrpKor-57]. Код употребе ових ПФ активира се значење удаљености, не само вертикалне, надоле, већ и хоризонталне, у даљину.

Треба рећи да се ПФ *глубина* у руском и *дубина* у српском користе уз локализаторе типа *лес, сад, сквер, парк*: *В глубине леса нашел я клены* [НКРЯ-162]. Упоредиви су са ПФ *центр / центар* и, посебно *середина / средина* у истој функцији. ПФ *глубина / дубина* специфични су по томе што немају семантику центра формације, већ само места, удаљеног од граница локализатора, односно места посматрача.

Удубљења одговарају тополошком типу „контејнери“, који се, према Пројекту, деле на „удубљења у површини“ (*яма, впадина*), „отворе“ (*щель, трещина, ущелье*) и „цеви“ (*проход, туннель*). Унутрашњи обим и одговарајућа величина омогућавају коришћење *глубина / дубина* уз њих, чак и када немају вертикалну оријентацију у строгом смислу.

У дату ЛСГ сврставамо и представнике других тополошких типова: хоризонтално позициониране „површине“ (*луг, поле*), „траке“ (*дорога*) и неке друге. За њих је нетипична употреба ПФ *верх, низ, глубь, глубина и дно* и *горњи део, врх, доњи део, дубина и дно*.

3.1.4. Семантика неких граматичких конструкција са учешћем ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’

Горе су размотрене конструкције са ПФ у произвољном падежном облику и локализатором у облику беспредложног генитива која поуздано исказује однос део-целина. Међутим, између оријентира-ПФ и локализатора постоје и други типови граматичке везе.

3.1.4.1. Конструкције са предлозима у и *от* и генитивом

У руском језику однос партитивности може се исказивати помоћу предлога у и граматичког облика генитива: нпр. *глаза у кошки зеленые*, где предлог у има функцију везивања дела и целине. Примери таквих конструкција нису неуобичајени, иако нису нарочито фреквентни у корпусу: *Местные жители вырезали у таких жестянок верх и с успехом использовали их в качестве стаканов* [НКРЯ-163]. / *Эта вазочка была когда-то шариковым дезодорантом в металлическом корпусе. Пришлось только отпилить у него верх* [НКРЯ-164]. Ови примери сведоче о деловима који су одвојиви, иако то није увек случај: *Верх у ботинок кожаный, а снизу вполне изящная резиновая „галюша“* [...] [НКРЯ-165]. Уколико извршимо конверзију конструкција *верх у жестянок* и *верх у корпуса у верх жестянок*, односно *верх корпуса*, донекле би се променио стил – од разговорног у првом случају постао би неутрални или званични у другом случају.

Са тачке гледишта прагматике, у конструкцијама с предлогом у већа пажња се посвећује фрагменту, он као да се посебно издваја на предмету: *И рано утром она явилась – [...] румяная, в белой от инея песцовой шапке, да и верх у шубы возле подбородка белый* [...] [НКРЯ-166]. У српском књижевном језику конструкције попут ове нису уобичајене.

Другачији тип односа оријентира-ПФ и локализатора одсликавају генитивне конструкције са предлогом *от*. Поредѐћи партитивне односе у генитивним конструкцијама без предлога (*ножка стула*) и с предлогом *от* (*ножка от стула*), Ј. В. Рахилина констатује постојање „никад нераскидивих делова“ („никогда не отторжимых частей“) куда спадају *край*, *угол* и др. „Нераскидивост“, примећује Рахилина, не даје деловима да формирају синтагме са предлогом *от*: **край от стола*, **угол от комнаты* (Рахилина 2008: 46, 55). Дата особина коју овом приликом потврђујемо кључна је за наш подсистем ПФ. Сходно томе, *верх от пижамы*, *низ от купальника* код комбиновања са предлогом *от* постају „раскидиви“: [...] *Оставляем верх от джинсов, а низ делаем из разных отрезков ткани* [НКРЯ-167].

3.1.4.2. Конструкције са предлогом *с* и инструменталом

У НКРЯ чести су примери попут *шапка с малиновым верхом, кофейник со стеклянным верхом, кашпо с резаным верхом, печка с прогоревшим верхом, с несколько суженным верхом горшок для молока* итд., нпр.: *Высокую и узкую, с круглым верхом, клетку женица держала за кольцо [...] [НКРЯ-168].* Међу примерима су описи одеће, обуће, превозних средстава, за чије смо делове констатовали да су на граници одвојивости: *Возле тротуара стоял зеленый „газик“ с брезентовым верхом [НКРЯ-169].* Сличне конструкције постоје и у српском језику: *Дотада је чињеница да је богаљ значила за њега само бол у ногама, задиханост, застајање у ходу, штап са гуменим врхом [SrpKor-58].*

Овај облик се користи у оном случају, када се *верх* према неким својствима (боји, материјалу, облику и сл.) разликује од остатка целине или је предмет поређења са другим деловима: [...] *Можно выбрать модели [дасака за ограду] с прямым и дугообразным верхом [НКРЯ-170].* Ова конструкција не дефинише степен неодвојивости: међу примерима има оних чија се функција и целовитост ремети без *верха* (*клетка с круглым верхом* без горњег дела губи своју функцију), и оних чија се функција задржава (*газик с брезентовым верхом*). Ипак, атрибут који карактерише ПФ (не и целину) указује на релативну самосталност фрагмента, а понекад се под ПФ *верх* подразумева предмет са сопственим називом (*крыша: соборный храм с купольным верхом; крышка: посуђе со стеклянным верхом*). Предност целине у односу на део компензује субординација – граматичка зависност дела у конструкцији *клетка с круглым верхом* (*верх* зависи од *клетка*), за разлику од конструкција *круглый верх клетки* (*клетка* зависи од *верх*).

3.1.4.3. Конструкције са заменицом „самый“ / „сам“

Известан број конструкција руског и српског језика праћен је заменицом *самый* / *сам*: *На дальней яблоне, почти на самой верхушке, суетилась стайка синиц [НКРЯ-171]. / В самом низу холодильника стояла банка кабачковой икры [НКРЯ-172].* У српском томе одговарају: *Пут се затим пење до висине од осамсто метара, до самог врха насипа [SrpKor-59].*

Употреба опште заменице *самый* уз ПФ распоређује их на условној скали где постоје крајњи показатељи (*самый верх*, односно *самый низ* који је супротстављен

обичним *верх* и *низ*). Градуираност *верх* и *низ* нестаје према средини скале. Очигледно је и то да таква градуираност има додатну функцију – аксиолошку, тј. емотивно маркирање исказа јачом поларизацијом, успостављањем максималног контраста.

Са категоријалног становишта, адвербијалне конструкције попут *с самогo верху*, *в самый верх/низ*, *в самом верху/низу*, *в самую высь* и њима сличне, употребљене без локализатора, „спречавају“ прелаз именице у прилог (*сверху*, *вверх/вниз*, *вверху/внизу* *ввысь*). У српском језику прилози *горе* и *доле* имају другачије порекло, али постоје и примери очигледне етимологије: нпр. прилог *увис*.

На почетку смо напоменули како се елементи за исказивање просторних односа преплићу не само унутар групе која је овде обједињена према нијансама просторног односа – у овом случају се разматрао однос 'горњи део' – 'доњи део' – већ и између група, и због тога закључке остављамо за крај рада.

3.2. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘предњи део’ – ‘задњи део’

Локализација предњом и задњом страном подједнако је важна за човека као и вертикална. Посебно је значајна предња страна где се налази лице и која одређује правац кретања. Р. Гжегорчикова је приметила да се задња страна предмета дефинише у односу на предњу (фронталну), а тек након тога се одређују и бочне (латералне) стране (Гжегорчикова 2000: 79).

У ову групу спадају следећи једносложни и двосложни ПФ за исказивање предње стране / предњег дела: *перёд, лицо, фронт, фасад, лицевая сторона, передняя сторона, передняя поверхность, передняя часть*. Задња страна се обележава помоћу: *зад, изнанка, тыл, задняя сторона, задняя поверхность, задняя часть, изнаночная сторона, тыльная сторона*. Они формирају еквиполентне семантичке опозиције: *перёд – зад, лицо – изнанка, фронт – тыл, передняя сторона – задняя сторона, передняя часть – задняя часть, передняя поверхность – задняя поверхность, лицевая сторона – изнаночная сторона*. ПФ *фасад* улази у опозиционе односе само са атрибутима и на основу атрибута: *передний фасад – задний фасад*.

У српском језику значење ‘предњи део’ имају *лице, фронт, фасада, предња страна, предњи део, предња површина*. Значење ‘задњи део’ се исказује уз помоћ ПФ *наличје, позадина, полеђина, задња страна, задња површина, залеђе*. И они чине опозиције *лице – наличје, фронт – позадина, предња страна – задња страна, предњи део – задњи део, предња површина – задња површина*. ПФ *полеђина, залеђе, позадина* су супротстављени *лицу*, односно *предњој страни*.

Да бисмо прецизирали круг значења одабраних лексема погодан за њихову функцију ПФ, размотрићемо расположива тумачења која пружају БАС и ССРЛЯ за руски језик, односно Речник МС за српски језик. Та значења ћемо затим поредити и допунити кроз примере из језичких корпуса руског и српског језика.

3.2.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’

3.2.1.1. Перёд

Реч *перёд* је представљена у БАС у 4 значења. Према свом основном значењу она је најуопштенија од свих набројаних, те њу наводимо на почетку. Лексема *перёд* се у основном значењу тумачи као „передняя, лицевая сторона чего-л. (противоп. зад)“. Таква интерпретација одговара дефиницији ПФ. Конкретизација првог значења дефинише лексему *перёд* као „то, что находится, расположено на лицевой, передней стороне чего-л.; передняя, лицевая часть чего-л.“ (1). Деиктична формулација „то, что ...“ сведочи о високом степену општости лексеме.

За разлику од ПФ *верх*, *вершина*, *верхушка* и *высь*, који се у основном значењу дефинишу као ‘део’, *перёд* се у свом првом значењу дефинише као ‘страна’. Поред тога, значење је маркирано квалификатором *только ед. ч.*, док нпр. *верх* и *высь* нису пропраћени таквим ограничењем. Другим речима, денотата речи *верх* и *высь* у руској језичкој слици света може бити неколико (множина код *верх* чак има неколико варијанти за различите случајеве – *верха*, *верхи*), за разлику од денотата *перёд* који се у књижевном језику јавља само у једнини (занемарујући неке примере из XIX века попут *Сафроныч все передá в своем платье истер* [НКРЯ-173]).

Друга тачка значења, према лексикографским подацима, дефинише *перёд* као „часть обуви, охватывающую подъем и переднюю часть ступни“; треће и четврто садрже посебне ознаке: *обл.* „то же, что и передок (во вт. знач.) (3) и *только ед. обл.* „то, что произойдет когда-нибудь, впоследствии; будущее“. Друго значење се налази на граници ПФ, а од контекста ће зависити да ли ће се део обуће разматрати одвојено од обуће или као њен саставни део; треће и четврто значење немају конкретно просторну семантику. У речнику није издвојено посебно значење лексеме *перёд* као ‘детали выкройки и кроя передней части одежды’, које се често јавља у дискурсу посвећеном шивењу и штрикању и доста је учестало међу примерима у НКРЯ: *Теперь займемся серединой переда* [НКРЯ-174]. У том смислу му је супротстављена *спинка*. Ипак, ни ово значење се не разматра као ПФ, јер се углавном јавља као назив целовитог посебног детаља будућег предмета одеће (односно, будућег детаља будућег предмета одеће: *начинаем вязать первый ряд спинки*).

Иако се то не наглашава у речничкој дефиницији, кроз примере се може приметити да је реч *перёд* у савременом руском језику стилски обојена као разговорна или чак проста, заједно са њеним антонимом *зад*, а у сваком случају није подесна за употребу у својству термина (изузев кроја одеће). Облик *пéред* није забележен у речнику као именица, где се наводи само као предлог, иако је и именица у том облику употребљива у говору (чему није лако навести писане доказе због тога што се графема *ě* често приказује као *e*, а ни обележаваће акцентима у руским текстовима није уобичајено).

У РСР *перёд* се тумачи помоћу српских еквивалената „предња страна, лице”, а кад се ради о кући – „фасада”. Иако у српском језику постоји – и веома је распрострањен – предлог *пред* за означавање фронталне локализације предњом страном (*Пас је лежао испред куће*), ипак не постоји формални еквивалент руске лексеме *перёд* изведен из истог корена.

3.2.1.2. Лицо и лице

Лексему *лицо* такође одликује полисемија. У основном значењу БАС *лицо* је дефинисано као „передняя часть головы человека” (1). Друго значење је маркирано квалификатором *перен.*: „индивидуальный облик, отличительные черты, особенности, составляющие суть кого-, чего-л.” (2). У трећем значењу долази до метонимијског померања семантике са дела на целину: „отдельный человек как член общества, коллектива и т. п.” (3), а у склопу тог тумачења се наводи неколико конкретизација које се тичу човека уопште, а не само његовог лица. Тек је четврто значење лексеме *лицо* сазвучно првом *перёд*: это – „наружная, передняя сторона чего-л.”. Попут *перёд* (1), оно је пропраћено ограничењем *обычно ед. ч.*, које одликује ограничење значења фронталне стране на појмовном нивоу. У четвртој тачки тумачења наводи се да је *лицо* „верхняя, лицевая сторона ткани, одежды (противоп. изнанка)” (4). Значење 5 се бави граматичком категоријом лица и не узима се у разматрање у оквиру подсистема ПФ.

На основу изложених података може се констатовати да прво и главно значење *лицо* не одговара ПФ: иако има јасно дефинисану семантику дела целине (дела тела), оно не поседује својство општости које је важна особина ПФ (не постоје, нпр. конструкције са другим деловима тела и ПФ *лицо*: **лицо колена*, **лицо живота*). Занимљиво је и то, што *лицо*, иако припада глави, не улази са овим називом у

синтагматске односе: уп. **лицо головы*, па чак ни конструкције попут *лицо человека* не делују уобичајено, јер је и без навођења целине јасно, о чијем се делу ради. Ипак, четврто значење *лицо* је довољно уопштено и релевантно за анализу, одговара критеријумима ПФ и разматра се као важан члан њиховог подсистема.

Српска реч *лице* у Речнику МС дефинише се у првом значењу на следећи начин: „предња страна главе код човека, *facies*; део главе испод очију, између носа, уста, браде и уха, образ (1.а); *анат. зоол.* „одговарајући део главе код животиња” (1.б); *фиг.* „изглед, физиономија, карактер: ~града, показати своје право лица“ (1.в); „спољни израз, изглед предњих делова главе као одраз, манифестација душевног стања, расположења; спољни лик елемената који оставља одређен утисак: ведро~, забринуто~, видети на лицу незадовољство“ (1.г). Као што се види већ из прве тачке тумачења, значења српског ПФ *лице* расподељена су нешто другачије: осим значења дела тела (1.а), које одговара руском (1), издваја се податак да *лице* може да поседује и животиња (2.а. – одсутно у руском тумачењу и руском језику); затим, прва тачка обухвата и конкретно и фигуративно значење (1.в), док је у руском фигуративно секундарно (2). Друга тачка тумачења српске речи *лице* сазвучна је руском (3): „људска јединка, особа, личност; прилика, лик: војно ~, непознато~, службено~, сумњиво~“ (2.а); „личност, лик, фигура у драмском или др. књижевном, уметничком делу“ (2.б).

На трећем се месту, од укупно пет тачака, у складу са руским тумачењем (4), налази објашњење које ствара предиспозиције да та реч врши функцију ПФ. Наиме, то је: „предња, спољна страна нечега (обично боље израђена или дотерана)“ (3); „прочеле зграда, фасада“ (3.а); „спољна, боље, финије израђена страна тканине, одеће и сл.; *супр.* наличје“ (3.б) „горња, сунцу окренута страна биљног листа“ (3.в); „горњи, мекани део обуће“ (3.г); „предња страна документа, формулара, листа и сл. на којој је текст”, *супр.* полеђина“ (3.д). У трећем тумачењу српска реч *лице* наговештава широк дијапазон речи са којима се синтагматски слаже, где улазе и неке позиције које нису карактеристичне за руски језик. Тако, на пример, када је реч о лишћу биљака, за разлику од српског, у руском се не користи **лицо листа*, нити кад је реч о документу – **лицо документа* (премда су у руском могуће атрибутивне конструкције попут *лицевая сторона листа*).

Од осталих значења издвајамо четврто: „један од елемената, видова, карактеристике неке појаве, проблема и сл., страна са које се неки проблем може посматрати, тумачити и сл. – *Питање раздужења сељака има два лица*“ (4). За руски језик није карактеристично постојање двају *лица*, те би се у сличним контекстима најпре употребила конструкција *две стороны* (нпр. *две стороны медали*), *одна сторона* и *другая сторона* (уп. такође рус. *палка о двух концах*).

Међу еквивалентима дате речи у двојезичном РСР се издвајају: „лице”, уз пример *румено лице* (1); „лице, личност, особа“ (2); „лице, спољашња страна” (3); *грам.* „лице”. На тај начин, 3. значење одговара опису у Речнику МС и може се упоредити са руским ПФ *лицо* у његовом 4. значењу. Најзад, код тумачења српских речи у РСХС издваја се четири значења српске речи *лице*, односно: „лицо: *лицом к лицу*“ (1); „лицо, персона“ (2); „лицевая сторона, фасад” (3); „лицо” (грамм.) (4). Ова преводна еквиваленција доказује да међујезичке разлике нису толико видљиве на нивоу тумачења једног језика преко другог језика, већ на нивоу синтагматике унутар сваког језика, којој се враћамо у наставку овог поглавља.

3.2.1.3. Фронт / фронт

За тумачење руске лексеме *фронт* обраћамо се ССРЛЯ (БАС у тренутку писања овог рада још увек није компетиран). *Фронт* се дефинише као „строй солдат, войск”, а ужа објашњења у оквиру исте тачке приказују детаљнију локализацију и неке тополошке особине денотата: „сторона строя, в которую военнослужащие обращены лицом (машины – лобовой частью)”, односно *перен.* „о чем-либо тянущемся линией, полосой” (1). Оријентациона информација се налази и у тумачењу друге тачке дефиниције: „передняя, обращенная к противнику сторона боевого расположения войск или отдельной войсковой единицы, а также территория, занятая такой войсковой единицей“ (2). И у трећој тачки тумачења је присутна просторна семантика кроз конкретно-просторно значење ‘предње место’, које има и своју опозицију: „место, район военных действий и расположения действующих войск во время войны (противопол. тыл)“. Метонимијска модификација значења се види у оквиру исте тачке: „один из участков такого района“ (3) и у четвртој, маркираној као *перен.*, која обједињује „место, участок, на котором одновременно выполняется несколько процессов, работ“ и „область, отрасль какой-либо государственной, общественной или культурной и т. п. деятельности“ (4). Тумачења под 5. и 6. гласе:

„объединение каких-либо общественных сил, осуществляющих достижение какой-либо цели” (5) и *спец.* „в метеорологии — поверхность раздела между различными воздушными массами“ (6). И тек последње, означено као специјално, далеко, седмо значење јесте заправо најважније за наше разматрање ове речи у систему ПФ: „передняя, лицевая часть чего-либо“ (7) уз примере: *Фронт котла. Фронт детали. Фронт каблука.*

Већину описаних значења прожима сема ‘предња страна’ и ‘предњи део’. Узимајући у обзир време издања 16. тома ССРЛЯ (1964 г.), одакле се позајмљује тумачење, не можемо да не гледамо на такав редослед и план тумачења критички. Са једне стране, литерарно наслеђе на основу којег је формиран корпус НКРЯ потврђује структуру ССРЛЯ, и мноштво метафора на војне теме веома је живо у савременом руском језику (уп. политичку метафору: *Левая оппозиция разделилась на два фронта. Одним командует Г. Зюганов, вторым – С. Глазьев* [НКРЯ-175]). Са друге стране, може се очекивати да ће у издању БАС садржај и хијерархија тумачења бити промењена, имајући у виду не само измене војних реалија послератних година, већ и тенденције савременог руског језика – терминологизацију једних речи и детерминологизацију других, интернационализацију и сл. (нпр. нека значења ће вероватно бити маркирана ознаком *спец.*).

У сваком случају, значење лексеме *фронт* као „передняя, лицевая часть чего-либо“ (7 знач. ССРЛЯ) потпуно одговара конкретизованом првом значењу лексеме *перёд* („передняя, лицевая часть чего-л.“ (*перёд* 1) и не противречи дефиницији ПФ, тако да је са пуним правом разматрамо као потенцијални оријентир у ситуацији локализације.

Дефиниција српске речи *фронт* наводи се према Речнику МС, где се њена тумачења наводе редоследом који се разликује од руског. То је, дакле, „предња страна, лице, pročелје, лице⁵⁷, фасада, обично неке грађевине“ (1). Тек након тога следи војно значење: „предња страна строја или борбеног распореда војске, чело; дужина постројене војске: стати у ~ (2.а); подручје, појас, линија, на којој се води борба између све противничке војске у рату: линија фронта, доћи на ~, борбе на фронту (2.б); све копнене оружане снаге распоређене на бојном пољу: пробој фронта (2.в). Треће значење је обележено као политичко, четврто као фигуративно, а пето (од укупно пет)

⁵⁷ У речнику је поновљено двапут.

– метеоролошко. Такав редослед излагања значења одражава савременије стање дате речи у српском, него што је то случај са стањем одговарајуће руске речи у руском језику.

Стање у двојезичним речницима, а пре свега у РСР, само делимично прати полисемију руске речи *фронт*: *војн.* „фронт” (1); *фиг.* „фронт, пример – *културни фронт* (2); *тех.* „лице, предња страна, прочеље (зграде)” (3) и *метеор.* „фронтони” (4). У СХРС српска реч *фронт* лаконично се преноси руским „фронт”, без издвајања подзначења.

3.2.1.4. Фасад / фасада

Лексема *фасад* у руском језику синтагматски је везана у свом основном значењу за различите типове грађевина, и у ССРЛЯ се дефинише као „главная, лицевая часть здания” (ССРЛЯ). Интересантно је да се ова реч тумачи помоћу значења ‘део’, иако би се према примерима могло закључити да се ради о ‘страни’. Додуше, у склопу ове прве тачке тумачења наводи се и конкретизација значења са значењем ‘страна’: „одна из сторон здания” (1), из које сазнајемо да страна није нужно предња. Иако се ради о слагању са називима једне тематске групе (грађевине), могућност да ступају у синтагматске везе са придевима различите оријентације (*передний фасад*, *задний фасад*) обезбеђује овој лексеми да врши функцију ПФ. Друго значење *фасад* у речнику је ускостручно (има ознаку *спец.*): „вертикална пројекција објекта” (2), међутим, за њега се у ССРЛЯ не наводе примери.

У српском језику се употреба речи *фасада* такође везује за називе грађевина: „предња страна, лице, прочеље зграде” (а); али има и специфично подзначење „лажни вањски изглед неке ствари или људског лика иза кога се нешто крије, привидност, привид” (б). У руском речнику не постоји тумачење које кореспондира са српским (б). Могући разлог – мањи метафорички потенцијал дате речи у руском језику – требало би да се испита посебно, с обзиром да смо за тумачење користили старији руски извор.

Према руско-српском речнику (РСР), руској одредници *фасад* су еквивалентне српске речи „фасада, прочеље, лице зграде”, али обрнути смер тумачења не даје много информација, јер се српска одредница *фасада* дефинише путем руске *фасад* у СХРС.

Набројане лексеме у издвојеним значењима врше функцију ПФ у ситуацијама локализације предњом страном локализатора. У руском језику се по ширини употребног дијапазона издваја лексема *перёд*, која нема формалног, односно категоријалног еквивалента у српском. Посматрано на нивоу тумачења, најразвијеније у српском језику делује лексема *лице*, али се прецизнији закључци могу давати пошто се анализирају примери.

3.2.1.5. Зад

Реч *зад* у руском језику исказује значење ‘задњи део’ и чини еквивалентну семантичку опозицију речи *перёд*. У основном значењу је синонимична речима *изнанка*, *тыл* и њиховим двочланим атрибутивним еквивалентима (*задняя сторона*, *задняя часть*, *тыльная сторона* и др.). Основно значење одреднице *зад* у БАС је „задняя часть, сторона чего-л.“ (противоп. *перёд*) (1). Примећује се лака асиметрија антонимског пара *перёд-зад*: *перёд* је пре ‘страна’, него ‘део’ (део се спомиње само у подтачки значења *перёд*), док се у лексеми *зад* подједнако реализују значења ‘део’ и ‘страна’. Друга тачка тумачења каже да је *зад* „часть туловища животного, противоположная голове”, но и (*разг.*) „часть тела человека ниже спины“ (2). Још увек просторно значење, иако ограничено ознакама *только мн.* и *прост.*, има тачка „место позади домов, задворки” (3). Последња тачка напушта просторни оквир: *только мн.*; *устар.*; *разг.* „То, что давно пройдено, выучено; то, что давно известно“ (4).

Већ је на нивоу основног значења очигледно да се овде ради о припаднику подсистема ПФ; друго значење се приближава ПФ: *зады огородов*, *зады двора* – али је донекле осамостаљено и стилски маркирано.

Реч *зад* – као што је ту случај са речима *перёд* и *низ* – нема формалног категоријалног еквивалента у српском језику. Њено значење се исказује синтагмом *задња страна* или *задњи део*. Додуше, и у руском језику постоји тежња ка употреби синтагми *задняя сторона* или *задняя часть* у оквиру неутралног стила да би се избегла нежељена асоцијација на популарно разговорно значење ‘часть тела человека ниже спины’.

Двојезични РСР тумачи одредницу *зад* као „задњи, стражњи део“, пример: *задњи део аутомобила* (1); „задњица, стражњица (у човека), сапи (у коња)“ (2); „позадина, залеђе (куће, дворишта)“.

Чињеница да су се ПФ *лице* и *врх* нашли на тако високом нивоу развијености у српском језику чини контраст са потпуним одсуством формалних еквивалената руских *зад* и *низ* (мада, и *зад* и *низ* су и у руском језику развијени слабије у односу на своје опозиционе парове).

3.2.1.6. Тыл / позадина, полеђина, залеђе

На основу дефиниције одреднице *тыл*, која се предлаже у ССРЛЈА, то је „задняя часть, сторона чего-либо; часть, сторона, противоположная лицевой, передней“. У овом тумачењу се наводе и два ужа значења: „наружная поверхность кисти руки, противоположная ладони” и „место, территория, находящиеся позади кого-, чего-л.”. (1). У другом значењу *тыл* се користи за именовање конкретне територије: „территория воюющей страны вместе с ее населением, лежащая позади, вне линии фронта” (2), а треће је настало преносом значења: *обычно мн.* „Вспомогательные войсковые части, соединения, расположенные позади действующих и обеспечивающие их всем необходимым для жизни и боя“ (3).

Код речи *тыл* која се налази у антонимским односима са *фронт* издваја се низ посебности које указују на специфичност и асиметрију тих односа. Као прво, у 3. значењу се код одреднице *фронт* у речнику наводи да је њено супротно значење *тыл*. Али у тумачењу одреднице *тыл* се не наводи антоним *фронт*, него уместо тога већ у 1. значењу стоји да је она супротна синтагми *лицевая / передняя сторона*. А конструкција *передняя сторона*, иако је присутна у 2. тачки тумачења *фронт*, није слободна, већ се везује за *войска*: *передняя сторона войск*. Као друго, *тыл* је у основном значењу уопштени назив – „часть чего-л.“ и „сторона чего-л.“, што указују на релативну слободу слагања са другим речима. Његова припадност војној тематици се испољава тек у 2. и 3. значењу. За разлику од тога, *фронт* је приказан као „часть чего-л.“ тек у 7. тачки тумачења, која је уз то маркирана ознаком *спец.*, док се у свим фреквентним значењима он јавља у војном контексту.

Функцију означавања задње стране у српском језику има *позадина*, која, према интерпретацији Речника МС, има 4 значења. *Позадина* се дефинише као „задњи, доњи део нечега: ~куће” (1.а); „оно што се налази иза нечега“, пример – *Планина. У позадини гребен.* (1.б); „задњица тела“ (1.а). На тај начин, *позадина* се у свом првом значењу приближава руском ПФ *зад*. У другом значењу се код ове одреднице реализује

опозиција *фронту* у војном смислу, чак је пропраћена одговарајућом ознаком *вој.*: „подручје иза борбене линије” (2.а); „трупe које се налазе иза борбене линије“ (2.б). Треће значење одреднице је протумачено уз помоћ *страна*: „друга страна нечега, наличје: ~слике“ (3). Управо ово значење дефинише дату реч као ПФ. Четврто значење је већ фигуративно: „скривени узрок неке појаве: ~сукоба”.

Полеђина има уже значење – везује се за предмете одеће, мада на основу тога може да развија и шире значење на које указује Речник МС: „задња страна неког одевног предмета који се облачи на леђа, преко леђа (нпр. цемпера); уопште задњу страну неког предмета: ~ слике, ~ купона“.

Етимолошки сродан назив *залеђе* је у првом значењу „крај, територија која се налази иза неког другог краја: приморско ~, у залеђу брда“ (1.а); као и индиректно „ослонац, заштита“ – пример: *Имао је јако залеђе за свој рад* (1.б). Ова одредница такође има потенцијала за уопштена значења: „оно што је неке или нечему за леђима, позадина: ~куће, стајати му у залеђу” (2.а); укључујући и сферу апстрактних појмова: „позадина на којој се нешто темељи, чини суштину нечега: политичко ~“ (2.б).

Реч *леђа* у значењу ‘задњи део’ упоредива је са таквим ПФ као што су *чело* или *лице*, по томе што су то називи тела човека (без имало модификација помоћу, на пример, афикса) према којима се нешто оријентише. Назива насталих по узору на део тела није мало – *ножка стула, спинка кресла, носик чайника* и др. – али нису сви они развили општост значења и метафорику, које су неопходне за задовољавање критеријума ПФ. Дакле, у трећем значењу одреднице *леђа* у Речнику МС се наводи: „оно што положајем подсећа на леђа: задњи или горњи део нечега, задња или горња површина нечега: ~ормана, ~планине”. Приближавајући се значењу ‘задња страна’ преко заједничког синонима *површина*, леђа се у наведеном значењу могу разматрати на граници датог подсистема.

Синонимичност горе наведених ПФ потврђује двојезични РСР: *тыл* се у њему интерпретира путем српских еквивалената: „леђа, задња страна, залеђе“ (1); *војн.* „позадина“ (2). Испреплетаност употребе свих речи са значењем ‘задња страна’, односно ‘задњи део’ илуструје речник СХРС: српско *позадина* се тумачи путем руског „тыл” (1); „фон” (2); „оборотная сторона” (3); „подоплёка” (4). Затим, српско *полеђина*

означава „оборотная, задняя сторона, изнанка“ (1); а на другом месту (за разлику од редоследа у Речнику МС) „спинка платя“ (2). И, на крају, српско *залеђе* се интерпретира као „местность, лежащая позади чего-л. (1); *воен.* „тыл“ (2); *перен.* „опора“ (3).

Једно од значења ПФ *полеђина* најављује следећи ПФ – *изнанка* или *наличје*.

3.2.1.7. Изнанка и наличје

Представљајући антоним руског ПФ *лицо* (иако то није наглашено у дефиницији), *изнанка* је у основном значењу – „нелицевая, внутренняя, оборотная или нижняя сторона, поверхность чего-л.“ (1). Таква интерпретација одражава ону општост, заједно са просторном пројекцијом у виду стране / површине, која је неопходна да би се могла вршити функција ПФ. Тумачење одреднице *изнанка* помоћу ‘део’ јавља се у другом, непросторном значењу са квалификатором *перен.*: „Скрытая, невидимая, обычно отрицательная составная часть, характеристика чего-л.“ (2). Иако друго значење не улази у разматрање у оквиру ПФ, очигледно је да оно корелира са ПФ *сторона* у индиректном значењу ‘карактеристична особина’, ‘црта’.

У ПФ који исказују фронталну локализацију задњом страном локализатора у руском језику спадају и двочлане конструкције *задняя / тыльная / изнаночная сторона*.

Еквивалентност руском ПФ *изнанка* у српском језику не испољавају само *полеђина, позадина и леђа* (они се могу сматрати парцијалним еквивалентима због ужег значења). Као опозиција ПФ *лице*, јавља се *наличје*, према Речнику МС – „задња, друга стана нечега (обично мање изложена погледу, мање уочљива, мање важна и сл.) (1). Поред овог уопштеног, јављају се и конкретније варијанте истог значења: „лошије, неквалитетније израђена унутрашња страна тканине или одеће“ (1.а); „доња, сунцу мање изложена страна листа“ (1.б); „задња страна, позадина зграде, грађевине, неког предмета и сл.“ (1.в). Метафорички потенцијал ове речи реализује се у другом значењу, обележеном знаком *фиг.*: „лоша, негативна страна нечега, мана, мањкавост, недостатак; непријатна, неугодна, тешка, мучна страна нечега: ~успеха, ~рата“ (2).

Руско-српски (РСР) и српскохрватско-руски (СХРС) речници потврђују блискост значења и степен општости руског *изнанка* и српског *наличје*.

3.2.1.8. Чело, прочеље, зачеље

Једну микрогрупу у српском језику чине *чело*, *прочеље* и *зачеље*. Они врше функцију ПФ када се ради о фронталној локализацији предњом или задњом страном локализатора: уп. *сести у чело стола*. Дате речи у српском имају статус сличан статусу ПФ. Међутим, у руском језику овај микросистем нема своје формалне еквиваленте (у ретким случајевима је могућа употреба атрибута *лобовой – лобовое стекло, головной – головной вагон*), односно може да има различите еквиваленте, што се одражава у тумачењу СХРС:

Прочеље се дефинише као „почетное место за столом“ (1); „передняя (лицевая) сторона, фасад“ (2); „место головного“ (3).

Зачеље се подудара с првим значењем *прочеље* – „почетное место за столом“ (1), *уст.* „начало“ (нпр. *зачеље улице*) (2); „задняя часть, конец“ (нпр. *зачеље куће*) (3).

Чело I у првом значењу јесте „лоб, чело“ (1), у другом – „передняя часть чего-л.“.

Појава ових конструкција са наведеним ПФ може се очекивати у текстовима преведеним са руског на српски, у ситуацијама када је у руском уз помоћ средстава за изражавање просторног значења (није нужно подсистемом ПФ) исказана фронтална локализација предњом или задњом страном локализатора.

3.2.2. Статистичке потешкоће

Упркос несумњивој општости значења, лексема *перёд* се у НКРЈА јавља у неочекивано малом броју – 371 улаза, при чему се на тај број односи и нека количина случајних нерелевантних резултата. Да би се дошло до овог, што тачнијег броја, било је потребно решити проблем хомонимије – изузети предлог *перед*, глаголски облик 1. л. једине *передам* и друге нежељене облике. И поред тога, потешкоће није могуће отклонити у потпуности: разграничавање облика инструментала *передом* од истоименог прилога није само технички, већ је и категоријални, граматички проблем, који се јавља у 232 случаја (више од половине наведеног броја улаза).

Потешкоће се јављају и код статистике лексеме *лицо*, из разлога полисемије: од укупног броја значења – 267.231 – најфреквентнија су она која не припадају подсистему ПФ (према дефиницији, *лицо* са особинама ПФ се јавља тек у 3. значењу).

Са сличним проблемом се суочавамо код издвајања ПФ *фронт*. Он се јавља у НКРЈ у 9.317 случаја, али хијерархија његових значења говори о томе, да под седмо, последње значење, које према функцијама одговара ПФ (уколико не доводимо у сумњу поузданост ССРЈА) потпада тек један мали део. Што се тиче лексеме *фасад* која је уско повезана са грађевинама, она се јавља у 834 улаза, што није мали број у поређењу са *перёд*. Да би се ова слика више разјаснила, издвојена је употреба двочланих конструкција. Испоставило се да се 446 улаза односи на ПФ *лицевая сторона* (у различитим падежним облицима), 65 – *передняя сторона*, 10 – *фасадная сторона* и 6 – *фронтальная сторона*. Известан број синонимских конструкција садржи *часть*: *передняя часть* – 595, *лицевая часть* – 36, *фронтальная часть* – 18, *фасадная часть* – 6.

Что се тиче ПФ за исказивање фронталне локализације задњом страном локализатора, зачуђује ширина употребе речи *зад*: она је присутна у 5335 улаза, иако се међу њима налазе и прилошки облици *задом* (овде смо успели само да се оградимо од хомонима попут глаголских облика 1. л. једине *задám*). Лексема *тыл*, чије основно значење одговара ПФ, представљена је у 2733 улаза, а *изнанка* – у 770. Међу двочланим конструкцијама водећу позицију по фреквентности заузима *тыльная сторона* – 433, затим *задняя сторона* – 158 и *изнаночная сторона* – 44. Конструкција са лексемом *часть* нема мало, али их је мање од конструкција с ПФ *сторона*: *задняя часть* 457, *тыльная часть* 40, **изнаночная часть* – 0. (Број конструкција *нелицевая* или *нефасадная сторона* је занемарљиво мали). Статистика говори о томе да се атрибут *тыльный* слаже са лексемом *сторона* боље него са лексемом *часть*; из чега се може извести закључак да је *тыл* више ‘страна’, него ‘део’. И обрнуто: фреквентност конструкције *задняя часть* у поређењу са *задняя сторона* сведочи о већој блискости лексеме *зад* значењу ‘део’, него ‘страна’.

3.2.3. Употреба ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’ са различитим типовима локализатора

Слагање ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’ с различитим типовима локализатора се разматра, пре свега, у беспредложним генитивним конструкцијама где се локализатор налази у постпозицији према ПФ у облику генитива или је из изостављен као подразумевани. Поново наглашавамо да то није једина, али јесте поуздана и илустративна конструкција. Проблем семантичке расподеле је актуелан и

овде: код неких ПФ ове групе није увек могуће јасно одвојити семантику ПФ од предметних значења.

3.2.3.1. ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’ у ЛСГ Жива бића, предмети и затворени простор

Човек и животиње. Делови тела

Човек има јасно морфолошки изражену предњу и задњу страну. ПФ *перёд* и *зад*, у складу са подацима из лексикографских извора, погодни су „кандидати“ за означавање локализације предњом и задњом страном (делом) локализатора, у чијој се улози јављају називи за човека. Упркос томе, конструкција с локализатором *человек* и чак *туловище* нема много. Међу њима не налазимо **перёд человека*, **перёд туловища*, **перёд тела*. Постоје не баш типични примери где се осећа иронија, нпр. са речју *фигура*: *Меня [...] Ленский сразу поразил контрастом между довольно в общем стройным передом фигуры и толстоватой изнанкой* [НКРЯ-176]. *Фигура*, иако означава ‘тело човека’, овде се везује за пљоснати геометријски облик, који као да је направљен од материје.

Мања фреквентност примера може да се доведе у везу са уређеношћу назива делова тела човека, укључујући *лицо* у његовом првом, конкретном значењу. Активном употребом речи *лицо* може се објаснити неуобичајеност споја *передняя сторона головы* (јер је то заправо *лицо*), што доказују изузеци, нпр. овај, где писац жели да умањи особине човека у лику: *Та передняя сторона головы, которая у двуногих обычно называется лицом, у тога пахана вылеплена природой с отвращением и нелюбовью [...]* [НКРЯ-177]. Синтагма *передняя часть головы*, осим лица, захвата и унутрашњост главе, што показује пример: *Савинков был, как пьяный, болела передняя часть головы [...]* [НКРЯ-178]. ПФ *лицо* може означавати и читаву предњу страну, о чему говоре изрази попут: *Он стоял, повернувшись лицом (=передом) к морю* (ту се метонимија наставља и даље: *лицо* може да именује ‘особу’ без обзира куда је окренута – како у руском, тако и у српском језику: уп. *физичко лице*).

У српском језику, где не постоји формални категоријални еквивалент ПФ *перёд*, овај тип односа се исказује како уз помоћ ПФ *лице*, тако и уз помоћ двочланог ПФ *предња страна*: *[...] Опекотине (су) [...] захватиле главу, врат, предњу страну*

грудног коша [...] [SrпKor-60]. / *Налази се* [штитаста жлезда] *на предњој страни врата, испред душника* [...] [Google-9].

У руском језику се *зад* употребљава прилично често, али је понекад тешко разграничити да ли се ради о конкретном делу тела испод леђа или читавој задњој страни тела / трупа. Ова реч у руском језику носи разговорни и нешто грубљи, чак вулгарни карактер који одговара симболици тог дела човековог тела у традицији и култури наших народа. Попут *лицо*, који преузима улогу целокупне предње стране (или само симболише предњу страну), тако *зад* означава и део тела, и задњу страну (или симболише задњу страну). Границу између значења дела тела и значења стране човека тешко је одредити, поготово кад се ради о облицима инструментала: *толкну́ть дверь задом; поверну́ться задом*. У истом значењу, али без неповолне конотације, јавља се облик *спиной – поверну́ться спиной*.

У српском језику за означавање делова тела постоје сопствени називи, а у смислу читаве стране тела често се употребљава реч *леђа*: *окренути леђа некоме, стајати окренут леђима* (= бити окренут целим телом, рус.: *поверну́ться задом / спиной*).

И у руском и у српском језику су у оквиру дате ЛСГ конструкције са двочланим ПФ *передняя часть* и *задняя часть*, *передняя сторона* и *задняя сторона* / *предњи део* и *задњи део*, *предња страна* и *задња страна* прилично фреквентне: [...] *Во входную дверь послышался неровный стук, [...] как будто стучали задней стороной руки* [НКРЯ-179]. У медицинском дискурсу се могу наћи примери с ПФ *задняя сторона* и локализатором, чију улогу играју други делови тела: *На задней стороне плеча, между головками трехглавой мышцы плеча и плечевой костью, проходит канал лучевого нерва* [...] [НКРЯ-180]. / *Подозрительно увеличение лимфоузлов на задней стороне шеи* [НКРЯ-181]. У специјалним текстовима има и других, нестандартних ускостручних двочланих конструкција као што су *передневнутренняя* и *переднебоковая сторона*: *Пучки ее идут веерообразно от передневнутренней стороны хряща ушной раковины и прикрепляются к латеральной части сухожильного шлема* [НКРЯ-182].

У српском језику, када је реч о човековом телу, двочлани ПФ *задња страна* и *предња страна* су углавном стилски маркирани, а срећу се у текстовима где се захтева максимална прецизност описа (нпр. у медицинским или полицијским извештајима и сл.): *Овакву повреду пешак је имао и са задње стране на десној потколеници на висини од 23 см и на задњој страни десне бутине на висини од 63 см* [SrпKor-61]. / *Оболели*

делови дискуса или шиљена могу да притискају и артерија које исхрањују задње делове мозга [SrpKor-62].

У руском језику се ПФ *перёд* и *зад* често јављају у комбинацији са називима животиња и њихових делова тела. Ту игра улогу типична издуженост тела животиње која омогућује да се тело условно подели на два дела, док код човека са његовом вертикалном оријентацијом преовлађују стране: *Пируэт – фигура верховой езды: вращение переда лошади вокруг зада* [...] [НКРЯ-183]. / *Чудовище неуклюже повернулось передом тела, мягко бухнулось в воду и поплыло* [...] [НКРЯ-184]. Конструкције са изостављеним локализатором су посебно фреквентне у инструменталу, где је граматички облик именице близак прилогу за начин: *Конь бьет и задом и передом, и дело идет своим чередом* [...] [НКРЯ-185].

Двочлане конструкције *передняя сторона, передняя часть, задняя сторона и задняя часть* се не употребљавају само онда, када је реч о животињи, већ и кад се ради о деловима тела животиње: *Лоб, грудь и передняя сторона шеи* [овце] *буровато-черные* [НКРЯ-186]; или опис облика главе: *Передняя часть головы вытянута, нос пятачком* [НКРЯ-187].

У српском језику животиње и њихови делови тела могу бити оријентисани уз помоћ ПФ *предња страна, задња страна, предњи део, задњи део*: [...] *Оба ока [сове] стоје с предње стране главе* [SrpKo-63]. / *Очи које се налазе на предњем делу главе помажу му да се процени удаљеност ловине* [...] [SrpKor-64].

У руском језику (као ни у српском) уз делове тела није типична употреба *фронт* или *фасад*. *Тыл* се јавља само у придевском и двочланом облику *тыльная сторона*, углавном са локализатором *ладонь* (*кисть, рука, запястье*): *Он шмыгнул носом, смахнул тыльной стороной ладони набежавшую слезу* [НКРЯ-188]. Занимљиво је да ни *подошва*, иако је исти тополошки тип као и *ладонь* („плоче“), није присутна у комбинацији *тыльная сторона подошвы*, мада постоје веома сличне: *Разотрите докрасна каждую стопу с подошвенной и тыльной сторон.* Нетипичност *разотрите тыльную сторону подошвы* указује да на слагање не утиче само тополошки тип, па чак ни функционална површина локализатора *ладонь* и *подошва*, него и њихова видљивост. У српском језику изразу *тыльная сторона ладони* одговара *надланица*, тј. не користи се ПФ.

Грађевине и њихови елементи

За локализаторе ове групе карактеристична је локализација *предњом, задњом* и *бочним спољашњим странама*, а у низу случајева и *унутрашњим странама*. По узору на жива бића, грађевине поседују инхерентну *предњу страну*, у складу са којом се дефинише њихова *задња страна*, а затим и *бочне стране*. Персонификација у руском језику доводи до тога да делови зграде (зидови, прозори) стичу својство покретљивости: *Задняя сторона старикова сада выходила на такую же тишайшую улочку [...] [НКРЯ-189]*. Слично се дешава и у српском језику где прозори, а некад и зидови, попут очију на лицу, *гледају у нешто*: [...] *Унутрашња одаја у свакој кули, са седам страна, има пет зидова који гледају на сваку од пет соба сваке куле [SrpKor-65]*).

Кад се ради о спољашњој структури грађевине, у руском језику *перёд* и *зад* заостају по фреквентности за уобичајеним уз ове денотате ПФ *фасад здания (передний фасад, задний фасад)* или уопштеним ПФ *передняя сторона здания, задняя сторона, лицевая сторона, тыльная сторона*. Могућа је такође конструкција *лицо здания* (али не и **изнанка здания*).

У српском језику је подједнако распрострањена реч *фасада* за означавање, пре свега, предње стране зграде, фреквентне су и конструкције *предња страна* и *задња страна*, као и *зачеље, прочеље* и *позадина*.

Руски ПФ *фасад* као ‘предња страна’ представљен је примерима: *Дверь занимает почти весь фасад — великодушие и открытость, граничащие с непредсказуемостью и легкомыслием [НКРЯ-190]*. Понекад долази до додатног прецизирања атрибутима са просторним значењем, које не мења основно значење ПФ: нпр. *уличный (вдоль улицы, который выходит на улицу), передний* и др. Сличан пример налазимо и у српском језику: *Црно, мермерно степениште, црвени тепих, заставе, електронска огласна табла и предња фасада високе зграде, која својом монументалношћу подсећа на соцреалистичку архитектуру [SrpKor-66]*. Већ је споменуто да руски ПФ *фасад* и његов српски еквивалент нису увек синоними за предњу страну грађевине и могу означавати све спољашње стране грађевине (предњу, задњу, бочне), а овде наводимо пример: *Правиће се нова фискултурна сала, [...] можда и уређивати фасада целе зграде [SrpKor-67]*. И у руском и у српском језику *фасад / фасада*, према тумачењу, може денотирати различите стране када је праћена атрибутима *задний, боковой* и др.: *Риме Алби Гијон, познати уметник из Француске, осликао је бочну фасаду зграде у Карађорђевој 31 [SrpKor-68]*. Облик множине

сугерише да је њиме обухваћено све што није *перёд*: сетимо се да је *перёд* само један (в. квалификатор код одреднице), као и *лицо*. Остале три стране (три од четири, ако говоримо о тродимензионалном објекту без видљиве горње и доње границе) потпадају под збирни назив *зады*, при чему се има у виду њихова удаљеност од функционалног центра или предњег дела грађевине.

Фасад се у руском језику јавља и у значењу ‘облагање’, или чак ‘материјал за облагање’; у том случају се не разматра као ПФ: *Цветные бетоны позволяют строить здания с долговечными фасадами любого цвета, возможны фасады с фактурой* [НКРЯ-191].

Передняя сторона грађевине може одговарати странама куће на којој се налазе нпр. врата, али игра и улогу окренутост зграде према путу, по којем се њему може приближити: *Передней стороной усадьба выходила на проезжую дорогу* [НКРЯ-192] (=Передняя сторона усадьбы выходила на дорогу). Антоним тога је *задняя сторона*. Помоћу ПФ *зады* се означава удаљени део домаћинства, дворишта, баште: *Не на задах огородов баня, не в поле [...], вот она, с закоптелым передом [...]* [НКРЯ-193]. Са називима грађевина се слаже и ПФ *лицевая сторона*: *Потом на лицевую сторону дома повесили огромную рекламу [...] с иллюстрацией дамского каблука* [НКРЯ-194]. / *Вдоль лицевой стороны дома тянулась узкая веранда* [НКРЯ-195].

У српском језику се у истој функцији употребљава двочлани ПФ *предња страна*: *Скеле на предњој страни зграде постављају се ових дана [...]* [SrpKor-69]. За означавање предње стране грађевине се користи специфично српски назив *прочелье*: *Све је то врвело између два дуга низа шарених клупа, изнад којих су се дизала висока прочеља цркава* [SrpKor-70]. / *Грађевински радници у плавим комбинезонима били су на скелама дуж целог прочеља* [SrpKor-71].

У руском језику се насупрот ПФ *передняя / лицевая сторона* јавља ПФ *задняя сторона*: *Дом стоял на косогоре, и это окно на задней стороне приходилось довольно низко над землей* [НКРЯ-196] (подразумева се – на задњој страни куће). Слични примери сведоче о употреби ПФ *тыльная сторона*: *Гиндеев расположил своих бойцов у окон тыльной стороны здания* [НКРЯ-197]. / *На тыльной стороне кухни висели плетёные корзины, в которых неслись куры* [НКРЯ-198]. Не-генитивне конструкције се често могу парафразирати у генитивне: *Магазин тыльной стороной выходил к рынку [...]* [НКРЯ-199] = *тыльная сторона магазина выходила к рынку*.

И у српском језику ПФ *предња страна* има за опозицију ПФ *задња страна*: *Дено има само један улаз, са задње стране зграде [...]* [SrpKor-72]. Овај двочлани ПФ

се користи заједно са синонимичним једночланим ПФ позадина: *Овим би се забранило постављање [клима-уређаја] било где, [...] а ови уређаји би отишли на кров, бочне фасаде или позадину зграда* [SrpKor-73]. Треба напоменути да *позадина* код грађевине може да означава и задњу страну грађевине и простор иза те грађевине, у којем је нешто локализовано (као други план код слике), тј., у другом случају, локализацију ван граница локализатора: *По парку шетају, појединачно и у групи по два – три човека, болесници у пицамама [...] У позадини се назире [...] зграда болнице* [SrpKor-74].

У ову групу спадају и примери са другим специфичним (у односу на руски) ПФ зачеље и залеђе: *У подрум се улазило дрвеним степеништем из зачеља зграде* [SrpKor-75]. / *Зграда, у којој су били официрски затвори [...] имала свега један ред прозора, у звожђу, не са улице, него у залеђу* [SrpKor-76].

Употреба ПФ *перёд* и *зад* и њихових двочланих еквивалената у руском језику није карактеристична за локализацију унутрашњим странама / деловима грађевине. Примери локализације тог типа постоје онда, кад је функционални део просторије супротстављен нефункционалном: *Илья Терентьевич Хоробров задней стороной лаборатории, не на виду у начальства, тяжёлой поступью прошёл за стеллаж [...]* [НКРЯ-200]. Релативном засебношћу просторије се објашњава пример: *В доме есть потайная комната, на передней стороне которой изображен ворон* [НКРЯ-201]. Из контекста⁵⁸ је јасно да се предњом страном именује спољашњи зид просторије којом се прилази са стране, по аналогји са грађевином и прилазом грађевини на отвореном простору, иако је просторија у унутрашњости куће.

У ову ЛСГ сврставамо *печь* – нераскидиви део куће у руској народној култури, односно култури Словена. *Печь* учествује у локализацији објеката помоћу ПФ *перёд* и *зад*. ПФ *перёд* одговара оној страни која је уређена за припремање хране (отвор у боку пећи), а ПФ *зад* је супротна и нефункционална (за припремање хране) страна: *Передом печь выходила в кухонку, а задом в единственную и просторную комнату* (уп. еквивалент *перёд печи, зад печи*) [НКРЯ-202]. У унутрашњости пећи ПФ *перёд* је место у близини отвора, а *зад* – даље од отвора: *Опламенившийся чистый жар он*

⁵⁸ Цитат из НКРЯ у целини: «Во время обряда в доме производится пляска. Посвящаемого учат плясать. В доме есть потайная комната, на передней стороне которой изображен ворон. Ворон открывает клюв, туда ввергается посвящаемый, а через некоторое время (срок не указан) он выхаркивается***. Это сообщение показывает, что в некоторых случаях мы имеем не избушку и большой дом, как мы видели выше, а большой дом, с особым помещением для инициации». [В. Я. Пропп. Исторические корни волшебной сказки (1946)]

задвинул в самый зад точки, а недогоревшие головешки подгреб к переду, где была сильнее тяга [НКРЯ-203].

Грађевине и објекти, као што се видело код анализе ПФ вертикалне локализације, имају својства тополошког типа „контејнери“ и поседују карактеристику „фасадности“. Неке од грађевина се сврставају у друкчији тополошки тип према својим особинама – нпр. *перрон* као издужена „хоризонтална површина“. ***Вдоль задней стороны деревянного перрона мы пошли к паровозной стоянке*** [НКРЯ-204]. Пример овог типа објекта са пуном структуром (за разлику од шупље структуре), је *постамент*: ***Обратите внимание на тыльную сторону постамента*** [НКРЯ-205].

Предњом страном код објекта са неизраженом „фасадношћу“ ће се сматрати страна, окренута посматрачу, или страна, окренута неком трећем објекту, поменутом у исказу, као што је то случај у последњем примеру са пероном.

Предмети и артефакти (инструменти и уређаји)

У оквиру ове ЛСГ издвајамо неколико подгрупа у којима се најчешће јављају ПФ, а то су: 1) Намештај; 2) Посуђе; 3) Одећа и обућа и 4) Остало.

Намештај. Конструкције с једночланим ПФ *перёд* и *зад*, *фронт* и *тыл*, *лицо* и *изнанка*, као и *фасад* и њима одговарајући двочлани ПФ са просторним значењем, упркос чињеници да намештај у већини случајева има изражену предњу страну, нису нарочито фреквентне у језичким корпусима у функцији исказивања оријентације, полазећи од тога да су типични представници ове ЛСГ *стол*, *стул*, *кровать*, *шкаф* и др. и њихови српски еквиваленти. Ипак, велики број примера са таквим конструкцијама нуде претраживачи Яндекс и Google, посебно у контекстима везаним за израду и монтажу намештаја.

Тако се у руском језику за означавање делова / страна ормара користе конструкције *передняя сторона*, *лицевая сторона*, па чак и *фасад*: ***Фасад является лицевой передней стороной шкафа-купе*** [Яндекс-5]. / ***Открытая передняя сторона шкафов в прихожую имеют свои достоинства*** [Яндекс-6]. Ормар који се може сврстати у тополошки тип „контејнери“ са преградама које чине хоризонталне и вертикалне површине, има исте карактеристике као и кућа (осим величине). Чак се *передняя* и *задняя сторона* ормара се по узору на зид куће именују као *передняя стенка* и *задняя стенка*: ***Передняя лицевая стенка ящика выдвигаемого увек является***

неотъемлемой частью фасада [Яндекс-7]. Шкаф поседује и *дверцы / дверки* – још једна аналогија са кућом, и оне у већини случајева дефинишу предњу страну предмета.

Конструкције српског језика *предња страна* и *задња страна* налазимо на интернету у комерцијалним текстовима: *Изаберите неки необичан дезен и залепите на предњу страну комодe – фиоке или врата* [Google-10]. У својству синонима стране ормара у српском језику се употребљава *страница*. У српском језику се, као у руском, користе *врата / вратанца ормара*, али за разлику од руског не постоји **зид / зидић ормара*.

У српском језику се почасна страна стола („хоризонталне површине“) обележава помоћу ПФ *прочеље*. Међутим, за одређивање тачне локализације објекта овде су потребна екстралингвистичка знања (традиција, доба итд.), јер се та *страна* теоретски може налазити и на дужој, и на краћој страни *стола*, односно *сто* може и да не буде правоугаоног облика. Додаћемо да се у истој функцији срећу ПФ *зачеље* и *чело*, где је и сам говорник несигуран у синонимију: *На зачељу (ако није то чело стола?) седи нека жена с високом пунђом и у црној хаљини* [SrpKor-77].

Лицевая сторона предмета, како објашњава Ј. Д. Апресян, јесте „она његова страна преко које се остварује њено коришћење“.⁵⁹ (Ј. Д. Апресян 1995: 110). Та дефиниција донекле одговара *предњој страни*. *Наслон столице / спинка стула*, по аналогији са леђима, синоним је *задње стране* столице, а њеним *предњим делом* се сматра страна седишта окренута напред (као што би био окренут напред човек на столици): *Переднюю сторону стула делают несколько шире задней...* [Яндекс-8]. За разлику од тога, *табуретка, круглый стол* и сл. имају симетрију, и зато њима није својствена апсолутна оријентација, само релативна (*предња страна* је она која је најближа посматрачу).

Код писаћег стола се често јављају несугласице по питању коју његову страну треба сматрати за предњу, односно задњу: да ли је посматрач (није исто што и човек за столом) преко пута стола или седи за столом? Судаћи по изразу *стол повернут / обраћен к стени* или *стол обраћен внутрь помещения*, предњом страном би требало сматрати ону страну која је супротна од човека који седи за столом. Ради се, дакле, о столовима чије стране нису једнаке (компјутерски, канцеларијски итд.). Трпезаријски сто било каквог облика нема инхерентних страна – предње или задње.

⁵⁹ „ту его сторону, через которую осуществляется его использование“ (Ј. Д. Апресян 1995: 110).

У ову ЛСГ сврставамо кућну технику која врши функцију сличну намештају, односно има функционални унутрашњи део: веш машина, фрижидер и сл. С обзиром на припадност тополошком типу „контејнери“, они се оријентишу помоћу ПФ *передняя сторона*, што се види из текста њихових упутстава (*снимите крышку с передней стороны*), а уместо *сторона* не јављају *стенка*, *крышка* и т. сл., нпр. *Как снять переднюю крышку стиральной машины* [Яндекс-9].

У НКРЈА је пронађен случај са примером „уличног намештаја“ – *прилавок* и с ПФ *тыльная сторона*: *В ответ Скоморохова опустилась с тыльной стороны прилавка* [НКРЈА-206].

Посуђе. Денотати предмета које сврставамо у ову групу симетрични су са свих страна по вертикали и немају изражену *предњу*, односно *задњу страну*: *тарелка*, *чашка*, *стакан*, *кастрюля* итд. Према тополошким својствима, а кључна су својства – поседовање унутрашњег обима и одређене пропорције, они се углавном деле на „хоризонталне површине“ / „плоче“ и „контејнере“. Другачијем тополошком типу – „осовине“ – припадају *вилка*, *ложка* (мешовит тип), *нож* и сл.

Код типичних представника дате ЛСГ у руском језику у оквиру конструкције с беспредложним генитивом нису пронађени ПФ *перёд* и *зад*, *фронт* и *тыл*, *лицо* и *изнанка*, као ни *фасад*. Ни у српском језику није уобичајена употреба еквивалентних ПФ. То потврђује да услов за издвајање *переда* и *зада* није само припадност тополошком типу, него и функционалност страна: нпр. локализатор *нож* може бити оријентисан уз помоћ ПФ *тыльная сторона* која назива страну, супротну од оштрице – функционалног дела ножа: *Тыльной стороной ножа попытался высечь из него искры* [НКРЈА-207].

Одећа и обућа. ПФ *перёд* и *зад* се у руском језику слажу уз одевне предмете у ситуацији локализације предњом, односно задњом страном, која одговара предњој, односно задњој страни код човека. У типичним случајевима *перёд* одеће је обично јасно изражен и разликује се од задње стране. *Перёд* одеће се може доживљавати и као једна целина са њеним носиоцем: [...] *Не знаю, сколько еще наград государь мне пожалует, а только ваш крест [...] буду носить на самом переду как главнейшую из наград своих* [НКРЈА-208].

Када говоримо о одећи, међу значењима *перёд* се у руском језику издваја једно које не разматрамо у оквиру ПФ: *перёд* (његов антоним је *спинка*) у смислу ‘деталј кроја’.

ПФ *перёд*, када се користи са називима попут хаљина, кошуља, панталона, сукњи и других типичних комада одеће, одговара оном делу одеће који се обично у процесу коришћења налази са предње човекове стране: *Платье ее с замазанным передом надето на голое тело, ножонки босы* [...] [НКРЯ-209]. Нису пронађене конструкције са ПФ *передняя сторона*, иако коришћење овог двочланог ПФ не би било необично. Таква конструкција – са двочланим ПФ *предња страна* – пронађена је у српском језику: *Враћам се пеглању и откривам флеку с предње стране кошуље* [SrpKor-78].

Примери употребе ПФ *зад* уз локализаторе дате ЛСГ налазимо само у функцији метонимијског преноса значења дела тела на предмет одеће: *Задом ватных брюк, везде уже пересидевших, Шухов пристроился на край деревянной формы* [...] [НКРЯ-210]. Сличан пример постоји и корпусу српског језика: *Тур панталона му је висео, задњи део ногавица био је излизан* [SrpKor-79].

ПФ *лицо* и *изнанка*, као и *лицевая сторона* и *изнаночная сторона* код одеће и, генерално гледано, код материјала, исказују значење ‘страна која је обично окренута споља’ и ‘страна која је обично окренута унутра’: *Платье вывернуть на лицевую сторону, шов приутюжить* [НКРЯ-211]. / [...] *Потрите светлой влажной тряпочкой лицевую сторону перчатки* [...] [НКРЯ-212]. ПФ *лицевая сторона*, слично као и *перёд* у значењу ‘детал будућег производа’, користи се и у штрикању и сличним техникама израде одеће, где се јављају *лицевые* и *изнаночные петли*: *1-й ряд на лицевой стороне изделия вяжите лицевыми петлями* [НКРЯ-213].

Иако се ово истраживање бави описом конкретно-просторних описа, оно открива јасна полазишта за развој метафора. У овом случају видљивост једне стране насупрот невидљивости друге ствара потенцијал за пренос ПФ у домен апстрактних појмова. Додатну негативну конотацију пружа чињеница да је позадинска страна обично грубља, мање дотерана: *Этот мальчик не увидит суровой изнанки жизни!* [НКРЯ-214].

Пада у очи да су за руски језик карактеристичне двочлане конструкције, док се у српском чешће јавља *лице* и *наличје*: *Док је лице тканине испреплетено чворитима, наличје је глатко* [Google-11]. Пошто *лице* и *наличје* одсликавају и значења ‘споља’ и ‘унутра’ (као, између осталог, и *фасада* у значењу ‘споља’) – они се могу разматрати и као средства за исказивање спољашње и унутрашње локализације.

Остало. Навешћемо свега неколико примера који су карактеристични за употребу ПФ, а који се нису могли сврстати у горе издвојене ЛСГ. Они се углавном тичу предмета и артефаката, чији денотати поседују јасно издиференцирану предњу страну – у руском језику *передняя сторона* или *лицевая сторона* – којој је супротстављена *тыльная*, односно *задняя сторона*. Међу такве називе предмета спадају они које се према тополошком типу сврставају у „плоче“, односно „објекти мале дебљине и плоснате површине“ (детаљније в. дефиницију Пројекта⁶⁰).

Еталоном облика (прототипичним обликом) за овај тип у руском језику служи *пластинка*: *В результате исследований я установил, что надпись нанесли после чеканки фигурок на передней стороне пластинки* [НКРЯ-215]. У исти тип се може сврстати и огледало: *В раму вделали второе стекло – словно бы заднюю сторону зеркала* [НКРЯ-216]. Овде припадају и називи предмета мањих димензија као што су *монета*, *медаль* и сл. Задња страна код таквих предмета се у руском језику често назива *обратная* (*оборотная*).

Када представници овог тополошког типа у руском језику постану локализатори, најчешће се оријентишу својим површинама помоћу двочланих ПФ *лицевая сторона* и *изнаночная сторона*: *Медаль должна быть выполнена из металла с рельефным изображением на лицевой стороне* [НКРЯ-217]. Често ПФ *лицевая сторона* и *изнаночная сторона* прате називе предмета чији денотати поседују слојеве: *Покрываем лицевую сторону рамки слоем любого бесцветного лака* [НКРЯ-218]. Овде спадају и „савитљиве плоче“ (по класификацији Пројекта), нпр. *постельина*: *Я, например, постельное белье глажу (не считая наволочек) только с лицевой стороны* [...] [НКРЯ-219] (овде је немогуће парафразирати: **глажу лицевую сторону белья*).

У српском језику предмети који припадају овом типу могу поседовати *предњу страну* и *задњу страну* (овде у примеру *реверс*): *Предња страна златног филипеја [новац] с представом Аполона* [Google-12]. / *Атински ковани новац је обично на предњој страни имао лик Атене, заштитнице града, а на реверсу представу сове* [SrpKor-80].

Локализатори који имају облик кутије – *јащик*, *коробка*, чију функцију врше типични представници типа „контејнери“ облика паралелоипеда који имају или немају издиференцираност предње стране: *На передней стороне ящика – сверху*

⁶⁰ <http://olesar.narod.ru/topology/topclass.html>

ручки двух реостатов [...], с левой стороны ящика расположены зажимы для батарей [...] [НКРЯ-220]. / Монтировать очень удобно **на верхней и передней стороне приемника** [НКРЯ-221]. Локализатор *табакерка* оријентисан је предњом и задњом страном уз помоћ горњег поклопца који се отвара забацивањем уназад (или у лево, као што се отвара књига): *А. С. Пушкину, – выгравировано было на тыльной стороне табакерки, – в день тезоименитства* [НКРЯ-222]. И овде напомињемо да ако предња страна „контејнера“ није на неки начин означена, сматраће се да је то страна која је најближа посматрачу.

У српском језику се локализација уз овај тип локализатора исказује на сличан начин: **Са предње стране на кутији селотејном причвршћена је цедуља на којој пише, ћирилицом, „Приложите за црквени паркинг“** [SrpKor-81].

Сатови – цепни и ручни – такође се могу посматрати кроз призму топологије: корпус са механизмом као „контејнери“, али лице сата (функционална површина) као „плоче“ (у складу са предлогом *на*: *стрелки на часах/циферблате*). Оба типа предмета поседују предњу и задњу страну: *Следить за странным механизмом можно только сквозь прозрачный корпус с тыльной стороны часов* [НКРЯ-223] (уп. [?]*прозрачный корпус на тыльной стороне часов*).

Носиоци текста (илустрација)

У ову ЛСГ се сврставају називи предмета који припадају тополошком типу „плоче“ („површине“), а специфични су по томе што на својој површини имају текст или илустрацију. Ту се могу наћи *лист, папир, корице* и сл., као и сам текст или илустрација: *списак, страна, писмо, текст, фотографија* и сл. И једнима и другима је својствено да врше функцију локализатора уз помоћ оријентира *передняя сторона, лицевая сторона* и *задняя сторона*, а у српском језику – *предња страна, лице, задња страна, полеђина*.

У руском језику уз локализаторе типа *книга* користе се конструкције ПФ *лицевая сторона* и *задняя сторона*, који се односе на спољашњу страну корица или омота: *Представьте себе книгу в переплете и положите ее (мысленно) на стол лицевой стороной переплета вверх* [НКРЯ-224]. / *На лицевой стороне крышки переплета выделенное аккуратное круглое пятно размером 2,5 см* [НКРЯ-225]. / *Я потом увидел на задней стороне обложки ранее изданной другой книги список, какие сочинения собираются печатать* [НКРЯ-226].

Када у српском језику називи докумената или формулара врше функцију локализатора, они су оријентисани уз помоћ ПФ *предња страна* и *задња страна*: *Министар је показао пример таквог превода рубрика предње стране извода на српски, мађарски, русински и словачки* [SrpKor-82]. Као опозиција предње стране јавља се *задња страна* или *полеђина*: *На предњој страни бројчаног картона одштампани су бројеви од 1 до 100, а на полеђини од 101 до 200* [SrpKor-83]. / *На предњој страни писма налазе се четири жига, а пети, долазни жиг, налази се на полеђини* [SrpKor-84].

Када је реч о илустрацијама (сликама, фотографијама и сл.), које су смештене на једној страни листа / платна, у руском језику типично супротстављени пар јесте *лицевая сторона – обратная (оборотная) сторона*: *Только после этого реставратор перевернул картину и оглядел ее лицевую сторону* [НКРЯ-227]. / *Билет являл собой обыкновенную открытку с какой-нибудь новогодней чепухой на лицевой стороне и самодельной печаткой на обратной* [НКРЯ-228].

У српском језику би се у оваквим ситуацијама локализације употребио ПФ *полеђина*: *На полеђини слике „Богородица са дететом Исусом и Светом Аном“ откривени су цртежи, чији је аутор можда Леонардо да Винчи* [SrpKor-85].

Транспорт

ЛСГ која обједињује транспортна средства је једна од карактеристичних група која се у ситуацији локализације служи оријентирима фронталне локализације. Главни разлог за то је карактеристика „фасадности“, односно поседовање инхерентне предње стране / предњег дела која долази до изражаја код динамичког аспекта локализације. Другим речима, ради се о способности елемената ове ЛСГ да се усмерено крећу напред. Поново скреће на себе пажњу аналогија превозних средстава са живим бићима: и једни и други поседују инхерентну предњу страну / предњи део прилагођен за кретање унапред (о чему јасно говори морфологија људског тела).

Типичним представником ове групе може се сматрати аутомобил. Када он врши функцију локализатора у руском језику често је оријентисан помоћу ПФ *перёд* и *зад*: *Махатель состоит из простой деревянной рейки, прикрепленной к переду автомобиля* [НКРЯ-229]. / *Николай резко затормозил, даже зад „Москвича“ повело* [НКРЯ-230]. У прагматичким контекстима локализатор *автомобиль* може бити изостављен кад се подразумева: *Соотношение усилия перёд:зад составляет 38:62,*

что позволяет уверенно чувствовать себя не только на плохой дороге, но и в рыхлом снегу [НКРЯ-231]. Локализација предњом, односно задњом страном локализатора се не тиче само спољашње површине аутомобила или другог транспортног средства, него и његове унутрашњости и делова, нпр. каросерије / товарног простора: *На машине мы разместились поплотнее и поближе к **переду** (=к переду машины)* [НКРЯ-232].

У српском језику због одсуства формалних, категоријалних еквивалената руских *перёд* и *зад*, уз транспортна средства се употребљавају двозначне конструкције ширег значења – *предња страна, предњи део, задња страна* и *задњи део*: [...] *Пожар (је) подметнуло непознато лице које је ватру поспешивало запаљивом течностију с **предње десне стране аутомобила*** [SrpKor-86]. / *Па када суграђани потрче ка **предњем делу аутобуса** да виде куда иде – он већ кренуо* [SrpKor-87]. / [...] *На самом излазу на аутопут, осетио сам да се нешто дешава **са задњим делом аутомобила*** [SrpKor-88].

У руском језику *передняя сторона / часть* и *задняя сторона / часть* код неких транспортних средстава имају сопствене, уже називе. Тако брод има *нос* и *корму*: *Бабушка сказала, что мы теперь **на самом переду** парохода и самый **перёд** называется **нос*** [НКРЯ-233]. По узору на морфологију тела животиње, авион такође има *нос* и *хвост*, док воз има *голову* и *хвост*. Уз локализатор *поезд* у руском језику се употребљава *перёд* и *зад* (уп. *передний вагон* и *задний / последний вагон*): [...] *Спрыгнуть при такой быстроте нельзя, [...] нужно пройти на **перёд поезда** и там ждать* [НКРЯ-234]. У размерама једног вагона, предњом страном вагона се не зове спољашња страна која није видљива, већ она страна или део унутрашњег простора који се налазе напред у односу на правац кретања воза: ***В передней стороне вагона** возвышалась сцена со всем необходимым: с суфлерской будкой, с занавесом и отличными декорациями зимнего леса* [НКРЯ-235].

У српском језику се *предња страна / део* и *задња страна / део* употребљавају и поред осталих антропоморфних или зооморфних назива делова: *Он је имао кабину **на предњем делу брода** и јео је такође поштено* [SrpKor-89]. / [...] *Максимовић је у једном моменту нагло устао са свог седишта у **предњем делу** и одјурио ка **репу авиона*** [SrpKor-90].

Транспортна средстава су по тополошкој припадности углавном „контејнери“, али су уједно и „хоризонталне површине“ (уп. варијабилност предлога *на санях / в санях*). Ј. Д. Апресјан сматра да предњи део предмета – и код изражене и код неизражене „фасадности“ (чамац, сплав) јесте онај део „који током уобичајеног кретања први пресеца границу површине коју заузима Х [овде говоримо о транспортном средству] у стању мировања“⁶¹ (Ю. Д. Апресян 1995: 110): *Охвостку на другой стороне озера отвязывать мне, так как я стоял на переду плотика* [НКРЯ-236].

Намирнице

Код типичних представника ове ЛСГ – хлеба, производа од теста, воћа и поврћа, комада различитих облика, парчади, маса променљивих облика или течних супстанци – не постоје предиспозиције за апсолутну фронталну локализацију предњом, односно задњом страном локализатора. За њих, као и за друге предмете који не поседују својство фронталности, важи правило да се за предњу страну сматра страна најближа посматрачу или неком другом предмету задатом у исказу, те се могу замислити прагматични контексти попут: *Сеци колач са предње стране*, иако нису сасвим разумљиви ван физичке ситуације и екстралингвистичких знакова (поглед, указивање руком).

Употреба ПФ у оквиру ове групе логично зависи од начина паковања и геометријског облика (рецимо, кугла сладоледа или кутија сладоледа, коцка маслаца или танак слој маслаца на хлебу, округла јабука или та иста јабука сечена на кришке). Производи у паковању могу имати предњу и задњу страну, али ту одлучујућу улогу може играти текст или илустрација на паковању: *На передней стороне пакета – краткая информация о продукте* [Яндекс-10]. / *На предњој страни паковања не морају се истицати информације* [Google-13].

Биљке

Биљке се карактеришу релативном вертикалном симетријом тела и за њих важе иста правила као и за друге нефасадне предмете као што су тањира, шоље, јабуке, кутије итд. То потврђују нетипични примери где су биљке представљене као нешто

⁶¹ «...Которая при его нормальном перемещении первой пересекает границу площади, занимаемой Х-ом в состоянии покоя» (Ю. Д. Апресян, Избранные труды. Лексическая семантика (синонимические средства языка) 1995: 110)

друго: *Мужчины остановились, разговаривая метрах в четырех от Кирилла [...]; он стоял с изнанки густого кустарника, они – с лицевой стороны, у края щербатой ленты тротуара* [НКРЯ-237]. У наведеном примеру кустарник се представља као део декорација или екстеријера улице.

Још једна напомена тиче се лишћа: површине (стране) листова које нису једнаке у руском језику се именују као *верхняя сторона – нижняя сторона*, за разлику од српског, где они имају *лице* и *наличје* (за руски језик је нетипично): *Доњи листови [...] тимјана су увијени уназад, средњи и горњи имају кратку дршку, са лица су голи, а с наличја длакави [...]* [SrpKor-91].

Мноштва објеката

У овој групи разматрамо слагање ПФ за исказивање фронталне локализације у комбинацији са називима попут *куча*, *гора*, *охапка* итд. Раније се већ констатовало да се ове структуре оријентишу према свом тополошком типу: као „избочине“ (*куча*, *гора*) или „лопте“ (*охапка*). За њих није карактеристичан однос непосредне локализације предњом или задњом страном локализатора, иако је, као што смо видели, таква локализација могућа и код предмета које немају „фасадност“. Дакле, нису пронађени примери попут **на передней стороне кучи сидела мышь*.

За разлику од тога, у руском језику има примера где се локализација исказује помоћу конструкција *с передней стороны (от)*, *с задней стороны (от)*, у којима оријентир није део локализатора. На такав тип оријентације не утиче тополошки тип денотата речи која врши функцију локализатора: *С передней стороны (от) кучи стоял автомобиль*. У српском језику се у функцији исказивања оријентације задњом страном локализатора јавља ПФ *позадина*: *На сцени су остали само празни сандуци од коњака. И, у позадини, коњ*. [SrpKor-92]. Ипак, фронтална локализација предњом или задњом страном локализатора најчешће се исказује помоћу подсистема прилога и предлога и дефинише се на основу посматрача: *впереди была куча, спереди от кучи была лужа*.

У оквиру ове групе могу се разматрати и сложене структуре као што су колоне (поворке) људи, аутомобила и сл., које имају својство усмерености напред. Код таквих назива се издваја *начало* и *конец*, а у српском језику су за њих типични ПФ *чело* и *зачеље*: *Био је омиљен међу борцима [...]* *Увек је био на челу јединице, а на зачељу само при повлачењу* [SrpKor-93].

3.2.3.2. ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’ у ЛСГ **Отворени простор**

Рељеф отвореног простора формирају планине, удубљења, укључујући водене површине, равнице, шуме, путеве и друге делиће природног „пачворка“ који немају инхерентне предње или задње стране. Локализација према њима се одређује преко посматрача, односно додатне координатне тачке, уколико се таква дефинише.

Планине и удубљења. Речи *гора* и *хребет* су тополошке „избочине“ (*хребет* је тип „греде“) без издиференциране предње стране. За њих је карактеристична релативна симетрија око вертикалне осе (ако говоримо о идеалној планини у облику конуса), односно двострана симетрија када је реч о подтипу „греде“. У условима релативне оријентације код њих се јављају стране. Улога посматрача који одлучује о именовану страну видљива је, на пример, у следећем опису: *Скалы Короли смотрятся совсем в другом, необычном ракурсе; прекрасно просматривается тыльная сторона берегового хребта [...] [НКРЯ-238].* Према опису, обалу водених површина окружује (или се налази са једне стране) *горный хребет*, а *тыльная сторона хребта* је његова супротна страна. Према томе, она страна греде која је окренута води јесте супротна од *тыльная сторона*, што би за неке друге предмете било еквивалент *передняя сторона* или *лицевая сторона*.

За означавање страна „избочина“, као што су планине, употребљавају се деиктичне речи *та*, *другая сторона*, супротно од *эта* страна која је најближа посматрачу или се подудара са његовом позицијом, или пак према странама света – *јужна*, *северна* и сл. Ни за „удубљења“ (*яма*, *канал*, *трещина* и др.) у руском језику није типична оријентација предњом и задњом страном. Они су најчешће оријентисани *оном*, *другом*, *супротном страном* која је супротна од подразумеване *ове*, *посматрачеве стране*.

У српском језику се може употребити специфичан ПФ *прочеље*. Он одговара ивици удубљења ближој посматрачу: *Па ипак, одмакао се од прочеља литице [...] [SrpKor-94]. / Трагајући, тражећи, кретао се напред–назад прочељем бездана [SrpKor-95].* На сличан начин се одређује и она страна планине која одговара предњој: *[...] Ипак је представљало шок спазити прочеље планине која се уздизала [...] пред њима [SrpKor-96]. / [...] Остали чланови племена изиђоше из својих станишта ниже низ прочеље стене и журно се упутише ка блатњавој води речице [...] [SrpKor-07].*

Код неких „контејнера“, нпр. *пещера*, *предњим делом / страном* се назива улазни део, по аналогији са зградом и њеном спољашњом фасадном страном: ***Передняя сторона пещеры разрушена*** [Яндекс-11]. На исти начин се прецизира унутрашња локализација близу улаза: ***В передней части пещеры помещалась общая кухня*** [Яндекс-12]. Међутим, у оба случаја мора бити присутна оријентација контејнера по хоризонтали. Ако је оријентација само вертикална (пукотина у земљи или нпр. шахт на путу), немогуће је назвати предњим делом фрагмент простора који почиње одмах испод „улаза“ у строго вертикално оријентисану јаму. У српском језику налазимо пример сличан руском: *То је удубљење у стени чија је предња страна заидана, а унутрашњост је дрвеним међуспратним конструкцијама била подељена на високо приземље и четири спрата* [Google-14].

Путеви. ‘Предњи део’ се код формација овог типа одређује у складу са смером кретања, као што је то случај код транспортних средстава. Међутим, код транспортних средстава, за разлику од путева, *перёд* је инхерентна страна/део, о чему сведочи чињеница да тај део не мења назив ни код кретања унатрашке, и не мора (иако може) да зависи од положаја посматрача.

Локализатор *дорога* има одлике просторно-временске димензије, јер за локализацију користи ПФ *начало* и *конец* (као и *старт* и *финиш*), који су чести код категорије темпоралности. У простору *начало* (*старт*) одговара *задњој* граници пута, а *конец* (*финиш*) – *предњој* граници пута. *Предња* се, пак, граница одређује правцем у којем се креће (окренут лицем) посматрач или објект локализације. Таква перспектива се види из примера: *Нет, мы должны были брести [...], не зная **перед**а дороги [...]* [НКРЯ-239].

Карактеристична средства за исказивање овог типа локализације уз ове локализаторе и у руском и у српском језику су прилошки: *идти вперед / ићи напред*. Али, за разлику од случаја када се правац *вперед* подударе са оном страном куда гледа посматрач / објект локализације, ситуација са супротним правцем *идти назад / ићи назад* није једнозначна. Јер човек који иде назад не иде унатрашке, он је и даље лицем окренут на ону страну куда иде. *Назад* овде подразумева, на тај начин, смер супротан од оног који је већ прођен.

Израз *перейти на другую сторону дороги* подразумева попречно кретање путем и не карактерише стране пута као предњу и задњу.

У српском језику локализатор типа *пут* може бити оријентисан помоћу ПФ *почетак* и *крај*. *Ту је и тунел Липак који се налази на почетку пута [...]* [SrpKor-98].

3.2.4. Семантика неких других граматичких конструкција с учешћем ПФ са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’

Поред генитивне конструкције, на коју се претежно ослања разматрање ПФ, издвајају се и други граматички модели који могу да имају своја граматичка значења.

3.2.4.1. Конструкције с предлозима *у* и *от*

Код анализе ПФ вертикалне локализације констатовано је да су конструкцијама са беспредложним генитивом блиске конструкције са предлогом *у*, као што су *верх у шапки*. Такве конструкције налазимо и овде: [...] *Перёд у брочки совсем расштался [...]* [НКРЯ-240]. Примера таквих конструкција нема много и они испољавају стилску маркираност разговорним или архаичним стилем (уп. неутрално: *перёд брочки расштался*). У оквиру ових конструкција наилазимо на прецизирање *задњом страном/делом*, посебно кад се ради о човеку (при чему фокус на овај део тела стилски боји цео исказ) или животињи: *Фазана, поди, видал: зад у него да хвост весь золотистый, аж солнце перешибает [...]* [НКРЯ-241]. Поред стилских разлика, ради се о јачању фокуса целине на рачун предлога *у*: *хвост у фазана* нешто јаче наглашава *фазана*, него *хвост фазана* без предлога. Конструкције са *у* изгледају дефинисаније, изражајније од беспредложних. Али ипак у обема конструкцијама прагматични фокус остаје на делу, тако да су наведене разлике минималне.

Осим примера предложних конструкција с ПФ *перёд* и *зад*, постоје и други, нпр. са ПФ *фасад*: *В итоге фасад у дома вышел плоский [...]* [НКРЯ-242]. Примера нема много и нису разноврсни: ипак прецизирање није увек својствено комуникативним захтевима разговорног стила, па се ствара стилска дисонанца.

За српски књижевни језик генитивне конструкције с предлогом *у* нису карактеристичне: **фасада у куће је испала пљосната*.

Конструкције са предлогом *от* у руском, односно предлогом *од* у српском језику, користе се онда када је део одвојив од целине: *фасад (от) дома отвалился; перёд от мотоцикла, зад от телеги* итд. То важи и за српски језик – у огласима се

често може видети: *Комплетан предњи и задњи део од Голфа 2 са папирима* [...] [Google-15].

3.2.4.2. Конструкције са инструменталом

Облик који је хомонимичан ПФ *перёд* и *зад* у инструменталу јесте прилог за начин који прати динамички аспект локализације. Разлике облика су понекад објашњиве, али у већини случајева када је локализатор изостављен тешко су видљиве. То се може илустровати примерима: *Машина стояла на днище, врезавшись **передом** в валун* [НКРЯ-243] и *Один танк стоит близко от нас, **передом** к нашим траншеям* [НКРЯ-244]. У првом случају *перёд* би се могао сматрати именицом, јер му се може нпр. додати атрибут: *врезалась своим передом* и преиначити: *перёд машины врезался в валун (а зад остался невредим)*. Аспект локализације је динамички, ПФ се управља глаголом кретања са усмереношћу унапред, препрека се створила на линији кретања аутомобила. У другом примеру, иако је статичан, подразумева се да је било окретања, а реч *передом* се приближава прилогу за начин, који одговара на питање „како?“ (уп. такође команду *повернись ко мне передом*). Значење ПФ *перёд* као ‘предња страна’ више одговара прилошком значењу, уп.: *повернувшись передней стороной*, него ПФ *перёд* као ‘предњи део’ који више одговара именици: *повернувшись передней частью*.

Са сличним потешкоћама се суочавамо код класификације хомонимних облика именице и прилога *задом*. Навешћемо два примера: *Благородный автомобиль нехорошо завлял **задом**, что-то в нем глухо засипело* [...] [НКРЯ-245] и *Чертыхнувшись, я сдал **задом*** [...] [НКРЯ-246]. У првом примеру се описује кретање оног дела аутомобила који се налази позади, док предњи део аутомобила у радњи описаној глаголом не учествује. У другом исказу се кретање односи на цео аутомобил, а одвија се у оном смеру куда је оријентисана задња страна (не део) аутомобила. Иначе, фреквентност лексеме *задом* са глаголима кретања је знатно већа од *передом*, а један од могућих разлога је тај, што када се објекат (човек, ауто итд.) креће *передом*, то се подразумева и нема потребе да се наглашава. Издваја се само особина радње која се разликује од уобичајене.

Тешко су ухватљиве разлике и у следећем примеру: [...] *Скварыш, не разворачиваясь [...], **задом** толкнул дверь и очутился на улице* [НКРЯ-247]. Често текст не омогућава да се тачно замисли ситуација: на који је тачно начин објекат ситуације отворио врата. Само је јасно да се контакт са вратима догодио, када је

субјекат био окренут лицем у страну, супротну од врата. Облик који је још ближи прилошком налазимо и у следећем примеру, где је само дефинисан правац кретања: *Эхх!..– тоскливо воскликнул буфетчик, [...] забирая десятки и задом пятясь к двери* [НКРЯ-248]. Припадност речи *задом* класи прилога потврђује немогућност проширења конструкције **своим задом* или **задом тела*. Могућа је, додуше, интерпретација уз учешће ПФ *задняя сторона*: ‘он шёл туда, куда была повернута его задняя сторона’, ‘он шёл задней стороной вперед’.

У српском језику облици **предом* и **задом* не постоје, док се облици попут *лицем, леђима* класификују ипак као именице.

У корпусу руског језика постоје примери употребе инструменталних конструкција са предлогом *с*: *сани с высоким передом, баня с закоптым передом, платье с замазанным передом* и др. Ту је граматичка категорија очигледна: употреба предлога и прилога указују да се ради о именици: *На дне широких, плоских саней с высокими передом и спинкой, на коврах [...] стоял Никон* [НКРЯ-249].

Комитативност ових конструкција додатно акцентира ПФ – носиоца специфичне карактеристике која није распрострањена на целу просторну целину, а истовремено подвлачи да је ПФ део целине. Механизам исказивања овог сложеног односа реализује се тако што се називу *сани* – чији се денотат састоји од збира свих делова, укључујући *перёд* – још једном придодаје *перёд*: *сани с передом*. На тај начин је овај ПФ прагматички истакнут у први план, где му се даје детаљан опис. Тако се истичу и други ПФ са неким, само њима својственим, особинама: *В Одессе мы поселились в старом доме с зеленым фасадом...* [НКРЯ-250] (*зеленый* је *фасад*, не и *дом*); в. такође: *Мимо пробежали дома, мрачные, темные, с облупившимися фасадами* [НКРЯ-251]. Конструкције попут ове се користе у описним текстовима са проширеним реченицама, где се настоји да се да детаљни опис: *Машина остановилась у огромного дома с фасадом из выкрашенного белой краской кирпича и широкой стеклянной дверью [...]* [НКРЯ-252].

Висока фреквентност конструкција с ПФ *зад* у значењу ‘део тела човека испод леђа’ је повезана са табуираношћу и маркираношћу, посебном „тежином“ и, самим тим, ефектом те речи, за којом се радо посеже у савременим, чак и књижевним, текстовима ради намерног мешања књижевног и простонародног, некад и вулгарног, стила: *И тут мимо нас прошла тётя-призрак с огромным задом в фиолетовом трико* [НКРЯ-253].

3.2.4.3. Конструкције са заменицом „самый“

Међу конструкцијама са ПФ фронталне оријентације примера са заменицом „самый“ нема много, и они су стилски маркирани: *А у Татьяны, Миша, зуб выпал, на самом переду оконышко, дак нынче все за печь заглядывает [...] [НКРЯ-254]. / Не знаю, говорит, где буйну голову сложу, [...] а только ваш крест [...] увек буду носить на самом переду как главнейшую из наград своих [...] [НКРЯ-255].* Функција таквог истицања јесте аксиолошка.

За разлику од *верх* и *низ*, који имају својеврсну градацију (*самый верх, самый низ*), ПФ фронталне оријентације немају могућност степеновања. Уп: *очень большая глубина = очень глубоко, очень большая высота = очень высоко* и **очень (какой?) перёд = *очень впереди, *очень сзади* итд. Ни за српски језик такве конструкције нису релевантне. Очигледно је да се скала интензитета у нашим језицима концептуализује вертикално, а не хоризонтално (иако ова претпоставка захтева детаљнију проверу): уп. фраземе *выше крыши, упасть на самое дно*, српске *дошло ми је преко главе, дно дна* и др.

3.2.5. Исказивање односа екстралокализације

Код описа ПФ са значењем ‘горњи део’ – ‘доњи део’ издвојила се подгрупа *высь, вышина, высота*, која карактерише односе локализације у отвореном простору. За разлику од тога, опозиције *перед-зад, фронт-тыл, лицо-изнанка*, као и двочлане конструкције ове групе на лексичко-семантичком нивоу не садрже карактеристике дисталне локализованости. Иначе, такви односи се исказују помоћу предлога и прилога, евентуално комбинацијом ПФ и предлога/прилога. Овде, међутим, комбинације са предлогом нису могуће: **в перёд от сада* (уп. предлог: *перед садом*); није могуће конструисати ни еквивалент прилога *сзади* – уп. **с зади от*.

Ти односи постају могући када је у двочланим ПФ други члан *сторона: передняя сторона, задняя сторона, лицевая сторона, изнаночная сторона, фронтальная сторона, тыльная сторона*. Конструкције с предлогом *с* и генитивом (*с передней стороны*) прецизирају локализацију на граници локализатора, при чему одлучујућу улогу у исказивању тог значења игра предлог. Нпр.: *С задней стороны дома лепилась старенькая лавка, она присела, еле живая, прислонясь спиной к деревянной стене [НКРЯ-256]* – оријентир *с* није део локализатора, док оријентир

задняя сторона означава границу локализатора *дом*. У целини оријентир *с задней стороны дома* преноси значење локализованости на граници локализатора.

На сличан начин се могу разматрати и други примери: *Он глянул на монитор – к забору с задней стороны пристроились сразу трое пьяных мужиков* [НКРЯ-257]. Семантика предлога *к* заједно са префиксом *при-* исказује истовремено динамични и проксимални аспект локализације, а предложно-падежна конструкција *с задней стороны* исказује оријентационе параметре (предлог – посредну локализацију, ПФ – непосредну). На тај начин се односи екстралокализације не одражавају на вези ПФ и локализатора која јесте однос непосредне локализованости.

3.3. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘центар’ – ‘периферија’

Појмови *центар* и *периферија* се широко користе, и не само у когнитивним наукама: у облику термина се јављају и у математици, информатици, медицини. У основи њихове терминологизације лежи просторна метафора која је заснована на супротстављености ових двеју конкретно-просторних семантичких опозиција. Центар је и кључан појам и део назива антропоцентричне парадигме.

У основи метафоризације значења ‘центар’ лежи однос примарности, веће важности центра у односу на периферију. Међутим, код перцепирања предмета из околине прво се издвајају њихове границе, величина и облик, па се тек онда може одредити где им је центар. О *периферији* се може говорити као о месту у близини граница просторне целине, али се место периферије одређује тек пошто се дефинише *центар*, а не обрнуто. *Центар* формације се не наставља *периферијом*, између њих се налази недефинисан прелазни појас за који не постоји назив ни у српској, ни у руској језичкој слици света.

ПФ *центр* и *периферия* разматрамо у руском језику заједно са лексемама које су им блиске по оријентационом критерију: у централну подгрупу спада *середина* (у старијим текстовима у облику *средина*) и, донекле, *промежуток* (у просторном значењу, за разлику од временског), а у периферну подгрупу *периферия*, *край* / *конец* (*кончик*), *начало* и *угол*. Као и ПФ вертикалне или фронталне оријентације, ова група је организована у виду значењских опозиција. У српском језику у њу спадају формално еквивалентни руским речима *центар* и *периферија*. У речи за означавање централне оријентације спада *средина* (за *промежуток* у просторном значењу нема

формалног еквивалента у српском језику, најближи му је *размак*), а за прецизирање периферне локализације користе се *крај, ивица, руб, врх, почетак* и *угао / ћошак*.

Семантичка опозиција ‘центар’–‘периферија’ се разликује од већ размотрених опозиција ‘горњи део’ – ‘доњи део’ или ‘предњи део’ – ‘задњи део’. Центар не поседује супротни пол због своје средишње позиције, за разлику од наведених горе еквиполентних опозиција. По томе би му се могли супротставити сви фрагменти са значењем ‘не-центар’, где спадају *страна, горњи део, доњи део, предњи део, задњи део...* Ипак, реч која јасно исказује нецентралност као своје основно својство, а да уз то не даје никакву додатну оријентацију (*горе, лево, унутра* и т. сл.) јесте *периферија*. Што се тиче осталих речи из групе са значењем периферне локализованости, оне могу да формирају више опозиција: једном *крају / ивици* предмета може бити супротстављен други, супротни *крај / ивица*, а оба се супротстављају *центру*. За разлику од тога, **једна периферија* се не може супротставити **другој периферији*, тако да је за њу прихватљив само однос супротстављености *центру*.

Да би се могла боље сагледати парадигматска и синтагматска својства издвојених речи у функцији ПФ ради њиховог поређења у руском и српском језику, размотрићемо лексикографска тумачења сваког од њих понаособ, а затим примере употребе из корпуса руског и корпуса српског језика.

3.3.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем ‘центар’ – ‘периферија’

3.3.1.1. Центр / центар

У руском језику се одредница *центр* према ССРЛЯ дефинише као „точка пересечения каких-нибудь осей, линий в фигуре, точка сосредоточения каких-нибудь отношений в теле“ (1), а на другом месту као „середина, средняя часть чего-нибудь“ (2). Тумачење под (2) указује на синонимичност речи *центр* и *середина* и, могуће, на већу уопштеност речи *середина*, будући да се помоћу те речи тумачи одредница *центр*. Такво тумачење ствара за ову реч предиспозицију за употребу у функцији ПФ, али се ни прво значење не може занемарити, иако звучи математички, јер тачка не припада само научној слици света (уп. пројекцију било ког предмета у далекој перспективи у виду тачке).

Остала значења, од укупно девет, настала су преношењем у непросторне сфере. Употребљена у индиректном значењу лексема *центр* се удаљава од функција ПФ, али наводимо и њих као неопходне, како за општу слику, тако и за разграничавање и анализу примера из НКРЈ. Дакле, *центр* је „место средоточја какой-нибудь деятельности“ (3); *перен.* „самое главное, важное, основное“ (4); „город, большой населенный пункт, имеющий административное, промышленное, культурное и т. п. значење для какой-нибудь местности, страны“ (5) и „высший орган руководства, управления какой-нибудь деятельностью“ (6). Остала тумачења, од укупно девет, су ирелевантна за анализу.

У српском језику се тумачење одреднице *центар* наводи према детаљној дефиницији у Речнику МС. *Центар* се у првом значењу сврстава у домен тачних наука: *мат.* „тачка једнако удаљена од крајњих тачака неке дужине, површине или тела, средиште: ~ круга, ~ лопте“ (1.а); *физ.* „тачка у којој се концентрише неко дејство: ~ притиска“ (1.б). У другом значењу то је „средина, средиште, средњи део насеља, обично града: ~ Београда“ (2). Треће значење гласи: „место у којем је концентрисана нека активност, делатност или управа, руководство; град или друго веће насеље које има административни, научни или индустријски и сл. значај за неку област или земљу у којој се налази: трговачки ~, индустријски ~, културни ~, научни ~ [...]“ (3). Четврто је „државна или друштвено-политичка установа или орган као средиште неке активности, делатности; зграда у којој се налази та установа: ~ за рехабилитацију, ~ за туристичке информације [...]“ (4). Пето значење је војно, шесто је фигуративно: „оно што је главно, око чега се све концентрише, скупља: ~ радње, ~ збивања“ (6). Издвојена су значења политичког центра (7), анатомско („скуп нервних ћелија“ (8)) и спортско („играч“ (9)).

Без обзира на неподударање редоследа тачака тумачења (хијерархије значења) у руском и српском извору, они означавају веома блиске појмове, што потврђују и двојезични речници. Наиме, у РСР се наводе еквиваленти према следећем редоследу: *центар* у математичко-физичком смислу (1); *центар* (нпр. ~ града) (2); *центар, средиште* (нпр. индустријски) (3); *центар, станица* (нпр. рачунарски) (4); *центар, скуп нервних ћелија* (у анатомији) (5). Политичко, војно и спортско значење се не наводи, међутим, ни за нас она нису првостепено важна у оквиру разматрања ПФ. Тумачење српске одреднице *центар* у СХРС је лаконично: путем руске речи „центр“.

3.3.1.2. Периферия / периферија

Руска реч *периферия* је антонимична речи *центр*, и то, пре свега, у конкретно-просторном значењу. Тумачење одреднице *периферия* у БАС саопштава да је то: „внешняя, находящаяся на поверхности часть чего-л. (в отличие от центральной части)“ (1) и „местность, удаленная от центра (страны, области и т. п.)“ (2). Последње, треће значење је ускостручно.

У првој тачки тумачења руског једнојезичног извора лежи супротстављеност периферије централном делу и оно има просторно-уопштено значење, у складу са чим га дефинишемо као ПФ. Друго значење је блиско првом, али се према њему *периферия* може замишљати и као одвојена, самостална територија са административно-географским границама и то је удаљава од функција ПФ. Оно што се у тумачењу не наводи, то је да *периферия* има својство да се налази код унутрашњих граница објекта или простора (наводи се само могућа спољашња локализованост). Не наводи се ни својство периферије да описује лук око центра. Ове, по нашем мишљењу, важне допуне илустративно су приказане у речнику В. И. Даља: „окружность, окраина округлой плоскости, или вообще все части, или полюса, более удаленные от середины“ (Даль 1978).

У српском Речнику МС значење одреднице *периферија* тумачи се на следећи начин: то је „спољни, крајњи, рубни део нечег: ~ круга, ~ града“. Пошто су и руска, и српска реч пореклом позајмљенице, није неочекивано да се њихова значења подударaju. Ова подударност се потврђује и у двојезичном речнику РСР, где руској одредници *периферия* одговара српска *периферија*. Ипак, израз *работать на периферии* открива још један српски еквивалент, који се у руском језику не користи у овом смислу – *унутрашњост: радити у унутрашњости*. У речнику СХРС српској одредници *периферија* одговара не само руска „периферия“, већ и „окраина“.

3.3.1.3. Середина и средина

У складу са тумачењем одреднице *середина* у ССРЛЯ, она је „место, более или менее одинаково удаленное от краев, концов чего-либо“ (1). У овом значењу је дата реч сазвучна тумачењу речи *центр* (2). Очигледна је опозициона веза ПФ *середина* са речима *край* и *конец*. Примећујемо да се *середина* не интерпретира помоћу „часть“, као што је то случај са већином других ПФ, већ „место“.

У осталим значењима реч *середина* се удаљава од дефиниције ПФ. Излазећи ван граница чисто просторне категорије, она постаје средство за исказивање категорије темпоралности: *в средине октябрия* (2). У трећој тачки тумачења је представљена у саставу конструкције за исказивање „промежуточной позиции“ између поларних апстрактних појмова – нпр. љубави и мржње: *середина между любовью и ненавистью* (3). *Середина* као ПФ на најбољи начин је описана првом тачком тумачења које се ипак разматра заједно са осталима.

У српском језику одредница *средина* према Речнику МС јесте „тачка или место подједнако удаљено од крајева нечега, средиште: ~ пута, ~ собе“ (1). Такво тумачење одговара дефиницији руског еквивалента и приказује синонимичност речи *центр / центар* у оба језика. Друга тачка тумачења описује непросторно значење („време, подједнако удаљено од почетка и краја чега: ~ живота, ~ лета“ (2)). У Речнику МС је издвојена и трећа тачка: „средишњи део нечега: ~ хлеба“ (3), којом је у руском језику (и речнику), према дефиницији, такође обухваћено објашњење под 1. Четврта тачка у Речнику МС кореспондира са трећом у ССРЛЯ: „средњи положај који се налази између двеју крајности“, и оно у оба језика спада у апстрактну сферу. Српско *средина* има и специфично значење (под 5.) коме одговара руско *среда* у синтагми „среда обитания“, које, уосталом, није за разматрање у оквиру ПФ.

У двојезичном РСР руска одредница *середина* је представљена помоћу српских еквивалената „средина, половина“, а у СХРС српско *средина* се интерпретира уз помоћ руских „середина“ (1) и „среда, окружение“ (2); док на трећем месту стоји *геом. „центр“*.

3.3.1.4. Промежуток

Промежуток се не разматра као типичан ПФ, већ као један од оних што се налазе ближе периферији датог подсистема. Према једном од тумачења, он је ‘простор или время, разделяющее что-нибудь’ (наводи се према (Ожегов и Шведова 1999)), а такво тумачење не одговара у потпуности дефиницији ПФ, јер му у интерпретацији недостају хипероними „део“ или „страна“. Са друге стране, у погледу функционалности, у конструкцијама попут *В промежутках между деревьями виднелся свет* ова реч се приближава функцији сложеног предлога у реченици,

односно функцији оријентира у категоријалној ситуацији локализације, који означава отворени простор између неколицине локализатора *деревья*.

Промежуток се у руско-српском речнику представља као „размак, одстојање, удаљеност“ (1), као и „временски размак, интервал, пауза, раздобље“ (2) (према РСР). У преводима се *промежуток* често изоставља: *Између дрвећа видело се светло* или се преводи као *растојање* (в. примере на крају).

Размак у српском не разматрамо као типичан ПФ: у његовој семантици је главна сема „раздаљина, растојање, одстојање; удаљеност“ (Речник МС), тј. нема назнаке да је део или страна целине. И поред преводне еквиваленције коју он развија са руским ПФ *промежуток*, српски *размак* је усмерен на указивање раздвојености двеју тачака, без намере да се у том међупростору нешто лоцира: **У размаку између редова су се шетали полицајци*.

3.3.1.5. Начало и почетак

Начало у руском језику, као и *почетак* у српском, претежно се везује за категорију темпоралности. То је пропраћено високом фреквентношћу примера са темпоралним значењем у језичким корпусима, али се одражава и на нивоу лексикографских тумачења. Рецимо, просторно тумачење руске одреднице *начало* као „исходный пункт, исходная точка“ (Ожегов и Шведова) налази се на другом месту, после временског, док је конкретно-просторно значење „полазна тачка“ у српском Речнику МС тек на трећем месту (под тачком в).

Пројекција руске речи *начало* и српске *почетак* на категорију простора (фреквентнији су у категорији времена, судећи по корпусној грађи) доводи до куриозитета на коме ћемо се зауставити код разматрања ПФ *край* и *конец* и њихових српских еквивалената: супротстављеност значења се може неутралисати у одређеним околностима, нпр. код статичког аспекта локализације: *край поля* може бити и *начало поля*, и *конец поля*. При динамичком аспекту локализације ови ПФ се јављају и у руском и у српском језику да би прецизирали почетак и крај поворке људи, аутомобила или сл. Они су својствени локализатору *пут* који се асоцира са кретањем.

У српском језику као синоним за *почетак* могу се видети *чело* и *прочеље* (нпр.: *чело колоне*, *прочеље колоне*), којима је супротстављено *зачеље*. У истом значењу се такође употребљава *врх колоне*.

3.3.1.6. Крај и крај

Руска реч *край* се интерпретира према БАС, где је приказана као „предельная линия, ограничивающая поверхность или протяжение чего-л.“. У оквиру основног тумачења постоји неколико ужих варијанти: „конечная, прилегающая к предельной линии часть какого-л. предмета“ // „верхняя, предельная линия какого-л. вместилища, провала, ямы и т. п.“ // „часть чего-л., наиболее удаленная от центра; окраина“ (1). У првој тачки тумачења јавља се читав скуп својстава која карактеришу одредницу *край* као припадника подсистема ПФ: ту је и значење „дела“, ту су и различити атрибути са просторним значењем – *верхний, предельный, удаленный*, који су супротстављени *центру*. Сличност лексема *край* и *периферия* се огледа у томе што се оба ПФ могу концептуализовати као линија и део који иде уз њу и чини фрагмент границе локализатора. Разноврсност својстава указује на широк дијапазон назива који припадају различитим тополошким типовима и који могу бити потенцијални локализатори, чији се део наводи већ у тумачењу – то су типови „површине“, „контејнери“ и сл.

Реч *край*, као и горе размотрене, развија семантику просторне целовитости која се огледа и у осталим значењима. Рецимо, *край* може означавати „страну, област, местность” (2), као и „крупную административно-территориальную единицу в России” (3). Према административно-територијалној карактеристици речи *центр, периферия* и *край* развијају слична значења назива одређене територије који уз то остају у границама конкретно-просторне категорије, иако губе својство неодвојивог дела целине.

Реч *крај* у српском језику може да обухвата значења руских ПФ *край* и *конец*. Она у српском језику представља антоним речи *середина*, као што и у руском *середина* чини антоним *край*; али осим тога српска реч *почетак* је антонимична речи *крај*, за разлику од руског, где се речи *начало* супротставља *конец*. У српском језику *крај* поседује веома развијен систем значења, правећи читаву мрежу синонима у српском језику, која није увек симетрична мрежи синонима руског језика.

Ево како се дефинише ПФ *крај* у *Речнику МС*: „завршни, крајњи, задњи (понекад и задњи и предњи), гранични део нечега”, наиме: „крајња линија која ограничава површину неког равног предмета, крајња ивица; део површине уз ту

линију, периферна површина, страна нечега: ~ стазе“ (1.а); „доња ивица, руб одеће: ~ шињела“ (1.б); „крајњи, бочни, крилни део неке групе или масе људи: ~ колоне“ (1.в); „уопште крајњи део нечега, угао, кут: ~ цигарете, крајеви усана“ (1.г). Већ по првој тачки тумачења може се констатовати способност овог ПФ да карактерише периферни фрагмент/ фрагменте најразличитијих типова предмета – њихове ивице и површине, почетак и крај, предњи и задњи део, границе и стране, па чак и углове. У осталим значењима одредница *крај* се удаљава од подсистема ПФ и представља „део неке веће територијалне целине, предео, област, подручје; део неког насеља, градску или сеоску четврт“ (2); „копно“ (3); „окончање, престанак трајања нечега, свршетак, завршетак, конач“ (4.а); „престанак, завршетак живота, смрт“ (4.б); „у узвичном значењу: свршено, готово“ (4.в).

3.3.1.7. Конец

Руска реч *конец* се према БАС на првом месту дефинише као „предел, граница, последња грань чего-л., имеющего протяженность; часть пространства, примыкающая к этому пределу (противоп. начало)“ (1). Општост тумачења основне дефиниције одреднице *конец*, као и њена просторна конкретност одговарају захтевима који оцртавају круг ПФ. Међутим, већ у другом значењу лексема *конец* не одговара тим захтевима, прелазећи у категорију темпоралности: „последний момент, предел какого-л. срока, периода или чего-л., протекающего во времени; период времени, примыкающий к этому моменту (противоп. начало) (2). Трећа тачка се односи на текст и музику и такође укључује временски фактор – читања, звучања и сл.: „заключительная часть литературного, музыкального и т. п. произведения“ (3). Временској категорији припадају и 4. и 5. тачка: „прекращение жизни; кончина, смерть“ (4) и *в знач. предикатива* „все кончено (покончено, закончено) с кем-, чем-л., продолжения чему-л. не будет“ (5). Међу осталим ставовима издваја се само још један просторни, али редак: „расстояние, путь между двумя пунктами“ (6). Преостале три од девет тачака развијају ужа предметна значења повезана са тканином, материјалом: *в проф. речи* – „канат, трос и т. п. для причаливания судов“ (7); *устар.* „в торговле – отдельный кусок (отрез) ткани“ (8); *только мн.* в проф. речи „обрезки ткани, веревок и т. п., употребляемые для протирания чего-л., ветошь“ (9).

Оваква слика илуструје да – без обзира на то, што је реч *конец* супротстављена речима *центр* или *середина* – са више основа се њеном опозицијом може сматрати

начало, како на просторном, тако и на временском нивоу. За разматрање *конец* као ПФ од значаја је само његова просторна нецентрална локализованост, која одговара граничном или пограничном делу / територији просторне целине. Опозиција *начало* и *конец* у простору не би постојала без посматрача или кретања. Међутим, *конец* као ПФ постоји независно од *начало*, означавајући фрагмент предмета или простора издуженог облика: *конец бревна, конец веревки, кончик језика, кончик ножа* итд. (уп. руску загонетку за маказе: *два конца, два кољца, а посередине гвоздик*).

У српском језику постоји нефреквентна реч *конец*, која само у свом трећем значењу (према Речнику МС) означава „крај, завршетак; крајњи, завршни део до кога се нешто протеже: ливаде и шуме без конца, на концу књиге“ (3).

3.3.1.8. Крај, конец – крај, ивица, руб, врх

ПФ руског језика *крај* и *конец* обично се преносе на српски помоћу ПФ *крај, ивица, руб* и *врх*.

Српски ПФ *крај, ивица* и *руб* карактеришу предмете, углавном неиздуженог облика. За локализацију предмета издуженог, зашиљеног облика користи се ПФ *врх*. ПФ *крај*, за разлику од *ивица* и *руб*, има већи степен општости значења, који подразумева како линију границе предмета, тако и њен пригранични део. Овај ПФ поседује богату полисемију која му пружа релативну слободу слагања са називима различитих предмета. У значењима *ивица* и *руб* је нешто оштрије наглашен прелаз од једног предмета са својим тополошким карактеристикама према другом, односно простору. Све те посебности биће илустроване конкретним примерима у наставку рада.

Дакле, *ивица* се у Речнику МС дефинише као „крајња линија површине (у геометрији), линија додира, пресека двеју површина (на геометријском телу): ~ угла, ~коцке“ (1.а); „линија која привидно дели две различите површине: ~ Алпа“ (1.б); „страна нечега, граница, обод, бочна страна, руб: ~ листова књиге, ~острва, ~ зида“ „стање пред промену расположења: на ивици плача“ (1.с).

Руб је у Речнику МС представљен преко одредница „ивица, крај: ~стола, ~улице, ~ сукње“, потврђујући на тај начин своје синонимичне односе са горе наведенима.

Врх се одређује (додуше, почев од трећег значења) као „крајњи, најистакнутији део нечега, тањи, ужи шиљастии или слободнији, одвојенији крај нечега, вршак, шиљак: ~прста, ~носа, ~кишобрана, ~ножа, ~игле“ (3); „почетни горњи, виши део или крај, граница: ~улице, ~њиве, ~вароши, ~ступца, ~стране“ (4а); „први, предњи редови колоне, поворке, масе у покрету и сл., чело“ (4б); „почасно место за столом, прочеље, чело“ (4в).

Колико су уско повезана значења руских ПФ са српским ПФ може се видети и према двојезичним речницима. Наиме, РСР даје за руски *край* српске еквиваленте „крај, руб, ивица“ (1); „крај, земља“ (2); „покрајина, област“ (3). Руској речи *конец* у српском језику одговарају „крај, врх“, пример – крај конопца, врх ножа (1); „крај, завршетак“, пример – крај зиме (2); „размак, део пута; правац“ (3); *разг.* „крај, смрт“ (4); *пом.* „уже, конопац (за везивање брода)“ (5).

Из угла српског језика који нам обезбеђује РСХС, српски *крај* јесте „крај, кромка, рубец“ (1); „конец“ (2). *Ивица* – „крај, грань, кромка“ (1); „кайма, ранг“ (2). *Руб* је „крај, кайма, рубец“ (1); „головной платок“ (2). *Врх* (осим прве две тачке тумачења) је „кончик, острие“ (3).

Таква унутарјезичка и међујезичка синонимија на нивоу тумачења, где се чини да су значења нашироко узајамно преводива и заменљива, ипак није одражена у поређењу сличних и идентичних текстова на два језика, другим речима – ограничена је својствима слагања са другим речима.

3.3.1.9. Угол / угао, ћошак

Реч *угол* у руском, односно *угао* и *ћошак* у српском језику је још једна реч за означавање периферне локализованости. Његова специфичност је у томе, што он означава пресецање најмање двеју површина.

У ССРЛЯ је одредница *угол* представљена дијапазоном значења, од којих је основно геометријско, које има и конкретизацију са ознаком *спец*: „геометрическая фигура, образуемая двумя прямыми, исходящими из одной точки; часть плоскости, заключенная между двумя такими прямыми || *спец*. Степень отклонения друг от друга двух линий, исходящих из одной из двух линий, исходящих из одной точки, как мера измерения (*угол заточки, угол прицела* и др.)“ (1).

Друга и трећа тачка тумачења помажу да се у овој речи препозна њена способност на врши функцију ПФ: „Место, где сходятся внешние стороны предмета“ || „место пересечения двух улиц“ (2); „место, где сходятся внутренние стороны предмета; часть предмета, заключенная между такими сторонами“ (пример – „карточка с загнутыми углами“ || „часть помещения, простор между двумя сходящимися стенами“ (3). Остали ставови илуструју промењена и индиректна значења: то су „часть комнаты, сдаваемая внаем“ (4); „жилище, пристанище“ (5); *перен.* „местность, обычно глухая, отдаленная“ || „какая-либо отдельная часть территории города, области, страны и т. п.“ (6); „в карточных играх — четверть ставки, при объявлении которой погибает край карты“ (7). Осмо од укупно осам значења је ирелевантно.

Погледајмо српску реч *угао*. Сазвучно дефиницији свог руског еквивалента, *угао* се у првој тачки Речника МС интерпретира као „геометријски облик који чине две полуправе са једном геометријском тачком из које полазе (теменом): пун ~, прави ~, туп ~“ (1.а); „геометријски облик који заклапају две равни, дијелар“ (1.б). Друго значење одражава облик целовитог предмета: „уопште део простора који је ограничен са три површине које се секу, ћошак: ~ у соби“ (2.а); „шиљат крај неког предмета, грађевине и др. којег образују његове ивице, стране, зидови и сл., рогољ: ~ куће, ~ стола“ (2.б); „завршни део нечега у облику угла: ~ усана“ (2.в). Трећа и четврта тачка тумачења подразумева територију и место: у трећој га формира конфигурација предмета: „место где се састају, секу две улице или где се савија низ зграда: скренути иза угла“ (3); а у четвртом се значење преноси на саму територију/место, без обзира на геометрију: „већи или мањи део неке територије, крај, предео: најудаљенији углови наше планете“ (4.а); „заклоњено, скровито и тихо место: завирити у све углове“ (4.б).

Дефиниције руске и српске одреднице у основи су веома сличне, а посебно у оним тачкама тумачења које одговарају дефиницији ПФ (друго и треће значење у руском језику). Ипак, РСР код интерпретације руске одреднице *угао* открива још два еквивалента-синонима у српском језику, *кутак* и *ћошак*: „угао“ (1); „угао, ћошак“ (2); „део собе“ (3); „место, кутак“ (4). Овај синонимски низ се може јавити у поређењу конструкција руског и српског језика (у СХРС се даје само паралела *угао / угол*).

3.3.2. Статистика лексема са значењем ‘центар’ – ‘периферија’ у НКРЈ

Руска реч *центр* у свим својим значењима укупно се јавља у корпусу руског језика 51.719 пута. У тај број спадају и они примери, у којима је реч *центр* употребљена у значењу које се разликује од значења фрагмента (нпр. *центр по привлечению инвестиций*). Ова реч заузима водећу позицију по фреквентности у оквиру своје подгрупе са централно-периферним значењем. На другом месту се налази *край* који се у корпусу јавља 50.542 пута. Затим иде *середина*, споменута у 20.248 случаја – мада не смемо да заборавимо да се значајни део не односи на просторне, већ на временске предложне конструкције (*в середине июля*), које не спадају у конкретно-просторну сферу. Најмањи број улаза карактерише лексему *периферия*, која се у НКРЯ јавља 1460 пута. Статистички подаци о речима *начало* и *конец* нису илустративни. Можемо констатовати да се *начало* јавља у корпусу у 171.055 случајева, а *конец* у 167.680 случајева, али се у већини примера они користе у темпоралном значењу. У овај број спада велики број честих устаљених конструкција попут *в конце концов* које не узимамо у разматрање у оквиру категорије ПФ и овог рада.

Поред набројаних ПФ са значењем централности, то значење на себе преузимају и лексеме ужег значења које могу да именују централне делова неких денотата, али које не сврставамо у ПФ због недовољне општости значења (*сердцевина, ядро, окраина, кромка, корочка* и друге). Јављају се и двочлане конструкције *центральная часть* и *средняя часть*, док се конструкције попут *периферийная часть* или *крайняя часть* срећу прилично ретко.

3.3.3. Употреба ПФ са значењем ‘центар’–‘периферија’ са различитим типовима локализатора

Према изабраној методологији разматрања ПФ, слагање елемената ове подгрупе са различитим типовима потенцијалних локализатора разматра се на основу анализе примера из језичких корпуса руског и српског језика, који садрже конструкције са ПФ у њиховом најрепрезентативнијем облику за одражавање просторног односа део-целина – у конструкцији са беспредложним генитивом. То значи да део (ПФ) може имати облик било којег падежа, док целина (локализатор) стоји у зависном облику генитива: на примеру руског језика то су *центр дна кастрюли, периферия взрыва, середина улицы, край леса* и др. Поред наведеног

модела, јављају се и примери са ПФ чија је веза са целином организована другачије (*лист бумага с загнутиџ углом, угол у листа бумага загнуто*).

Примере обједињујемо у ЛСГ према називу целине ради лакше анализе.

3.3.3.1. ПФ са значењем ‘центар’–’периферија’ у ЛСГ Жива бића, предмети и затворени простор

Човек и животиње. Делови тела

Слагање ПФ са називима из ове групе обележавају различите карактеристике елемената ЛСГ. Човека и неке животиње карактерише издужен облик и јасно изражена „фасадност“, што им омогућава слагање са ПФ вертикалне и фронталне локализације, међутим, констатовано је да се они ређе користе уз називе категорије живих бића у целини, а чешће уз називе делова тела.

Ова констатација се може поновити и о ПФ са значењем ‘центар’–’периферија’. ПФ ове групе – како у руском, тако и у српском језику – нису карактеристични за употребу када се ради о човеку или животињи у целини: уп. руске **центр / периферия / середина / край / конец – человека, медведя, собаки, рыбы, мухи* и њихове српске еквиваленте.

Основни узрок тога, што се ПФ *центр* и *периферия* ни у руском, ни у српском не користи кад се ради о човеку или животињи јесте топологија људског, односно животињског тела: немогуће је одредити тачку / место, једнако удаљено од граница, јер човек / животиње не поседује изометрични облик (осим нпр. медуза). Не мање значајан узрок је невидљивост унутрашњости човека / животиње и њихова јасно изражена издиференцираност предње стране. Што се *периферије* тиче, ова реч није својствена називима денотата са јасним и блиским (према човековој процени) границама.

Невидљивост (у нормалним околностима) унутрашњости човека нестаје у научном, нпр. медицинском или психолошком, дискурсу. Ту се јављају примери са употребом ПФ *центр*, када је реч о појединим системима организма или деловима мозга: *Изменения также затронули нервные центры мозга, отвечающие за зрение [...] [НКРЯ-258].* У српском језику се на сличан начин и у сличним контекстима употребљава ПФ *центар*, нпр. *центар за говор*. На примеру слагања речи у синтагми *центр мозга* види се непотпуна антонимичност везе *центр-периферия*: ПФ *периферия*

се не употребљава у конструкцијама попут **периферия мозга*, без обзира на устаљеност конструкција са придевима са просторним значењима *центральный* и *периферический*: *центральная / периферическая нервная система* (кровообращения и сл.). *Центр / центар* и *периферия / периферија* се и у једном и у другом језику везују за когнитивне процесе, нпр. *периферия зрения / взгляда / ума / внимания / восприятия / сознания*: **У центру пажње стоји и жеља да покажем колику моћ има приповедање** [...] [SrpKor-99]. / *Хаос [...] утробно вибрируюших теней отступал, отодвигался на периферию сознания* [НКРЯ-259]. Међутим, овде се ради о преношењу конкретно-просторно значења на непросторне сфере, а метафоризација се базира на семи нечег главног, онога што управља одређеним системом. Интересантно је да је у овом, непросторном значењу очувана супротстављеност *периферије центру*. У српском језику наишли смо на јединични пример са синтагмом *на периферији пажње*, нетипичан у сваком погледу, и у њему се ради о руским реалијама, тако да је могуће да је реч о калку: *С тим, што се чини да су КПРФ и ЛДПР изложени озбиљном политичком крварењу на периферији пажње медија* [...] [SrpKor-100].

Руски ПФ *середина* се у руском језику употребљава за означавање попречне линије која дели човека на две половине у висини појаса, о чему закључујемо на основу примера из руског језичког корпуса: [...] *Шея и затылок были у него очень развиты и напряжены, так называемой талии – перехвата в середине туловища – у него не было* [...] [НКРЯ-260] / *Быстро направил нож острием в середину туловища гостя* [НКРЯ-261]. На сличан начин ПФ *середина* дели на две половине делове тела: *середина спины, лица, живота: Волна темных волос спускалась почти до середины спины* [НКРЯ-262]. Када се ради о слагању са називима делова тела *живот* и *голова* наилазимо и на примере са ПФ *центр*, иако нису баш типичне: *У меня появилось неприятное ощущение в центре живота* [НКРЯ-263].

У српском језику такође постоје примери са ПФ *середина*, где се локализација одређује према деловима тела: *Ненада нарочито порази глатко зачешљана коса, подељена стреловитим раздельком тачно на средини главе* [SrpKor-101]. / *Те жене су се облачиле онако како се сад више нико не облачи: хаљине изрезане до средине леђа* [SrpKor-102]. / *Положај уста на средини лица* [статуете], *а очи и нос на самом врху главе, сугеришу обраћање силе, персонификоване у овој статуети* [...] [SrpKor-103].

Када се ради о слагању ПФ са деловима тела, односно прецизирању фрагмента уз помоћ ПФ *середина*, потребно је напоменути да су делови тела сами по себи систем фрагмента са сопственим називима који су у свакодневном језику углавном довољни за исказивање локализација: *наступити ногом в лужу, взяти в руку сумку, носити рюкзак на спине* (и то без навођења локализатора: уп. **наступити ногом тела в лужу, *носити рюкзак на спине туловища*). Прецизирање је везано за важност да се неки део посебно издвоји, као у следећем српском примеру, где се ради о говору тела: *Хаџи Мурат још једном принесе руку на средину груди и поче говорити нешто врло живо* [SrpKor-104]. ПФ се употребљавају и у оним случајевима, када делови имају релативно велику површину, када се мора груписати неколико различитих назива делова дела (нпр. *низ лица* у значењу читава доња половина лица), када се делови не налазе на уобичајеном месту (*уста на средини лица* у примеру из претходног пасуса).

Рећи ћемо нешто и о осталима ПФ из ове подгрупе. У руском језику ПФ *край* се слаже са називима делова тела само у устаљеним конструкцијама попут *край глаза* и *край уха*; пронађени су и малобројни примери за *край ладони*: *Краем глаза я старался увидеть, нет ли кого поблизости от машины* [НКРЯ-264]. Не може се рећи да је употреба *крај* овде типична за ПФ: именица у облику инструментала приближава се категорији прилога за начин, а и само просторно значење није баш конкретно, мада је ухватљиво. Ова специфичност је карактеристична за латералну групу и није својствена централној: немогуће је **увидеть центром глаза* или **слушать серединой уха*. Са другим деловима тела спојеви са ПФ *край* нису карактеристични: **край языка / пальца / носа*. У српском језику такође постоји устаљена конструкција *крајичком ока* и *крајичком уста*: *Тада сам крајичком ока видео око како гледа у мене* [SrpKor-105]. */ То су разумели и другови чланови, али су некако потајно смијуљили, онако, крајичком уста* [SrpKor-106]. Функција ових ПФ употребљених у специфичном деминутивном облику је исказивање умањења радње – за „нормално“ гледање је потребно цело око (односно, два ока), а не *крај*, а за смејање – цела уста, а не њихови *крајеви / крајичци*.

Карактеристичан ПФ, уз помоћ којег се у руском језику исказује локализација у односу на локализаторе у чијој су функцији употребљени називи делова тела човека или животиње, јесте ПФ *конец*. Односи се на денотате издуженог облика и употребљава се углавном у деминутивном облику *кончик*: *кончик носа, кончик языка, кончики пальцев, кончик хвоста*. Кад се ради о називима делова тела, овај ПФ је специфичан у односу на основно тумачење у БАС по томе што му није (а у БАС јесте)

супротстављен ПФ *начало*: уп. **начало палъцев*, **начало хвоста*. Обзиром да овај ПФ карактерише издужене облике, на месту локализатора налазимо називе који се могу сврстати у тополошке типове „стубови“, „ужад“, „цеви“, „избочине“ и сл.: *Для этого расслабьте руки: от предплечья до кончиков пальцев* [Яндекс-13]. У неким специфичним случајевима се користе посебни називи – на пример, уместо *на кончиках прстију* на ногама у руском је резервисан израз *стоять на цыпочках*.

У српском језику се и у овом и у другим случајевима, где су у функцији локализатора употребљени предмети издужених типова, употребљава *врх*, и то је велика разлика у односу на руски језик, где *верх* није развио такво значење: *Заморен напрезањем да стаје на врхове прстију, он стаде на часак да се одмори* [SrpKor-107]. / [...] *Примећујем на врху носа беле трагове шећера у праху* [...] [SrpKor-108]. Опозиција оријентира *врх* употребљеног уз локализатор *нос* у српском језику, а у руском – *кончик*, јесте *корен*, а у руском – *переносица*: [...] *Врте главом крагујевачки „јевропејци“ у кафани Балкан и подижу цвикере са врха носа према његовом корену* [SrpKor-109].

Руски *кончик* одговара српском *врх*, али не у свим случајевима. Рецимо, у руском упутство, које муштерија даје фризеру везано за шишање, може да садржи конструкцију *подравнять кончики (волос)*, а у српском се у овом случају не би употребили *врхови* већ *крајеви*: *поравнати крајеве (косе)*. У оба случаја ПФ се употребљава у облику множине, будући да се ради о специфичном денотату блиском категорији *pluralia tantum*.

Код разматрања ПФ *врх* је поменута српска устаљена конструкција *на врх главе*, која сведочи о томе да се у српској језичкој слици света глава може замишљати као зашиљени крај издуженог предмета (тела човека), при чему се донекле игнорише да је глава округлог облика. У руском језику такво виђење главе није могуће, па ни **кончик головы* ни **край головы* нису прихватљиве комбинације.

ПФ *угол* се у руском језику слаже са називима делова тела *очи* или *уста*, при чему се *угао* употребљава у деминутивном облику: *Я ей улыбнулся, мол, все будет хорошо, и она уголками глаз мне улыбнулась* [НКРЯ-265]. У српском језику је могућа локализација помоћу ПФ *угао ока*: *Опазих како му из угла ока крену крупна суза и преко десне јагодице клизну надолу* [SrpKor-110]. И у руском и у српском језику наилазимо на примере слагања *угао са рот / уста*: *Я смотрел на него, рослого, худого,*

белокурого, у него всё время подергивались уголки рта [...] [НКРЯ-266]. / Везиру љутито тргнуше мишићи у угловима уста на се онда сабише у осмејак [SrpKor-111]. У руском језику *угол* се такође користи за карактеризацију неких других делова тела, али у придевском облику: *угловые плечи / квадратные плечи* на супрот *круглые / покатые плечи* (о томе су писали (Крейдлин и Летучий 2004: 131)). Занимљиво је да се *нос* и *подбородок*, који наизглед обликом могу подсећати на углове, не слажу са одговарајућим ПФ ни у руском, ни у српском језику.

Грађевине и њихови елементи

У руском језику *центром* може бити оријентисан оградањени или затворени простор као што је *дом, зал, комната* и сл., међутим семантика речи *центр* није увек једнозначна. Просторије, без обзира на њихова својства поседовања унутрашњости, где се налазе објекти локализације, у примерима попут *Стол стоит в центре комнаты / Сто се налази у центру собе* представљају истовремено укупност хоризонталних и вертикалних површина: говорећи о лустеру, који се налази *в центре комнаты*, подразумевамо ‘центар плафона’, а говорећи о столу *в центре комнаты* – ‘центар пода’. Чак и када узмемо у обзир да се лустер спушта са плафона према замишљеном центру, а сто се узвишава те се приближава центру унутрашњости собе, онда *дверь по центру комнаты / врата у центру собе* никако не могу да означавају центар у строго геометријском смислу: она указују на ‘центар зида’ који у типичној просторији има периферни значај. Уз то, *врата у центру* подразумевају центрирање само по хоризонталу (иначе би се врата налазила баш у центру зида, подигнута од пода попут прозора).

За исказивање односа локализације центром затвореног или потпуно или делимично оградањеног простора синонимично се користе и *центр* и *середина*: *Сидя друг против друга за большим круглым столом в центре комнаты, они чинно тянули в себя чай [...] [НКРЯ-267]. / Дойдя до середины комнаты, женщина поздоровалась и тут же хрипло закашлялась [...] [НКРЯ-268].* Сличне примере налазимо и у српском језику, при чему примери са ПФ *середина* бројчано премашују примере са ПФ *центар*: [...] *Док је писала, седела за малим столом у центру собе [...] [SrpKor-112]. / Петар се одмаче од прозора на средину собе [SrpKor-113].*

Оријентација *центром* – посебно у руском, али и у српском језику – у поређењу са оријентацијом *средином*, карактерише се већим степеном прецизности. Рецимо,

велика робна кућа ГУМ у центру Москве предлаже посетиоцима, уколико се изгубе, да се састану „в центре ГУМ’а у фонтана“. У овом случају је мање вероватно да би се то могло заменити конструкцијом *в середине ГУМ’а*, јер би се средина могла замишљати као уздужна линија унутар зграде, не и као тачка (посетиоци се не би нашли).

Поређење примера *В центре дома стоял стол* и *По центру дома располагалась дверь с красивой табличкой „Мона вилла“* [НКРЯ-269] не указује само на разликовање значења места и правца које се актуализује у ПФ помоћу глагола и предложно-падежног облика. Један те исти локализатор *дом* оријентисан је на различите начине захваљујући „умешаности“ посматрача. У првом примеру локализација се одређује унутрашњошћу локализатора и означава место удаљено од граница унутар локализатора, а у другом – предњом, спољашњом страном локализатора *дом* и позицијом посматрача који се налази ван граница локализатора.

Поседовање *периферије* карактерише затворене просторије само када су великих димензија или се, на пример, састоје од неколико соба: *На периферии клубного пространства разместился небольшой кабинет для администрации* [НКРЯ-270]. Примери тог типа нису карактеристични за српски језик, где се периферија углавном везује за широк отворени простор.

Просторија ограђена зидовима може бити оријентисана у руском језику помоћу ПФ *край / края*: *Сквозь полуоткрытую дверь я видел край комнаты и кровать моего хозяина* [НКРЯ-271]. У српском језику је такође могућа локализација *крајем* локализатора, кад су у функцији локализатора употребљени називи просторија: *Сузана је учила свој разред у другом крају собе* [...] [SrpKor-114].

У руском језику ПФ *конец*, који се, према дефиницији, употребљава са издуженим објектима, јавља се уз локализаторе типа „цеви“, где спада нпр. *ходник*: *Елена теперь [...] доходила до умывальника в конце коридора* [НКРЯ-272]. У српском би се у оваквој ситуацији могао употребити *крај*: *Сасвим на крају тог страховитог ходника једна врата беху отворена* [...] [SrpKor-115].

Категоријална транзитивност, која је иначе својствена ПФ, овде се испољава у синонимичности употребе ПФ *середина* у дативу са предлогом *по* поред предлога *посередине, посредине, посреди*: *Хрипушин стоял посередине кабинета* (= в середине кабинета; в центре кабинета). Употреба предлога у поређењу са ПФ, као што

примећују М. В. Всеволодова и Владимирски, особеност је општекњижевног и разговорног стила (Всеволодова и Владимирский 1982: 46). Транзитивност је карактеристична и за српски језик: *стати на средини пута = стати насред пута*. Међутим, узајамна заменљивост средстава изражавања просторних односа се не испољава увек: нпр. код ПФ *угол* ни у руском, ни у српском језику не постоје семантички дублети у системима прилога или предлога (сам по себи *угол/угао* улази у састав сложених вишечланих предлога, на шта је указао П.Пипер уз примере *под правим углом са булеваром, под правим углом у односу на булевар* (Piper 2001: 56)).

Угол у руском и *угао* у српском језику могу се налазити са унутрашње или са спољашње стране просторије / зграде. Особина овог ПФ је у томе што поседује најмање две или чак три површине које имају једну или три заједничке границе. Наведено илуструју примери руског и српског језика са унутрашњим углом просторија у функцији локализатора: *Она устанављивала лампу в углу комнаты на журнальном столике* [НКРЯ-273]. / *Чак ни саму постељу није додиривала, још мање у њој спавала, већ у куту, углу собе* [SrpKor-116].

Локализација спољашњим углом представљена је у примерима: *На углу здания он опять остановился, оглянулся на стеклянную дверь* [НКРЯ-274]. / *Човек округлог лица у плавој летачкој униформи се појави иза угла зграде* [SrpKor-117]. У разговорном српском језику за *спољашњи угао* зграде би се пре рекло *ћошак*, а за унутрашњи *угао*. У руском таква варијабилност не постоји.

Угол / угао релативно слободно формирају двочлане синтагме са другим просторним атрибутима: *верхний угол, нижний угол, передний угол, задний угол, левый угол, правый угол, южный угол, северный угол, внутренний угол, внешний угол* и сл., што је карактеристично и за српски језик. Ипак у свим синтагмама је очувано његово нецентрално значење.

За разлику од тога, *угловой* се не слаже са осталим ПФ: **угловой верх, *угловой низ, *угловая поверхность, *угловой край* итд.

Предмети и артефакти (алати и справе)

У оквиру ове групе примери су систематизовани према темама: 1) Намештај; 2) Посуђе; 3) Одећа и обућа и 4) Остало.

Намештај. Предмети намештаја са функционалном хоризонталном површином и симетријом могу бити оријентисани помоћу ПФ *центр*: *Илья положил купюру на центр стола и прижал тарелкой* [НКРЯ-275]. Називи предмета намештаја који се могу сврстати у „контејнере“ такође формирају конструкције са ПФ *центр*, мада су за руски језик мање уобичајене: *Он хранил рубашку пять лет на отдельной вешалке в центре шкафа* [НКРЯ-276]. У корпусу српског језика налазимо сличне примере са локализатором *стол* и оријентирима у *центру*: *Поспите ове веселе настелне боје свуда по столу, са баитенском инспирацијом у центру* [Google-16].

Локализатори чију функцију врше називи симетричних предмета са округлим, коцкастим, правоугаоним површинама могу да буду оријентисани помоћу ПФ *середина*: *Мать аккуратно ставит на середину стола кипящий самовар* [НКРЯ-277]. Исто важи и за тип „контејнери“: *Ее [корпицу са лавандом] можно подвесить на нитке в самой середине шкафа [...]* [НКРЯ-278]. У српском језику, судећи по корпусу примера, *середина* се употребљава нешто чешће од ПФ *центар*: *На середину стола сместио је сир, кисео купус, лепиње и месо* [SrpKor-118].

ПФ *крај* се јавља у саставу конструкција где се назив целине може сврстати у тип „површине“, о чему сведоче примери: *Я присел на край дивана* [НКРЯ-279]; / *Присев на край стула, он всем корпусом подался вперед* [НКРЯ-280].

У српском језику се уз такве локализаторе употребљава неколико ПФ: *ивица*, *крај*, *врх* и чак *дно* – последње није некарактеристично за руски: *Домаћин и домаћица могу седети у срединама дужих страна стола, на супротним крајевима стола (у врху и у дну) или за одвојеним столовима [...]* [SrpKor-119]. Пошто се за *крајеве* стола може рећи да су синонимични *предњој* и *задњој страни*, умесно је поменути такође ПФ *зачеље*, *прочеље*, *чело*: *У зачељу стола седи деда или отац* [SrpKor-120]. / *У прочељу свадбеног стола седео је краљ опсенара – син турског поданика* [SrpKor-121]. Са гледишта периферне локализованости они су делимично синоними, али се донекле разликују у погледу значења: *крај*, по правилу, означава не само границу, већ и пограничну област предмета, док фрагменту *ивица* више одговара значење саме границе: *Задигавши чаршав са једног краја стола, удовица је извадила из кецеље пазар од тога дана и пребројала га* [SrpKor-122]. / „У реду, Алексис“, *Расимов се нагао над ивицу стола за којим су седели [...]* [SrpKor2013-123].

ПФ *дате* групе користе се и са другим локализаторима чију функцију имају називи предмета који се могу сврстати у тип „површине“: *Више се ослањала на ивицу столице него што је седела* [SrpKor2013-124]. / *Она седе на ивицу кревета, крај*

његових ногу [SrpKor-125]. Руб се у својству синонима ПФ *ивица* не користе толико често као ПФ *крај* и *ивица*: *Док сам га одоздо гледао како седи на рубу столице, ногу мало повучених уназад и с рукама на столу, личио је на крупну птицу [...]* [SrpKor-126].

У оквиру ове тематске групе се не употребљава ПФ *периферия* у руском, односно *периферија* у српском језику: унутрашња „периферија“ ормара би се могла означити уз помоћ ПФ *угол / угао*, а у српском још и уз помоћ *дно*, а спољашња граница помоћу одговарајућих руских ПФ *сторона, стенка, бок* и др., односно српских ПФ *страна, страница* итд.

За употребу ПФ *конец* карактеристична је издуженост облика денотата, што важи и у случају намештаја, а у руском му у том случају одговара српски *крај*: *Усевшись на другом конце дивана, повозившись там немного, Оля отдала мне очки* [НКРЯ-281]. / *Ухватих поглед мог шефа са другог краја стола* [SrpKor-127]. Привлачи пажњу деиктичност исказа ове врсте: *другим концем* је назван део који се налази на удаљености од посматрача. По аналогiji са речју *диван*, други *конец* има и реч *кровать*. Независно од пропорција кревета, ПФ *конец* може да означава како уздужни, тако и попречни део кревета: *То есть мы приподняли „ножной“ конец кровати, на которой помещали испытываемого* [НКРЯ-282] (уздужни *конец*); / „*Спали хорошо, — говорят, — но на разных концах кроватей*” [НКРЯ-283] (попречни *конец*).

У неким случајевима разлике између ПФ су тешко ухватљиве, као што је то случај са руским ПФ *край* и *конец*: *Оказалось – конец ковра попал под ножку рояля* [НКРЯ-284]. / *Генерал остановился на краю ковра, разглядывая носки своих шевровых сапог* [НКРЯ-285]. Истина, облик реалног денотата – тепиха – није познат и немогуће га је проверити, а баш он може диктирати избор ПФ (издужен облик – *конец*, неиздужен облик – *край*).

Геометријски облик намештаја чини га подесним за комбиновање са ПФ *угол* у руском и *угао / ћошак* у српском језику: *Включённая настольная лампа осветила свободный от бумаг угол стола* [НКРЯ-286]. / *Спустила је врели напиток на угао стола* [SrpKor-128]. / *Шта би то, питале су наше очи Данила који је до тада седео на самом ћошку стола* [SrpKor-129].

Посуђе. Предмети који би се могли сврстати у ову подгрупу припадају (тј. између осталог припадају) типу „хоризонталне површине“ – *тарелка, сковородка, поднос*. Они поседују симетрију која је неопходан услов за слагање са ПФ са значењем

‘центар’ и ‘периферија’. Зато изненађује да примера с ПФ *центр* и *середина* којима се оријентишу предмети из ове групе нема много. Очигледно је да је разлог прагматичне природе: сама могућност преношења оријентације централним делом не означава да за то постоји потреба. Један од примера таквог, прагматичног контекста преноси детаље декорације тањира: ***В центре тарелки*** *делается какая-либо фигура – диск, эллипс, четырехлепестковый цветок* [НКРЯ-287].

ПФ *край* указује на оријентацију локализатора чију функцију врши назив тополошких типова „површине“ и „контејнери“. Назив *тарелка* може да буде сврстан у оба типа: *Потом она положила хлеб на край тарелки и подняла голову* [НКРЯ-288]. У српском њему одговара ивица: *Ако вам нешто од хране падне из тањира на сто, можете кашиком или виљушком то одложити на ивицу вашег тањира* [SrpCor2013-130]. Назив *стакан* у улози локализатора спада у „контејнере“: *Зубы стучали о край стакана, когда он сделал глоток* [НКРЯ-289]. У српском језику у овом случају употребљавају се ивица или *руб*: *Новинарски позив је тежак, – рече благо поп-Стојан, дувајући са ивице чаше пивску пену [...]* [SrpCor-131]. / *Дохватих флашу и напуних чаше, пазећи да се пена не прелије преко руба* [SrpCor-132].

Одећа и обућа. У оквиру дате групе употреба ПФ *центр* / *центар* и *середина* / *средина*, као и *периферия* / *периферија* у комбинацији са називима одевних предмета није карактеристична: уп. **центр куртки, *периферия рубаишки, *середина платья*.

За разлику од тога, *край* у руском језику и *руб*, *ивица* у српском јављају се уз називе за одећу и обућу и веома су типични у конструкцијама: *Не плакала. Только пальцы дрожали, мяли край юбки* [НКРЯ-290]. „Покретљивости“ материјала доприносило је и перје пришивено на *рубовые сукњи и хаљина* [SrpCor-133]. За српски језик није типична конструкција са ПФ *край* у комбинацијама попут **распарао ми се крај капута, *сели сте ми на крај хаљине*. Али је ипак могуће употребити *крај* у значењу ‘једна од страна’ (одеће, обучене): *један крај је дужи од другог* или, рецимо, *хаљина са дугим крајевима (=реповима)*.

Конец у руском језику улази у односе синонимије са ПФ *край* онда, када се назив одевног предмета може сврстати у тополошки тип „траке“ или „ужад“: *Все смахивали [...] мокрый снег с пальто и шапок, папа вытирал кустистые брови концом шарфа* [НКРЯ-291]. / *Гимнастерка опоясывается матерчатый поясом, концы которого завязываются на животе* [НКРЯ-292]. У српском језику би се у таквом случају употребио *крај*: *Ставите мараму око врата. Узмите један крај и замотајте око руке* [Google-17].

Када је реч о називима за обућу – *сапоги, туфли* и сл. – у руском језику је могућа употреба ПФ *конец*, мада је типичан назив за те делове – *пјатки* или *носки*: [...] *Император в раздражении ударил носком сапога в тумбу* [НКРЯ-293]. Међутим, наилазимо на примере где се као еквиваленти речи *носки* јављају *концы*: *Но он молчал и смотрел вниз, на концы своих сапог* [НКРЯ-294]. У српском језику том делу обуће одговара *врх, врхови*: *Еlegantно, како сам ушао у ресторан, тако га, на врховима ципела, напустих* [SrpKor-134].

Остало. Називи предмета које можемо сврстати у тип „ужад“ могу бити такође оријентисани својим фрагментима *середина* и *крај*: *Дед [...] взялся за край веревки, чтобы поднять шлагбаум [...]* [НКРЯ-295]; *Середина верёвки подхвачена высоченной осиновой жердью* [НКРЯ-296].

Носиоци текста (илустрација)

Према начину груписања примера у овом раду, у ову групу спадају носиоци текста, тј. *бумага, лист, книга* итд., као и сами текстови: *письмо, список, текст* итд. Ту такође спадају и носиоци илустрација, односно илустрације – *рисунки, картины, фотографии* и сл.

Ни за руски, ни за српски језик није карактеристично да се текстови комбинују са ПФ *центр*: **Он дочитал до центра письма / книги*. Папир који не садржи текст (или уколико се текст на њему игнорише) може да се доживљава као тополошки тип „плоче“, што омогућава локализацију *в центре листа* у руском, односно *у центру листа* у српском језику. Локализатор књига може бити оријентисан помоћу ПФ *середина* на исти начин као и локализатор *текст*: *Рукопись он, для ознакомления, раскрыл на середине* [книги / тетради], *попав на главу „во время“* [НКРЯ-297]. / *Луцидна игра са читаоцем открива се тек на средини романа* [SrpKor-135].

И у руском и у српском језику текстови имају дужину, попут ланца од слова (речи, реченица), и као такви могу бити оријентисани помоћу ПФ *начало, середина* и *конец*. Овде се код концептуализације долази до укључивања временског фактора, јер се читање замишља као процес који траје у времену (уп. такође кретање путем које траје у времену). У српском у оваквој ситуацији наилазимо на *почетак, средина* и *крај*: *Три живота Јозефа Кнехта, испрличани на крају књиге [...]* могу да се читају и *на почетку или у средини романа* [SrpKor-136]. За разлику од руског језика, у српском је, када се ради о локализаторима оваквог типа, могућа употреба ПФ *врх* и *дно*, али не и у случају са називом *књига* (уп. **врх романа, *дно романа*), него на нивоу

једне странице (документа, формулара и сл.): [...] *При врху документа, пенкалом је уписан карактеристичан, лични параф Јосипа Броза Тита* [...] [SrpKor-137].

Помоћу ПФ *края* (у облику множине) у руском језику могу бити оријентисане бочне странице или омот, за разлику од *конец книги* који означава крај текста. У српском би се у првом случају употребио ПФ *ивице*, али не и **крајеви књиге*, нити **рубови књиге*.

Илустрације – фотографије и сл. – омогућују да се оријентација одреди *центром* локализатора, при чему се мисли како на *центр* носиоца илустрације, тако и на *центр* композиције илустрације: *Здесь в центре иллюстрации находится Агнец Божий, то есть Христос* [НКРЯ-298]. ПФ *центр картины / центар слике* се и у руском и у српском језику нарочито јавља у контекстима који траже апстраховање од илустрације: [...] *Слике треба да буду на нивоу погледа, што одговара висини центра слике од око 150 сантиметара изнад пода* [...] [SrpKor-138].

Називи носилаца текста правоугаоног облика могу да се слажу са ПФ *угол* у руском, односно *угао* у српском језику: *Из ящика высунулся угол газеты „Советское искусство“* [НКРЯ-299]. / *У доњем десном углу овог документа Тито је својеручно написао: „Када стигнем у Београд ћу то питање ријешити“* [SrpKor-139]. У руском језику као синоним ПФ *угао* (нпр. *загнутый, оторванный* итд.) може да се употреби ПФ *край, краешек*. У српском језику се под називом *крај* подразумева бочна *ивица* (нпр. код новина), али не и *угао*, тако да ти појмови нису еквивалентни.

Транспорт

Називи елемената ове ЛСГ могу бити локализатори оријентисани помоћу ПФ *центр* и *середина* у руском језику, односно *центром / средином* у српском језику. Такву оријентацију им задаје прагматични контекст, усмерен на опис детаља унутрашњости транспортног средства или нпр. мотора аутомобила, аутобуса и сл., што је особеност техничког текста: *Его [результата] удалось добиться, в частности, благодаря предельному продольному смещению колес от центра автомобиля* [...] [НКРЯ-300]. / *А Сталин сидел в середине машины на откидном кресле и держал в зубах трубку* [НКРЯ-301]. У српском наилазимо на одговарајуће контексте код описа саобраћајних удеса или других проблема везаних за транспорт, нпр.: *У запаљеном аутобусу настала је паника, јер врата у средини возила нису могла да се отворе* [SrpKor-140].

На сличан начин могу да буду описана и друга транспортна средства. Без обзира на издужени облик локализатора (рецимо *брoда*), код којег би ПФ *середина* била подеснија од ПФ *центр*, ипак се оба ова ПФ употребљавају код описа транспортних средства, испољавајући суптилну разлику само у стилистици, што важи за оба језика (технички текст тежи терминолошки подеснијем *центру*, док се у неутралном стилу разлике бришу: *Он стоял в центре судна один, эффектно выделяясь на голубом фоне неба* [НКРЯ-302]. / *Но только успел спуститься в жилую палубу, как раздался второй минный взрыв с правого борта, на середине корабля* [НКРЯ-303]. Наводимо и примере из корпуса српског језика: *Овај брод нема, као што смо навикли код једрењака, јарбол од једне греде са осномом на средини брода*, већ га чине две греде учвршћене на боковима брода и спојене врховима [SrpKor-141].

Када се ради о називу *поезд* у функцији локализатора, имајући у виду карактеристичан издужени облик његовог денотата, ПФ *середина* ипак преовлађује над *центр*, мада је пронађена и неколицина примера са ПФ *центр*: *Контролеры никогда не садились в средину поезда, а только с головы или, в крайнем случае, с хвоста* [НКРЯ-304]. У српском језику нису пронађени примери са ПФ *центар* и локализатором *воз*, само са ПФ *середина*: *Чуј, пођимо поново према средини воза* [SrpKor-142]. На сличан начин се и у руском и у српском језику задаје оријентација локализатора *средином* вагона: *Почему-то они направляются сразу к нам, в самую средину вагона* [НКРЯ-305]. / [...] *Павле се ипак проби у средину вагона* [SrpKor-143].

Простор унутар транспортног средства доживљава се попут себе у кући, односно као тополошки тип „контејнери“, а по издужености облика посматраног споља он може одговарати типу „ужад“, што се посебно односи на назив *поезд*, који у руском језику има *голову* и *хвост* по аналогији са живим бићима издужених тела. Оба тополошка типа, јављајући се у ситуацији локализације као локализатори, могу да буду оријентисани својим *центром* (у српском ређе, него у руском) и *средином*.

Опозицију ПФ *центр* и *середина* код транспортних средства у руском језику чини ПФ *конец*, *концы* (не и *начало*): *В обоих концах вагона скопились граждане со свёрточками в руках* [НКРЯ-306]. / *Из конца поезда в нашу сторону быстро шел начальник поезда* [НКРЯ-307]. Овај ПФ је карактеристичан не само за локализатор *поезд*, већ и за остала транспортна средства: *Я прошел в другой конец самолета* [НКРЯ-308]. У српском језику се у овом случају употребљава *крај*: *Ишао је с једног краја воза до другог и на вратима сваког вагона лепо мале огласе* [...] [SrpKor-144].

Намирнице

Код слагања назива намирница (које могу имати различит облик и текстуру) са ПФ, умногоме одлучују њихове тополошке особине. Један од прототипичних прехранбених производа је хлеб који овде разматрамо уз остале производе од теста. Фреквентни су и примери употребе ПФ са називима поврћа и воћа у њиховом непрерађеном облику. Они се разматрају у оквиру ове ЛСГ *Намирнице*, иако би се могли разматрати и у ЛСГ биљке.

У комбинацији са ПФ *центр* на назив хлеб се у руском језику гледа као на хоризонталну површину: *Старинный приятель Любимова Егор Яковлев [...] является вечером с гигантским караваем черного хлеба, в центре которого красуется солонка [НКРЯ-309].*

Претраживач Яндекс даје мноштво примера са ПФ у текстовима који описују примедбе на рад кућне мини-пекаре: *крыша-купол хлеба опадает; први хлеб тоже немного проваливался в середине; хлеб оседал в серединке; хлеб поднимается, али опадает внутрь; в середине хлеб получается сырым; проваливается верх хлеба в хлебопечке; падает верхушка хлеба.* Ови примери сведоче о томе да се под именом *середина* подразумевају различити делови предмета: 1) горњи део (корица), 2) цео средишњи део, за разлику од бочних крајева који чине прстен око хлеба; 3) централни унутрашњи део који је супротстављен свим спољашњим површинама, укључујући бочне, горњу и доњу. Без обзира на видљиву разноврсност у описима који хлеб класификују, између осталог, и као „избочине“, локализованост проблема са печењем се лако препознаје. То још једном потврђује функционалну синонимију и унакрсну употребу различитих група ПФ.

Средина хлеба се као конструкција јавља и у српском језику, у већини случајева за означавање целокупног садржаја предмета, осим његовог горњег и доњег крајњег дела-површине, као и бочних: *Усталом, можда ће он [...] мирно умакати средину хлеба у пасуљ [...] [SrpKor-145]. / [...] Јер се догађа да је кора и дебела и печена [...], а да ипак средина хлеба не буде баш добро печена [...] [SrpKor-146]. / За овај колач је битно да посуда у којој се пече буде дубља тако да средина колача остане полупечена [SrpKor-147].*

Кад се ради о називима воћа и поврћа, можемо констатовати употребу ПФ *середина* и *серединка* у руским примерима: *Если её [тыкву] потрясти, в середине*

заширишат высушенные семечки [НКРЯ-310]. Облик *серединка* може да означава потенцијално одвојиви део, нпр. *серединка яблока*, и у исто време сведочи о уздужном облику локализатора (јабука се може схематизовати и као кугла, али непоједена *серединка яблока* има издужен облик). У српском језику се такође употребљава ПФ *середи́на* кад се ради о јабукама и сличним плодовима, имајући у виду унутрашњи део плода, али и спољашњи део, нпр. код описа сорте: *(о златном делишесу) Граница између боја је тачно на средини плода* [SrpKog-148].

Деминутивни облик *серединка* одговара позитивној конотацији, која прати храну, а посебно хлеб (и производе од хлеба) као концепт у народној култури: [...] *Кусок пирога всегда ел, начиная с края, а самое вкусное – серединку – в конце* [НКРЯ-311]. Иста примедба би се могла употребити у односу на ПФ *края* и његових варијанти *краешек*, *краюшка*: поред деминутивне функције умањења, ПФ *краешек* може да буде носилац позитивне конотације у исказу (уп. такође *корочка*). Што се тиче српског језика, овде можемо само поновити примедбу о томе да је у њему, у поређењу са руским, деминутивност развијена нешто слабије, и да нису уобичајени облици *крајичак* кад се ради о хлебу (иако постоји *окрајак*), нити **серединка*, **среди́ница*.

Биљке

Код описа цвећа у конструкцијама руског језика често долази до локализације помоћу оријентира *центр* и *середи́на*. Слободу слагања назива из ове ЛСГ са оба наведена ПФ називу *цветок* даје његова топологија – симетрична хоризонтална површина типа „плоче“ (говоримо о прототипичном цвету сличном белој ради, онаквом како би га дете нацртало, са равном средином окруженом латицама, који је окренут нагоре, према сунцу). Поређење конструкција указује само на разилажење у стилистици: конструкције са ПФ *середи́на* имају тежњу ка разговорном и књижевном стилу, док конструкције са ПФ *центр* могу да дају нијансу публицистичког и научног стила, уп.: ***В середине цветка*** *появилась жёлто-золотая чаша, на дне которой, на голубых мягких тычинках, лежало маленькое красное зёрнышко, похожее на капельку крови* [НКРЯ-312] (књижевни стил) и ***В самом центре цветка*** *находится один или несколько пестиков; пестик состоит из завязи, столбика и рыльца* [...] (научни стил) [Яндекс-14].

У српском језику *центар* се такође користи у текстовима научног стила: *По ободу главице налазе се једнополни, женски, језичасти цветови. У центру су цестасти*

двополни (хемафродитни) цветови [Google-18], мада и сама чињеница детаљисања и прецизирања средишњег цела цвета алудира на научни дискурс. Али у српском се и *средина* може употребити у таквом, научно-публицистичком контексту: *У средини цвета је цваст у виду клипа [...]* [SrpKor-149].

ПФ *конец* у руском језику налазимо у комбинацијама са речима *ветка* или *дерево*, као у следећом примеру, где учествује и ПФ *середина*: *А листьа [...] растут щеткой только на концах веток, середина же кроны – это жуткое переплетение серых голых веток [...]* [НКРЯ-313]. У српском језику уз називе биљака употреба ПФ *крај*, *ивица*, *руб* није карактеристична, а за разлику од ње се у већини случајева употребљава *врх*: *Лековити део биљке: врхови гранчица у цвету, лист, цела надземна биљка [...]* [SrpKor-150]. Није неочекивано да биљкама није својствена локализација угловима.

Мноштва објеката

ПФ *центр* и *периферия* се комбинују уз сему мноштва као што су *куча*, *охапка* и др. јер они споља подсећају на брда која би се могла сврстати у тополошки тип „избочине“. И у руском и у српском језику карактеристични су за употребу *середина* / *средина*: *Вдвоем они раскатали пакет цемента и забросили его в средину кучи* [НКРЯ-314]. / *У средини те гомиле седео је на једној греди командир страже а пред њим је стајао један старчић* [SrpKor-151].

Овде је потребно навести специфично значење које су реч *центр* и њен српски еквивалент развили свако у свом језику. Они се јављају у конструкцијама које су истоветне партитивним, односно иза речи *центр* / *центар* следи именица у зависној позицији беспредложног генитива, нпр.: *В федеральных округах начали строить центры развития фехтования*. Међутим, по својој суштини се ове конструкције битно разликују. Као прво, у конструкцијама попут *центр услуг (технологий, финансирования* итд.), са позиција мереологије, денотат центра је укупност феномена организованих у облику целине. Као друго, проширивање фразе помоћу глаголске именице (*центр услуг = центр по оказанию услуг, центр технологий = центр по развитию технологий*) открива редуцираност радње коју тај глагол означава, што на површини изгледа „скраћено“. Корак даље од просторног значења води потпуној десемантизацији, односно преласку у категорију властитих имена, што одаје и велико слово: *Центр услуг*.

Геометријске карактеристике ПФ *угол* не противрече његовој усклађености са објектима који формирају одговарајуће облике – нпр. *стопка (кирпичей, тетрадеј и сл.)*. Ипак, примери таквих комбинација нису пронађени.

3.3.3.2. ПФ са значењем ‘центар’–‘периферија’ у ЛСГ Отворени простор

У денотативно-тополошком погледу ПФ са значењем ‘центар’ и ‘периферија’ идеални су оријентира код локализатора типа „површине“. Ту, на пример, спада поље: *центр, периферия, середина, край поля / центар, периферија, средина, крај, ивица поља*.

ПФ *центр* и *середина* употребљавају се синонимично, с тим што ПФ *центр* има тенденцију ка већој тачности. Код употребе лексеме *середина* у функцији ПФ параметар тачности зависи од топологије имена које врши функцију локализатора. Кад је реч о издуженим предметима који се јављају у ситуацији локализације као локализатори, ПФ *середина* одређује позицију тачно, у значењу ‘централна тачка’: *Упала одна буханка с воза – да в самую середину лужи* [НКРЯ-315]. Када се ради о издуженим предметима ПФ *середина* се понаша у складу са значењем ‘централна линија’ са губитком тачности у једној од двеју основних димензија: *Где-то на середине грядки Алла вдруг почувствовала, что ее ноги стали тяжелыми* [НКРЯ-316].

Отворени простор са „површинама“ и у руском и у српском језику обично захтева прецизирање локализације због великих димензија денотата елемената ове групе, са једне стране, и својства човека да се креће, с друге. Тиме је условљена фреквентност у корпусима конструкција попут *центр города, периферия страны* итд. Значење ПФ се код ових речи граничи са значењем територијално-административних јединица, где спадају *град, земља, област* и сл.: *Отель расположен недалеко от центра [города] / на периферии [города]*. Код неких ПФ се развило самостално значење: нпр. *край* у руском и *крај* у српском језику: *Отчего в иных краях зимы не бывает?* [НКРЯ-317]. / *У свету ове дрвенасте биљке, која успева у топлим крајевима, има око 300 врста* [SrpCor-152]. У овим примерима долази до губитка значења ‘неодвојиви део’, те их не разматрамо у светлу ПФ. Ипак, неке површине, а тачније – „плоче“ поседују јасне и оштре границе, и тада се *край* употребљава као типичан ПФ: *Нащупывая ступнями выступы камней и придерживаясь за края плит, спускаюсь по какой-то стене* [НКРЯ-318].

Узвишења. ПФ *центр* и *середина* нису карактеристични за употребу са речима које спадају у групу узвишења – *горы, скалы, обрывы* итд. У руском језику наилазимо на јединичне и не баш типичне примере са употребом ПФ *центр*: ***В центре скалы, на высоте 21 м, виднеется вход в пещеру*** [Яндекс-15]; као и са ПФ *середина*: ***Продолжая спускаться, на середине горы мы увидели развалины мечети*** [Яндекс-16]. Први пример је условљен потребом да се саопшти тачно место пећине (чак има тачних мера – 21 метар), а други означава средину пута (одстојања) од горње тачке до површине земље, пре него средину планине. Ипак, најизраженији делови планине су врх и подножје.

Узвишења у оба језика могу да буду оријентисана уз помоћ ПФ *крај / ивица*. То се посебно дешава када се ради о оштром прелазу из једне површине у другу, код којег се формира гранична линија међу два површинама. Такви типови узвишења формирају степеник и тај назив се издваја у оквиру тополошке класификације учесника Пројекта („степеник“). Навешћемо неколико примера: [...] ***Горец, стоявший на краю скалы, издевателски заулюлюкал*** [НКРЯ-319]. / ***Он подошел к краю обрыва*** [НКРЯ-320]. / ***Лежао сам на самој ивици литице, било је довољно само још неколико корака да се суновратим у провалију*** [SrpKor-153]. / ***Отишао је до саме ивице стене, у жељи да се одатле баца у понор*** [SrpKor-154].

Удубљења и водене површине. ПФ *центр* се употребљава код оријентације водених површина, које се могу оцртавати у језику и као површине и као удубљења. На пример, *обсерватория в центре озера* приказује језеро као површину, односно облик који се своди на облик близак кругу. Што се тиче назива *река*, таква је локализација немогућа: уп. **в центре реки / *у центру реке*. У српском језику нису пронађени примери са конструкцијама као што је *центар језера*, мада такве конструкције не изгледају неприродно: *допливати до центра Савског језера*.

ПФ *середина* у руском језику и *середина* у српском употребљавају се и уз *реке* и уз *језера*: *середина реки / средина реке* и *середина озера / средина језера*. Очигледна сметња код оријентације *центром* локализатора *река* јесте својство издужености денотата овог просторног назива. ПФ *середина* је слободнији у слагању, он може пратити не само називе издужених денотата *середина оврага / канавы*, већ и називе неиздужених облика: *середина леса / поляны*. У примерима из корпуса руског и српског језика наилазимо и на локализацију средином мора: *Мост тянется от пляжа*

к средине мора, потом сворачивает в сторону Швеции и обрывается на полпути [НКРЯ-321]. / *Цунами су један од најневероватнијих природних догађаја. Почињу на средини мора* [SrpKor-155].

ПФ *край* карактерише горњи прелаз код удубљења или горњу ивицу, као што је то, на пример, описано код посуђа. У српском језику се у том смислу употребљава ПФ *ивица*. *Край озера* као хоризонталне „површине“ и *край озера* као вертикално оријентисаног „контејнера“ се подударају: *Тень от обступивших скал делает края озера еще более темными* [НКРЯ-322]. / *Ове птице мочварице насељавају земљиште уз речне токове, блатњаве равнице и рогозом и трском обрасле ивице бара и језера* [SrpKor-156].

Путеви. На примеру назива ове групе јасно се види неусклађеност ПФ *центр* / *центар* и локализатора изражених називима хоризонтално издужених денотата: **остановиться в центре дороги (остановиться на средине дороги) / *зауоставити се у центру пута (зауоставити се на средини пута, на сред пута)*. *Середина пута* се поистовећује са уздужном линијом. За путеве је карактеристично постојање *конца / краја*, односно *начала / почетка*. Оба ПФ су субјективне природе и зависе од положаја посматрача.

Край дороги је прихватљива комбинација у руском језику: *Тушканчик сидел у самого края дороги и дрожал усами* [НКРЯ-323]. Овај израз у руском језику одговара синониму *обочина*, у којој је већ из саме морфологије лексеме јасно да се налази на бочним странама („боковима“) пута. У српском се у датом значењу употребљава *ивица*: *Породица Раденковић живи у омањој кући, приљубљеној уз брдо, уз саму ивицу пута* [SrpKor-157].

У међујезичким контактима ситуација се компликује због унутарјезичке хомонимије српског предлога *крај* (*крај* пута – рус. у *дороги*) и српске именице *крај*, са једне стране, а са друге – међујезичке хомонимије српског *крај* 1 и *крај* 2 и руске речи *край*. Сва три облика, иако играју улогу оријентира у ситуацији локализације, имају различита значења. Навешћемо пример са предлогом, јер се о именицама већ говорило више: *Он је, каже, на том путу, често, крај пута, угледао биљку* [SrpKor-158] (рус. = у *дороги*, немогуће **край дороги*).

3.3.4. Семантика неких граматичких конструкција са учешћем ПФ са значењем ‘центар’–’периферија’

3.3.4.1. Исказивање једине и множине

Без обзира на постојање јединственог центра, што је својство прототипичних предмета и група предмета (уп. *центр групе, середина толпы*), као и својство периферије да се налази у било ком смеру од центра (или око центра), у граматичкој структури и руског и српског језика одражава се другачија језичка слика. Наиме, *центр* и у руском и у српском језику може да има регуларни облик множине – *центры / центри*, за разлику од *периферије*. *Периферия / периферија* – аморфни облик недефинисаних граница који обухвата једну или скуп тачака удаљених од центра, на граници предмета, са нијансом другостепеног значења – нема облик множине.

Обрнуту ситуацију затичемо код опозиција ПФ *середина / средина* и *край / крај, ивица*. *Середина / средина* – за разлику од *центр / центар* – ни у руском, ни у српском не формира граматичке облике множине, а *край / крај, ивица* – за разлику од *периферия / периферија* – такав облик формирају: *В отеле — бассейн, наполненный этой водой и покоем до краёв* [НКРЯ-324].

Поменувши *наполненный до краёв* (нпр. *стакан*), где је ПФ *край* употребљен у множини, скрећемо пажњу и на пример *вода пошла через край* (нпр. *бочки*), где је ПФ *край* употребљен у једини. У примерима попут овог избор једине или множине изгледа насумично. Семантика мноштва се, изгледа, објашњава чињеницом да крај није једини (без обзира што ивицу бурета – свеједно је да ли горњу или доњу– чини једна затворена кружна линија), њих је најмање два: „онај” и „овај“. И други контејнери са округлим отворима могу имати најмање два краја за означавање једне округле ивице – ближи посматрачу, и удаљен од посматрача. Наравно, прелазне зоне се не могу установити, нити именовати. У погледу стила, примећује се суптилна стилска маркираност ПФ *край* употребљеног у облику множине као својствена разговорном језику.

3.3.4.2. Неке граматичке специфичности конструкција с ПФ у облику локатива, акузатива и генитива са предлозима

Раније се у раду указивало на семантичку специфичност која карактерише употребу ПФ с предлогом *от* (*низ от кастрюли*). Таква конструкција је могућа и са речима са централним или периферним значењем и она сведочи о одређеним померањима у њиховом значењу у смеру опредмећености, одвојености од целине: *середина от шали, средин(к)а от яблока, край от газеты*. Дате конструкције у руском и њима сличне конструкције у српском језику са предлогом *од* имају значење ‘откинут / удаљен / одсечен део, који је некада био у саставу целине’: уп. *средина од мараме, средина од јабука, парче / угао од новина*.

Интересантна особина ПФ се испољава у конструкцијама руског језика где ПФ стоји у облику локатива са значењем места и акузатива са значењем правца. Она се тиче разлика у употреби предлога *в* и *на*, којима у генитиву одговарају предлози *из* и *с* са значењем аблативности.

Примери из НКРЯ илустративно приказују да се у већини случајева с ПФ *центр* у облику локатива са значењем места и акузатива са значењем правца употребљава предлог *в*: *Он затерялся в центре толпы / он протиснулся в центр толпы*. ПФ *центр* именује део локализатора *группа*, и може се претпоставити да он преузима предлог *в* од свог локализатора (*в центре* као *в группе*), заједно са тополошким особинама, уп. комбинације са речима *город, район, страна*: *Большая часть пешеходных улиц сосредоточена в центре Москвы* (исто као и *в городе, в районе*).

За разлику од тога, *площадь* се карактерише као „површине“ и захтева употребу предлога *на*: *На Красной площади в Москве прошел военный парад*, и то комбинација **в площади* није могућа. Али код локализације трга *центром* ипак се јавља предлог *в*: *Монумент установили в центре Красной площади*, не и *на*: ?*на центре площади*. *Центар* се, изгледа, замишља као место, „утиснуто“ у површину, иначе би било тешко објаснити употребу предлога *в*, карактеристичног за предмете са унутрашњошћу, кад се ради о површини. Захваљујући предлогу *в* површина с прецизирањем оријентације *центром* стиче одређене особине типа „контејнера“. Слична ситуација се дешава и са другим површинама: *Копченая рыба стояла в центре³на центре стола* (граматички допустива конструкција *Копченая рыба стояла в столе* има сасвим друго значење).

Поређење предлога *в* и *на* уз ПФ у предложно-падежним конструкцијама са локативом места и акузативом правца илуструје супротстављање аспеката статике и

динамике. Наиме, предлози *в / на* се редовно користе у комбинацији са ПФ *центр* у облику акузатива правца, и ту је допустива варијабилност: *Хлебницу поставили на центр / в центр стола; Хлебница ставится на центр / в центр стола*. За разлику од варијабилности код динамичког аспекта, статички аспект је инваријантан: *Хлебница стояла в центре / но не и *на центре стола*. Испада да у првом случају неко утиче на *центр* локализатора (*стол*) са фокусом било на *површину* (предлог *на*), било на *центар* (предлог *в*) као неко место „уграђено“ у сто. У другом случају, код статичког аспекта, објекат локализације на столу већ јасно приказује попуњеност тог централног места, условно речено, додајући му својства „унутрашњости“ помоћу предлога *в*: *в центре стола*, не и *на центре стола*.

На асиметрију употребе предлога *в – из* и *на – с* (по модели *в город – из города, на площадь – с площади*) са ПФ указује поређење ПФ у предложно-падежним конструкцијама са значењем места и правца. У случају када је локализатор неки отворени или велики простор, конструкције *в* и *из* употребљавају се симетрично: *Его родители переехали в центр города / уехали из центра города*. Али са предметним локализаторима ситуација није једнозначна. Конструкција *центр букета*, на пример, одражава се у језику на исти начин, као и *центр города*: [...] *Он велел убрать из центра букета высокий цветок с желтыми колокольчиками* [НКРЯ-325]. Логично би било очекивати да ће као опозиција предлогу *в* у примерима *Хлебница ставится в центр стола / потребно је в центре стола* иступити предлог *из*. Међутим, то се не дешава, и није чак ни прихватљиво: **Хлебницу убрали из центра стола*. Уместо тога се употребљава предлог *с* (који је, у ствари, симетричан предлогу *на*): *Хлебницу убрали с центра стола*. Ову асиметрију одражавају и други примери: *Мяч неподвижно лежит в центре поля* и *Они ввели мяч в игру с центра* [поля].

Оваква семантичка особина *центра* праћена је варијабилношћу норме у српском језику. Конструкција *Ставити вазу у центар стола* је варијантна са синтагмом *на центар стола*, док *склонити вазу са центра стола* је инваријантно, уп. **склонити вазу из центра стола*.

Слободније се са предлозима *в – на* и *с – из* у оквиру ових падежних облика понаша ПФ *середина*. Када то поредимо са српским језиком и српским предлозима *у – на* и *с(са) – из*, можемо се уверити да та примедба важи за оба језика. Примери са локативом места и предлозима *в* и *на*: *Уже на середине реки я обнаружил, что лодка*

медленно, али верно запољняется водой [НКРЯ-326]; **В середине зала** возле проектора кивает головой Лида [НКРЯ-327] – одговарају српским конструкцијама *на средини реке* и *у средини сале*. Примери са акузативом правца: *Почётный гость вышел на средину комнаты, держа в руках петуха* [НКРЯ-328]; *Сам он увек садился в средину первого ряда, ловя испуганные взгляды детей [...]* [НКРЯ-329] – одговарају српским *на средину собе* и *у средину првог реда*. Примере са флексибилним ПФ *середина* налазимо и у конструкцијама где ПФ стоји у облику предложног генитива: **Из середины строя** взмыл высокий голос запевалы [НКРЯ-330]; **Бывало, с середины комнаты** до письменного стола он пройдет чинно [...] [НКРЯ-331]. Они одговарају српским *из средине строја* и *са средине собе*.

Варијабилност предлога не помаже да се направи ужи избор тополошких особина које су својствене речима-локализаторима. Према тополошким особинама они могу бити испупчени (*съехать с середины дороги*), поседовати унутрашњост (*стоны из середины груди*), бити плъоснати (*поставить на средину стола, убрать с середины стола*) и сл.

ПФ *край* се у руском језику јавља као фрагмент тополошког типа „површине“, што потврђује његова употреба са предлозима *с* у генитиву и *на* у акузативу и локативу: *Меня перекидывают, как футбольный мяч с края на край игрового поля* [НКРЯ-332]. / *Они остановились на краю* заполненного серым туманом гигантского провала [НКРЯ-333]. Таква употреба одговара тумачењу лексеме *край* у БАС као линије границе објекта. Упркос томе, *край* налазимо и у конструкцији *из края в край* (уп. *Вода застилала свет из края в край* [НКРЯ-334]), где је *край* употребљен са предлозима карактеристичним за унутрашњост.

3.3.4.3. Конструкције са инструменталом и предлогом *с*

Односи интралокализације се могу исказивати конструкцијама као што су: *стекло с неровным краем, оружие с острыми краями, железяка с кривыми краями* итд. На овај граматички модел смо скретали пажњу код разматрања других ПФ; они другачије логички акцентирају исказ, за разлику од генитивних модела: у њима локализатор стоји у јачој позицији и носилац је логичког акцента, а ПФ се налази у зависној позицији. Конструкција преноси извесну комитативност која је генерално

својствена руском језику (уп. конструкције *мы с тобой* и др.) и често је пропраћена потешкоћама код превода на други језик. „Сувишно“, „поновно“ додавање дела целини која је већ цела (већ садржи тај део) је потребна да се посебно нагласи својство које се односи само на ПФ и не односи се на цео локализатор: *В результате приходит книга с потертыми краями, мятыми углами и одной согнутой обложкой* [НКРЯ-335].

3.3.4.4. Конструкције с заменицом „самый“ и деминутивима

Употреба опште заменице *самый* најчешће се дешава у функцији јачања контраста и аксиолошке обојености исказа. Та се постиже градуисаношћу неких ПФ: *попасть в самый центр* или (ређе) *в/на самую середину*: *Аквариум был сразу поставлен Алеше на стол, на самую середину*. У српском томе одговарају конструкције са *сам(a/ o)* са истим комуникативним задатком – да се изазове максимални ефекат на реципијента: *Ватрена стихија је јуче букнула и у самом центру Подгорице* [...] [SrpKor-159]. / *На самој средини листе „укотвио“ се Милано са 89,5 бодова* [...] [SrpKor-160].

На основу примера с ПФ са семантиком периферне локализованости закључујемо да је код назива са јасно израженим границама могућа конструкција *в / на самый край*. У конструкцијама попут ове појачава се поларност ‘краја’ у односу на ‘центар’ или ‘супротни крај’: *Он с горечью сплюнул на пол и перебрался на самый край стола* [...] [НКРЯ-336]. / *Наслоњен на камену ограду на самом крају моста, младић је посматрао дуго велике сенке* [...] [SrpKor-161]. Међутим, такве конструкције нису типичне за ПФ *периферија*, чему доприноси својство периферије да се комбинује са локализаторима великих димензија, где се тачка која се прецизира налази сувише далеко до реципијента и/ или је невидљива, као и због саме чињенице нејасноће и нејасности граница места: ср.[?]*перебрался на самую периферию* (конструкције попут ове могуће су само у случају промењеног значења ПФ *периферия* у ‘самостална територијално-административна јединица’).

У руским примерима су фреквентне деминутивне конструкције, чије се функције разликују од случаја до случаја, али се својстава просторних делова тичу директног умањења и конотација. У корпусу су релативно фреквентни облици *серединка* и *краешек*. Реч *краешек* може да има чисто деминутивно значење – умањења, означавања мањег дела уз границу: *Флобер обедал на краешке письменного*

стола, Дюма писал на краешке обеденного [НКРЯ-337]. Избор деминутивног облика ПФ може да буде условљен функцијама: нпр. учтивост – *садитесь в серединку*. „Умекшаваће“ укупног исказа може да захвата и друге категорије, нпр. глагол: *присаживайтесь*, и у целости може да се расподела по целом исказу. ПФ у облику деминутива чест је када се ради о деци: *И бровки [...] До серединки густенькие, а потом ничего [...]* [НКРЯ-338]. Ту се деминуција односи и на део и на целину чија својства преузима ПФ. За разлику од тога, лексема *центр* може добити деминутивни облик само у функцији ниподаштавања: *Руский центр в Тифлисе, маленький захудалый центрик, хотел послать в Мугань вагоны с оружием* [НКРЯ-339]. Примерима са обликом [?]*периферийка* не располажемо, иако се може претпоставити постојање прагматичног контекста за исказ: [?]*ну и периферийка!*

Говорећи о аксиолошким нијансама значења не можемо да не споменемо и фразему *золотая середина (серединка)* са њеном јако израженом позитивном конотацијом.

3.3.5. Исказивање односа екстралокализације и посредне локализације

Група ПФ са значењем ‘центар’ – ‘периферија’ учествују у конструкцијама са синтаксичком функцијом сложених предлога који, према ТСЛ, играју улогу вишечланих оријентира за исказивање односа посредне локализације или екстралокализације.

Семантика ПФ са значењем ‘центар’ и у руском и у српском језику подразумева удаљеност њиховог денотата од минимално двеју тачака. Међутим, ове тачке не морају да буду границе једног те истог локализатора. ПФ са значењем ‘центар’ могу означавати и неку тачку у простору. Такви сложени односи диктирају потребу за укључењем додатног члана конструкције – у овом случају, то је предлог *между* и његови српски еквиваленти *између* и *међу*: *В рукописи было письмо, которое я не сразу заметил, потому что оно оказалось вложенным в середине между страницами* [НКРЯ-340]. Валентност генитива, која је карактеристична за конструкције интралокализације (у *средины чег?*), код ових ПФ није попуњена. Рецимо, у примеру *в середине между домами* не указује се на то о чијој се средини ради. Према томе, ослонац овој локализацији дају два или више локализатора (*дома*).

3.4. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘страна’

Група ПФ са значењем ‘страна’ представљена је лексемама *сторона* и *бок* у руском језику, односно *страна*, *бок* у српском. Она заузима посебно место у подсистему ПФ, што се, пре свега, односи на *сторона*. Због специфичности ове микрогрупе разматрамо је одвојено од осталих. Улогу опозиције ПФ *сторона / страна* игра *другая сторона (вторая, противоположная, обратная, северная, та, левая / правая* итд.), односно *друга, супротна, северна, она, лева / десна* у српском. Оријентациону семантичку тежину у двочланом ПФ носи атрибут који постаје дистинктивно обележје ПФ. У исто време ПФ *сторона / страна* супротстављен је ПФ *центр / центар*, и заједно са ПФ *бок / бок* користи се за означавање латералне, бочне површине / стране локализатора код односа непосредне локализације: *Здание стояло на южной стороне площади*, као и вишечланог оријентира код односа посредне локализације: *А в стороне от иван-чая сиял золотом другой цветок – зверобой* [НКРЯ-341] и екстралокализације: *Казалось, слова звучат откуда-то со стороны* [НКРЯ-342]. Са једне стране, указујући на латерални, периферни део локализатора, овај ПФ чини целину са ПФ *периферия, край, конец* и др., а са друге стране, по дијапазону функција који обухвата и интра- и екстралокализацију, он их превазилази.

ПФ *сторона* у руском језику и *страна* у српском поседују бројне заједничке особине. Сваки од њих је у свом језику скоро универзална јединица која може да носи дијаметрално супротна значења по оријентацији, када се јавља у атрибутивним конструкцијама са просторним значењем: *верхняя сторона, нижняя сторона, передняя сторона, задняя сторона, лицевая сторона, изнаночная сторона, тыльная сторона, боковая сторона, левая сторона, правая сторона, внешняя сторона, внутренняя сторона* итд. (уп. еквивалентне у српском: *горња страна, доња страна, предња страна, задња страна, лице, наличје, позадина, бочна страна, лева страна, десна страна, спољашња страна, унутрашња страна* итд.). Наизглед слободна комбинаторика атрибута са ПФ *сторона* је ипак ограничена атрибутима нецентралне (латералне, вертикалне) локализованости, док су конструкције **центральная сторона, *средняя сторона* нетипичне, а то се односи и на српски језик: **централна страна, *средња страна*.

Стране света и у руском и у српском језику чине засебан микросистем: *северная сторона, южная сторона, западная сторона и восточная сторона (северна страна, јужна страна, западна страна, источна страна)*, заједно са комбинацијама *северо-*

восточная сторона, северо-западная сторона, юго-восточная сторона, юго-западная сторона / северозападна страна, североисточна страна, југозападна страна, југоисточна страна итд. И у руском и у српском језику они имају именичке облике: *север, юг, запад, восток / север, југ, запад, исток* и њихове прелазне комбинације (*северо-восток* и др.). Они су специфични за именовање праваца отвореног простора и оријентација према њима има обележје апсолутности. Кажемо „обележје“, јер се и ова оријентација може мењати у зависности од позиције посматрача у односу на неку тачку координата: за посматрача из Санкт Петербурга Москва је *на југо-западе*, а за посматрача из Београда Москва *на северо-востоке*. Стране света су једнаке по важности, мада Ј. Д. Апресян открива одређену хијерархију међу њима, која је условљена кретањем других тела – сунца: *источна страна* је она страна са које сунце излази, а *западна страна* је она са које сунце залази; у односу на њих се одређују *север* и *југ*: они одговарају *предњој* и *задњој страни* човека који стоји окренут *левом страном* према *западу*, а *десном страном* – према *истоку* (Ю. Д. Апресян 1995: 113).

Ниво општости ПФ *сторона* потврђује чињеница да се баш ова реч често користи у речничким тумачењима код објашњења ужих појмова. Рецимо, у Речнику Ожегова-Шведове⁶² (Ожегов и Шведова 1999) реч *дека* се тумачи као „плоская сторона корпуса струнного музыкального инструмента“; *верх* – (3) „лицевая сторона одежды, крытой материей [...]“ и (7) „внешняя, поверхностная сторона явлений“; *изнанка* – (1) „внутренняя сторона ткани, одеће“ и (2) „скрытая сторона чего-н.“ и сл. Помоћу овог ПФ се објашњавају и друге граматичке категорије са просторним значењем, као што су прилози: *вверх* (2) – „внутренней стороной наружу или нижней стороной наверх“; *вниз* – (2) „нижней стороной“; *вперед* – (4) „на расстоянии и с передней стороны от кого-чего-н [...]“; *вправо* – „в правую сторону, в правой стороне“; *задом* – „задней стороной“; *врасыпную* – „в разные стороны“; глаголы: *вертеть* – (2) „крутя, поворачивать из стороны в сторону“ *метаться* – (1) „лежа, беспокойно двигаться из стороны в сторону“; *мотать* – (2) „поводить в стороны, качать“; прилагательные *двойственный* – „склоняющийся и в одну и в другую сторону [...]“; *нейтральный* – (1) „не примыкающий ни к одной из борющихся сторон, стоящий в стороне“; *обратный* – (1) „направленный в сторону, противоположную какому-то движению, ведущий назад“ и (2) „противоположный другой, наружной стороне, не лицевой“ итд. Помоћу ПФ *сторона* се тумаче и

⁶² Слична тумачења даје БАС, али се примери из речника (Ожегов, 1999) наводе као компактнији.

предлози, посебно они који се граниче с другим категоријама: нпр. *снаружи* (прилог у првом и предлог у другом значењу) – (1) „с внешней, наружной стороны; (2) предлог с род. п.“. Извесна етимолошка веза предлога са префиксима потврђује се оријентационим значењима које носе префикси, и овде у тумачењу учествује ПФ *сторона*: тако, *вывернуть* може да означава (3) „перевернуть внутренней стороной наружу“; *надписать* – „написать сверху или на внешней стороне чего-н.“; *разметать* – „разбросать в разные стороны“; *отложить* – (1) „положить в сторону, отдельно“.

У „скици семантичке анализе“ речи са просторном семантиком Апресян издваја два основна појма: појам оса симетрије предмета (линије, површине, тела) и појам *сторона* наспрам њене супротности (Апресян 1974: 109-110). *Сторона* се ту дефинише као „део предмета који је резултат његовог дељења на два приближно једнака дела реалном или замишљеном линијом“⁶³ (Ю. Д. Апресян 1995: 110). Тек након тога, како сматра аутор, односи *горњи-доњи*, *предњи-задњи*, *леви-десни* могу бити представљени, узимајући у обзир апсолутну и релативну оријентацију, као елементи слике „наивног“ тродимензионалног простора (Ю. Д. Апресян 1995: 111).

У систему конкретно-просторних односа ТСЛ ПФ *сторона* указује на односе претежно латералне локализованости: то су односи непосредне локализованости (интралокализација, оријентир је део локализатора), која се одређује унутрашњом или спољашњом границом предмета (*сторона шкафа*), затим посредне локализованости (*отойти в сторону от шкафа*) и екстралокализованости (*уйти в сторону*).

ПФ *бок* поседује уже значење, искључиво латерално (за разлику од *сторона* – *верхняя сторона*, *передняя сторона*, *нижняя сторона*), што потврђује његово слагање са атрибутима *левый* и *правый*, за разлику од **передний бок*, **задний бок*, **тыльный бок* и сл.

3.4.1. Лексикографски портрети лексема са значењем ‘страна’ у функцији ПФ

3.4.1.1. Сторона и страна

У основном значењу, које се узима према ССРЛЯ, одредница *сторона* је „пространство, место, расположенное в каком-либо направлении от кого-, чего-либо,

⁶³ „Часть предмета, являющаяся результатом его деления на две приблизительно равные части реальной или воображаемой линией“ (Ю. Д. Апресян 1995: 110).

как и само это направление“. Потешкоће код разграничавања места и правца, споменуте на почетку рада и карактеристичне за већину ПФ, у овом случају су део дефиниције. Конкретизације тумачења се тичу страна света: „о странах света (север, југ, запад и исток)“ и *перен.* „направление развития, сфера деятельности кого-, чего-либо“ (1). Друго значење развија одређену самосталност: „местность, область, край“ (2). Због самосталности употребе без локализатора, у овом значењу се лексема налази на периферији подсистема ПФ. О томе сведочи и могућа конотација исказана помоћу атрибута: *родимая сторона, чужая сторона* (в. такође *родимый край, далекие края, глухая периферия*). Трећа тачка тумачења – „пространство, место, расположенное справа или слева от середины, средней линии чего-либо“ – полази од *середины*, а конкретизација тог значења издваја „пространство, место, расположенное по бокам или сбоку от кого-, чего-либо“. Још конкретније *сторона* означава „пространство, расположенное на одном из берегов реки, оврага и т. п.; берег“ (3), све до назива конкретне територије и формирања властитих имена: *Выборгская сторона, Северная сторона*.

Јасна опозиција ‘центру’ види се из треће тачке тумачења, али је имплицитно присутна и у прва два. Наиме, у првом значењу центар ситуације локализације је тамо где је објекат локализације или посматрач: *смотреть по сторонам* означава ‘гледати лево и десно од објекта / од мене’. У другој тачки тумачења (*чужая сторона, родимая сторона*) значење центра се брише због дихотомије изазване измештањем посматрача са „свог места“ („своје“ земље, завичаја), што доводи до „раздвајања“ центра: ‘центар је тамо где сам ја’ и ‘центар је где сам некад био’ (уп. такође валентност која актуализује посматрача: *чужая сторона – кому/за кого?*). Примери са овим конструкцијама су аксиолошки обојени, што се може појачавати и другим маркираним језичким средствима (нпр. деминутивом *сторонуска*), а појам ‘свој’ се актуализује заједно са опозицијом ‘туђи’.

Удаљеност (од ‘центра’) је у основи четвртог значења: „пространство, место, расположенное в некотором отдалении от кого-, чего-либо“. Сужавање овог значења је сазвучно 2. тачки: *разг.* „другое, чужое (не свое) место, дом“. Као посебан став је издвојен окамењен облик инструментала *стороной, стороною* – „минуя данное место, околным путем“ (5). О адвербијалном значењу пута или начина сведочи и квалификатор *в знач. наречия*, који га измешта према границама граматичке

категорије именица: *завести речь стороной, слышать стороной, узнать (о смерти отца) стороной* (из примера ССРЛЯ).

У првих пет тачака (од укупно девет) нема тумачења преко општијег „часть“, већ само „просторанство“ и „место“. Али у шестој тачки се јављају предметни денотати и значење фрагмента целине: „одна из поверхностей предмета; боковая часть, бок кого-, чего-л.“ (6), према којем *сторона* може вршити функцију ПФ. У остала значења спадају: „прямая линия, ограничивающая геометрическую фигуру“ (7); „составная часть, элемент чего-л. по отношению к абстрактным понятиям“ // „отличительная черта, качество, особенность, характеризующие кого-, что-либо в том или ином отношении“ (8); „человек, группа лиц или организация, противопоставленные в каком-то отношении другому человеку, другой группе и организации“ (9).

Синтеза тумачења представља одредницу *сторона* као површину неког дво- или тродимензионалног предмета која се налази лево или десно у односу на његову замишљену централну вертикалну или хоризонталну осу, као и периферни садржај простора попуњеног или непопуњеног предметом, који се налази лево или десно од предмета, на удаљености од центра предмета или од посматрача. Конструкције ПФ *сторона* с атрибутима *верхний, нижний, передний, задний* и сл. допуњени су другачијим оријентационим критеријумом задатим атрибутом, и њих треба разматрати с обзиром на тај критеријум.

У српском језику се одредница *страна* тумачи на начин сличан као у руском. Према Речнику МС, то је „гранична линија неке површине или гранична површина нечега“ (1.а) (нема б, в); „лице или наличје неког пљоснатог предмета: „с ону страну воде“, друга ~ пута“ (2.а); „једна од бочних површина: преврнути се с једне на другу страну“ (2.б), „свака посебна површина листа књиге, часописа, новина и др. (поново је означено као 2.б.: вероватно се односи на тачку 1, или се мисли на „2.в.“); „простор који захвата неки правац и сам такав правац: на све стране“ (3); „иностранство, туђина“ (4); „падина брда, стрмина“ (5); „стање, ситуација изван главних догађаја и збивања: остати по страни“ (6.а); „начин гледања, гледиште, становиште: с те стране се нема шта приговори“ (6.б); „особина, својство нечега – има то и добрих страна“ (6.в); „питање, проблем: социјална ~, материјална ~“ (7); „појединац или колектив супротстављен некоме: зарађене стране“ (8); „линија сродства: мајчина страна“ (9);

мат. „линија која ограничава геометријско тело: ~ пирамиде“ (10.а); „један од два члана једначине“: лева и десна ~ једначине.

Привлачи пажњу чињеница да је редослед значења у тумачењу српске речи *сторона* у Речнику МС другачији од руског. Не може се са сигурношћу одговорити на питање да ли је руска реч *сторона* удаљенија од предметног значења и ближа значењу ‘територија’, ‘место’, него што је српска *страна* у српском језику (уп. такође рус. црквенословенизам *страна* у значењу територије). Могуће је и то да ће се у савременом издању БАС, када ова реч и одредница дође на ред, другачије распоредити значења него што сада стоје у архаичнијем ССРЛЈА.

Еквивалентност значења проверавамо према двојезичним речницима. У Речнику РСР руској речи *сторона* одговара „страна“, пример – *лева, десна страна* (1); „страна, површина“ (2); *мат.* „страница, страна“ (3); *разг.* „земља, крај, предео“ (4); *фиг.* „страна“, пример – *држати се по страни од чега* (5); *фиг.* „страна, гледиште“ (6); *фиг.* „страна, особина, својство“ (7); „страна, странка“, пример – *заинтересована страна* (8); „линија сродства“ (9). Српско *страна* у СХРС се на руски преводи као „сторона, бок” (1); „страница“ (2), „чужая сторона, заграница“ (3). Иако је значење речи које поредимо и у руском и у српском прилично опширно и апстрактно, оне испољавају висок степен еквиваленције и у интерпретацијама и, по свему судећи, у функцијама ПФ у својим језицима.

3.4.1.2. Бок и бок

За разлику од размотрене руске и српске речи *сторона* / *страна* са широким дијапазоном значења, реч *бок* је у оба језика представљена конкретнијим цртама. У БАС се *бок* интерпретира у две тачке тумачења. Основно значење ове одреднице је: „правая или левая часть туловища, тела (человека, животного)“ (1), а друго – „правая или левая сторона чего-л. (по отношению к его передней и задней части или верхней и нижней части)“ (2).

На основу тумачења основног значења јасно је да *бок* одговара нивоу номинација према називима деловима тела као што су *спина, живот* итд., који не припадају систему ПФ због конкретности денотата. Са друге стране, *бок*, који нема

јасно означених граница, обухвата читаву човекову страну: уп. *лежатъ на боку* = ‘на всей боковой части / стороне тела’. Што се тиче тачке 2. речничког чланка, нема сумње да лексема *бок* припада подсистему ПФ: тумачи се путем *сторона*, има просторно значење и не поседује конкретност денотата.

У српском језику, о чему се може закључити на основу Речника МС, основно тумачење одреднице *бок* наводи се са високом геометријском тачношћу и детаљношћу: „лева или десна страна човечјег тела (од пазуха до кука), слабина: окренути се на бок“ (1.а); „кук, заобљени део око кука, бедро“ (1.б); „лева или десна страна код животиња, сапи“ (1.с). друго значење се преноси на предметну лексику: „лева или десна страна неког предмета (брода, чамца, зграде, кола и др.), испупчени, бочни део суда итд., бочна страна“ (2). Остала значења везана су за пејзаж: „страна планине, падина, обронак“ (3.а); „обала реке; страна теснаца, бунара и сл.: бокови корита“. Посебно се наводи такође: *војн.* „лева или десна страна неке војне јединице“ (4).

Српско *бок* и руско *бок*, у складу са тумачењима, изгледају у српском и руском језику доста симетрично. У Речнику РСР руска реч *бок* се преноси помоћу српских еквивалената: „бок, слабина“ (1) и „страна“, пример – *с једне стране пута* (2). Интересантна је и еквиваленција руског израза *бок о бок* српском *раме уз раме* – она говори о томе да ипак ‘бок’ одговара ‘бочној страни човека’ у целини, а фрагментација тог дела се не може увек јасно видети. Интерпретација из супротног, српског *смера*, коју даје СХРС, показује да српском *боку* у руском одговарају речи „бок“ (1), „сторона“ (2) и „борт, фланг“ (3).

3.4.2. Статистика лексема са значењем ‘страна’ у НКРЯ

Реч *сторона* се у НКРЯ јавља 228.879 пута. Тај број увелико надмашује све остале речи које разматрамо у оквиру подсистема ПФ. Иако нису сва значења она која карактеришу реч *сторона* као ПФ, њена фреквентност сведочи о покривању широког дијапазона функција, односно прагматичком значају. Реч *бок* се у свим својим значењима заједно јавља десет пута ређе, односно 23.942 пута.

3.4.3. Употреба ПФ са значењем ‘страна’ са различитим типовима локализатора

На основу примера из корпуса и на основу предметних значења која представљају платформу за визуализацију просторних односа, ПФ *сторона* се користи за локализацију спољашњом површином локализатора, унутрашњом бочном површином или унутрашњим бочним делом који се налази на периферији локализатора у односу на апсолутни или релативни центар.

3.4.3.1. ПФ са значењем ‘центар’–‘периферија’ у ЛСГ Жива бића, предмети и затворени простор

Човек и животиње. Делови тела

У генитивним конструкцијама које су одабране за презентацију односа део-целина и односа интралокализације, уз називе који се односе на човека и делове његовог тела, у руском језику се претежно употребљава ПФ *бок*, у складу са његовим основним значењем. Локализатор је често изостављен, уп. *У него болит правый бок* (уп. *у него болит нога / голова*). Због тога је тешко направити разлику, да ли је бок употребљен за означавање стране човека или дела његовог тела. У неким случајевима *бок / бок* указује више на страну човека: *Спать, спать, сказал он себе и круто повернулся на правый бок, к стене* [НКРЯ-343]. / *Франц Фердинанд јахао је усправно, с ногом дубоко у узенгији, сабљом на боку* [SrpKor-162]. Лексема *бок* је овде блиска значењу ‘део тела’ (уп. *повернулся на спину, на живот*), али се углавном односи на површину тела. Дата конструкција се може парафразирати тако да се исказе локализација површином, а у овом примеру се актуализује и значења правца: *он повернулся в правую сторону передом / лицом или повернулся передом вправо / вбок*.

Повезаност ПФ *страна* и *бок* и њихова узајамна заменљивост у српском језику види се и у примерима: *Султан је лежао на боку у танкој струготини, непомично* [SrpKor-163]. / *Стога сам [...] настојао, дакле, да се, пре него што заспим, преврћем с бока на бок и да се усављујем на левој страни* [...] [SrpKor-164]. Синоним *боку* може да буде реч слабине: *Зној ми је цурио низа слабине а шаком сам га отирао са чела* [SrpKor-165].

У руском језику се *бок* такође употребљава и као ‘део тела’, и као ‘страна тела’ човека или животиње: *Ноги, обутые в великолепные сапоги, прищипоривали бока коня* [...] [НКРЯ-344]. На основу овог и других примера можемо да приметимо да се *бок*, употребљен уз ове локализаторе, налази на периферији подсистема ПФ и преклапа се са називима делова тела као што су *спина, живот, голова* итд. У српском језику се

поред *бок* – *Пас је лежао на боку* [...] [SrpKor-166] – могу јавити нешто ређе у употреби *слабина* или *сани* за животињу: [...] *После, опет одјаше и ућути, ударивши коња чизмом под сани* [SrpKor-167]. / *Једва је подигао очи, пријало му је кад се наслонио на коњске слабине* [...] [SrpKor-168].

У руском језику се уз локализаторе, чију функцију врше *лицо, глава, нога, ступња, бедро, рука, ладонь* и други делови, употребљава ПФ *сторона*, не *бок*: *Ей было плохо, сильно болело в правой стороне головы* [НКРЯ-345] (уп.: **в правом боку головы*). Код присуства атрибута другачије просторне семантике важно је значење атрибута: *Она со вкусом смеялась и вытирала слёзы тыльной стороной руки* [НКРЯ-346]. (Ср.: **боком руки*). У српском језику у сличним ситуацијама наилазимо на ПФ *страна*: *Тако се, на пример, може јавити трњење леве стране лица, или супротно – трњење десне стране лица* [Google-19]. / *Болови на десној страни леђа могу се јавити због неколико ствари* [Google-20].

Грађевине и њихови елементи

Локализатори ове групе код односа интралокализације и у руском и у српском језику могу бити оријентисани својим спољашњим или унутрашњим бочним странама помоћу ПФ *сторона* и *бок / страна* и *бок*. Латерална позиција локализатора може се одређивати инхерентном предњом страном локализатора. Наиме, лево и десно од фронталне стране локализатора *дом* налазе се *боковые стороны*: *Дом смотрел на дорогу, левая сторона дома была в тени*. Често се не наводи о каквој се страни ради, јер је то прагматички неважно: [...] *Током ископа темељне јаме на Врачару и поткопавања темеља отцепљена је цела страна зграде у Дубљанској улици* [SrpKor-169].

Губитком значења латералности у односу на предњу страну (али уз очување значења не-централности) резултира комбинација ПФ *сторона* са атрибутима другачије оријентације – ‘предњи’, ‘задњи’, ‘горњи’, ‘доњи’: *Навес примыкал к тыльной стороне дома и с дороги виден не был* [НКРЯ-347]. Слична појава се примећује и у српском језику: *Нападаци су пришли са задње стране зграде станице и бацили неколико молотовљевих коктела* [SrpKor-170]. Често је *спољашња страна* супротстављена *унутрашњој страни*, при чему није јасно на коју се од спољашњих страна мисли или је то нерелевантно: [...] *Прескочила је симс и обесила се рукама са спољне стране зграде* [SrpKor-171].

Локализација *страном куће* може се ослањати на позицију посматрача: *Она вылезла из окна по ту сторону дома, незаметно выскользнула из сада [...]* [НКРЯ-348]. Могућ је и мешовит тип оријентације, заснован и на позицији посматрача и на сталним особинама зграде: *Хорошо, что веселье шло на другой стороне дома, у выходящего на улицу фасада* [НКРЯ-349]. Понекад се оријентација може тумачити на различите начине: *Второй этаж и левая сторона дома были темны* [НКРЯ-350] – није прецизирано на коју се страну мисли: лева у односу на фасаду или лева у односу на посматрача прекопута. Положај посматрача се читава и у српском језику, посебно код употребе деиктичких речи: [Отац] *је замишљено ишао према шумарку с оне стране дворишта* [SrpKor-172]. Постоје и примери са комбинованом оријентацијом, субјективно-објективном: [...] *Улазим у једну малу просторију. На оној страни њеној на којој сам видео оне прозоре налазе се друга врата* [SrpKor-173].

Тумачење *сторона / страна* је у већини случајева синоним за *површина*, али се понекад приближава значењу ‘део’: *Когда поднялась луна, Ямнинов перешел на другую сторону дома и встал у раскрытого окна* [НКРЯ-351].

ПФ *сторона* код објеката чији називи припадају тополошком типу „вертикалне површине“ (нпр. *стена* у руском), и у српском и у руском језику могу да се именују њихове површине у целини, најчешће заједно са простором уз њих: [...] *Особое внимание должно уделяться защитно-декоративным покрытиям с внутренней и наружной стороны стены* [Яндекс-17]. Са другим типовима површина (нагнутим, водоравним) овим се ПФ може означавати део површине која се налази лево или десно од средине: *Пошли смо уза степенице, оном страном која је служила за силазак* [SrpKor-174].

Уз називе предмета који се могу сврстати у тип „плоче“ и у руском и у српском језику се под *сторона / страна* најпре подразумева ‘површина’: уп. *Закрой дверь с той стороны* [НКРЯ-352]. / *А онда [...] та давна пролећа почну штитити наша прса од мраза кад се нађемо с оне стране прозора на којој мраз није само слика* [SrpKor-175]. Ређе се под *страном* подразумева бочна ивица: *Для этого ставим его [рам за врата] на торец (на длинную сторону), отмеряем сверху и снизу по 20 см. и от этой границы ставим верхнюю и нижнюю петлю* [Яндекс-18].

У руском се језику ПФ *бок* употребљава уз називе предмета ове ЛСГ, иако није нарочито фреквентан. Наилазимо на такве примере у књижевном стилу: *Каждый дом*

выставлял **бок**, балкон или крыльцо в той позиции, в которой ему удобней было устоять на склоне [НКРЯ-353]. Овде персонифицирани дом „покушава“ да се држи за падину попут живог бића, отуд се и **бок**, попут дела тела, јавља у функцији ПФ и у саставу стилске фигуре. У текстовима књижевног стила куће могу *срастаться боками в один сплошной фасад, покоситься на бок* и чак *присесть на бок* (уп. такође *покоситься в сторону, али не *присесть на сторону*).

Објекти другог типа, рецимо, тунел, такође се оријентишу помоћу ПФ **бок**: *Прогрызанный в теле „санпропускника“ длинный сырой туннель с кирпичными боками выводил на улицу Свердлова* [НКРЯ-354]. У српском језику не располажемо примерима са таквом комбинацијом, за разлику од примера са синтагмом *зид тунела*. Споменици и њима слични објекти се углавном карактеришу „фасадношћу“, па и за њих важе иста правила као за грађевине или човека (уколико је прототип споменика човек): *У задњем плану неки споменик. Споменик се види с бока* [SrpKor-176].

Локализација грађевина и објеката као непокретних творевина може бити прецизирана према странама света, што важи за оба језика: *Весной [...] цвели сирень и пышные рододендроны, южная сторона дома была обвита чайными ползучими розами* [НКРЯ-355]. / *Иначе, испред другог улаза на источној страни зграде чека на десетине [...] новинара и фоторепортера* [SrpKor-177].

Предмети и артефакти (алати и справе)

Намештај. Код предмета ове групе коју одликује изражена „фасадност“ (ормар, и сл.) *стране* се одређују према *предњој страни* или *лицу* предмета.

Под ПФ *сторона* код стола, чији назив сврставамо у класу „површине“, подразумева се његова 'ивица', а не 'површина', за разлику од класе „вертикалне површине“ попут *дверь, окно* и сл.: *Еще двое сидели по другую сторону стола* [НКРЯ-356]. Код неизражене фронталне стране оријентација је релативна и ту је битан посматрач: *предњом страном* округлог стола сматра се онај фрагмент који је најближи или окренут посматрачу, а конкретно *странама* или *бочним странама* – стране лево и десно од тог фрагмента. Често се локализација ограничава двома странама, тако да су оне пропраћене деиктичним речима *та-эта, одна-другая* и сл. У сличном значењу може бити употребљен *край*: *противоположная сторона стола = противоположный край стола*. Са атрибутима *верхний* и *нижний* стране постају површине, а не ивице: *Нижняя сторона стола. Все всегда клеили туда жвачки*

[Яндекс-19]. У односу на друге комаде намештаја који немају вертикалне бочне површине (табуре), употребљава се пре ПФ *край*, него ПФ *сторона*: *Тракторист побледнел, ухватился руками за края табуретки* [НКРЯ-357]. У српском језику *страна стола* се такође јавља као еквивалент за ПФ *крај стола*, *ивица стола* и сл., али не и *површина*. Према вертикалним површинама у српском језику се поред ПФ *страна* употребљава *страница*: [...] *На страницама ципеларника задовољни обућари поносно показују своје производе* [опис осликане странице] [...] [SrpKor-178].

Боковые стороны (бока) може имати *сто*: то су вертикалне површине лево и десно од средине стола: *За громадным письменным столом, на дубовых боках которого были вырезаны бекасы и виноградные гроздья, сидел глава учреждения* [...] [НКРЯ-358]. Иначе, предмети који имају *боковые поверхности* или *бока* имају и (*боковые*) *стороны*: *Одной стороной диван упирается в большую железную кровать родителей* [НКРЯ-359]. *Стороны* или *бока* код кревета су бочне површине кревета, које би одговарале боковима човека који лежи на кревету, иако *бок* чешће именује вертикалну бочну страну, а *сторона* – хоризонталну бочну страну: *По бокам кровати падают занавески* [...] [НКРЯ-360]. У српском језику је у оба случаја уобичајенија употреба ПФ *страна*, него *бок*: *Легли су, свако на своју страну кревета, и некако заспали* [SrpKor-179] (уп: **свако на свој бок кревета*). У руском језику је фрагментима *бок* и *страна* супротстављено *изголовье* и *ноги* – у смислу синтагме *в ногах кровати*.

Боком може да буде оријентисана пећ: *Лавка стояла у печи, он привалился спиной к тёплому оштукатуренному боку* [НКРЯ-361].

У текстовима са описом ентеријера често се јавља облик инструментала близак прилошком – *шкаф стоит боком к двери*. Тај облик није пропраћен целином у облику генитива и функцији локализатора: уп. **боком шкафа*.

Посуђе. У примерима где се јављају називи ове ЛСГ – шоље, тањери, шерпе и сл. – ретко се јавља ПФ *сторона*. Тополошки тип назива ту није никаква препрека за употребу овог ПФ: као и предмети намештаја, многе јединице посуђа припадају типу „контејнери“. Међутим, за разлику од предмета намештаја са инхерентним странама и честим обликом паралелопипеда са равнима површинама, посуђе не поседује ни инхерентне стране, ни углове који би могли уобличавати, односно ограничавати стране.

Одсуство углава погодује слагању елемената ове групе с ПФ *бок*, у чему се такође огледа аналогија са телом човека. *Бок* у руском језику, односно *бок* у српском, врши функцију оријентира код таквих локализатора као што су *бочка*, *кастрюля* и сл. и њихових аналога у српском језику: [...] *На боку кастрюли желтел огромный знак радиационной опасности* [НКРЯ-362]. / *Одвоји шаку са замагљеног бока флаше с киселом водом* [...] [SrпKог-180].

Кад се ради о типу „површине“, јавља се употреба ПФ *сторона* / *страна*. Код нешупљих плjosнатих предмета типа „пластины“, у које спада нпр. оштрица ножа, *страном* се може именовати ‘површина’: *гравировка с одной стороны ножа* и ‘ивица’: *нож, заточенный с двух сторон*. У српском језику томе одговара ПФ *страна* и *ивица*: *Окрените нож на другу страну* и *наоштрите је на исти начин*. / *Уклоните подигнуту ивицу тако што ћете је избрусити* [Google-22]. *Страном* се код издужених предмета може сматрати њихов крај: *Представьте себе аккуратно обрезанное с двух сторон бревно* [...] [НКРЯ-363], мада се најчешће странама издужених локализатора сматрају делови простора (и предмети) који се налазе лево и десно од локализатора: [...] *Я проснулся по одну сторону бревна, Коля неподвижно лежал [...] по другую* [НКРЯ-364].

Одећа и обућа. Одећа која не стоји на човеку углавном нема чврсту структуру, нити сопствене бочне стране, али може да буде оријентисана помоћу ПФ *сторона* са атрибутима *передняя – задняя, лицевая – изнаночная: лицевая сторона платья*. Овде је двочлани ПФ еквивалент површине локализатора. У српском се у овом случају употребљавају ПФ *лице* и *наличје*: *лице хаљине*. Обучена одећа понавља оријентацију делова тела и страна човека и чак изазива метонимијска померања семантике, нпр. *грудь = грудная часть свитера*: [...] *Даже свитер на ней был тот же самый, [...] с огромным вышитым на правой стороне груди цветком* [...] [НКРЯ-365]. Односно, *бока = боковые стороны брюк*: *Потом провёл рукой по бокам брюк, где находились карманы* [НКРЯ-366]. Наилазимо на примере попут *юбка с вытянутым боком* који сведоче о понављању оријентације човека / животиње, што се не може замислити у српском: **хаљина са издуженим боком* (уп. такође рус. *платье с хвостом* / срп.: *хаљина са реповима*).

Локализатори чију функцију врше називи обуће понашају се слично одевним предметима описаним горе. Наиме, и овде стране јесу ‘површине’ које могу бити унутрашње и спољашње. Уз то, денотат обуће понавља облик ноге, преузимајући особине синтагматског слагања са ногом: попут *внутренняя сторона ступни* могућа

је конструкција *внутренняя сторона ботинка* за спољашњу, заправо страну, којом су стопала окренута једно другом. Примери са обућом и ПФ *сторона* нису чести, мада се може конструисати прагматички контекст као што је нпр. текст рекламације: *имеется царапина на левой внешней стороне левого ботинка*.

У српском језику се у сврху прецизирања углавном користе *лице* или (ређе) *горњиште*, рецимо, у документи о царинским тарифама: *Делови обуће (укључујући горњишта која су спојена или неспојена са унутрашњим ђоновима)* [SrpKor-181]. За називе осталих просторних фрагмената уместо ПФ користе се називи са конкретномшћу денотата *унутрашњи ђон*, *спољашњи ђон*, *постава* итд.

Остало. У руском језику пљоснати предмети типа „плоче“, као што су грамофонске плоче, дискови, огледала и сл. могу бити оријентисани помоћу ПФ *сторона* када се мисли на површину – *На диске имеются записи с обеих сторон* – не и *ивице* (рус. *край*): *Братъ диск следует только за края*. У српском језику би се у овом случају могло рећи и *запис с обе стране*, и *узимати диск са стране*. У српском језику је код назива издужених предмета који се доживљавају као антропоморфни могућа варијабилност употребе *страна* и *бок*: *Дохватио сам тубу с пастом за зубе и загледао се у ситна слова утиснута на њеном боку* [SrpKor-182].

Високу фреквентност употребе има конструкција српског језика *са стране*: *У овој сали је пролаз са стране; прићи бини са стране; ставити књигу на сто са стране* итд. – која се може разматрати како у оквиру интралокализације или посредне локализације, тако и у оквиру екстралокализације: *Жиг је утиснут са стране на паковању* као интралокализација, и *Немој стајати на аутобуској станици, стани негде са стране* – екстралокализација.

Носиоци текста (илустрација)

Текст као низ слова или речи ни у руском, ни у српском језику нема својих страна. За разлику од тога, носилац текста, рецимо лист папира, који иначе спада у тип „плоче“, може имати *две стране* према двема површинама: *Декларация была напечатана на машинке, на обеих сторонах листа* [НКРЯ-367]. У српском би ово значење било представљено на следећи начин: *Искористи обе стране папира (за писање, штампање) пре него што се одлучиш да га бацаш* [SrpKor-183]. ПФ *сторона* и реч *страница* имају транспарентну заједничку етимологију, а српска *страна* (књиге) и *страна* (ПФ) су хомоними.

Лист папира може се представљати као хоризонтална површина која има стране и средину (дебљина се игнорише). О томе сведочи пример: [...] *Пут је био уцртан црвеним мастилом, са стране је писало: Последња кућа у С, гледано с ову страну* [SrpKor-184]. Стране-површине код оваквих речи фреквентније су него стране-ивице, те се последње скоро не користе (иако се може замислити пример *узмите документ полако, са стране*). Уобичајено се овде користе ПФ *край* у руском језику (*возьмите документ с краю, за края*) и *ивица* у српском.

Транспорт

Локализатори-транспортна средства оријентисани су с обзиром на њихово кретање напред у односу на њихов предњи део. Према томе, ПФ *сторона*, као и двочлани *боковая сторона, левая сторона* и *правая сторона* могу да исказују односе латералне локализованости. Ипак, примећујемо да нема много примера који одражавају употребу овог ПФ: *Знаки соответствия вагона габариту – наносятся на правой стороне боковых стен кузова внизу* [Яндекс-20].

Велика већина примера са елементима ове ЛСГ везана је за односе „оријентир није део локализатора“: *Мы бросились к окнам вагона и увидели, что впереди и по обеим сторонам поезда стояли цепью англо-сербские солдаты* [...] [НКРЯ-368].

С обзиром на антропоморфност и зооморфност транспортних средства (већ се скретала пажња на називе као што су *нос корабља, голова поезда, хвост самолета*), није никакво чудо да се и овде јављају примери са ПФ бок: *Я смотрел сквозь мокрое стекло и видел всё то же самое: [...] мокрые бока машин, мутное сияние над площадью* [НКРЯ-369]. На сличан начин исказује се однос латералне локализованости у српском језику: *Између гума на боку бродоџа и каменог мола простире се зелена линија воде* [...] [SrpKor-185]. *Ниједан од путника неће стражарити пред самим вратанцима пртљажног простора на боку аутобуса* [SrpKor-186].

Намирнице

Називи предмета ове ЛСГ могу да буду локализовани својим странама, али чешће боковима. То се тиче хлеба и производа од теста, као и воћа и поврћа округлог облика које се може већим делом сврстати у тополошки тип „лопте“: *А сестра с выпуклым лбом протягивает ей яблоко с красным боком* [НКРЯ-370]. У српском језику се у овом случају нешто ређе користи бок, а чешће страна: *јабука, црвена с*

једне стране. Особина овог тополошког типа је у томе што *стране* и *бокови* имају само релативну оријентацију, тј. одређују се с обзиром на положај посматрача.

Додаћемо овде напомену која се тиче назива меса животиња у руском језику. Како припремљено месо може да задржава назив дела тела животиње, међу називима јела наилазимо на *бараний бок с кашей*. У оваквим случајевима се не ради о ПФ (уп. *баранья сторона с кашей, но: язык с кашей).

Биљке

Дрвеће које поседује симетрију око вертикалне осе може бити оријентисано странама уз укључивање посматрача. Овде није толико битно указивање на реалну количину страна (две, четири), па ни подела страна на десну и леву, предњу и задњу, колико је битно стварање опозиције: једна страна се разликује од друге. ***То се види из примера:*** *Они взяли её на руки и потащили к большому, обгоревшему с одной стороны дереву* [НКРЯ-371] (=једна страна дрвета је нагорела, није важно која). Како дрвеће нема особину „фасадности“, оријентација се одређује у односу на неку тачку или посматрача: *Лию тоже умыли – я слышал тихие ругательства с противоположной стороны дерева* [НКРЯ-372]. Слична ситуација се догађа у српском језику: *Стране света можемо одредити по маховини на дрвету; она расте на оној страни коју не осветљава Сунце* [SrpKor-187].

С обзиром на то да је дрво непокретно, као и зграда, страна дрвета се може одредити према страни света: *Созрел инжир, – и с южной, солнечной стороны дерева его больше* [НКРЯ-373]. Таквих примера има не само у руском, већ и у српском језику: *Маховине и лишајеви јављају се на северној страни дрвећа или камења* [SrpKor-188].

Локализатор *цветок* се може комбиновати са ПФ *сторона* када је ПФ употребљен уместо *поверхность* без значења латералности: [...] *Пчелам нравится радиальный узор – это когда линии на внешней стороне цветка сходятся в его сердцевине* [НКРЯ-374]. У српском језику не располажемо примерима који доказују такву употребу ПФ.

Лист дрвета се замишља на сличан начин као лист папира: *странама* се именују његове површине, и то: једна од њих се у руском језику зове *передняя* или *верхняя сторона*, друга – *обратная*, *задняя* или *нижняя сторона*: *Другое свое название – серебристый – этот вид получил за окраску листа: верхняя сторона его*

ярко-зеленая, а нижняя – серебристо-белая [НКРЯ-375]. У српском језику се у овој ситуацији јављају немогуће за руски језик ПФ *лице* и *наличје*, као и *горња страна* и *доња страна*, нпр. *Рђа се може препознати по избоченим пегцима на наличју листа* [Google-23]. / *Горња страна листа је тамнозелене боје а доња светлија и длакава* [Google-24].

Мноштва објеката

Мноштва објеката се употребљавају са ПФ ове групе у складу са тополошким особинама, односно геометријским обликом: рус. *куча* која одговара типу „избочине“ – као планине, *охапка* – као „лопте“. *Стопка* се састоји од предмета коцкастог облика са вертикалним површинама, али међу примерима нисмо пронашли адекватне комбинације са комбинацијом ПФ *сторона* и *stopka*.

За разлику од тога, у оквиру ове групе велик је број примера код којих оријентир није део локализатора – *стоять у стороне от кучи (стајати са стране од гомиле / постранце), посмотреть у сторону кучи (погледати у правцу гомиле)*. Такви односи не дају карактеристику локализатора и не зависе од његовог тополошког типа: уп. *Стоять в стороне от дома / озера / машины / горы / ямы / лошади*, само величина локализатора мора бити у корелацији са величином објеката локализације: **человек стоял в стороне от мыши*.

3.4.3.2. ПФ са значењем ‘центар’–‘периферија’ у ЛСГ Отворени простор. Пејзаж отвореног простора

Природне формације – планине, реке, поља – не поседују инхерентну *предњу страну*, те у складу са тим не могу да имају сопствене *бочне стране*. Будући да називи ове ЛСГ денотирају статичне објекте, ови називи могу бити окренути некој страни света и према томе добити карактеристику: *южная сторона, восточная сторона* итд. или комбиноване карактеристике: *юго-восточная сторона*. Друга могућност оријентације укључује позицију посматрача – релативна оријентација: *предњом страном* планине / језера ће се сматрати она страна која је најближа посматрачу или тачки коју је он одабрао, а са стране у односу на предњу страну налазиће се *бочне стране*.

Сторона у отвореном простору често има значење ‘правац’ – *идти у сторону леса, звук со стороны моря*.

Узвишења. Оријентација према странама света је нарочито погодна кад се ради о природним формацијама великих димензија као што су планине: *Са друге, западне стране брда, издиже се још један велики зид око велелепне грађевине, налик на замак* [SrpKor-189]. ПФ *сторона* и *бок* се могу комбиновати са називима *гора*, *скала*, *гряда* и слично када је оријентација релативна, са ослоном на посматрача: *Мен-Кау-Тот уверено направился к левой стороне холма, раздвинул густую заросль и вскарабкался на вершину* [НКРЯ-376]. Примери са конструкцијама *лева / десна страна брда*, *планине* у српском нису пронађени.

Занимљиво је да се планина, без обзира на њену тродимензионалност, и у руском и у српском језику често концептуализује као ограда или зид: *Камни Синий и Косой – это две стороны одной горы* [НКРЯ-377]. / *Куће с обе стране брда одбрањене су уз огромне напоре, а том приликом лакше је повређено неколико ватрогасаца* [SrpKor-190]. / *Са друге стране брда биле су њиве* [SrpKor-191]. Међу примерима су фреквентни они са *две стране*, пропраћене атрибутима *та страна горе*, *противоположная сторона горы*, као да је планина вертикална површина: *Следующий [ручей] – на противоположной стороне горы, на которую нам нужно взойти* [НКРЯ-378]. У овом значењу локализатор *гора* актуализује значење ‘граница’, уп.: *с какой стороны гор они родились.*

Уз називе ове ЛСГ у руском језику се користи и ПФ *бок*: *На зеленых боках гор, обступивших залив, тут и там нестроят рыжие рубцы* [НКРЯ-379]. Опис планине са прецизирањем њеног дела помоћу ПФ *бок* представља је као глатки конус без страна-фасета. На конструкцију *бок горе* наилазимо најчешће у текстовима уметничког стила или онима који садрже детаљан опис објеката са пратећим атрибутима: *Он тихо шел вверх по небольшому ущельицу, глубоко врезавшемуся в черный бок седловидной горы* [НКРЯ-380]. Персонификација планине у књижевним текстовима некад је више него очевидна: *Живая гора надвигалась боком на него, грозя прижать к борту корабля* [НКРЯ-381].

Удубљења и водене површине. Називи водених површина, као што смо већ констатовали, могу бити оформљени као „површине“ и као „контејнери“. Као „хоризонталне површине“ они поседују стране (обале) чак и када су ближи округлом облику – на пример, код денотата језера тешко је замислити прелаз од предње стране према бочној страни или од бочне према задњој. Међутим, облик у овом случају нема

битну улогу: стране поседују и округло језеро и издужена река. Стране-обале се дејкитички деле на „ону“ и „ову“, указујући на позицију посматрача, а могу се означавати и према странама света (*северная сторона*) или припадати некој административној територији (*новгородская сторона*).

У српском језику се одражава слична перцепција: *Ветрови заурлаше с оне стране Мораве која се заустави у леду* [SrpKor-192]. / *Поред главног моста на северној страни Ибра групе српских младића [...] осматрају преласке оних који улазе из јужног у северни део града* [SrpKor-193].

Код оријентације према странама света од значаја су облик и величина: мање водене површине се не могу оријентисати према странама света, као ни кривудава реке. Обале јама напуњених водом које се пружају према дну испод површине воде невидљиве су у језичкој слици света наших језика јер су нефункционалне.

Путеви. *Сторона дороги / улицы* понаша се слично као *сторона-берег* (нпр. реке), с тим што релативна оријентација страна која их дели на *эту* и *ту* / *противоположную* у овом случају преовлађује (немогућа је конструкција: **северная сторона дороги* независно од тога да ли пут пролази као права или крива линија и колико је широк).

3.4.4. Семантика неких граматичких конструкција с учешћем ПФ са значењем ‘страна’

3.4.4.1. Односи једнине и множине

Иако је облик једнине карактеристичан за *сторона*, често се подразумева да постоји више страна: *каждая сторона, две (три, четыре) стороны, обе стороны, ни одна из сторон, первая (вторая, третья, четвертая) сторона, другая сторона, все стороны, разные стороны*. У томе је ПФ *сторона* слична ПФ *край – края* (мада је понекад тешко говорити о бројчаном еквиваленту: уп. *края стакана*) или ПФ *конец – концы* (облично их је два код предмета издуженог облика). По тенденцији ка мноштвености ПФ *сторона / страна* се разликује од већине ПФ: рецимо, човек или неки прототипичан тродимензионални предмет углавном има по један *верх, низ, внутренность, внешность, центр* – док је страна по правилу две или четири. Број страна зависи од тополошког типа: денотат назива *нож* може да има две *боковые*

стороны и две *стороны-поверхности*, а денотат назива *дверь* – четири *боковые стороны-края* и две *стороны-поверхности*. Нејединственост страна карактеристична је и за српски језик, где налазимо *свака страна, две (три, четири) стране, обе стране, ниједна од страна, прва (друга, трећа, четврта) страна, све стране, различите стране* итд.

Мноштво страна одражавају не само примери из корпуса, него их налазимо и у фразеологији: *две стороны одной медали, обратная сторона медали, на все четыре стороны* и сл.

3.4.4.2. Конструкције руског језика са предлозима у и *от* и генитивом

Међу конструкцијама руског језика са беспредложним генитивом који се користи у функцији исказивања непосредне локализованости наилазимо на примере са предлогом у: [...] *Один бок у яблочка красный, другой [...] зелёный* [НКРЯ-382]. / *И второй бок у коты тоже поседел* [НКРЯ-383]. / *Один бок у горшка получается кривой* [НКРЯ-384]. Ови и други примери су конвертибилни у конструкције без предлога у, без губитка смисла, али уз промену стилистике: први имају призивок архаичности и књижевне нарације, а нарочито су карактеристични за фолклорни жанр, нпр. бајке. Сходно томе, *бок яблочка/яблока, бок коты* и *бок горшка* без предлога у теже ка неутралном стилу. ПФ *сторона* је мање карактеристична за конструкције са предлогом у него *бок* – из разлога стилске неусклађености.

Сторона као део целине која се комбинује са целином посредством предлога *от* по правилу не се разматра као ПФ. То је део одвојив од целине: *сторона от кровати отвалилась*. У српском таква, одвојива страна код намештаја има сопствени назив *страница*: *у паковању недостаје страница од кревета*.

3.4.4.3. Конструкције са инструменталом

Облик инструментала код ПФ *сторона* у ССРЛЈ је издвојен у посебну тачку код тумачења на нивоу лексикографске дефиниције – *стороной*. Такав облик се употребљава у прилошком значењу и указује на перлативни аспект локализације: [...] *Люди ещё долгое время обходили его [дворец культуры] стороной* [НКРЯ-385]. У овом случају се, иако то није сасвим очигледно, не ради о страни зграде, већ о простору неодређене ширине који окружује зграду чинећи његову ширу периферију.

У сличним, граничним са прилошким, значењима употребљавају се ПФ *вѣрхом* и *низом*.

ПФ *боком* је упоредив са облицима *передом* и *задом*: *Вернувшись на место, Дантес стал **правым боком** к барьеру* [НКРЯ-386] (уп.: *передом /задом к барьеру*). Лексема *бок* се овде може тумачити и као део тела, јер поседује конкретност денотата (уп. *стал спиной к барьеру*). Реч *боком* у инструменталу често не карактерише локализатор, већ објекат локализације: *Боком, не глядя на неѐ, он быстро прошѐл у свой кабинет* [НКРЯ-387]. Разлика између кретања *боком*, *передом* и *задом* је у томе што се *передом* обично не наводи (уп.: **он шел/ехал передом*), док су необични начини кретања – *боком* и *задом* – видљиви у исказу.

У српском језику се не користи конструкција која је у духу руског језика: *гроза прошла стороной* – **невреме је прошло страном*, уместо тога би се рекло: *невреме је заобишло* (нпр. *град*).

Конструкције са инструменталом и предлогом *с* попут *шишки с шершавыми боками*, *дама с крутыми боками*, *бычок с пережаренным боком*, *луна с поджатым боком* итд. употребљавају се у циљу наглашавања особине која се не односи на читаву целину: *Автобус с ободранным боком стоял в нескольких метрах от перекрестка* [НКРЯ-388].

3.4.4.4. Конструкције са заменицом „самый“ и деминутивима

За разлику од већине ПФ која се слободно комбинује са заменицом *самый*, ПФ *сторона* и *бок* се уз њега не употребљавају: уп. *попасть в самый центр чего-л.* – **в самую сторону*; *отлететь в самый верх чего-л.* – **отлететь в самый бок*. У томе *сторона* испољава заједничку особину са ПФ *периферия*. У српском језику се одражава идентична слика у погледу синтагматике *страна*.

Употреба деминутивног облика *сторонка* у руском језику могућа је у оним значењима *сторона* која нису у конфликту са општим правилом слагања с деминутивима: *родная сторонка* (уп. **чужая сторонка*, **далекая сторонка*); *отойти в сторонку* и др.: *Несколько в сторонке от пожилых сидели Егор с Любой* [НКРЯ-389]. Обзиром да деминутиви у српском имају мањи распон функција, такве конструкције за српски језик нису карактеристичне.

3.4.5. Исказивање односа посредне локализације / естралокализације

ПФ *сторона* као фрагмент простора који није инхерентни део локализатора исказује однос екстралокализованости објекта локализације и тада не постоје строга ограничења у погледу лексичко-семантичког слагања. За тај однос важно је само да се објекат локализације налази ван граница локализатора – уз то он може бити у простору који је близу локализатора – *в левой стороне от дома растет ель* или у далеком простору: *он отправился в дальний путь, в сторону дома*. Значење правца код овог ПФ ван граница локализатора још више се појачава. Такви односи су синтаксички изражени сложеним предлозима *в стороне от, в сторону, со стороны* и др., а у српском им одговарају *у страни од, у страну, са стране од* и др. Како у овом случају *сторона* не обухвата област и границе самих предмета (локализатора), облик, величина и количина последњих су ирелевантни за питање слагања када они могу бити означени као условна тачка (група) координата: *в сторону деревьев, в стороне от всех*, као и *со всех сторон*.

Примери, у којима је ПФ окружен предлозима са двеју страна су најилустративнији: *А в стороне от иван-чая сиял золотом другой цветок – звербой* [НКРЯ-390]. Критеријум проксималности / дисталности је ирелевантан за такве изразе.

Сторона у руском језику испољава најјачи степен десемантизације од свих ПФ, и у склопу сложеног предлога врши функцију која је најближа службеној, предлошкој (*отправиться в сторону дома = к/ по направлению к*, а на српском *кренути у правцу куће*).

3.5. ПФ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’

Неки од ПФ који могу да исказују значење ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’ – *внутренность, наружность, внешность, поверхность, внутренняя поверхность, внутренняя сторона, внутренняя часть, наружная поверхность, наружная сторона, наружная часть, внешняя поверхность, внешняя сторона, внешняя часть / унутрашњост, површина, унутрашња површина, унутрашња страна, унутрашњи део, спољашња површина, спољашња страна, спољашњи део* – већ су се више пута спомињали у другим поглављима због тога што заједно са осталим деловима они формирају мрежу сложених односа међусобне подударности, сличности или супротстављености. Рецимо, *в глубине пещеры* заправо значи ‘в пещере’, ‘внутри

пещеры' или 'во внутренности пещеры', а *живети у унутрашњости (земље)* је еквивалентно *жити на периферији*. Међутим, по јасној нијанси просторног значења, коју имају речи груписане око опозиције 'споља-унутра' и фреквентности у руском и српском језику, они заслужују посебну пажњу и посебно поглавље.

Дакле, ПФ ове групе врше функцију исказивања односа интралокализације, тј. локализације унутрашњошћу локализатора и локализације површином локализатора, онако како су ти односи формулисани у оквиру ТСЛ.

3.5.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем 'унутрашњи део' – 'спољашњи део'

3.5.1.1. Внутренность и унутрашњост

У руском језику се одредница *внутренность* дефинише према БАС као „пространство внутри каквог-л. помещения, вместилища и т. п. // То, что находится внутри чего-л., содержимое“ (1) – овим ужим тумачењем су обухваћени и предметни денотати, нпр. *внутренность шкафа* и апстрактни, нпр. *внутренность иного мира*. Друга тачка тумачења праћена је квалификатором *только мн.* и односи се на „органы, расположенные в грудной и брюшной полости человека и животных // о внутренних частях машины, устройства, механизма“ (2).

Прво значење ове речи омогућава јој да врши функцију ПФ јер поседује општост и неконкретност денотата, сугерише слободу слагања са различитим целинама коју диктира њихов тополошки тип „контејнери“, а која ће бити у наставку овог поглавља додатно потврђена примерима из корпуса руског и корпуса српског језика. Друга тачка тумачења приказује метонимијски и метафорички потенцијал ове речи, а уједно и тенденцију избегавања празнине простора, односно означавања простора кроз предмете у њему.

Значење одреднице *унутрашњост* се интерпретира према Речнику МС: то је, дакле, „простор који се налази у оквирима, у границама чега; оно што испуњава тај простор, оно што представља унутрашњи састав чега: ~ Земље, ~неке просторије“ (1). Друга тачка тумачења је специфична за српски језик: „део државе који је даље од главног града, покрајина, провинција“. За означавање тог појма се, за разлику од српског, у руском језику употребљава реч *провинция* у измењеном значењу у односу

на основно у којем врши функцију ПФ, што је, уосталом, констатовано у овом раду код разматрања ПФ *периферия*. Осим ове разлике, руски и српски ПФ делују уједначено, што се такође потврђује увидом у РСР и СХРС.

3.5.1.2. Внешность, наружность и спољашњост

Именица *внешность*, за разлику од продуктивних синтагми са придевом *внешний* (*внешний угол, внешняя часть, внешняя поверхность* итд.), маркирана као *устар.*, а тумачи се као „внешний, наружный вид чего-л.“ (1). Ипак, устаљеним изразима *по внешности* и *во внешности* исказује се значење „с внешней стороны, с виду“ (овде већ у дефиницији имамо јасан референцијални оквир: „с виду“ значи „посматрач посматра објекат споља“). Ова одредница, према наведеним својствима, може вршити функцију ПФ, иако је та функција ограничена архаичношћу употребе (в. квалификатор). Друга тачка тумачења указује на значај „внешний облик, черты лица“ (2), тј. односи се на човека и његов изглед, а мање указује на релативно слободне ПФ, како су дефинисани у раду.

Одредница *наружность* је синоним *внешности* по дефиницији „внешний облик, вид“ (2. тачка тумачења, наводи се према (Ожегов и Шведова 1999)), док је у трећој тачки најуопштеније дефинисана као „то, что находится снаружи“ (3). Прва тачка тумачења која се овде не наводи упућује на придев *наружный* и према томе га тумачимо као именовање одговарајућег својства.

Српска одредница *спољашњост* нема развијен систем значења: према Речнику МС, дефинише се као „спољашња страна нечега; спољашњи изглед, вањштина“ (реч *вањштина* има регионалну употребу и одговарајућу ознаку *рег.* и зато није у списку ПФ). С друге стране, њено значење је довољно широко и апстрактно, те пружа овој речи слободу синтагматских веза и обезбеђује фреквентност употребе.

3.5.1.3. Поверхность и површина

На основу досадашњег коришћења речи *поверхность* и *површина* у раду – код тумачења других ПФ, код прецизирања локализације, код објашњавања геометријских облика, па чак и код назива тополошких типова – може се закључити да те две речи поседују изузетно високу употребну вредност и висок ниво општости, свака у свом језику, али и прецизност и терминологичност.

Према ССРЛЯ, одредница *поверхность* се интерпретира на следећи начин: „Наружная (обычно верхняя) сторона чего-либо; || Верхний слой массы какого-либо вещества, жидкости и т. п. || В географии — совокупность неровностей земной коры, образующих низменности, возвышенности и т. п.; рельеф (1). Ово, основно тумачење за семантизацију користи речи *сторона*, *слой* и *совокупность*, од којих посебно издвајамо *сторона* – један од најраспрострањенијих и најопштијих ПФ. Схематизацијом просторног значења настаје једно друго, геометријско значење: „В геометрии — граница, отделяющая геометрическое тело от внешнего пространства или от другого тела; след движения какой-либо линии в пространстве, напр. *Поверхность вращения*“ (2).

Српска реч *површина* се тумачи у Речнику МС на сличан начин, помоћу општих речи *страна* и *слој*: као „горња, спољна страна или слој нечега: ~воде, ~предмета“ (1). Издвојено је и једно тумачење са просторним, али нешто измењеним, конкретизованим значењем: „део земљишта с извесном сврхом: зелена ~“ (2), и две варијанте једне тачке са квалификатором *фиг.*: „спољни изглед“ (3а); „спољашњи омотач неког геометријског тела“ (3б).

Ни руско, ни српско тумачење не користи у дефиницији реч и значење ‘део’, али обе дефиниције користе реч и значење ‘страна’ (осим *део земљишта* у оквиру дефиниције српског лексикографског извора, где је реч *део* употребљена у сасвим другом значењу). У основи ове две речи јесу еквивалентне према дефиницији и одговарају свим захтевима да врше функцију ПФ.

3.5.2. Статистика лексема са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’ у НКРЯ

Најфреквентнија из ове групе је реч *поверхность* која је регистрована у резултатима НКРЯ 27.141 пута. Тако висок број улаза још једном потврђује ранију констатацију о употребној вредности ове речи. Можемо претпоставити колико би се тај број повећао уколико му се додају варијанте настале конверзијом (рецимо, придев *поверхностный* (чија парафраза би звучала на руском као „который относится к поверхности“) употребљен је 5183 пута), међутим, овде се ограничавамо постојећим стањем именица, јер су оне главни представници своје категорије ПФ. *Внешность* и *наружность*, према резултатима претраге коју пружа корпусна грађа, јављају се 5479, односно 5142 пута и углавном су употребљени у значењу ‘спољашњи изглед’ код

човека, ређе код зграда или животиње, а још ређе се ради о неким предметима (детаљније о томе у поглављу које следи). Најмањи број улаза од једночланих ПФ даје *внутренность* са 3273 улаза. Ипак, и овде велики проценат примера садржи *внутренность* употребљену као синоним за унутрашње органе код живих бића, па чак и код зграда – као синоним за њихов унутрашњи садржај. Поред тога, резултат претраге даје велики број архаичних текстова, што може да говори о опадању употребе те речи у савременим текстовима.

Што се тиче двозначних ПФ, *внешняя сторона* се јавља 835 пута, затим *внутренняя сторона* – 642 и *наружная сторона* – 208. Ређи су примери двочланих конструкција са *часть*.

3.5.3. Употреба ПФ са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’ са различитим типовима локализатора

3.5.3.1. ПФ са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’ у ЛСГ Жива бића, предмети и затворени простор

Човек и животиње. Делови тела

И речничка дефиниција и корпусна статистика показују да су *внешность*, *наружность* и *внутренность* најчешће употребљени у комбинацијама са називима живих бића, и то пре свега човека. Штавише, *внешность* и *наружность* се односе на спољашњи изглед човека при чему се умногоме мисли на лице: *Впрочем, трудно было решить по его наружности, что он думает* [...] [НКРЯ-391]. / *По внешности они до странного не были схожи между собою* [НКРЯ-392]. Овде, као и са другим ПФ, издвајамо конструкцију с беспредложним генитивом: [...] *Наружность Грушеньки напоминает скорее паспорт ярославской крестьянки* [НКРЯ-393]. Међутим, конструкција с беспредложним генитивом у овом случају открива и једно ново, занимљиво значење – значење поређења, другачије од уобичајеног код ранијих ПФ значења део-целина: На пример, у реченици: *Узкий лоб, запущенная борода, наружность матадора, потерявшего квалификацию* [НКРЯ-394] конструкција *наружность матадора* заправо подразумева поређење: „наружность **как** у матадора“.

Због уске повезаности и устаљености употребе речи *внешность* и *наружность* у комбинацији са човеком, назив целине фрагмента (*человек*) се често изоставља, а *внешность* и *наружность* попримају епитете *приятная, бодрая, привлекательная,*

потускневшая итд., што даје овим речима већу конкретност значења и већу самосталност, која није карактеристична за ПФ.

У српском језику такође постоји велики број примера који *спољашњост* представља као ‘спољашњи изглед’: *Већ сама његова спољашњост је допадљива: висок и окретан, уска лица [...] [SrpKor-194]. / [...] Кроз ту углађену спољашњост зрачила је и енергија инжењера и пословног човека [SrpKor-195].* Међутим, не може се рећи да ти примери бројчано надмашују све друге – нпр. примери где се спољашњост односи на спољашњи изглед неких грађевина: [...] *Спољашњост зграде делује оронуро [SrpKor-196].*

Внешность и *наружност* у руском језику, као ни *спољашност* у српском, нису типични у конструкцијама са деловима тела: **внешность руки, *наружность спины / *спољашњост главе.*

Внутренность у руском језику означава унутрашњи простор код предмета који га имају, а у ову категорију спада и човеково тело. *Внутренность* у значењу укупности свих унутрашњих органа се јавља у највећем броју примера који се односе на ову ЛСГ: *Измученные внутренности спазмами реагировали на каждый толчок [НКРЯ-395].* За српски језик овакво значење није карактеристично, али се ипак ПФ *унутрашњост* јавља, више у индиректном значењу код описа црта карактера, емоција и сл.: *И њој је радост испуњавала целу унутрашњост, и као поплава навирала у њену малу, паметну главу [SrpKor-197].*

Поверхность у руском језику и *површина* у српском у конструкцијама са елементима ове ЛСГ могу да се користе у научно-медицинском дискурсу, где се могу додатно прецизирати придевима *унутрашњи* или *спољашњи*: *Испаряясь с поверхности кожи, вода участвует в терморегуляции [НКРЯ-396]. / Обычно тестируемое вещество наносят на внутреннюю поверхность предплечья [НКРЯ-397]. / Укупна површина коже одраслог човека је између 1.5 и 2 квадратна метра [Google-25].*

Грађевине и њихови елементи

Грађевине су још једна типична ЛСГ за употребу *внешность, наружност, внутренность, поверхность* у руском, односно *унутрашњост, спољашњост* и *површина* у српском језику.

Внутренность у руском, а *унутрашњост* у српском језику употребљавају се да се прецизира локализација унутрашњим простором зграде, који је супротстављен спољашњој површини. У руском језику налазимо примере: *Громоотвод – на крыше. Я пока **внутренность** описываю* [НКРЯ-398] (=внутренность дома). / *Дошёл до Иверской, **внутренность которой** горячо пылала и сияла целыми кострами свечей* [...] [НКРЯ-399] (=внутренность часовни). У српском језику томе одговарају: [...] *Кров је пропао у **унутрашњост зграде** и из њега је растао велик багрем* [...] [SrpKor-198]. / *У **унутрашњости модног салона и шеширијске радње** није било* [...] *ни безглавих лутака официрског држања, ни дрвених калуца* [...] [SrpKor-199].

Супротно значење исказују *внешность* и *наружность* у руском, иако је таквих примера много мање у поређењу са првом ЛСГ („Човек“): *Здание по **внешности** походило на средневековый замок* [...] [НКРЯ-400]. / *Роскошь и убранство дворцовых зал равнялись пышной **наружности здания*** [НКРЯ-401]. За разлику од руског, *спољашњост* се у српском релативно слободно слаже са елементима дате ЛСГ: *Неопходна је такође и нова електроинсталација и расвета **спољашњости** и унутрашњости објекта* [SrpKor-200].

Поверхность и њен српски еквивалент *површина* су распрострањени када се ради о грађевинама и њиховим деловима, при чему се има у виду како њихова ‘спољашња површина’, тако и ‘унутрашња површина’. Када се ради о спољашњој површини зграда или неких њихових унутрашњих или спољних елемената, атрибут *спољашњи* може, а и не мора да се дода: *Громадные облака, освещенные лишь собственным слабым светом, прилегали **близко к поверхности городских крыш*** [...] [НКРЯ-402]. / *Владимир осторожно выпрямился **на** чрезвычайно покатой **поверхности крыши*** [...] [НКРЯ-403]. / *Он онда пређе дланом **преко спољне површине врата**, али је дрво било савршено углачано* [SrpKor-201]. Када је реч о унутрашњој површини, користи се двочлани ПФ *внутренняя поверхность* у руском, односно *унутрашња површина* у српском језику: ***Внутренние поверхности стен перед окраской или оклейкой обоями необходимо только зашпаклевать*** [НКРЯ-404]. / [Апсорбер влаги] *омогућује уједначавање свих **унутрашњих површина зидова** за ново кречење* [SrpKor-202].

Предмети и артефакти (алати и справе)

Како што смо разматрали све претходне ПФ у комбинацијама са предметима различитих облика, пре свега са онима који имају значај за човекову свакодневну делатност, и овде се обраћамо елементима из група: 1) Намештај; 2) Посуђе; 3) Одећа и обућа и 4) Остало.

Намештај. Тополошке карактеристике предмета који спадају у намештај на најбољи начин се слажу са ПФ дате групе. Њихови денотати углавном имају одговарајуће вертикалне и хоризонталне површине (*стол*) и/ или унутрашњу функционалну запремину (*шкаф*). Слагање ПФ са називима намештаја са функционалним површинама илуструју примери руског и српског језика: *Я опустил глаза и положил руки на полированную поверхность стола* [НКРЯ-405]. / *Дном пенкала благо је неколико пута куцнуо по дрвеној површини стола* [SrпKог-203]. О употреби ПФ за прецизирање локализације према локализаторима који су исказани називима предмета са унутрашњом запремином сведоче примери: *Влажная губка и жидкость для мытья посуды отлично отмоют внутренние поверхности микроволновки* [НКРЯ-406] (=отмоют пятна на внутренней поверхности микроволновки). / *Огледало се налази на унутрашњој површини ормана.*

Посуђе. Велики број елемената ове ЛСГ чине називи предмета са функционалном унутрашњом запремином које сврставамо у тип „контејнери“. Они поседују *внутренность* и *внутреннюю поверхность*, што одговара *унутрашњости* и *унутрашњој површини* у српском језику: *Температура внутренней поверхности стакана резко упадет, а его внешний слой останется горячим [...]* [НКРЯ-407]. / *Унутрашњост шерпи и лонаца обрађена је тако да храна не долази у директни додир са бакром* [Google-26]. Као ни друге предмете, ни предмете из ове групе ништа не спречава да буду оријентисани својим спољашњим површинама, али примери тог типа ипак нису расположиви – фокус у примерима је углавном на функционалном унутрашњем простору. Ипак, највећи број примера неутралног стила у овој категорији не користи тај степен детаљизације који пружа *унутрашњост*: пре ће се рећи *сипајте воду у шерпу* него *сипајте воду у унутрашњост шерпе*, и то важи како за руски, тако и за српски језик.

Одећа и обућа. Прецизирање оријентације код одеће користи ПФ унутрашњост када за то постоје тополошки услови. Тако су пронађене комбинације са речима: *внутренность кармана*, *внутренность сапога* и сл. Синтагме са ПФ *внутренняя*

сторона / унутрашња страна су ретке и углавном технички маркиране: *Это увеличивает силы трения между стопой и внутренней поверхностью обуви в области пятки [...]* [НКРЯ-408].

Називи одевних предмета, као и материјали од којих су направљени, слажу се са ПФ *површина*, али се помоћу датог ПФ оријентишу само у техничким текстовима, испољавајући већу склоност ка оријентацији помоћу *лицо-изнанка, лицевая сторона-изнаночная сторона*, односно *лице и наличје* у српском језику: [...] ***На поверхности ткани*** образуется тонкая плёнка из крахмала и связанной с его молекулами воды [НКРЯ-409].

Остало. Пошто су сви предмети ограничени у простору, могло би се генерализовати да, без обзира на унутрашњу структуру, сви они имају *површине*. Површином се именује њихова граница, она која дели предмет од другог предмета или га издваја из простора. Тако да за поседовање површине у оквиру класе предметних именица није толико битан облик предмета, колико видљива граница (рецимо, *облак паре* не би могао имати површину): ***Алат*** је изгубио сваки сјај; *сивкаста патина [...]* прекривала му је ***површину*** [SrpKor-204].

Носиоци текста (илустрација)

Група носилаца текстова попут *лист* не поседује унутрашњост, као ни сви остали предмети тополошког типа „плоче“ (*на листе/на листу*, не и **в листе/*у листу*). Текст се може оријентисати помоћу предлога *в*, односно *у* у српском језику (*в тексте / у тексту*), што би био први знак за поседовање унутрашњости, али ту ипак не долази до комбиновања са **внутренность текста / *унутрашњост текста*, чак ни у метафорама (уп. метафору *глубина текста*, која, додуше, чини опозицију са *поверхностность* која би била еквивалент српској *површности*).

За разлику од тога, *поверхность* и *површина* су типични ПФ за носиоце текста, где улазе у односе синонимије са ПФ *сторона* и *страна*. Разлика употребе првих и других је стилске природе: површина се употребљава код веће прецизности у контекстима који то захтевају. Рецимо, у техничком дискурсу: ***Нанесение символов на поверхность бумаги*** выполнялось при помощи специальных рычагов [...] [НКРЯ-410]. У српском сличан опис налазимо у опису: *Хартија и картон, таласасте (са или без залепљених равних површинских листова)* [SrpKor-205] (=листова који се обично налазе на површини).

Транспорт

Попут стамбеног простора, транспортна средства имају своју функционалну унутрашњост, што погодује слагању њихових назива са одговарајућим ПФ. Међутим, како се у руском језику *внутренности* везују за унутрашње органе човека, тако се по узору на њих и *внутренности* аутобуса, аутомобила и других средстава везују за његове техничке делове, мада не и за путнички или теретни простор: рецимо, аутобус може *дребезжать всеми своими внутренностями* и сл. За разлику од тога, у српском језику унутрашњост аутобуса означава његов ‘унутрашњи простор’: *На овој врућини путнике мало шта занима, поготову не онај што зуре у унутрашњост аутобуса* [SrpKor-206]. / *Пре товарења мора бити прегледана унутрашњост и спољашњост возила или контејнера [...]* [SrpKor-207].

Намирнице

Раније смо у оквиру ове групе разматрали производе од теста, воће, поврће и неке друге намирнице. Овде би било умесно само поменути два одлучујућа фактора: зависност слагања ПФ од тополошког типа предмета (да ли је у питању површина или унутрашњост) и стил – да ли захтева веће прецизирање помоћу ПФ или се ограничава оријентиром у облику нпр. предлога или прилога.

Стилска маркираност се осећа у следећим примерима, од којих први припада техничком тексту, други – књижевном, али оба поклањају пажњу детаљима: *Нож нагревается до температуры 41.8 градуса, которая, по мнению разработчиков, оптимальна для распределения масла по поверхности куска хлеба* [НКРЯ-411]. / *В прикосновении языка к шершавой, ноздреватой поверхности хлеба, в самой его грубой фактуре было блаженство [...]* [НКРЯ-412]. У руском језику пронађено је пар примера са синтагмом *внутренность пирога* у стилу који тежи неутралном, али су сами примери из XIX в.

Биљке

Детаљност и прецизност својствена научном стилу огледа се и у оквиру ове ЛСГ. Ниво детаљизације у нормалној перцепцији се задржава на денотатима *цвет* или *лист*, али у научном свету се иде у ситније детаље: *Заглянем теперь во внутренность цветка. Выберем [...] какой-нибудь покрупнее, например, лилию* [НКРЯ-413]. / *На поверхности листа можно увидеть [...] желёзки, в которых хранится запас эфирного масла* [НКРЯ-414]. На исти начин се исказује оријентација и у српским

текстовима, где се тражи прецизирање: нпр. *на површини листова се формира заштитни слој*.

Мноштва објеката

Мноштва објеката која су означена речима *куча, стопка, охапка* и њима сл. немају своју специфичност, односно овде важе правила тополошког слагања и стилске усклађености, о којима се говорило код других ПФ.

3.5.3.2. ПФ са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’ у ЛСГ Отворени простор. Пејзаж отвореног простора

Међу природним формацијама са којима се слажу ПФ из овог поглавља издвајамо тополошки тип „површине“, у које спадају хоризонталне површине попут *луг, поле, озеро, море* и сл.; класу „плоче“ – подтип површина где се могу наћи називи попут *плита* и „контејнери“, где спадају удубљења *яма, канава, уцелје, море, озеро* и сл. Контејнери испуњени водом се могу сврставати и у „површине“, и у „контејнере“, у зависности од фокуса: [...] *Солнце дрожало на површини озер и болот* [НКРЯ-415]. / *Мрзео је музику која је допирала из кућица на води с те водене површине* [SrpKor-208].

За тип „избочине“ није карактеристична оријентација површином, мада и они имају површину, јер је то, као што смо већ навели, својство свих предмета јасних граница.

3.5.4. Семантика граматичких облика с учешћем ПФ са значењем ‘унутрашњи део’ – ‘спољашњи део’

Код разматрања различитих ПФ скретали смо пажњу на специфичност неких граматичких облика који учествују у укупној семантици исказа са употребом ПФ. Између осталог, говорило се о односима једнине и множине, конструкцијама са предлозима *у* и *от* који спајају ПФ и просторну целину, конструкцијама са инструменталом, конструкцијама са речју *самый* и деминитивним облицима.

3.5.4.1. Односи једнине и множине

У значењу ПФ, *внутренность* не образује облик множине, чак ни када се ради о неколицини предмета: нпр. *во внутренности бочек пахнет смолой*. Облик множине

внутренности има специфично значење унутрашњих органа живих бића: *Рыбу выпотрошить, не разрезая брюшка. Ложкой выскоблить внутренности, удалить кровь с хребта* [НКРЯ-416]. За српски језик последње значење није типично, као што није типичан ни облик множине.

Наружность и внешность не поседују облике множине: посматрач који гледа на један предмет или више предмета види једну слику, чак и када је богата детаљима.

Речи *поверхность* у руском језику и *површина* у српском образују облике множине, али су варијантни, јер површина заправо означава цео спољашњи слој са свих страна: уп. *нанести лак по поверхности шкафа* = *нанести лак по поверхностям шкафа*. Облик множине *поверхности* додатно рашчлањује предмет и подесан је за стилове у којима је то неопходно – нпр. технички текст.

3.5.4.2. Конструкције руског језика са предлозима у и *от* и генитивом

Конструкције руског језика где су ПФ и његова просторна целина спојени предлогом у или *от* нису типични за овај тип оријентације. За српски језик такве конструкције иначе нису типичне.

3.5.4.3. Конструкције руског језика са инструменталом

Облик инструментала се јавља у различитим функцијама, од којих је једна специфична – поређење или наликовање, при чему се употребљава предлог *с* у нама већ познатој комитативној конструкцији *с+део^{Instr.}+целина^{Gen.}*: *Мужик с наружностью сторожа дымит папирсой на обшарпанной скамейке* [...] [НКРЯ-417] (=мужик, похожий на сторожа; мужик, который, возможно, и есть сторож). Међу примерима са *внешность* и *наружностью* јавља се и облик инструментала са предлогом *за*: *Он тщательно следит за своей наружностью, зализывает волосы на пробор* [...] [НКРЯ-418].

У беспредложном инструменталу функција ПФ је блиска прилошком адвербијалу, али ипак конверзија није увек могућа: *внешностью он походил на отца*

= ?*внешне он походил на отца; внешне он был спокоен* = **он имел спокойную внешность*.

3.5.4.4. Конструкције са заменицом *самый* и деминутивима

Конструкције са ПФ *внутренность, внешность, наружность, поверхность* и њихови српски еквиваленти могу да имају условно степеновање попут, на пример, *верх* или *глубина* (где поред *верх* постоји и *самый верх*, а поред обичне дубине – још већа дубина). То важи углавном за реч *поверхность* и контексте у којима се ради о води, тј., ипак о дубини, којој је супротстављена површина: *Они [змеи] извиваются у самой поверхности, и на воде подолгу видны их следы* [НКРЯ-419].

Наглашавање близине површине није везано искључиво за воду и могуће је и у другим контекстима у сврху интензификације: *Заинтригованный Владимир Игоревич послушно нагнулся, доверчиво протянул лицо к самой поверхности холста* (= очень близко к холсту).

У НКРЯ су расположиви и примери са синтаagmaма *самая внутренность* (нпр. *здания*), али су мање типични, контекстно мотивисани и нису фреквентни.

3.5.5. Исказивање односа посредне локализације / екстралокализације

Руска и српска реч са значењем ‘унутрашњост’ једнозначно одговара односима интралокализације. Није тако једнозначна ситуација са локализацијом на граници предмета: са једне стране, она припада предмету, то је заједничка граница са спољашњим простором или предметом, а означава екстралокализацију. Према томе, пример *С наружности ларец покрыт серебром* је на граници ове базне дихотомије, јер са једне стране допушта парафразирање помоћу прилога *снаружи* (споља), а с друге, префикс глаголског облика *покрыт* га још увек везује за локализатора.

Типична екстралокализација, како је изражавају, рецимо, сложени предлози *в стороне от, в середине между* и сл. није карактеристична за овај тип ПФ.

3.6. ПФ са значењем ‘даљина’ – ‘близина’

У овом поглављу разматрамо ПФ *близь, близина, близость, даль* у руском језику и *близина, даљина* у српском језику. Иако набројани ПФ формирају двочлане конструкције – *далекая часть, близкая часть* – оне нису устаљене и зато можемо рећи

да су за ову групу карактеристични претежно једночлани ПФ, уз могућност употребе двочланих конструкција. У примерима наилазимо и на друге двочлане конструкције које се јављају спорадично и које користе придевски облик овог ПФ *дальний, далекий* у комбинацијама са осталим ПФ: *в дальний угол комнаты, на дальнем краю двора, в далекой высоте* и др.

ПФ из ове групе употребљавају се у функцији исказивања односа на малом или великом одстојању од локализатора – проксималне, односно дисталне локализације. Ова група се издваја од осталих и по томе што она денотира однос екстралокализације или посредне локализације, где оријентир није део локализатора, док је код осталих овде разматраних ПФ, као што се видело, заступљен претежно однос интралокализације. Самим тим, просторна целина, чији су фрагменти ПФ за означавање даљине и близине, углавном није предмет, већ сам простор, и то (посебно, кад се ради о речима са значењем удаљености) отворени простор.

3.6.1. Лексикографски портрети лексема у функцији ПФ са значењем ‘даљина’ – ‘близина’

3.6.1.1. Даль, дальность и даљ, даљина

У руском језику се одредница *даль* дефинише према БАС као „далекое пространство, видимое глазом“ (1) и „отдаленное, далеко расположенное место“ (2). У оквиру и прве и друге тачке тумачења понавља се занимљив пример дублирања коренске морфеме у придеву и именици: *дальняя, далекая даль*. Друга тачка тумачења наводи још једно, конкретније значење: // „отдаленная часть чего-л.“ и // значительное расстояние, значительная протяженность. Трећа тачка се удаљава од конкретно-просторног значења у правцу временског: „отдаленное от настоящего время, отдаленность во времени“, укључујући ужу формулацију са знаком *обычно мн. перен.* „Об открывающемся будущем, о перспективах развития чего-л.“

Одредница *дальность* у основном значењу БАС означава својство, позивајући се на придев *дальний*. Међутим, у другој тачки тумачења, додуше маркираној као *устар.*, она је синоним речи *даль* „далекое пространство, видимое глазом; даль (в 1 знач.)“

Српска одредница *даљ* нас упућује на *даљина*. *Даљина*, пак, издваја следећа значења: „одстојање од нечега, некога, удаљеност у простору: велика~“ (1a);

„неодређено далек простор уопште: у даљини, из даљине (1б); *обично у мн.* „удаљеност у времену, временска удаљеност, прошлост: временска ~“ (2). Треће значење је фигуративно и ирелевантно за ову анализу.

3.6.1.2. Близь, близость и близина, блискост

Близь је у руском језику већ у основном значењу маркирана квалификатором *разг.*, а тумачење нуди „пространство, непосредствено примыкающее к чему-л. (противоп. даль)“ (према ССРЛЯ).

За разлику од тога, *близость* је „расположение, нахождение на близком расстоянии от кого-л, чего-л.“ (1), „незначительная отдаленность во времени от чего-л.; приближение чего-л.“ (2). Трећа тачка тумачења преноси просторна значења у непросторну сферу – људске односе и за ово разматрање је ирелевантна, као и четврта тачка (наводи се према ССРЛЯ).

Одредница *близина* у српском језику јесте „мала удаљеност, мало одстојање од нечега“ (1а) и „мали временски размак“ (1б), према Речнику МС. *Блискост* се најпре одређује као „особина или стање онога што је блиско“ (1а), али се у следећој тачки и она позива на *близина-1*.

3.6.2. Статистика лексема са значењем ‘даљина’ – ‘близина’ у НКРЯ

По фреквентности речи из ове групе коју проверавамо према НКРЯ, именица *даль* се јавља 26.886 пута. *Дальность* је много ређа са свега 2200 улаза. Реч *близь* заузима најслабију позицију са свега 73 улаза, док се *близость* јавља 7868 пута (последња се често употребљава у апстрактном значењу и денотира међуљудске односе).

Видљива асиметрија опозиције *даль–близина* која се испољавала већ на нивоу лексикографске дефиниције, потврђује се и овом статистиком. Очигледно је да је ређе помињање блиских просторних односа везано за њихову детаљнију издиференцираност, односно кад се описује локализација у близини бира се један од мноштва расположивих начина оријентације по вертикали и хоризонтали, јер сама по себи близина није довољна за прецизирање где се тачно налази објекат локализације.

Речи са значењем ‘даљина’, са друге стране, имају већу тежину, обухватају све што није близу и што се не може детаљно описати. Ту је прагматичко објашњење које узима у обзир елиптичност говора: оно што је блиско, видљиво за саговорнике и расположиво, и не постоји потреба за описивањем и информацијама попут *ова лампа је у близини/ близу*.

3.6.3. Употреба ПФ са значењем ‘даљина’–‘близина’ са различитим типовима локализатора

Код претходних ПФ користили смо методологију груписања примера, према којој се могло видети на који начин се просторне целине, у чијој улози су били различити називи предмета, оријентишу помоћу својих фрагмената. У складу са тим формиране су ЛСГ кроз које се посматрало слагање ПФ са различитим типовима целина.

Овде, међутим, наилазимо на ситуацију сличну оној коју смо описали код ПФ *высь*: будући да се у самој семантици ових речи – *высь* и *даль* – налази информација да су они простор / део простора, они се често осамостаљују, односно не захтевају уз себе никакве допуне у виду просторне целине. Пошто они нису део предмета, већ део простора који је тешко дељив, беспредложна партитивна генитивна конструкција на коју смо се ослањали у раду за њих није толико карактеристична. *Высь* смо разматрали у парадигматском низу са *верх*, *высота*, *вышина* и др., са којима је она могла ступати у односе делимичне синонимије. Реч *даль* и њој сличне немају такав парадигматски низ који би везивао овај ПФ за односе непосредне локализованости и по томе је још самосталнији.

Главни знак такве самосталности је немогућност да се конструкција допуни обликом зависног генитива: *Гул скорых доносился, как потусторонний, из другой дали* [...] [НКРЯ-420] (= дали чега?). Иако је у другим случајевима парафраза могућа: *Костя не ответил, лишь опечаленным взглядом окинул болотные дали* [НКРЯ-421] (= дали болот), није сасвим очигледно да се *дали* односе на део мочвара, а не на удаљени простор у пределу пуном мочвара. Још један знак релативне независности од просторних целина је могућност да се ПФ богато карактерише различитим атрибутима: *неведомый, голубой, ненаглядный* и сл. Често се та реч везује за неки топоним: *Я хотел бы знать, это дали или не дали? Если не дали, так и скажите* [...]

У меня есть цветная открытка — „Псковские дали“ [НКРЯ-422]. Јасно је да се у овом примеру реч *дали* не уклапа у опис ПФ.

Ако код речи **высь** није било увек очигледно да ли је референтна тачка (када се не наводи) посматрач или површина земље, код ПФ **даль** то је дефинитивно посматрач, односно нека референтна тачка коју он бира: [...] *Небо было густо-синее и белопенные облака стремились, плыли в даль неведомую, гонимые ветром* [НКРЯ-423] (референтна тачка је посматрач). / *Конечно, в такой дали от фронта, где и выстрелов не слышать, работа куда важнее* [НКРЯ-424] (референтна тачка је фронт).

Код оваквих карактеристика ПФ питање синтагматског слагања са одређеним типовима просторних целина постаје ирелевантно. Облик и било какве друге карактеристике онога што је одређено као референтна тачка нису битни за питање слагања: *в дали од фронта / людей / дома / дерева / автобуса / озера* итд. Ипак, и код избора референтне тачке очигледно да постоје правила. Једно од њих је величина предмета који она денотира: предмети за одређивање оријентације морају да буду веће од објекта локализације, али не могу бити много мање од њега. Посебно се то види код употребе ПФ са значењем ‘близина’ и локализатором као референтном тачком. На пример, не би било неуобичајено рећи: *ексер за зиду је у близини прозора*, али не и *прозор је у близини ексера на зиду*. Код веће раздаљине димензије референтне тачке нису поредиве и нису релевантне: *фудбалер је далеко од лопте, лопта је далеко од фудбалера* (за разлику од *типичног лопта се налазила у близини фудбалера* и мање типичног *фудбалер се налазио у близини лопте*).

Дакле, називи просторних целина у конструкцијама *в близи болот, в даль поля* и сл. врше функцију сличну функцији локализатора у конструкцијама *на верх елки, на дно озера*, иако се њихов однос ипак разликује по томе, што се у првом случају само констатује постојање локализатора (који је уједно и референтна тачка), без њеовог разбијања на фрагменте, а у другом случају се ради о значењу правога фрагмента просторне целине. Ипак, генитивна беспредложна конструкција даје и једном и другом случају сличну синтаксичко-семантичку нијансу: / *Тaj Вујо је заиста живео у једном селу у близини вароши...* [SrpKor-209].

Када се ради о дисталној локализацији која се исказује кроз поменути модел ПФ + просторна целина^{Gen}, функцију локализатора врше називи просторних целина великих димензија, који имају својство простирања у даљину: [...] *Можно долго*

всматриваться в даль Восточно-Китайского моря [НКРЯ-425]. / *За проникновение в дали космоса мы все в ответе* [НКРЯ-426]. У корпусу смо наишли на примере који садрже и мање типичне примере са овим ПФ: *всматриваться в даль улицы, уйти в даль кабинета*. У таквим примерима се испољава значење синонимије са *край, начало, конец, глубина*: уп. *в конец / начало улицы, в глубину кабинета*, и ту се јасно издваја улога оријентира-ПФ и локализатора *улица и кабинет*.

3.6.4. Семантика неких граматичких конструкција с учешћем ПФ са значењем ‘даљина’–‘близина’

3.6.4.1. Односи једнине и множине

У оквиру ПФ са значењем ‘даљина’–‘близина’ долази до изражаја специфичност граматичких облика једнине и множине. Наиме, *даль* лако образује облике множине, на шта утиче величина денотираног појма, што се преплиће са постојањем различитих страна (страна света). За разлику од тога, *близость* има само граматички облик једнине, који погодује и њеној употреби у апстрактним контекстима као непросторног фрагментизатора, уп. *Чувствовалась близость между сыном и отцом*.

3.6.4.2. Конструкције руског језика са предлогом *от* и генитивом

Поред беспредложне генитивне конструкције зауставићемо се и на граматичком моделу са предлогом *от*: в непосредственной близости от Альп. За разлику од осталих ПФ, код којих су беспредложни и предложни модели денотирали различите односе, тј. предлог *от* је био знак за одвојиви (потенцијално одвојиви) део целине (дно от кастрюли) за разлику од неодвојивог дела (дно кастрюли), овде такве супротности односа нема. Наиме, модели са предлогом *от* и модели без предлога представљају варијанте сличног значења: *Однако жара легко переносится благодаря бризам и близости гор* [НКРЯ-427]. / *Много раз я бывал в непосредственной близости от Альп, иногда даже в самих Альпах [...]* [НКРЯ-428].

Предлог у који овде само помињемо је незамислив у контекстима **близость* у *Альп*, и то још једном доказује партиitivност предлога у овом моделу, које нема код ПФ дисталне и проксималне локализације.

3.6.4.3. Конструкције са заменицом *самый*

Степеновање је релевантно само за односе даљине и може се исказивати на више начина. Један од њих јесте помоћу заменице *самый*: [...] *В саду сели на скамейку в самой дали и тоже продолжали молчать* [...] [НКРЯ-429]. Могућа је употреба и других средстава, нпр. дублирање коренске морфеме у синтагмама попут *далекая даль, дальняя даль*, чиме се појачава и потврђује однос велике раздаљине.

ГЛАВА 4.

ПРЕВОДНА ЕКВИВАЛЕНЦИЈА ПФ НА БАЗИ КЊИЖЕВНИХ ТЕКСТОВА

У претходном поглављу тежили смо да што потпуније представимо подсистем ПФ руског језика у поређењу са српским са ослоном на њихово лексичко значење (лексикографско тумачење), парадигматику и синтагматику кроз разматрање слагања са различитим типовима локализатора. Зауостављали смо се и на питањима семантичких нијанси одређених граматичко-синаксихких структура. Фреквентност и употребна вредност ПФ је представљена примерима из корпуса НКРЈ и SrpKor2013 у укупности различитих функционалних стилова: разговорног, научног, књижевног, публицистичког и осталих. Намерно комбиновање стилова имало је за циљ да се одржи ширина поредбених оквира и дијапазон образаца. Трудили смо се да примере не преводимо (осим када је то било сврсисходно), већ да поредимо сличне структуре и контексте, како би се избегле секундарне грешке, интерференција и очувала аутентичност конструкција.

Уверили смо се да у оба језика постоји широка лепеза ПФ и да се руске и српске јединице често подударaju формално и функционално. Међутим, јављају се непоклапања и неке преференције у употреби одређених конструкција. Да поређење не би изгледало насумично, разлике се могу тачно фиксирати само у идентичним текстовима на оба језика. Такву грађу нам пружају књижевноуметничка дела и њихови професионални преводи. Наводимо примере дела XX i XXI века који одражавају савремено стање језика.

Преводни еквивалент ПФ *верх* демонстрира односе формалне и значењске еквиваленције. У једном од доле наведених примера *верх* је приказан као *горњи спрат* на српском, а у другом примеру синтагма *соседи по верху* се преводи уз помоћ придевске конструкције *горњи суседи*:

<p>На верху горы, на площадке фуникулера, уже опять стояла толпа [...] [Бунин 1973].⁶⁴</p>	<p>На врху брда, на перону успињаче, опет је већ стајала гомила света [...] [Bunjin 1964].</p>
<p>Тогда, лишь только процессия вошла на самый верх за цепь, он и появился впервые и притом как человек явно опоздавший [Булгаков 1966].</p>	<p>Онда када је процесија стигла на сам врх, прошавши обруче, он се тек појавио прво пут и при том -- као човек који је очигледно закаснио [Булгаков 2004]; [Булгаков-прев.: 199].</p>
<p>Ни Левия. ни тела Иешуа на верху холма в это время уже не было [Булгаков 1966].</p>	<p>Ни Левија ни Јешуиног тела на врху брда тада већ више није било [Булгаков 2004]; [Булгаков-прев.: 207].</p>
<p>Маргарита Николаевна со своим мужем вдвоём занимали весь верх прекрасного особняка [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>Маргарита Николајевна и њен муж, само њих двоје, заузимали су читав горњи спрат прелепе виле са баштом... [Булгаков 2004]; [Булгаков-прев.: 247].</p>
<p>Он лежал на верху вагонки, с головой накрывшись одеялом [...] [Солженицын 1962].</p>	<p>Шухов се није дизао. Лежао је на врху лежајева на спрат покривши главу јорганом [...] [Солженицин: 6].</p>
<p>Видели то соседи его по верху: Алешка - баптист, а через проход, на соседней вагонке — два брата — эстонца [Солженицын 1962].</p>	<p>Видеше то његови горњи суседи: Аљошка – баптиста, и преко пута пролаза, на суседним лежајевима – два брата Естонца. цнх [Солжењицин 2010: 142-143].</p>
<p>Высоко месяц вылез! Еще столько — и на самом верху будет! [Солженицын 1962].</p>	<p>Месец се високо испео! Још малкице па ће на самом врху да буде! [Солжењицин].</p>

У српској верзији Приљепина ситуација је следећа: *верх плиты* је преведен без помоћи ПФ као *плоча*, док *верх гроба* има и придевски и именички еквивалент: *горњи део сандука* и *врх сандука*:

⁶⁴ Код електронског извора не наводимо страну, већ само годину издања. Сви извори су наведени у делу „Извори“.

Верх плиты затерялся в обильных, некрасивых кустах [Прилепин 2006].	Плоча је сва зарасла у жбуње [...] [Приљепин 2012: 55].
Стул бы, - сказал Безлетов. – Чтобы верх гроба поставить [Прилепин 2006].	Треба нам столица – рекао је Безлетов – Да је поставимо под горњи део сандука [Приљепин 2012: 101].
Они взялись за верх гроба, вытаскивая его, но мать не выдержала и, охнув, уронила свой край [Прилепин 2006].	Ухватили су врх мртвачког сандука, извладчили су га али мајка није издржала, уздахнула је и испустила свој крај [Приљепин 2012: 101].

ПФ *верхушка* нема формални еквивалент у српском, па се исказује помоћу *врх*. Налазимо га и у облику *круна* кад се ради о дрвету. У неким случајевима је преведен предложним еквивалентом *понад* или је изостављен.

[...] Из темноты повеяло на него нежным воздухом, померещилась верхушка старой пальмы [...] [Бунин 1973].	[...] Из таме запахнуо га је благи ваздух, причинила му се круна старе палме [...] [Bunjic 1964].
Обогнав его, Маргарита прошла ещё над одним водным зеркалом [...], ещё более снизилась и пошла, чуть-чуть не задевая ногами верхушки огромных сосен [Булгаков 1966].	Престигавши га, Маргарита пређе изнад још једног воденог огледала [...] затим се спусти још ниже и полете безмало не дотичући ногама врхове огромних борова [Булгаков 2004].
Щётка летела не над верхушками сосен, а уже между их стволами [...] [Булгаков 1966].	Маргарита није летела понад борова, већ између њихових стабала [...] [Булгаков 2004].
Одного тела на верхушке она не обнаружила [Булгаков 1966].	Једно тело на стубу нису нашли [Булгаков 2004].

ПФ *вершина*, као и *верхушка*, може да се исказује помоћу ПФ *врх*. На месту руског *вершина* у примерима налазимо и друге речи: нпр. *зараван* кад се ради о брду; спуштање *с вершины* преноси се средством предложког система са супротним значењем, јер се ради о кретању надоле: *низ брдо*:

[...] Когда [...] озолотилась против солнца, восходящего за далёкими синими горами Италии, чистая и чёткая вершина Монте-Соляро [...] — принесли к сорок третьему номеру длинный ящик из-под содовой воды [Бунин 1973].	[...] Кад [...] позлатио се на сунцу, које се рађало иза далеких модрих планина Италије, чист и одређених контура врх Монте Солара [...] — донели су за четрдесет и трећу собу дугачки сандук од соде [Bunjin 1964].
[...] Он отходил и вновь начинал мерить взад и вперед пыльную дорогу, ведущую на вершину [Булгаков 1966].	[...] Он је поново одлазио да шпарта тамо и овамо по прашњавом путу који је водио горе на врх [Булгаков 2004].
[...] В вершинах клёнов и лип тревожно прошумело... [Булгаков 1966].	[...] Врховима кленова и липа проструја немирни шушањ [Булгаков 2004].
После этого трибун [...] начал уходить с вершины вместе с начальником храмовой стражи и человеком в капюшоне [Булгаков 1966].	После тога трибун [је] [...] заједно са старешином и човеком с капуљачом почео да силази низ брдо [Булгаков 2004].
[...] На вершине холма остались только эти два тела и три пустых столба [Булгаков 1966].	[...] На врху брда остадоше само та два тела и три опустела стуба [Булгаков 2004].
Воланд осадил своего коня на каменистой безрадостной плоской вершине [...] [Булгаков 1966].	Воланд спусти свог коња на невеселу камену зараван ... [Булгаков 2004].
С вершины горы просматривался пологий левый берег [Водолазкин].	Са врха планине назирала се падина леве обале [Водолазкин 2013: 257].

ПФ *верхняя часть* користи формални и значењски еквивалент *горњи део*: (Примери са синтагмом *верхняя сторона* у овим изворима нису пронађени).

[...] Кот перелетел по воздуху и уселся высоко под потолком на верхней части золочёной рамы каминного зеркала [Булгаков 1966].	[...] Мачак пролете кроз ваздух и смести се високо испод таванице, на горњем делу позлаћеног рама огледала на камину [Булгаков 2004].
Велел Павло верхнюю часть дверей забить, а нижнюю покинуть — так, чтоб,	Нареди Павло да се горњи део врата затвори а доњи да се остави отворен —

голову нагнувши, человек войти мог [Солженицын 1962].	тако да човек може повијене главе да уђе. [Солжењицин 2010: 60].
---	--

Примери са ПФ *высь* нису расположиви у овој грађи, док се ПФ *вышина* (‘простор у висини’) у српској верзији Булгакова јавља као *висина*:

Он [...] поднимал глаза в небо, следя за тремя стервятниками, давно уже плававшими в вышине большими кругами [...] [Булгаков 1966].	Он [...] је одизао очи према небу, пратећи три стрвинара који су већ одавно пловили на висини у великим круговима [...] [Булгаков 2004].
--	---

И ПФ *высота* (‘простор у висини’) се на српски преноси као *висина* и то у облицима једине или множине, а у пар примера се употребљава прилог *високо*:

[...] Пилат указал вдаль направо, туда, где в высоте пылал храм [...] [Булгаков 1966].	[...] Пилат показа удесно у даљину, тамо где је у висини пламтео на сунцу храм [...] [Булгаков 2004].
Лишь только белый плащ с багряной подбивкой возник в высоте на каменном утёсе над краем человеческого моря, незрячему Пилату в уши ударила звуковая волна: “Га-а-а...” [Булгаков 1966].	Само што се бели плашт с пурпурном поставом појавио високо на каменој стени изнад руба мора од људи, обневиделом Пилату удари у уши звучни талас: „Ха-а-а...” [Булгаков 2004].
Небо над Москвой как бы выцвело, и совершенно отчётливо была видна в высоте полная луна, но ещё не золотая, а белая. [Булгаков 1966].	Небо изнад Москве као да беше избледело, и савршено јасно се видео на висини пун месец, али још не златан, већ бео [Булгаков 2004].
[...] Берлиоз упал навзничь, несильно ударившись затылком о булыжник, и успел увидеть в высоте , но справа или слева – он уже не сообразил, – позлащённую луну [Булгаков 1966].	[...] Берлиоз паде наузрак, лако ударивши потиљком о калдрму и стиже да угледа на висини -- али да ли с леве или десне стране, то више није схватао - - позлаћени месец [Булгаков 2004].
– Bravo! – отрывисто рявкнул бас где-то в высоте [Булгаков 1966].	Браво! -- одсечно грмну бас однекуд с висине [Булгаков 2004].

С высоты Левию удалось хорошо рассмотреть, как солдаты суетились [...] [Булгаков 1966].	Леви је са висине успео добро са разна како су се војници ужурбали [...] [Булгаков 2004].
Маргарита была в высоте , и из-под ног её вниз уходила грандиозная лестница, крытая ковром [Булгаков 1966].	Маргарита је била на висини и испод њених ногу наниже спуштало се грандиозно степениште застрвено стазом [Булгаков 2004].
Тут в комнату ворвался ветер [...] и в далёкой высоте открылась полная, но не утренняя, а полночная луна [Булгаков 1966].	Тада у собу провали ветар [...] те се далеко у висинама указа пуни, али не јутарњи него поноћни месец [Булгаков 2004].
Пройдя башню, Иуда, повернувшись, увидел, что в страшной высоте над храмом зажглись два гигантских пятисвечия [Булгаков 1966].	Прошавши кулу, Јуда се окрете и виде да су на страшној висини изнад храма упаљена два гигантска свећњака са по пет чирака [Булгаков 2004].
На высоте , на холме, между двумя роцами виднелись три тёмных силуэта [Булгаков 1966].	Високо на брду, између два шумарка, виделе су се три тамне силуете [Булгаков 2004].
– Ну что же, – обратился к нему Воланд с высоты своего коня, – все счета оплачены? [Булгаков 1966].	– Но, како је? – обрати му се Воланд са висине свога коња – јесу ли сви рачуни изравњати? [Булгаков 2004].
Теперь она [луна] [...] плывёт над бывшим поэтом, Иваном Николаевичем, и в то же время стоит на одном месте в своей высоте [Булгаков 1966].	Сада [...] месец [...] пливи изнад бившег песника Ивана Николајевича и, исто време, стоји на једном месту у својим висинама [Булгаков 2004].
[...] Вовсе не воздух влечёт его в сад, он что-то видит в это весеннее полнолуние на луне и в саду, в высоте [Булгаков 1966].	Уопште га не мами у врт, ваздух, он нешто види у време овог пролећног пуног месеца, на месецу и у врту, у висини! [Булгаков 2004].
А ребята орут, а ребята матюгаются! Так орут — даже Сенька многое услышал, дух перевел да как завернет со своей высоты! [Солженицын 1962].	А момци урлају, а момци само шаљу у материну! Тако урлају да чак и Сенька много тога чу: застаде му дах, па кад ти

	он отпоче, онако са своје висине! [Солжењицин 2010: 102].
--	--

У српском преводу Акуњина јављају се *висови*, и то у облику множине у примеру, где се *висота* може тумачити као синоним брдима:

Вон там, на противостоящих высотах , укрепленные позиции турок [Акунин 1998].	Ено онамо су, на висовима преко пута, учвршћене позиције Турака [Акуњин 2006: 106].
---	--

Наишли смо и на превод *висота* помоћу *врхунац*. Иако је сам опис конкретно-просторне природе, он се јавља у склопу метафоре, отуд и већа варијабилност:

Казалось, что сейчас, вот сейчас движущая сила качелей достигнет своей высоты , и его кто-то схватит за шею и неудержимо потянет назад [Прилепин 2006].	Сваког секунда му се чинило да ће покретачка снага љуљашке сада, баш сада да достигне свој врхунац , а њега ће неко шћепати за врат и повући назад, незадрживо [Прилепин 2012: 27].
--	--

Како ПФ *низ* нема именичког еквивалента у српском језику, на његовом месту се јављају елементи других подсистема, као што је прилог *доле* и *одоздо*, или други ПФ у оквиру истог подсистема: двочлани ПФ *на доњи део* и чак *по крајевима*. ПФ *нижняя часть* се очекивано исказује еквивалентом *доњи део*:

В самом низу , в подводной утробе «Атлантиды», тускло блистали сталью, сипели паром и сочились кипятком и маслом тысячепудовые громады котлов [...] [Бунин 1973].	Сасвим доле , у утроби “Атлантиде“ под водом, слабо су блистали својим челиком, шиштали паром и пропуштали кроз себе врелу воду и уље горостасни, хиљадама килограма тешки котлови [...] [Bunjin 1964].
Через минуту в зрительном зале погасли шары, вспыхнула и дала красноватый отблеск на низ занавеса рампа [...] [Булгаков 1966].	Минут касније, у гледалишту су се погасиле светиљке, упалила се рампа и бацила црвени одсјај на доњи део завесе [...] [Булгаков 2004].

Шухов обхватио лице по самыя глаза, по низу ушей рубезочки провел, на затылке завязал [Солженицын 1962].	Обухватио је Шухов лице до самих очију, по крајевима ушију је намакао врпце, на потиљку завезао [Солжењичин 2010: 36].
Под ногами его пол был мокроват, и ледяно тянуло низом из сеней [Солженицын 1962].	Под ногама му под беше мокар, а и вукла је одоздо хладноћа из трема [Солжењичин 2010: 158].
В этот момент в оконце показались тупоносые ботинки и нижня часть брюк в жилочку [Булгаков 1966].	Тог тренутка кроз прозорчић се указаше затупасте ципеле и доњи део панталона са ситним пругицама [Булгаков 2004].

ПФ *дно* се исказује у текстовима помоћу српског еквивалента *дно*:

И никто не знал [...] того, что стоит глубоко, глубоко под ними, на дне тёмного трюма [...] [Бунин 1973].	И нико није знао [...] да лежи мртвачки ковчег дубоко, дубоко под њима, на дну мрачнога товарнога простора [...] [Bunjin 1964].
Когда Маргарита стала на дно этого бассейна, Гелла и помогающая ей Наташа окатили Маргариту какой-то горячей, густой и красной жидкостью [Булгаков 1966].	Кад је Маргарита стала на дно тог базена, Хела и Наташа, која јој је помагала, полише Маргариту некаквом врелом, густом и црвеном течношћу [Булгаков 2004].
Хрустальное дно бассейна горело нижним светом, пробивавшим толщу вина [...] [Булгаков 1966].	Кристално дно базена било је осветљено одоздо, та светлост се пробијала кроз густо вино [...] [Булгаков 2004].
Осушив её [чашу] до самого дна , он заговорил [...] [Булгаков 1966].	Искапивши све до дна , он проговори [...] [Булгаков 2004].

Тут приходят бригады в черед и выдает повар в окошко миски, а в мисках тех дно покрыто кашицей [...] [Солженицын 1962].	Онда стају бригадири у ред и кувар им кроз шубер издаје мањерке, а у тим мањеркама је дно покривено кашицом [...] [Солжењичин 2010: 68].
--	---

Вот эту минуту надо было сейчас всю собрать на еду и, каши той тонкий пласт со дна снимая, аккуратно в рот класть и во рту языком переминать [Солженицын 1962].	И ево баш у овом тренутку треба да се сав усредреди на јело, треба ову кашу, коју узима из танког слоја са дна , пажљиво да ставља у уста и да је у устима гњечи језиком [Солжењицин 2010: 72].
Шухов приметил, какіе миски набраты, пока еше гуцина на дно бака не осела, и какіе по-холостому — жижа одна [Солженицын 1962].	Примети Шухов које су мањерке сложене, док се још није густиш на дно казана наталожио, и које су без густиша [Солжењицин 2010: 132].
Скорее всего, обманутый и оклеветанный ирландец лежит сейчас где-нибудь на дне реки Вид с камнем на шее [Акунин 1998].	Обманути и оклеветани Ирац сада највероватније лежи негде на дну реке Вид с каменом о врату [Акуњин 2006: 168].
Безлетов [...] тут же вернулся к чашечке кофе. Допил, посмотрел на дно , потряс зачем-то [...] [Прилепин 2006].	Безлетов [...] се вратио шољици кафе. Исприо је, погледао у дно , због нечег је протресао [...] [Прилепин 2012: 75].
Но горькость эта была мягкой, словно крошки лекарства, оставшиеся на дне стакана [Прилепин 2006].	Али та горчина је била блага, као мрвице лека, остале на дну чаше [Прилепин 2012: 139].
На другой день уезжал. Смастерил себе в сумке с помощью картонки второе дно , припрятал туда пистолет [...] [Прилепин 2006].	Сутрадан је отпутовао. Помоћу картона је направио дупло дно у торби, сакрио тамо пиштољ [...] [Прилепин 2012: 222].
На дне пакета лежал ствол, обернутый в жесткую бумагу [Прилепин 2006].	На дну кесе је била цев, увијена у грубу хартију [Прилепин 2012: 227].
Он поставил ведро, дном вверх , и уселся напротив журналиста [Прилепин 2006].	Преврнуо је кофу и сео наспрам новинара [Прилепин 2012: 247].

ПФ *глубь* није расположив у паралелним изворима, а ПФ *глубина* се на српском језику исказује помоћу еквивалената *дубина* и *дно*, још једном доказујући да дијапазон значења *дно* премашује дијапазон руског аналога:

[В церквях] повсюду одно и то же: величавый вход, закрытый тяжкой кожаной завесой, а внутри — огромная пустота, молчание, тихие огоньки семисвечника, краснеющие в глубине на престоле [...] [Бунин 1973].	[У црквама] је свуда једно те исто: величанствени улаз, заклоњен тешком кожном завесом, а унутра — огромна празнина, ћутање, тихе светлости седмокраких чирака, који се црвене у дубини на олтару [...] [Bunjin 1964].
[...] Столик для них должен быть поставлен подалше от дверей, в самой глубине залы... [Бунин 1973].	[...] Сто за њих ваља поставити што даље од врата, у самом дну сале [...] [Bunjin 1964].
Где-то в глубине за углом пели и играли патефоны [Булгаков 1966].	Негде у дубини , иза угла, певали су и свирали грамофони [Булгаков 2004].
Старинный двухэтажный дом кремового цвета помещался на бульварном кольце в глубине чахлого сада [...] [Булгаков 1966].	Старинска кућа на спрат, крем боје, налазила се на булеварском прстену у дубини оронулог врта [...] [Булгаков 2004].
Городской зрелищный филиал помещался в облупленном от времени особняке в глубине двора [...] [Булгаков 1966].	Градска сценска филијала била је смештена у вили у дну дворишта [...] [Булгаков 2004].
Метнулся Шухов к своей койке [...] Бушлат — наверх, варежки с ножовкой — наверх, щупанул матрас в глубину — утренний кусок хлеба на месте! Порадовался, что зашил [Солженицын 1962].	Јурну Шухов према своме лежају [...] Капут – горе, рукавице са тестерицом – горе, опипа душек у само дно – јутрашњи комад хлеба је на месту! Обрадовао се што га је ушио [Солжењичин 2010: 126].

Као што се претпостављало, руски ПФ *фасад* одговара српском *фасада*:

Маргарита пошла вниз и, приземлившись, увидела, что фасад дома выложен чёрным мрамором [...] [Булгаков 1966].	Маргарита стаде да се спушта, а приземљивши се виде да је фасада зграде обложена црним мермером [...] [Булгаков 2004].
--	---

[...] Стены этого здания забросали бутылками с краской, выведя на фасаде черную надпись [...] [Прилепин 2006].	[...] Зидове те зграде [су] гађали флашама фарбе, а на фасади исписали црни графит [...] [Приљепин 2012: 209].
[...] [Саша] только сейчас заметил, как Веня выводит баллончиком на фасаде здания: «Мрази ненавидим вас» [Прилепин 2006].	[...] [Саша је] тек сада приметио како Вења на фасади зграде спрејом исписује: „Гадови мрзимо вас“ [Приљепин 2012: 293].
[...] Мелькнула дверь с надписью «лохи», фасад со словом «мрази» [...] [Прилепин 2006].	[...] Промакла су врата са натписом „раја“, фасада са речју „гадови“ [...] [Приљепин 2012: 298].

Лицо (у функцији ПФ) одговара српском *лице*. Ипак, већина примера са овим ПФ у руским текстовима је употребљена у облику инструментала, блиском прилошком: нпр. у колокацији *лицом к лицу / лицем у лице*:

Напившись, литераторы немедленно начали икать, расплатились и уселись на скамейке лицом к пруду и спиной к Бронной [Булгаков 1966].	Пошто су испили сок, писце истом спопаде штуцање, они платише и седоше на клупу, окренути лицем према рибњаку, а леђима према Броној улици [Булгаков 2004].
Сел на корточки, лицом к Мекке, и давай приговаривать [...] [Акунин 1998].	Спустио се на колена окренут према Меки и почео да мрмља [...] [Акуњин 2006: 61].
Открыв задние двери «козелка», их усадили лицом к лицу в кандейку за вторыми сидениями [...] [Прилепин 2006].	Отворили су задња врата „марице“ и сместили их, лицем у лице , у ћелију иза других седишта [...] [Приљепин 2012: 89].

Речено о ПФ *лице* се односи и на ПФ *зад* који такође наводимо у инструменталу. Због формалне нееквивалентности у српском језику, у једном од српских примера он се јавља као *задњи део*, док се у осталим, у складу са адвербијалном функцијом, јављају прилошки облици *натрашке* или *уназад*:

– Эхх!...– тоскливо воскликнул буфетчик, умиљено глядя на профессора, забирая десятки и задом пятысь к двери [Булгаков 1966].	– Ех!... – тужно узвикну бифеција, гануто гледајући у професора, скупљајући десетице и натрашке се повлачећи према вратима [Булгаков 2004].
Толстяк радостно ослабился, [...]начал отступать задом [...] [Булгаков 1966].	Дебељко се радостно нацери, стаде да измиче уназад [...] [Булгаков 2004].
Задом ватных брюк, везде уже пересидевших, Шухов пристроился на край деревянной формы, а спиной в стенку уперся [Солженицын 1962].	Намести се Шухов на крај дрвеног калупа задњим делом ватираних панталона, које су се свугде наседеле, па се леђима одупре о зид [Солжењичин 2010: 45].
Среди разбойников задом наперед сидел в седле русский офицер в пыльном, изодранном мундире [Акунин 1998].	Међу разбојницима је, седећи натрашке у седлу, био руски офицер у прашњавом подераном мундиру [Акуњин 2006: 19].
Он так и будет – задом ехать? – спросил Безлетов, глядя вслед автобусу [Прилепин 2006].	Он ће тако [...] да вози уназад ? – питао је Безлетов гледајући за комбијем [Приљепин 2012: 102].
Автобус, рыча и сипло отхаркиваясь, двигался задом – словно пятысь от Саши [Прилепин 2006].	Комби је, режећи и промукло кашљући, возио уназад – као да се повлачи од Саше [Приљепин 2012: 103].
„Волга“, газуя и виляя задом , медленно отъехала [...] [Прилепин 2006].	„Волга“ је пурњајући и увијајући задњицом кренула лагано [...] [Приљепин 2012: 309].

Као преводни еквивалент ПФ *тыл* служи *позадина*, у једном примеру у *заклону*, а јавља се и двочлани ПФ *задња страна*.

От флигелей в тылу дворца [...] заносило дымком в колоннаду через верхнюю площадку сада [...] [Булгаков 1966].	Из позадине палате [...], у перистил је допирао дим преко горње терасе врта [...] [Булгаков 2004].
---	---

Лишь оказавшись за помостом, в тылу его, Пилат открыл глаза [...] [Булгаков 1966].	Тек када се нашао иза подијума, у његовом заклону , Пилат отвори очи [...] [Булгаков 2004].
Мстители прошли в тылу дворца Каифы, там, где переулочек господствует над задним двором [Булгаков 1966].	Осветници су пришли Каифиовом двору са задње стране , тамо где уличица додирује задње двориште [Булгаков 2004].
– Так, значит, туда? – спросил мастер, повернулся и указал назад, туда, где соткался в тылу недавно покинутый город [...] [Булгаков 1966].	Дакле, онуда? – запита мајстор, окрену се и показа назад, тамо где се у позадини беше саткао недавно напуштени град [...] [Булгаков 2004].
Воланд указал в тыл , – что делать вам в подвальчике? [Булгаков 1966].	Воланд показа у позадину – шта бисте радили у сутерену? [Булгаков 2004].

У делу Акуњина и његовом преводу богато се користе *фронт* и *тыл*, али – терминолошки, код описа војних положаја (у истом смислу као и *центр*).

ПФ *тыльная сторона кисти* је еквивалентан српском *надланица*. Приљепин користи варијанту *тыловой* као придевски ПФ уз именички ПФ *сторона*, а на српском томе одговара *задња страна*.

Прокуратор тыльной стороной кисти руки вытер мокрый, холодный лоб [...] [Булгаков 1966].	Прокуратор пребриса надланицом мокро, хладно чело [...] [Булгаков 2004].
Они обошли здание, обнесенное высоким забором, и оказались с тыловой стороны [Прилепин 2006].	Обишли су зграду, окружену високом оградом, и обрели се са задње стране [Приљепин 2012: 329].

(У размотреној грађи нису пронађени примери на употребу *перёд*, *изнанка*, *передняя сторона*, *лицевая сторона*, *задняя сторона*, *изнаночная сторона*, *фронтальная сторона*).

Преводни еквивалент руског ПФ *центр* јесте *средина*:

В углу допивала какая-то компания, и в центре её суетился знакомый конференсье [...] [Булгаков 1966].	У прикрајку је неко друштвање испијало последњу туру, а у средини се мотао познати конференсије [...] [Булгаков 2004].
Кот, не расставаясь с примусом, ухитрился махнуть по воздуху и вскочить на люстру, висящую в центре комнаты [Булгаков 1966].	Не растајући се од примуса, мачак успе да се залети кроз ваздух и скочи на лустер који је висио у средини собе [Булгаков 2004].

ПФ *центр* се најчешће среће у комбинацији са називом просторне целине *город* и њему сличним, што одговара српском *центар*:

Появился Костя Соловый – тот, что размахивал тогда цепью в центре Москвы [...] [Прилепин 2006].	Појавио се Костја Соловиј – онај што је онда махао ланцем у центру Москве [...] [Приљепин 2012: 148].
Нужно устроить там, в центре Риги, бучу, дожждаться журналистов [...] [Прилепин 2006].	Тамо треба направити фрку, приредити је у самом центру Риге дочекати новинаре [...] [Приљепин 2012: 150].
После недавнего раздора в центре столицы власти решили нагнать несусветное количество милиции [Прилепин 2006].	После недавних неспоразума у центру престонице, власти су одлучиле да доведу невероватан број полиције [Приљепин 2012: 200-201].
Олег неожиданно опустил ствол и выстрелил в центр клубка – одна из крыс, показалось Саше, распалась чуть ли не надвое [...] [Прилепин 2006].	Олег је неочекивано извукао цев и пуцао у центар клубука – један пацов се располутио, учинило се Саше, малтене на два дела [...] [Приљепин 2012: 220].
- Я вон там работаю, - и он махнул головой куда-то в центр города [Прилепин 2006].	- Ја радим, ено, тамо – и показао главом негде према центру града [Приљепин 2012: 223].
Они сидели в кафе, в центре города, за деревянным лакированным столом [Прилепин 2006].	Седели су у кафићу, у центру града, за дрвеним лакираним столом [Приљепин 2012: 256].

Он бродил, странно гримасничая и иногда разговаривая вслух, по центру города [Прилепин 2006].	Скитао је центром града, правило чудне гримаце, а понекад причао наглас [Приљепин 2012: 265].
Саша опять пошел по центру , город вступал в ночную пору [...] [Прилепин 2006].	Саша је опет пошао кроз центар , град је већ улазио у ноћно доба [...] [Приљепин 2012: 269].
Именно ей приписывают организацию захвата смотровой башни в центре Риги [...] [Прилепин 2006].	Управо њој приписују организацију заузимања осматрачке куле у центру Риге [...] [Приљепин 2012: 298].
Следом пошел репортаж о самых громких акциях «союзников» за последние годы: разгром в центре Москвы [...] [Прилепин 2006].	Уследила је репортажа о најгромогласнијим акцијама „савезника“ из последњих година: рушење у центру Москве [...] [Приљепин 2012: 298].
Мгновение посомневавшись, двинул в центр города, «за шапкой», оправдал себя [Прилепин 2006].	За тренутак сумњичав, кренуо је у центар града – „по капу“, оправдавао је себе [Приљепин 2012: 301].
Мы вчера тут и погром и поджог устроили в центре города [Прилепин 2006].	Јуче смо овде направили погром и подметнули пожар у центру града [Приљепин 2012: 304].

Формални и значењски еквивалент руског ПФ *середина* (код Буњина: *средина*) јесте *средина* (*серединка*) у српском језику. Значење *до средине* се у једном примеру исказује преко *допола*:

А средина «Атлантиды», столовые и бальные залы её изливали свет и радость [...] [Бунин 1973].	А средина “Атлантиде”, њене трпезарије и балске сале зрачиле су светлошћу и радошћу [...] [Bunjin 1964].
– Сыграйте и со мной в такую колоду, – весело попросил какой-то толстяк в середине партера [Булгаков 1966].	– Оиграјте и са мном такву партију карата – весело замоли некакав дебелко из средине партера [Булгаков 2004].
Это была какая-то глава из средине романа, не помню какая [Булгаков 1966].	То је била нека глава из средине романа, заборавио сам која [Булгаков 2004].
[...] В кожаном кресле, закинув голову на спинку, безудержно рыдая, с мокрым	[...] У кожној фотељи, главе забачене на наслон, незадрживо јецајући, с мокром

платком в руке, лежала, вытянув ноги почти до середины секретарской, личный секретарь Прохора Петровича – красавица Анна Ричардовна [Булгаков 1966].	марамicom у руци, лежала је, ногу испружених до срeдинe секретаријата, лепотица Ана Ричардовна, секретарица Прохора Петровича [Булгаков 2004].
[...] Гости несметной толпой теснились между колоннами, оставив свободной серединою зала [Булгаков 1966].	[...] Гости су се у непрегледној гомили тискали између стубова, оставивши срeдину дворане слободном [Булгаков 2004].
– Очень хорошо, мессир, – ответили оба гаера и скрылись где-то за круглой центральной башней, расположенной в середине террасы [Булгаков 1966].	– Врло добро, месире – одговорише оба лакрдијаша и сакрише се некуд иза округле централне куле која се налазила на срeдини терасе [Булгаков 2004].
Взял себе четыреста [грамм хлеба], горбушку, и на Цезаря двести, серединку [Солженицын 1962].	Узе себи четиристо грама окрајка, а за Цезара двеста, срeдинe [Солжењичин 2010: 133].
Мастерком захватывает Шухов дымящийся раствор — и на то место бросает и запоминает, где прошел нижний шов (на тот шов серединой верхнего шлакоблока потом угодить) [Солженицын 1962].	Захвата Шухов мистријом малтер који се пуши – и баца га на оно место у памти где је прошао доњи шав (преко тог шава одна угађа срeдину горњег шљакоблока) [Солжењичин 2010: 88].
Когда открытое пространство перед редутом наполнилось белыми гимнастерками до середины , прямо по людской массе аккуратными кустами встали разрывы [...] [Акунин 1998].	Када се отворена чистина пред шанцем допола испунила белим блузама, тачно посред људске масе, као уредно порешани грмови, дигоше се експлозије [...] [Акунин: 107].

[...] Он произнес слово „народ“ раскатисто, с двумя „р“ в середине [...] [Прилепин 2006].	Изговорио је реч „народ“ громовито, са два „р“ у срeдини [...] [Приљeпин 2012: 73].
--	--

Выполз прямо на дорогу, на середину ее. Кто-то остановился [Прилепин 2006].	Допузио је право на пут, на средину пута. Неко је стао [Приљепин 2012: 180].
Его снежок влетел в средину окна и едва не выбил стекло [Прилепин 2006].	Његова грудва је ударила у средину прозора и умало није разбила стакло [Приљепин 2012: 284].

ПФ *промежуток* је преведен помоћу *одстојање, размак и простор*:

Солдаты шли не тесною цепью. Между ними были промежутки [Булгаков 1966].	Војници нису ишли у густом ланцу, између њих било је растојање [Булгаков 2004].
Ограждение было составлено из двухметровых секций, вдоль которых с ровными промежутками стояли люди в форме [Прилепин 2006].	Ограда је била направљена од двометарских секција, дуж којих су стајали униформисани људи, у једнаким размацима [Приљепин 2012: 6].
Дома срастались друг с другом, зачастую промежутков между ними не было [Прилепин 2006].	Куће су међусобно спојене, између њих није било простора [Приљепин 2012: 233].

ПФ *край* се јавља у српском у више облика: *ивица, руб, крај, врх*. У низу примера се користи облик *дуж (пута)* упоредо са *по рубовима пута*, а у неким је ПФ изостављен, па је локализација мање прецизна:

Пилат видел, как вздувалась над трубочкой водяная тарелка [фонтана], как отламывались её края , как падали струйками [Булгаков 1966].	Пилат виде како се клобучи изнад цеви водени тањир [фонтане], како му се ивице преламају и сливају у млазевима [Булгаков 2004].
Лишь только белый плащ с багряной подбивкой возник в высоте на каменном утесе над краем человеческого моря, незрячему Пилату в уши ударила звуковая волна [...] [Булгаков 1966].	Само што се бели плашт с пурпурном поставом појавио високо на каменој стени изнад руба мора од људи, обневиделом Пилату удари у уши звучни талас [...] [Булгаков 2004].
К тому времени, как появилась издалёка пугающая туча с дымящимися краями и	У оном часу кад се издалека појавио претећи облак, који се пушио по

накрыла бор и дунул ветер, Иван почувствовал, что обессилел [...] [Булгаков 1966].	рубовима и прекрио шуму, и кад је дунуо ветар, Иван је осетио да је онемоћао [...] [Булгаков 2004].
[...] Вся компания под тревожную дробь барабана из оркестра подкатилась к самому краю сцены [...] [Булгаков 1966].	[...] Цела компанија се, уз напето добовање бубњева из оркестра, довезла до самога руба сцене [...] [Булгаков 2004].
Те же каппадокийцы были рассыпаны по краям дороги [...] [Булгаков 1966].	Исти они Кападокијци били су расути дуж пута [...] [Булгаков 2004].
Она [кентурия] шла, растянутая двумя цепями по краям дороги, а между этими цепями, под конвоем тайной стражи, ехали в повозке трое осуждённых [...] [Булгаков 1966].	Она [центурија] је ишла рубовима пута развијена у два ланца, а између тих ланаца, у пратњи тајне страже, возила су се у таљигама три осуђеника [...] [Булгаков 2004].
Края её [тучи] уже вскипали белой пеной, чёрное дымное брюхо отсвечивало жёлтым [Булгаков 1966].	По рубовима му је већ кипела бела пена, пушила му се црна трбушина са жутим одсјајем [Булгаков 2004].
В руках Маргариты оказался старый альбом [...] и часть тетради в целый лист, исписанной на машинке и с обгоревшим нижним краем [Булгаков 1966].	У Маргаритиним рукама нашао се стари албум [...] и део свеске великог формата, исписане на машини и са обгорелим доњим крајем [Булгаков 2004].
– Как же его не может быть? – ответил рыжий, – вон он с краю в четвёртом ряду [Булгаков 1966].	– Па, како не би био? – одговори риђи. – Ено њега, с краја , у четвртом реду [Булгаков 2004].
Ощипанные по краям в ниточку пинцетом брови сгустились [...] [Булгаков 1966].	Обрве, које беху по крајевима ишчупане пинцетом као под конач, постале су густе [...] [Булгаков 2004].
[...] Он опять наклонился к краю кровати и крикнул: – Долго будет продолжаться этот балаган под кроватью? [Булгаков 1966].	[...] Он се опет наже преко ивице кривета и довикну: – Оће ли дуго још да траје та лакрдија испод кривета? [Булгаков 2004].

Дамы с визгом и воплем: – Коньяк! – кинулись от краёв бассейна за колонны [Булгаков 1966].	Даме су цичећи и вапећи: – Коњак! – одскочиле са ивица базена иза стубова [Булгаков 2004].
[...] Он [Коровьев] подал Маргарите тетрадь с обгоревшими краями [...] [Булгаков 1966].	Коровјов уручи Маргарити свеску с обгорелим ивицама [...] [Булгаков 2004].
Он изменился в лице, шатнулся и, если бы не ухватился грязной рукой за край стола, упал бы [Булгаков 1966].	Он се измени у лицу, посрну и да се не беше прљавом руком ухватио за руб стола, пао би [Булгаков 2004].
Луна быстро выпцветала, на другом краю неба было видно беловатое пятнышко утренней звезды [Булгаков 1966].	Месец беше брзо избледео, на другом крају неба видела се беличаста мрљица Зорњаће [Булгаков 2004].
Тут наши знакомые отошли от иностранца с его лососиной к краю кондитерского прилавка [Булгаков 1966].	Тада наши познаници одоше од странца и његовог лососа до тезге кондитераја [Булгаков 2004].
Как бы зияющая пасть с чёрными краями появилась в тенте и стала расползаться во все стороны [Булгаков 1966].	На тенди као да се појави разјапљена челюст са црним ивицама и стаде да се шири на све стране [Булгаков 2004].
[...] Николай писал ровными-ровными строчками и каждую строчку, отступя от краю , аккуратно одну под одной начинал с большой буквы [Солженицын 1962].	[...] Николај нешто пише у равним равнијатим редовима, и [...] после завршетка сваког реда великим словима започиње нови, марљиво дописујући један ред испод другог [Солжењичин 2010: 20].
Шухов сел на скамейку у стены, на самый краешек , только-только чтоб не перекувырнуться вместе с ней.	Шухов седе на клупу поред зида, на сам њен крај , и замало што се не преврну заједно с њом [Солжењичин 2010: 21].
Голый белый снег лежал до края ,	Голи бели снег је лежао до краја обзора јадесно и улево, и у целој целцатој стеЗп

направо и налево, и дерева во всей степи не было ни одного [Солженицын 1962].	не беше ни једног јединог дрвета [Солжењицин 2010: 38].
[...] Шухов пристроился на край деревянной формы, а спиной в стенку уперся [Солженицын 1962].	Намести се Шухов на крај дрвеног калупа [...], па се леђима одупре о зид [Солжењицин 2010: 45].
[Шухов] шапку снял, поджал под левую мышку, а ложкою обтронул кашу с краев [Солженицын 1962].	[Шухов] скиде капу, подби је под леву мишку, и кашиком по крајевима поче да одваја кашу [Солжењицин 2010: 72].
– Второй от к-края , – сосредоточенно прищурился Эраст Петрович, останавливаясь на крыльце [Акунин 1998].	– Друго с-с краја – усредсређено је шкиљбио Ераст Петрович, заставши на трему [Акуњин 2006: 16].
[...] Через секунду из клуба, вытирая руки о край шелковой поддевки, выкатился буфетчик [Акунин 1998].	[...] Једну секунду потом из клуба, бришући руке о полу свиленог прслука, излете конобар, тобоже послом [...] [Акуњин 2006: 79].
[...] Я погнал на передний край вестовых, чтоб упаси Боже пальбу не открыли [Акунин 1998].	[...] Ја пошаљем на прву линију посилне како тамо не би, сачувај боже, осули пальбу [Акуњин 2006: 133].
– Так вы ничего не знаете! – вскричал молодой полковник, сидевший с края стола [Акунин 1998].	Па ви ништа не знате! – повика млади пуковник који је седео на крају стола [Акуњин 2006: 151].
[...] Краем глаза он видел испуганно взмывших с асфальта голубей [...] [Прилепин 2006].	[...] Крајем очију гледао је како су уплашено прхнули голубови с асфалта [...] [Приљепин 2012: 10].
В мгновение протерла стол, поставила стакан, наполнила до краев и ушла [...] [Прилепин 2006].	За трен ока је обрисала сто, поставила чашу, напунила је до врха и отишла [...] [Приљепин 2012: 51].
Майонез, сизым мазком прилипший к краю тарелки, кислил [Прилепин 2006].	Мајонез, залепљен за ивицу тањира као сиви намаз, био је накисео [Приљепин 2012: 76].

Рогов улыбнулся краем губ [Прилепин 2006].	Рогов се осмехнуо крајем усана [Приљепин 2012: 79].
Краем глаза заметил, что Веня дерется с двумя уже на проезжей части [...] [Прилепин 2006].	Крајем ока приметио је као се Вења већ на коловозу туче са двојицом [...] [Приљепин 2012: 86].
Они взялись за верх гроба, вытаскивая его, но мать не выдержала и, охнув, уронила свой край [Прилепин 2006].	Ухватили су врх мртвачког сандрука, извлачили су га али мајка није издржала, уздахнула је и испустила свој крај [Приљепин 2012: 101].
Показалось, что кожу по краям раны прихватывают специальными инструментами [...] [Прилепин 2006].	Још му се учинило да му кожу на ивицама ране захватају специјалним инструментама [...] [Приљепин 2012: 180].
Он сидел на краешке койки, мягко покачиваясь [...] [Прилепин 2006].	Он је седео на ивици лежаја благо се клатећи [...] [Приљепин 2012: 185].
Неожиданно Саша приметил на грузовике и Яну. Она стояла с краю , серьезная, красивая [...] [Прилепин 2006].	Неочекивано, Саша је на камиону приметил и Јану. Стајала је с краја , озбиљна, лепа [...] [Приљепин 2012: 202].
Она сидела тихо, на краешке дивана [...] [Прилепин 2006].	Она је седела мирно на ивици кауча [...] [Приљепин 2012: 215].
[...] Саша случайно скосил глаза себе на плечо – там, аккуратно прицепившись за зубренным краем , висел осколок стекла [...] [Прилепин 2006].	[...] Саша је испод ока случајно видео своје раме – тамо је, уредно закачено искрзаним крајем , висило парче стакла [...] [Приљепин 2012: 293].
Вылез на белый свет, дошел почти до края крыши [Прилепин 2006].	Изашао је на видело, прошао је готово до краја крова [Приљепин 2012: 301].

Преводни еквивалент ПФ *начало* у конкретно-просторном смислу јесте *почетак*:

Иван увидел серый берет в гуще в начале Большой Никитской [...] [Булгаков 1966].	Иван угледа сиву берету у гомили, на почетку Велике Никитске [...] улице [Булгаков 2004].
---	--

Начало [заявлния] он вывел довольно бойко: «В милицию [...]»[Булгаков 1966].	Почетак [пријаве] је саставио прилично брзо: “За милицију [...]“ [Булгаков 2004].
---	--

Начало бака код Солжењицина употребљено је са хронолошко-временском нијансом: почетак шерпе је код њега онај слој хране који се налази на врху. Према томе, није неочекивано да је преводилац употребио реч *врх*:

Потом Шухов [...], взмучивая отстоявшуюся баланду, быстро проверил, что там попало в миску. Попало так, средне. Не с начала бака наливали, но и не доболтки [Солженицын 1962].	Тад Шухов [...] мешајући кашиком охлађени бућкуриш брзо провери шта му је попало у чинијицу. Допалу му је онако, средње. Нису му с врха налили, али нису ни густиш [Солжењицин 2010: 17].
---	--

Као еквиваленти ПФ *конец* појављују се *врх* и *крај*:

Когда его торопливо внесли и положили на кровать в сорок третий номер [...] в конце нижнего коридора, - прибежала его дочь [...] [Бунин 1973].	Кад су га журно унели и спустили на кревет у соби број четрдесет три [...] на крају доњег ходника — дотрчала је његова кћи [...] [Bunjin 1964].
– Пей! – сказал палач, и пропитанная водою губка на конце копья поднялась к губам Иешуа [Булгаков 1966].	– Попиј! – рече целат и до Јешуиних усана подиже се врх копља са сунђером натопљеним водом [Булгаков 2004].
Палач провел концом копья по животу [Булгаков 1966].	Целат пређе врхом копља преко трбуха [Булгаков 2004].
Она глядела, как сизые кольца от сигары Азазелло уплывали в камин и как кот ловит их на конец шпаги [Булгаков 1966].	Посматрала је како плавичасти колутови дима с Азазелове цигарете плове у камин и како их мачак намиче на врх сабље [Булгаков 2004].
Она осадила послушную щетку, отлетела в сторону, а потом, бросившись	Она нагло застави послушну четку, измаче се у страну, а затим се изненада

на диск внезапно, концом щетки разбила его вдребезги [Булгаков 1966].	баци на диск и врхом дршке га разби у парампарчад [Булгаков 2004].
[...]Половая щетка, щетиной вверх, танцуя, влетела в спальню. Концом своим она выбивала дробь на полу [...] [Булгаков 1966].	[...]Четка за под, са длаком увис, играјући, улете у спаваћу собу. Врхом дршке она је изводила ситно добовање по поду [...] [Булгаков 2004].
Кончиком пальца Маргарита выложила небольшой мазочек крема на ладонь [...] [Булгаков 1966].	Врхом прста Маргарита размаза танак слој помаде преко длана [...] [Булгаков 2004].
Тут все присутствующие тронулись [...] к воротам, выходящим на большую, гладко вымощенную площадь, в конце которой виднелись колонны и статуи Ершалаимского ристалища [Булгаков 1966].	Сви присутни одмах кренуше [...] према капији која изводи на велики, глатко поплочани трг на чијем крају су се видели стубови и статуе јерусалаимског тркалишта [Булгаков 2004].
[...] В пыли и паутине висела забытая икона, из-за киота которой высывались концы двух венчальных свечей [Булгаков 1966].	[...] У прашини и паучини, висила заборављена икона, иза чијег су киота вирили врхови двеју свадбених свећа [Булгаков 2004].
[...] Он увидел, что [...] сидит на самом конце мола, и что под ним голубое сверкающее море [...] [Булгаков 1966].	[...] Схватио је да [...] седи на самом крају мола, да је под њим плаво светлуцаво море [...] [Булгаков 2004].
И голова моя становилась лёгкой от утомления, и Пилат летел к концу [Булгаков 1966].	И глава ми је постајала лакша после оне преморености, и Пилату се назирао крај [Булгаков 2004].
Пилат летел к концу, к концу [...] [Булгаков 1966].	Пилату се назирао крај, крај [...] [Булгаков 2004].
За это он получил тяжёлый удар тупым концом копья в грудь [...] [Булгаков 1966].	За то је добио тежак ударац тупим крајем копља у груди [...] [Булгаков 2004].
[...] Маргарита Николаевна [...] просидела около часа [...] перечитывая	[...] Маргарита Николајевна је [...] преседела скоро читав сат [...] прочитавајући оно чему после

то, в чѐм после сожжения не было ни начала, ни конца [Булгаков 1966].	спаљивања није било ни краја ни почетка [Булгаков 2004]..
В конце его [переулка] её внимание привлекла роскошная громада восьмизэтажного [...] дома [Булгаков 1966].	На крају уличице њену пажњу привуче раскошна громада [...] седмоспратнице [Булгаков 2004].
Тут стали подниматься по каким-то широким ступеням, и Маргарите стало казаться, что им конца не будет [Булгаков 1966].	Затим су стали да се пењу некаквим широким степеништем и Маргарити се најпре чинило да му нема краја [Булгаков 2004].
Снизу текла река. Конца этой реке не было видно [Булгаков 1966].	Одоздо је дотицала река гостију. Тој реци се није видео крај [Булгаков 2004].
Работа — она как палка, конца в ней два: для людей делаешь — качество дай, для начальника делаешь — дай показуху [Солженицын 1962].	Рад је као батина, има два краја : радиш ли за људе – дај квалитет, радиш ли за будале – дај изглед [Солжењицин 2010: 15].
Снуют зэки во все концы! [Солженицын 1962].	Куд се све не мотају ти логораши! [Солжењицин 2010: 125].
[...] Шухов схватился за поднос, а и тот набежал, кому обещано, за другой конец подноса тянет [Солженицын 1962].	[...] Шухов се дохвати послужавника, а дотрча и онај коме је обећано, цима за други крај послужавника [Солжењицин 2010: 131].
И всё же на освобождённый Гопчиком конец стола поставил подносик мягонько [...] [Солженицын 1962].	Положи Шухов лагано послужавник на крај стола што га је Гопчик ослободио , без обзира на све [...] [Солжењицин 2010: 133].

Саша со скрежетом придвинул гроб к концу салона [Прилепин 2006].	Саша је уз шкрипу примакао мртвачки сандук до ивице комбија [Прилепин 2012: 101].
---	--

Они взяли с Безлетовым по концу веревки и потянули [Прилепин 2006].	Он и Безлетов су ухватили крајеве конопца и повукли [Приљепин 2012: 103].
– Может, легче узким концом вперед? – спросил Безлетов [Прилепин 2006].	– Можда ће нам бити лакше ако ужи крај буде напред? – питао је Безлетов [Приљепин 2012: 104].
Перевернули-таки гроб узким концом вперед [...] [Прилепин 2006].	Ипак су мртвачки сандук окренули ужим крајем напред [...] [Приљепин 2012: 105].
Хомут веле мужикам [...] взяться за узкий конец гроба [...] [Прилепин 2006].	Хомут је мушкарцима [...] наредио да ухвате ужи крај сандука [...] [Приљепин 2012: 110].
Сидящий слева от Сашки докурил [...] сигарету, бросил в окно, но неудачно – и бычок тут же вернуло встречным потоком воздуха в салон – он ударился горячим концом прямо в бровь курившему [Прилепин 2006].	Онај што је седео лево од Саше докрајчио је цигарету [...] и бацио је кроз прозор, али неуспешно – ваздушна струја је одмах вратила пикавац, те је врелим крајем ударио пушача право у обрву [Приљепин 2012: 162].
Серый схватил резиновую толстую дубинку и ткнул ее концом Сашу в висок [Прилепин 2006].	Сиви зграби гумену, дебелу палицу и гурну крај у Сашино чело [Приљепин 2012: 167].
Паленый проводил Сашу до туалета в конце коридора [Прилепин 2006].	Опрљени је спроводио Сашу до тоалета на крају ходника [Приљепин 2012: 168].
Ствол [...] теперь лежал в межпотолочном пространстве туалета нерабочего тамбура, в другом конце поезда [Прилепин 2006].	Цев [...] сада се налазила у простору између слојева таванице тоалета платформе која није радила, на другом крају воза [Приљепин 2012: 225].
Долго искать не пришлось – в другом конце двора стояла черная «Волга» [...] [Прилепин 2006].	Није морао дуго да тражи – на самом крају дворишта била је црна „волга“ [...] [Приљепин 2012: 301].

Велики број примера потпада под руске фразеологизме *Да и дело с концом*, *в конце концов* и др. Њих овде не разматрамо.

ПФ *угол* се у већини случајева исказује помоћу ПФ *угао*, али могуће су варијанте *прикрајак, кут, ћошак*.

Холодно осмотрев его, господин из Сан-Франциско сел в глубокое кожаное кресло в углу [...] [Бунин 1973]	Хладно га одмерив, господин из Сан Франциска седе у дубоку кожну фотељу у углу [...] [Bunjin 1964].
Открыли окно в сорок третьем номере, — оно выходило в угол сада [...] [Бунин 1973]	Отворили су прозор у соби број четрдесет три — гледао је у кут врта [...] [Bunjin 1964].
Несомненно, что это были пять тёмных окон на углу здания, в восьмом этаже [Булгаков 1966].	Несумњиво је то било пет мрачних прозора на углу зграде на седмом спрату [Булгаков 2004].
Бледная и скучающая гражданка [...] сидела на венском стуле у входа на веранду с угла [...] [Булгаков 1966].	Бледа грађанка [...] седела је, досађујући се, на бечкој столици, поред улаза на углу веранде [...] [Булгаков 2004].
Под левым глазом у человека был большой синяк, в углу рта – ссадина [...] [Булгаков 1966].	Испод левог ока човек је имао велику модрицу, у углу усана – огреботину [...] [Булгаков 2004].
[...] Гость его и тайная жена уже в первые дни своей связи пришли к заключению, что столкнула их на углу Тверской и переулка сама судьба [...] [Булгаков 1966].	[...] Гост и његова тајна жена [су] већ првих дана своје везе закључили да их је на углу Тверске улице и оне улицице спојила сама судбина [...] [Булгаков 2004].
Он перелез через ограду сада вдалеке от главных ворот, в южном углу его [...] [Булгаков 1966].	Прескочио је ограду врта далеко од главне капије у њеном јужном углу [...] [Булгаков 2004].
Три шпаги с рукоятями серебряными стояли в углу так же просто, как какие-нибудь зонтики или трости [Булгаков 1966].	Три мача, са сребрним дршкама, стајала су у углу тако једноставно као некакви кишобрани или штапови од трске [Булгаков 2004].
Азazelло [...] охотно подсел к столу, предварительно поставив в угол у печки	Азazelо [...] радо седе за сто, оставивши претходно у углу поред пећи некакав

какой-то свёрток в тёмной парче [Булгаков 1966].	смотуљак у тамном брукату [Булгаков 2004].
В особенности это было заметно в отношении гражданки, стоявшей в левом заднем углу автодрог [Булгаков 1966].	Посебно се то примећивало код грађанке која је стајала у левом углу отворених погребних кола [Булгаков 2004].
Щётка стояла в углу [квартиры] [Булгаков 1966].	Четка је стајала у углу [стана] [Булгаков 2004].
Убранство кабинета, помимо письменного стола, заключалось в пачке старых афиш [...], четырёх креслах и в подставке в углу , на которой стоял запылённый давний макет какого-то обозрения [Булгаков 1966].	Опрему кабинета, осим писаћег стола, чинили су још и свежањ старих плаката, [...] четири фотеле и постолје у углу на коме је стајала стара прашњава макета неке ревије [Булгаков 2004].
Только каким-то чудом затормозившись, она не разбилась насмерть о старый покосившийся фонарь на углу [Булгаков 1966].	Само некаквим чудом она успе да прикочи и не разбије се намртво о стару искошену светиљку на углу [Булгаков 2004].
В громадной [...] передней, слабо освещённой малюсенькой угольной лампочкой под высоким [...] потолком, на стене висел велосипед без шин [...] [Булгаков 1966].	У огромном [...] предсобљу, слабо осветљеном мајушном лампицом у углу испод високе таванице [...] био је окачен на зиду бицикл без гума [...] [Булгаков 2004].
На том самом углу , где улица вливалась в базарную площадь, в кипении и толчее его обогнала как бы танцующей походкой идущая лёгкая женщина [...] [Булгаков 1966].	На истом оном углу где се улица уливала у пијачни трг, у узаврелој гунгули престиже га жена [...], која је имала лаки ход, као да плеше [Булгаков 2004].
[...] Берлиоз [...] устремился к тому выходу с Патриарших, что находится на углу Бронной и Ермолаевского переулка [Булгаков 1966].	[...] Берлиоз [...] појури према оном излазу из Патријаршијског рибњака што се налази на углу Броне и Јермолајевске уличице [Булгаков 2004].

[...] [Иван] в неподвижности застыл у бакалейного магазина на углу [...] [Булгаков 1966].	је остао као скамењен код бакалнице на углу [...] [Булгаков 2004].
[...] Под ногами у Маргариты возникло скопище крыш, под углами перерезанное сверкающими дорожками [Булгаков 1966].	[...] Испод Маргаритиних ногу појави се мноштво кровова, које су под разним угловима пресецале светлцаве стазе [Булгаков 2004].
[...] Хор начал разрастаться, и, наконец, песня загремела во всех углах филиала [Булгаков 1966].	[...] Хор се повећавао и, најзад песма загреме у свим угловима филијале [Булгаков 2004].
Далее – медленно двигающаяся похоронная новенькая открытая машина, на ней гроб весь в венках, а по углам площадки – четыре стоящих человека [...] [Булгаков 1966].	А после њих су се полако кретала нова отворена погребна кола, и на њима ковчег сав у венцима, крај чијих се углова , стојећи, возило четворо [...] [Булгаков 2004].
Исчезли и жёлтенькие тени у висков, и две чуть заметные сеточки у наружных углов глаз [Булгаков 1966].	Ишчезле су и жућкасте сенке крај слепоочница, и две једва приметне мрежице код спољних углова очију [Булгаков 2004].
Пролетев по своему переулку, Маргарита попала в другой, пересекавший первый под прямым углом [Булгаков 1966].	Прелетевши целу улицицу, Маргарита се обре изнад друге, која ову сече под правим углом [Булгаков 2004].
[...] Я с ним встретился впервые на дороге в Вифагии, там, где углом выходит фиговый сад, и разговорился с ним [Булгаков 1966].	[...] Први пут сам га срео на путу у Витфаги, тамо где смоквин врт избија једним углом , и ту се запричамо [Булгаков 2004].
Где-то в глубине за углом пели и играли патефоны [Булгаков 1966].	Негде у дубини, иза угла , певали су и свирали грамофони [Булгаков 2004].
Само собой разумеется, что за нею [шляпой] он не вернулся, а, задыхаясь, побежал через широкую улицу на	Само се по себи разуме да се по њега [шешир] није вратио већ је, задыхан, претрчао широку улицу до супротног угла код биоскопа [...] [Булгаков 2004].

<p>противоположный угол у кинотеатра [...] [Булгаков 1966].</p>	
<p>[...] Вы посидите минуточку здесь с товарищем Бездомным, а я только сбегаю на угол, звякну по телефону [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>[...] Останите часком овде са другом Бездомним, а ја ћу само до угла да тркнем, да зврцнем телефоном [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>Первым долгом Ивана отвели в уголок, за столик, с явною целью кое-что у него повыспросить [Булгаков 1966].</p>	<p>Најпре су Ивана одвели у угао, за сточић, с очигледном намером да га о понечему пропитају [Булгаков 2004].</p>
<p>Лицо Воланда было скошено на сторону, правый угол рта оттянут книзу [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>Воландово лице било је искривљено, десни угао усана опуштен [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>Один лунный луч [...] скупо освещал тот угол, где в пыли и паутине висела забытая икона [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>Један месечев зрак [...] шкрто је осветљавао онај угао у ком је, у прашини и паучини, висила заборављена икона [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>Повернув во дворе за угол, гость оказался у каменной террасы жилого дома [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>Прошавши један угао у дворишту, гост се нађе поред камене терасе куће у којој се становало [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>На угол Смоленского из зеркальных дверей вылетел швейцар и залился зловещим свистом [Булгаков 1966].</p>	<p>Из врата са огледалима излете портир на угао Смољенске и разлеже се злослутни звиждук [Булгаков 2004].</p>
<p>– Три тысячи сто одиннадцать человек, – вставил кто-то из угла [Булгаков 1966].</p>	<p>– Три хиљаде сто једанаест људи – добади неко из ћошка [Булгаков 2004].</p>
<p>В углу допивала какая-то компания [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>У прикрајку је неко друштванце испијало последњу туру [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>[...] Провожатые помахали руками безжизненно и неподвижно завалившемся в угол сидения мастеру [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>[...] Сви су пратиоци више пута махнули мајстору, који се беживотно и не помично завалио у ћошак седишта [...] [Булгаков 2004].</p>

Он не видел, но по звукам всё понимал, что делалось в бараке и в их бригадном углу [Солженицын 1962].	Он није видео, али је по звуцима тачно знао шта се збива у бараци и у њиховом бригадном углу [Солжењицин 2010: 6].
Они прошли [...] мимо угла штабного барака, где, толстой проволокою подхваченный, висел на столбе обиндевший рельс [...]. [Солженицын 1962].	[...] Прођоше угао штапске бараке поред које је, подухваћена дебелом жицом, висила шина покривена ледом [...] [Солжењицин 2010: 11].
В углу [надзирательской] стояло ведро с тряпкой [Солженицын 1962].	У углу [надзорничке канцеларије] је стајала кофа са крпом [Солжењицин 2010: 12].
Сейчас Шухов так догадался: проворно вылез из валенок, составил их в угол , скинул туда портянки... [Солженицын 1962].	Сад се Шухов досети овога: изу спретно ваљенке, стави их једну до друге у ћоше , скиде обојке [...] [Солжењицин 2010: 14].
Шухов проворно спрятался от Татарина за угол барака [...] [Солженицын 1962].	Шухов се вешто сакри од Татарина иза угла бараке [...] [Солжењицин 2010: 19].
Сколько за ту шапку в кондей перетаскали, псы клятые. Нет уж, за углом перестоим [Солженицын 1962].	Колико су само њих због те капе одвлачили у бовару! Не, боље да ја мало иза угла постојим [Солжењицин 2010: 19].
Санчасть была в самом глухом, дальнем углу зоны, и звуки сюда не достигали никакие [Солженицын 1962].	Амбуланта се налазила у најзабаченијем, најудаљенијем крају зоне и овамо нису допирала никакви звуци [Солжењицин 2010: 21].
Ещё раньше, с угла зоны, два конвоира в тулупах отделились и побрели по полю к своим дальним вышкам [Солженицын 1962].	Нешто мало раније, од крајева зоне, одвојише се два спроводника у кожусима и пођоше полако према својим удаљеним стражарским осматрачницама [Солжењицин 2010: 42].
[Чувствуется в кармане] угол хлебной краюшки, той половины утренней	[Осећа се] окрајак хлеба из унутрашњег цепа, половина следовања хлеба, коју је

пайки, которую он взял себе на обед [Солженицын 1962].	он понео са собом за ручак [Солжеџицин 2010: 45].
Ладно, мы и тут, в уголку , ничего [Солженицын 1962].	У реду, нама и овде у углу није лоше [Солжеџицин 2010: 45].
А в углу [помещения] ещѐ приземистая печь есть с кирпичным выводом [Солженицын 1962].	У углу [просторије] постоји и онижа пећ с узиданим димњаком [Солжеџицин 2010: 56].
Там, на углу , рассчитал он, Кильдигс не удержится, за Сеньку малость положит, вот ему и легче будет [Солженицын 1962].	Доле, у ћошку , рачунао је, Килгас се неће уздржати, него ће Сењки мало да дOMETне, њему ће лакше бити [Солжеџицин 2010: 87].
А пока те на уголке будут ковыряться, Шухов тут погонит больше полстены, чтоб наша пара не отставала [Солженицын 1962].	А док они у ћошку буду гњавили, Шухов ће да потре што више може, пола зида, да не би њих двојица заостајали [Солжеџицин 2010: 87].
Варя сидела в углу темного, заплеванного сарая, за неструганым дощатым столом и смертельно боялась [Акунин 1998].	Варја је седела у углу мрачне упљуване прчварнице, за столом од неотесаних дасака, смртно препаднута [Акуњин 2006: 6].
Тихо села в угол и попыталась отнестись к случившемуся как к приключению [Акунин 1998].	Мирно је села у угао и покушала да се према овоме што се десило постави као према авантури [Акуњин 2006: 8].
Руки его были скручены за спиной [...], а в углу рта запеклась кровь [Акунин 1998].	Руке су му биле везане на леђима [...], а у углу усана спекла се крв [Акуњин 2006: 19].
А в противоположном углу [палатки] шел сеанс одновременной игры в шахматы [Акунин 1998].	А у супротном углу [шатора] у току је била партија шаха, симултанка [Акуњин 2006: 49].
Сохранилось ли то чудесное кафе на углу бульвара Распай и рю-де-Севр? [Акунин 1998].	Да ли још постоји онај чудесни кафе на углу Булевара Распај и Ри-де-Севр? [Акуњин 2006: 58].

Варя быстро взглянула на сидевшего в дальнем углу Эраста Петровича [Акунин 1998].	Варја брзо погледа у Ераста Петровича који је седео у удаљеном углу [Акуњин 2006: 59].
Он хлопнул в ладоши, и из-за угла выехала щегольская коляска [Акунин 1998].	Он удари дланом о длан и иза угла се појавише парадне лаке кочије [Акуњин 2006: 80].
– Я тебе харю сворочу! В уголочке отсиживался [...] [Акунин 1998].	Њушку ћу ти заврнути! У ћошак си се завуко [...] [Акуњин 2006: 180].
В салоне [вагона] ехали сам генерал, Варя, д'Эвре и несколько офицеров, в том числе и Митя Гриднев, мирно спавший в углу [Акунин 1998].	У салону су били сам генерал, Варја. Д'Евре и неколико официра, међу којима и Мића Гридњов, који је мирно спавао у углу [Акуњин 2006: 153].
Меня под Кокандом взрывной волной так об угол мечети приложило – месяц зубами клацал [...] [Акунин 1998].	Мене је код Коканда талас експлозије тако залепио за угао џамије – месец дана сам клоцао зубима, нећеш веровати [...] [Акуњин 2006: 60].

Мелькнула близко трава, [...] заворачивающая за угол , уезжающая из двора патрульная машина милиции [...] [Прилепин 2006].	Промаче у близини трава, [...] полицијски патролни аутомобил скреће иза угла [...] [Приљепин 2012: 27].
Затем, дождавшись остановки, обегал по перрону вагон с контролем и вновь усаживался в угол [Прилепин 2006].	Затим би, чим дочека станицу, на перону оптрчавао вагон са контролом и поново се завлачио у ћошак [Приљепин 2012: 29].
Сидел одинако в углу вагона [...] [Прилепин 2006].	Седео је усамљен у ћошку вагона [...] [Приљепин 2012: 29].
Ребенок недоуменно поднял глаза на Сашу, который обнял и поцеловал бабушку [...] Быть может, для ребенка это было так же удивительно, как если	Дете у недоумици погледа у Сашу, који је загрлио и пољубио баку [...] Можда је то детету било чудно , баш као да је

бы Саша обнял дерево или угол сарая [Прилепин 2006].	Саша грлио дрво или ћошак шупе [Приљепин 2012: 36].
Он оделся [...], пошел, потягиваясь и стараясь ступать тихо, в дальний угол , к белевшим смутно карточкам [Прилепин 2006].	Обукао се [...], истежући се и настојећи да корача тихо, прошао је у супротни угао , до сличица које су се муно беласале [Приљепин 2012: 45].
В противоположном углу комнаты висел «семейный иконостас» [...] [Прилепин 2006].	У супротном углу собе висио је „породични иконостас“ [...] [Приљепин 2012: 45].
[...] Может, кто сидел в углу тоскливо, тихо напивался, на всякой свадьбе такие есть [...] [Прилепин 2006].	[...] Можда је неко седео у ћошку тужан, тихо је пио, на свакој свадби има таквих [...] [Приљепин 2012: 49].
Потом Веню мы скрутили в ковер, в угол поставили, а Рогов в шкаф влез [Прилепин 2006].	После смо Вењу уролали у тепих па поставили у ћошак , а Рогов је ушао у орман [Приљепин 2012: 62].
В углу мерцал телевизор [Прилепин 2006].	У углу је светлуцао телевизор [Приљепин 2012: 70].
Дайте дожить людям спокойно по их углам [Прилепин 2006].	Пустите људе да мирно поцркају по својим буцацима [Приљепин 2012: 73-74].
В уголках рта афганца запеклась белая слюна [Прилепин 2006].	У углавима Авганистанчевих усана окорела се бела пљувачка [Приљепин 2012: 81].
Сидел в углу , отрубившись, - молодым осям все равно, где их бросят [Прилепин 2006].	Седео је у углу , спавао чврсто – младим костима свеједно где их бацају [Приљепин 2012: 116].
Уселся в кресло в углу комнаты [...] [Прилепин 2006].	Сео је на фотељу у углу собе [...] [Приљепин 2012: 124].
Саша смотрел в угол комнаты, примораживая движение своей мысли [...] [Прилепин 2006].	Саша је гледао у угао собе замрзавајући ток своје мисли [...] [Приљепин 2012: 167].
Увидел в углу костыль [...] [Прилепин 2006].	У ћошку је видео штаке [...] [Приљепин 2012: 183].

Поскорее лег тихо, где-то в уголке , в дальнем, темном помещении бункера [Прилепин 2006].	Убрзано је легао, негде у удаљени угао мрачне просторије бункера [Приљепин 2012: 199].
[...]Саша сам не заметил, как пришел, - вдруг увидел табличку с цифрой на углу дома [...] [Прилепин 2006].	[...]Саша није ни приметио кад је стигао – одједном је на углу зграде угледао таблицу с бројем [...] [Приљепин 2012: 233].
Сам взял со стойки пухлое меню и с этой книжищей вернулся к пустому столику в углу [Прилепин 2006].	Сам је узео са шанка пуначак мени и са том књижицом се вратио празном столу у углу кафића [Приљепин 2012: 235].
Все время сворачивался калачиком и хотел свернуться еще сильнее, забиться в угол , лежать неприметно [Прилепин 2006].	Све време се савијао у клупко и желео да се склупча још више, завуче у буцак и лежи неприметно [Приљепин 2012: 238].
Парень упал на зад и [...] отъехал на заднице в угол [Прилепин 2006].	Момак је пао на задњицу и [...] одвукао се у ћошак [Приљепин 2012: 244].
Он поврнул голову и, подгадав секунду, [...] легкой рукой тюкнул бутылку об угол дома [Прилепин 2006].	Окренуо је главу вребајући тренутак [...] и лаком руком треснуо флашу о угао куће [Приљепин 2012: 270].
Сашка с Олегом постояли немного на углу , высматривая, нет ли ночных, запоздалых прохожих [...] [Прилепин 2006].	Сашка и Олег су ало стајали на углу осматрајући има ли ноћних, доцних пролазника [...] [Приљепин 2012: 287].
Быстро перекидав камни, он полез прямо к витрине. Оббивал ногами и руками оставшиеся стеклянные углы , хрустко надламывающиеся [...] [Прилепин 2006].	Брзо је гађао камењем па навалио на излог, ногама и рукама је разбијао несрушене углове , који су хрскаво пуцали [...] [Приљепин 2012: 287].
А что у нас тут во дворе? Не притаился ли за углом транспорт со спецназом? [Прилепин 2006].	А шта имамо овде у дворишту? Да ли се иза ћошка крију возила са специјалцима? [Приљепин 2012: 303].
Рассмотрели, наконец, комнатушку. Поклеенная старыми плотными обоями, с иконой в уголке , с потрепанным	Разгледали су, најзад, собичак. Излепљен старим, чврстим тапетама, с иконом у углу , са офуцаним ћилимом на

комодом на стенке, с комодом в углу [Прилепин 2006].	зиду, с комодом у ћошку [Приљепин 2012: 314].
Он присел на стул в уголке , почти возле двери [...] [Прилепин 2006].	Сео је на столицу у углу , готово поред врата [...] [Приљепин 2012: 315].
В углу мерцал телевизор. [Прилепин 2006].	У углу је треперио мали телевизор [...] [Приљепин 2012: 332].
Дверь в дежурку открылась просто. нужно было кнопку нажать, замаскированную, в уголке [Прилепин 2006].	Врата „дежурке“ су се отварала просто – требало је притиснути дугме, маскирано у углу [Приљепин 2012: 334].
В дальнем углу двора, за автостоянкой, стояла просторная клетка [Прилепин 2006].	У далеком углу дворишта иза паркинга налазио се велики кавез [Приљепин 2012: 341].
В кабинете губернатора стоял длинный стол, несколько кресел, в углу – телевизор [Прилепин 2006].	У губернаторовом кабинету налазили су се дуг сто, неколико фотела, у углу – телевизор [Приљепин 2012: 358].

Угловой у руском језику је ‘онај који се односи на угао’, те се и на српски преводи као *угао* или *угаони*:

Она пересекла Арбат, поднялась повыше, к четвёртым этажам, и мимо ослепительно сияющих трубок на угловом здании театра проплыла в узкий переулок с высокими домами [Булгаков 1966].	Она пресече Арбат, узлете мало више, до трећих спратова, и поред заслепљујуће сјајних цеви на угаоној згради позоришта уплови у уску уличицу са високим зградама [Булгаков 2004].
Коровьев вынул из ящика стола семёрку пик, предложил её Маргарите, попросив наметить ногтем одно из очков Маргарита наметила угловое верхнее правое. [Булгаков 1966].	Коровјов извади изв фиоке седмицу пик, додаде је Маргарити и замоли да ноктом обележи један знак. Маргарита обележи онај у горњем десном углу [Булгаков 2004].
Человек [...] обстрелял кота, когда тот перелетал с подоконника на подоконник,	Човек [...] пуцао је у мачка док је овај прелетао са симса на симс , упутивши се

направляясь к угловой водосточной трубе дома [...] [Булгаков 1966].	према угаоном олуку куће.... [Булгаков 2004].
--	--

Два больших прожектора били по зоне наперекрест с дальних угловых вышек [Солженицын 1962].	Два велика рефлектора с удаљених кула по угловима била су у очи унакрсно по зони [Солжењицин 2010: 10].
---	--

ПФ *бок* се исказује помоћу еквивалената *бок*, *страна* или *слабина* – кад је значење ближе делу тела. Активно коришћење *на страну*, *са стране* у оним случајевима када се у руском користи *бок* сведочи о мањој распрострањености његовог формалног еквивалента у српском. Код Приљепина налазимо и реч *боковина*:

Он успел повернуться на бок , бешеным движением в тот же миг подтянув ноги к животу [...] [Булгаков 1966].	Он стиже и да се окрене на бок , помамним покретом скупивши у исто време ноге према трбуху [...] [Булгаков 2004].
Стёпа тихо вздохнул, повалился на бок , головою стукнулся о нагретый камень мола [Булгаков 1966].	Стјопа тихо уздахну, сручи се на страну , лупи главом о угрејани камен мола [Булгаков 2004].
И тотчас пол сцены покрылся персидскими коврами, возникли громадные зеркала, с боков освещённые зеленоватыми трубками [...] [Булгаков 1966].	Истога часа под сцене би застрвен персијским теписима, изникоше огромна огледала осветљена са стране зеленкастим цевима [...] [Булгаков 2004].
В данный момент барышня [...] на участливые вопросы только отмахивалась, а в это время и сверху, и снизу, и с боков , из всех отделов филиала сыпался телефонный звон [...] [Булгаков 1966].	У датом тренутку госпођица [...] на питања пуна саучешћа само је одмахивала руком, док су истовремено и одозго и са једне и са друге стране из свих одељења филијале зврјали телефон [...] [Булгаков 2004].
Маргарита рванула штору в сторону и села на подоконник боком , охватив колено руками [Булгаков 1966].	Маргарита повуче застор у страну и седе на рагастов попреко , обухвативши колено рукама [Булгаков 2004].

Лунный свет лизнул её с правого бока [Булгаков 1966].	Месечина јој помилова десни бок и читаву десну страну [Булгаков 2004].
В маленькой кровати с сеточными боками сидел мальчик лет четырёх и испуганно прислушивался [Булгаков 1966].	У маленом креветцу с мрежама са стране , седео је дечак од око четири године и престрашено ослушкивао [Булгаков 2004].
[...] Она сжала пятками похуевшие в безумной скачке бока борова, и тот рванул так, что опять распорол воздух [...] [Булгаков 1966].	[...] Она стеже петама вепрове слабине , смршале од сулуде јурњаве, и овај се тако цимну да је опет запарао ваздух [...] [Булгаков 2004].
Щётка летела не над верхушками сосен, а уже между их стволами, с одного боку посеребрёнными луной [Булгаков 1966].	Маргарита није летела понад борова, већ између њихових стабала, с једне стране посребрених месечином [Булгаков 2004].
Рядом с Воландом [...] стоял странный, как будто живой и освещённый с одного бока солнцем глобус [Булгаков 1966].	Поред Воланда [...] стајао је чудан глобус, осветљен с једне стране сунцем – изгледало је као да је жив [Булгаков 2004].
Вот, например, видите этот кусок земли, бок которого моет океан? [Булгаков 1966].	Ево, на пример, видите овај делић земље, који са бока запљускује океан? [Булгаков 2004].
– Ты ещё винограду сверху положи, – тихо сказала Гелла, пихнув в бок кота [Булгаков 1966] [Булгаков 1966].	Могоа би још и грожђе одозго да ставиш – тихо рече Хела подгурнувши мачка у слабину [Булгаков 2004].
Раз! Барон на бок! – Со мной едва истерика не сделалась, – добавил кот [...] [Булгаков 1966].	Бум! Готово! Оборен барон! – Мене само што хистерија није спопала – додаде мачак [...] [Булгаков 2004].
[...] Маргарита бросилась на колени, прижалась к боку больного и так затихла [Булгаков 1966].	[...] Маргарита се баци на колена, приви се болеснику уз бок и тако се примири [Булгаков 2004].
Вспомнил Шухов, что хотел обновить номерок на телогрейке, протискался	Сетио се Шухов да је хтео да обнови број на џемперу, проби се преко стазе на другу страну [Солжењицин 2010: 29].

через линейку на тот бок [Солженицын 1962].	
Они обхлопывали зэка по бокам опоясанной телогрейки [...] [Солженицын 1962].	Тапшали би логораша с обе стране подвезаног цемпера [...] [Солжењицин 2010: 32].
Напересек через ворота проволочные, и через всю строительную зону, и через дальнюю проволоку, что по тот бок , — солнце встаёт большое, красное [...] [Солженицын 1962].	Искоса, кроз жичану капију, и преко све грађевинске зоне, и преко удаљене ћице, тамо са оног краја , израста велико сунце, црвено [...] [Солжењицин 2010: 42].
И сейчас же, сейчас его подровнять, боком мастерка подбить, если не так: чтоб наружная стена шла по отвесу, и чтобы вдлинь кирпич плашмя лежал, и чтобы поперёк тоже плашмя [Солженицын 1962].	И одмах, одмах мора да се поравнава, да се ивицом мистрије поправља ако није добро, да би спољашњи зид ишао по виску и да би цигла уздуж лежала плъштимице и да би исто тако и попереко леђала плъштимице [Солжењицин 2010: 89].
Теперь, если по бокам из-под него выдавилось раствору, раствор этот ребром же мастерка отбить поскорей [...] и раствору опять бросить, да чтобы под левый бок толще [...] [Солженицын 1962].	А сад, ако је испод ње са стране исцурио малтер, треба тај малтер што пре ивицом мистрије обити [...] па треба опет набацати малтер тако да с леве стране буде дебље [...] [Солжењицин 2010: 89].
Гнедой как ни в чем не бывало щипал травку, а на боку у него по-прежнему покачивалась тошнотворная подвеска [Акунин 1998].	Дорат је потпуно мирно чупкао траву а о боку му се и даље љушкао висуљак који је изазивао мучнину [Акуњин 2006: 28].
Вспомнив эти замечательные слова, Варя улыбнулась, повернулась на бок и стала думать про д'Эвре [Акунин 1998].	Сетивши се ових дивних речи, Варја се осмехнула, окренула се на страну и почела да размишља о Д'Евреу [Акуњин 2006: 74].

Варвара Андреевна [...]! На вас лица нет! Обопритесь-ка на меня. – И охотно обнял Варю за бок [...] [Акунин 1998].	Варвара Андрејевна [...]! Бели сте ко креч! Де, ослоните се на мене. – и са задовољством обухвати Варју око струка [...] [Акуњин 2006: 93].
[...] Из кустов на дорогу выехал забрызганный грязью Маклафлин. Шляпа съехала на бок , лицо красное, по лбу стекает пот [Акунин 1998].	[...] Из грмља на пут изби Маклафлин, сав испрсан блатом. Шешир му се смакао у страну , лице црвено, низ чело се слива зној [Акуњин 2006: 110].
Саша улыбнулся красной боковине трамвая, приятно холодящей потный лоб [Прилепин 2006].	Саша се осмехнуо црвеном боку трамваја који му је пријатно хладио озноено чело. [Приљепин 2012: 23].
[...]Он прошел мимо разохшегосја забора . высившегосја слева, и красно-кирпичной боковины дома – мрачевшей слева [...] [Прилепин 2006].	[...]Прошао је поред расушене ограде, која се дизала десно, и бочне стране куће од црвене цигле, која се црнела лево [...] [Приљепин 2012: 34].
Заброшенные, вросшие в землю сараи, стоявшие вдоль дороги, чернели отсыревшими боками , прогнившими досками [Прилепин 2006].	Забачене шупе, урасле у земљу дуж пута, црнеле су влажним боковима , трулим даскама [Приљепин 2012: 35].
Все разом переворачивались с бока на бок , несколько раз за ночь [Прилепин 2006].	Сви смо се истовремено окретали са бока на бок , неколико пута у току ноћи [Приљепин 2012: 46].
Но в то малое мгновение, когда гроб стоял на боку , картина была страшна [...] [Прилепин 2006].	Али у том делићу секунде, кад је гроб стајао бочно , слика је била страшна [...] [Приљепин 2012: 102].
Но потом резко поехал вбок – чертыхнувшись, Саша бросился выправлять, упал в снег, ухватился за боковину гроба, удержал [Прилепин 2006].	Али после се нагло искренуо на страну - Саша је опсовао и појурио да га исправи, пао у снег ухватио се за ивицу сандука и задржао га је [Приљепин 2012: 104].
Саша лежал в санях на боку , как в детстве [...] [Прилепин 2006].	Саша је лежао на боку у саоницама, као у детињству [...] [Приљепин 2012: 111].

Повернуться на бок ? Спустить с кровати ноги? [Прилепин 2006].	Да се окренем на бок ? Да спустим ноге с кривета? [Приљепин 2012: 184].
Придут взрослые мужики с пистолетами на боку [Прилепин 2006].	Доћи ће одрасли мушкарци са пиштољима на боку [Приљепин 2012: 211].
Навстречу, боком , двигались люди [Прилепин 2006].	У сусрет су му, бочно , долазили људим [Приљепин 2012: 227].
Ботинки валялись чуть дальше, один - подошвой вверх, другой – на боку [Прилепин 2006].	Мало даље су бачене ципеле, једна је ђоном окренута горе, друга – на боку [Приљепин 2012: 237].
В тамбуре допил водку, неловко поставил бутылку, она упала. Раскачивалась на боку , мерзко позвякивая [Прилепин 2006].	На платформи је искапио вотку, непретно спустио флашу те је пала. Котрљала се бочно звецкајући одвратно [Приљепин 2012: 250].
Фруктовые ряды с расколотыми сочно арбузами, ленивым, словно заснувшим виноградом, апельсины с тупыми боками [...] [Прилепин 2006].	Воћни редови са раскомаданим сочним лубеницама, са лењим, успаваним грожђем, са поморанцама тупих бокова [...] [Приљепин 2012: 267].
И вот так тянешься от рюмки к рюмке за этим чувством, за этим мигающим светом, как за собственным хвостом, пока не закружишься совсем, не замутит дурнотную башку, не свалишься на бок [Прилепин 2006].	И тако се вучеш од чашице до чашице, за тим осећањем, за тим трептавим светлом као за сопственим репом, све до потпуне вртоглавице, док ти се не замути у тинтари и док се не стропошташ на бок [Приљепин 2012: 274].
Перевернешься на другой бок и блаженствуешь дальше [Прилепин 2006].	Окрнеш на другую страну и настављаш да уживаш [Приљепин 2012: 277].
В ту же секунду задрезжал, подрагивая белыми боками , старый телефон [Прилепин 2006].	Истог секунда зазвонио је стари телефон подрхтавајући белим боковима [Приљепин 2012: 299].
[...]Олег выпотрошил пакет, приведенный из города, банок с	Олег је изручио кесу довезену из града, поотварао тегле лепих бокова [...] [Приљепин 2012: 318].

красивыми боками навскрывал [...] [Прилепин 2006].	
Закрыв ее [«Волгу»], сказал: «Жди меня, девочка!» - и хлопнул по боку [Прилепин 2006].	Тамо је и Олег паркирају своју „волгу“, затворио је и рекао: „Чекај ме, девојчице!“ – и потапшао по боку [Прилепин 2012: 329].
На боку этих автобусов, помнил он, нарисован зубастый, ощерившийся хищник неведомой породы [Прилепин 2006].	На тим аутобусима је са стране нацртана, сећао се, зубата искежена грабљивица непознате сорте [Прилепин 2012: 330].
Полотнище [...] развивалось на ледяном ветру, подставляя шумно дышашщие бока под хлесткий снег [Прилепин 2006].	Застава [...] вијорила се на леденом ветру подмећући жустром снегу бокове коју су дисали бучно [Прилепин 2012: 344].
Рядом с ней боком к Саше, сидел милиционер [...] [Прилепин 2006].	Поред ње, бочно од Саше, седео је полицајац [...] [Прилепин 2012: 346].
[...] Кто-то предложил перевернуть полицейскую машину: схватились в двадцать рук – и на бок с грохотом завалили [Прилепин 2006].	[...] Неко је предложио да преврну полицијско возило: зграбила су га десеторица и – с треском искренула на бок [Прилепин 2012: 352].

Преводни еквивалент *сторона* јесте *страна*. Руска конструкција *в сторону* са називом целине у генитиву се преноси српским предложним конструкцијама *у правцу* и *у смеру*:

Океан с гулом ходил за стеной чёрными горами, вьюга крепко свистала в отяжелевших снастях, пароход весь дрожал, одолевая и её, и эти горы, — точно плугом разваливая на стороны их зыбкие, то и дело вскипавшие и высоко взвивавшиеся пенистыми хвостами громады [...] [Бунин 1973].	Океан је с хуком иза зида ваљао своја црна брда, олуја је снажно фијукала у отежалим конопцима, брод је сав дрхтао савлађујући и ветар и та брда — обарајући као плугом на једну и на другу страну њихове грдосије од таласа, које би се сваког часа ускомешале и високо пропеле својим запенушеним реповима [...] [Bunjin 1964].
---	--

И маленький пароходик, направившийся к нему, так валяло со стороны на сторону , что семья из Сан-Франциско пластом лежала на диванах в жалкой кают-компании этого пароходика [...] закрыв от дурноты глаза [Бунин 1973].	И малени пароброд који се упутио к њему тако се клатио на једну и на другу страну да је породица из Сан Франциска лежала болна и преболна на диванима у бедном салону тога бродића [...] затворених, због муке, очију [Bunjin 1964].
И легонько помотал свободной рукой в ту сторону [Бунин 1973].	И лагано махну једанпут, двапут слободном руком на ту страну [Bunjin 1964].
Что касается зубов, то с левой стороны у него были платиновые коронки, а с правой – золотые [Булгаков 1966].	Што се тиче зуба, с леве стране имао је платинасте навлаке, а са десне – златне [Булгаков 2004].
– Вот что, Миша, – зашептал поэт, оттащив Берлиоза в сторону , – он никакой не интурист, а шпион [Булгаков 1966].	Знаш шта, Мишо – поче да шапуће песник, одукавши Берлиоза у страну – није он никакав туриста, него је шпијун [Булгаков 2004].
На мозаичном полу у фонтана уже было приготовлено кресло, и прокуратор [...] сел в него и протянул руку в сторону [Булгаков 1966].	На поду с мозаиком, крај фонтане, већ је била постављена фотелја и прокуратор [...] седе у њу и пружи руку у страну [Булгаков 2004].
В аллеях на скамейках появилась публика, но опять-таки на всех трех сторонах квадрата , кроме той, где были наши собеседники [Булгаков 1966].	На клупама у алејама појавио се свет, али опет – на све три стране квадрата осим на оној где су седели наши саговорници [Булгаков 2004].
Те наклонились к нему с обеих сторон , и он сказал, но уже без всякого акцента [...] [Булгаков 1966].	Ови се нагоше к њему с обе стране , и он рече, али сад већ без икаквог призвука странаго говора [...] [Булгаков 2004].
Две каких-то девицы шарахнулись от него в сторону , и он услышал слово «пьяный».	Некакве две цуре одскочише од њега у страну и до њега дође реч “пијан“ [Булгаков 2004].
– Кто появился? – понеслись голоса со всех сторон [Булгаков 1966].	– Ко се појавио? – подигоше се гласови са свих страна [Булгаков 2004].

<p>– Ну да, иконка [...] – Иван покраснел, – иконка-то больше всего и испугала, – он опять ткнул пальцем в сторону Рюхина [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>Па да, иконица... – Иван поцрвене. – Од иконице су се највише и препали. – Он опет упре прст у правцу Рјухина [Булгаков 2004].</p>
<p>Вот и лес отвалился, остался где-то сзади, и река ушла куда-то в сторону, навстречу грузовику сыпалась разная разность: какие-то заборы с караульными будками и штабеля дров [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>Ето и шума је престала, остала негде иза њих, и река се одвојила некуд у страну, у сусрет камиону летело је све и свашта: некакве ограде са стражарама и гомиле наслаганих дрва [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>В это время откуда-то с другой стороны переулка, из открытого окна, вырвался и полетел громовой виртуозный вальс [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>У тај мах однекуда, са друге стране улице, кроз отворени прозор улете и разлеже се громогласни виртуозни валцер [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>Маргарита рванула штору в сторону и села на подоконник боком, охватив колено руками [Булгаков 1966].</p>	<p>Маргарита повуче застор у страну и седе на рагастов попреко, обухвативши колено рукама [Булгаков 2004].</p>
<p>Николай Иванович [...], вместо того, чтобы снять шляпу, махнул портфелем в сторону и ноги согнул, как будто собирался пуститься вприсядку [Булгаков 1966].</p>	<p>Николај Иванович [...], уместо да скине шешир, махну ташном у страну и сави ноге као да се спрема да заигра чучећи [Булгаков 2004].</p>
<p>Никто не задирали головы, не кричал «Гляди, гляди!», не шарахался в сторону, не визжал и не падал в обморок [...] [Булгаков 1966].</p>	<p>Нико није подизао главу, није викао „види! види!“, није одскакивао у страну, није вриштао нити падао у несвест [...] [Булгаков 2004].</p>
<p>Она осадилла послушную щётку, отлетела в сторону, а потом, бросившись на диск внезапно, концом щётки разбила его вдребезги [Булгаков 1966].</p>	<p>Она нагло заустави послушну четку, измаче се у страну, а затим се изненада баци на диск и врхом дршке га разби у парампарчад [Булгаков 2004].</p>

Клавиши на нѐм провалили ^{сь} , ко ^{ст} яные на ^к ладки л ^е тели во все стороны [Булгаков 1966].	Његове дирке су пропада ^{ле} , на све стране л ^е теле су са њих навлаке од сло ^{но} ваче [Булгаков 2004].
Две лампочки разорвало, и во все стороны полетели подвески [Булгаков 1966].	Две сијалице пукоше и на све стране полетеше висуљци [Булгаков 2004].
Мальчик по ^г лядел лукаво куда-то в сторону и сп ^р осил: – А ты где, тѐтя? [Булгаков 1966].	Дечак лукаво по ^г леда некуд у страну и уп ^и та: – А где си ти тето? [Булгаков 2004].
Всѐ оно не ^о жиданно по ^е хало в сторону , и цепочки ог ^н ей смазали ^{сь} и слили ^{сь} [Булгаков 1966].	Цело то мноштво о ^ј едном полете у страну и низови светиљки се замутише и слише у једно [Булгаков 2004].
Толстяк опу ^с тился на одно колено, цилиндр отнѐс в сторону , с ^д елал поклон [...] [Булгаков 1966].	Дебељко се спу ^с ти на једно колено, цилиндар склони у страну , начини поклон [...] [Булгаков 2004].
Как бы зияющая пасть с чѐрными краями появи ^л ась в тенте и стала распозл ^з аться во все стороны [Булгаков 1966].	На тенди као да се појави разјапљена чељуст са црним ивицама и стаде да се шири на све стране [Булгаков 2004].
— Ты только в сторону дыши, а то поднимется [температура] [Солженицын 1962].	— Диши у страну , иначе ће се подићи [температура] [Солжењицин 2010: 12].
Опять же Татарин широкими шагами, спеша, пересѐк линейку в сторону штабного барака [Солженицын 1962].	И опет Татарин, журећи широким корацима, пресече линију према штапској бараци [Солжењицин 2010: 19].
В мороз на простом шмоне не по вечерам, так хоть утром порядок был мягкий: заключѐнный расстегивал бушлат и отводил его по ^л ы в стороны [Солженицын 1962].	Кад је мраз, на обичном прегледу, не на оном вечерњем, него, рецимо, ујутру, био је доста благ метод: логораш је отварао капут и задизао своје поле у страну [Солжењицин 2010: 32].
Одни ворота. Предзонник. Вторые ворота. И перила с двух сторон около вахты [Солженицын 1962].	Једна капија. Предворје зоне. Друга капија. И оградаца са обе стране поред

	стражарске куле [Солжењицин 2010: 34].
И помощник начальника караула с другой стороны проверяет [Солженицын 1962].	И помоћник начелника карауле са друге стране проверава [Солжењицин 2010: 35].
Не растягиваться, не набегать, из пятёрки в пятёрку не переходить, не разговаривать, по сторонам не оглядываться, руки держать только назад! [Солженицын 1962].	Не развличити се, не претрчавати, не прелазити из петорке у петорку, не разговарати, не гледати у страну , држати руке само позади! [Солжењицин 2010: 37].

Теперь на Варю пялились со всех сторон , и взгляды были клейкие, нехорошие [Акунин 1998].	Сада су на Варју бечили очи са свих страна , а били су то продорни, похотни погледи [Акуњин 2006: 8].
[...]Он широко размахнулся, и зеваки шарахнулись в стороны [...] [Акунин 1998].	[...]Широко замахну, дангубе узмакоше у страну [...] [Акуњин 2006: 16].
Варя так качнулась в седле, что едва не съехала на сторону [Акунин 1998].	Варја се тако заљуља у седлу да замало не испаде [Акуњин 2006: 17].
[Разбойник] Потом хлестнул клячу нагайкой по крупу, и та испуганно метнулась в сторону , сразу перейдя на неровную рысь [Акунин 1998].	[Разбојник] затим ошину рагу бичем по сапима, она уплашено одскочи у страну и одмах се баци у неравномеран кас [Акуњин 2006: 19].
Пистолет – дах! дах! – выплюнул два сердитых облачка, и бек [...] стал валиться на сторону [Акунин 1998].	Пиштољ – прас! прас! – испљуну два срдита облачића а бег [...] поче да се нагиње у страну [Акуњин 2006: 22].
– А они кто? – Варя кивнула в ту сторону , где клубилось пыльное облако [...] [Акунин 1998].	А ко су они? – Варја показа главом на ону страну где се ковитлао облак прашине [...] [Акуњин 2006: 23].
Это был молодой генерал с [...] особенной бородой – холеной, пушистой	То је био млади генерал [...]с упечатљивом брадом – негованом,

и расчесанной в стороны на манер крыльев [Акунин 1998].	меканом и рашчешљаном на две стране , попут крила [Акуњин 2006: 24].
– С удовольствием, – сказала Варя и боязливо посмотрела в сторону – туда, где положили на траву пленного офицера [Акунин 1998].	Са задовољством – рече Варја и бојажљиво погледа у страну , тамо где је на траву био спуштен заробљени офицер [Акуњин 2006: 27].
К генералу подошел лихой урядник и ткнул пальцем куда-то в сторону [Акунин 1998].	Генералу приђе одважни козачки подофицер и упре прстом некуд у страну [Акуњин 2006: 28].
« [...]Если через два часа беспорядки не прекратятся, я велю всех вас повесить, а славный город Багдад запалю с четырех сторон [...]» [Акунин 1998].	„ [...] ако се кроз два сата нереди не прекину, наредићу да вас све обесе, а славни град Багдад запалићу са четири стране [...]“ [Акуњин 2006: 35].
С одной стороны стола прохаживался [...] Маклафлин, с другой сидели сосредоточенные Соболев, д’Эвре и еще двое [Акунин 1998].	С једне стране стола ходао је тамо-амо [...] Маклафлин, с друге стране седели су, усредсређени, Собољев, Д’Евре и још двојица [Акуњин 2006: 49].
[...] Вестника уже со всех сторон обступили журналисты [Акунин 1998].	[...] Весника већ са свих страна окружише новинари [Акуњин 2006: 52].
[...] Остался без гроша, один-одинешенек и с вдребезги разбитым сердцем (снова взгляд в Варину сторону) [Акунин 1998].	[...] Остао сам без пребијеног гроша, сам-самцијат и са срцем разбијеним у комадиће (опет поглед у правцу Варје) [Акуњин 2006: 60].
И генерал пружинистой походкой зашагал в сторону штаба [Акунин 1998].	И генерал гипким кораком крену према штабу [Акуњин 2006: 68].
Я вам не куртизанка! – вскрикнула Варя, оглядываясь по сторонам [Акунин 1998].	Ја вам нисам куртизана! – повика Варја, осврћући се наоколо [Акуњин 2006: 90].
[...] Свора мужчин, оживленно переговариваясь, двинулась по коридору в сторону внутреннего двора [Акунин 1998].	[...] Чопор мушкараца, у живом разговору, кренуо је ходником према унутрашњем двору [Акуњин 2006: 92].

<p>Поначалу большинство журналистов хотели обосноваться ближе к правому флангу, потому что главный удар явно намечался именно с той стороны [...] [Акунин 1998].</p>	<p>У почетку је већина новинара хтела да се смести ближе десном крилу, зато што се главни удар очито очекивао управо с те стране [...] [Акуњин 2006: 103].</p>
<p>Подошел снова, ткнул пальцем в сторону, туда, где за невысокой грядой грохотало особенно сильно [Акунин 1998].</p>	<p>Опет је пришао, упериио прстом у страну, онаком где је иза ониског планинског хрбата грувало изузетно јако [Акуњин 2006: 106].</p>
<p>Из сизого тумана молча бежала толпа, обтекая наблюдательный пункт с обеих сторон [Акунин 1998].</p>	<p>Из сивоплаве магле безгласно је јурила гомила, заобилазећи осматрачки пункт с обе стране [Акуњин 2006: 107].</p>
<p>– С позволения вашего величества, – поднял сморщенный палец канцлер. – Если Маклафлин затеял столь ответственную диверсию, зачем ему понадобилось извещать о своем намерении сию девицу? – Палец качнулся в сторону Вари [Акунин 1998].</p>	<p>Ако дозволите, ваше величанство – подиже канцелар смежурани прст. – Ако је Маклафин предузео тако одговорну диверзију, зашто је о својој намери морао да обавештава ову девојку? – Прст се померио у смеру Варје [Акуњин 2006: 139].</p>
<p>Посадили ее [Варю] на самое почетное место – справа от Соболева. С другой стороны оказался д'Эвре [Акунин 1998].</p>	<p>Посадили су је на најпочасније место – десно од Собољева. С друге стране нашао се Д'Евре [Акуњин 2006: 150].</p>
<p>Варя увидела, как у обоих жандармов, словно по уговору, прорвало мундиры на левой стороне груди [Акунин 1998].</p>	<p>Варја спази да су, као по договору, обојици жандарма пробијени мундири на левој страни груди [Акуњин 2006: 171].</p>
<p>Д'Эвре тянул Варю куда-то назад и в сторону [Акунин 1998].</p>	<p>Д'Евре је вукао Варју некуд назад и у страну [Акуњин 2006: 172].</p>
<p>Д'Эвре отпустил Варю, и она в ужасе шарахнулась в сторону [Акунин 1998].</p>	<p>Д'Евре пусти Варју и она, ужаснута, посрну у страну [Акуњин 2006: 173].</p>

Их колонна находилась в другой стороне площади [...] [Прилепин 2006].	Њихова колона се налазила на другој страни трга [...] [Приљебин 2012: 6].
Но Матвей сегодня не стоял в колонне, наблюдал со стороны [Прилепин 2006].	Али Матвеј данас није стајао у колони, посматрао је са стране [Приљебин 2012: 9].
С другой стороны в ограду вцепились ошалелые милиционеры [Прилепин 2006].	С друге стране за ограду су се грчевито закачили избежумљени полицајци [Приљебин 2012: 13].
- Древко! – обернувшись назад, бесновато улыбаясь одной стороной лица, крикнул Венья [Прилепин 2006].	Дршку! – викнуо је Вења окрећући се назад, помамно насмејан једном страном лица [Приљебин 2012: 13].
На другой стороне улицы стояла красивая иномарка [Прилепин 2006].	На другој страни улице стајао је леп аутомобил стране производње [...] [Приљебин 2012: 15].
Он развернулся, чтобы бежать дальше, и был тут же подхвачен за рукав Веней, который повлек его в сторону [Прилепин 2006].	Окренуо се да би потрчао даље, и тада га је Вења ухвати за рукав и повуче на супротну страну [Приљебин 2012: 18].
Саша повернул голову в сторону Вени и сразу получил тяжелый удар в затылок [...] [Прилепин 2006].	Саша окрену глави према Вењи и одмах доби тежак ударац у потиљак [...] [Приљебин 2012: 22].
Саша огляделся по сторонам , выбирая, где можно было би присесть [...] [Прилепин 2006].	Саша се осврнуо на све стране бирајући где би могло да седне [...] [Приљебин 2012: 55].
С той стороны двери стоял Негатив [...] [Прилепин 2006].	С друге стране врата стајао је Негатив [...] [Приљебин 2012: 59].
[...] Негатив вошел и пожал ему руку, как обычно, глядя куда-то в сторону и вверх [...] [Прилепин 2006].	Негатив уђе и стеже му руку, као и обично гледајући негде у страну или увис [...] [Приљебин 2012: 59].
Лучше тихо отойти в сторону , чем заниматься мерзостью [Прилепин 2006].	Најбоље је тихо отићи у страну него бавити се гадостима [Приљебин 2012: 72].

Негатив крутил головой по сторонам – похоче, ему не хватало телевизора [Прилепин 2006].	Негатив је вртео главом на све стране – изгледа да му је фалио телевизор [Приљепин 2012: 80].
[...] Пацаны, хохоча и выкрикивая несурзности, убежали в сторону опустевших рыночных рядов [...] [Прилепин 2006].	[...] Момци су смејући се и узвикућујући бесмислице, потрчали према опустелим пијачним редовима тезги [...] [Приљепин 2012: 83].
С одной стороны прилавки примыкали к стене, с другой – к невысокому, чуть выше пояса забору [...] [Прилепин 2006].	Са једне стране тезги налазио се зид, а с са друге – ограда [...] ниска, мало изнад појаса [Приљепин 2012: 86].
[...] Все собравшиеся у рынка рванули в разные стороны [Прилепин 2006].	[...] Сви окупљени на пијаци су се разбежали на разне стране [Приљепин 2012: 86].
Лязгнул засов, его втокнули в небольшое помещение, с трех сторон огороженное каменной стенкой [...] [Прилепин 2006].	Шкљоцнула је брава, гурнули су га у малу просторију, са три стране ограђену каменим зидовима а са четврте – решетком [Приљепин 2012: 90].
Во, прикинь, Сань, - сказал Веня, кивнув в сторону ушедшего помдежа [...] [Прилепин 2006].	Види ти њега, Сања – рекао је Вења показујући главом страну на коју је отишао помоћник дежурног [...] [Приљепин 2012: 91].
[...] Спустя семь минут по обе стороны шоссе открылась равнина [Прилепин 2006].	[...] После седам минута указала се равница с обе стране друма [Приљепин 2012: 97].
[...] И поехали в разные стороны [Прилепин 2006].	И разишли се, свако на своју страну [Приљепин 2012: 116].
Они уехали в одну сторону, а я в другую [Прилепин 2006].	Они су отишли на једну, а ја на другу страну [Приљепин 2012: 142].
Саша покрутил головой, глядя по сторонам – нет, действительно никто ничего не заметил [...] [Прилепин 2006].	Саша је вртео главом, гледајући на све стране – не, заиста, нико га није приметио [...] [Приљепин 2012: 161].
По разные стороны от Сашы сидели хмурые мужики [...] [Прилепин 2006].	Саша је седео између мрзовољних мушкараца [...] [Приљепин 2012: 161].

Сдавили с обеих сторон мясом своим [Прилепин 2006].	Са обе стране су га притискали својим месом [Приљепин 2012: 161].
Саша оставио в другую сторону , в окно [...] [Прилепин 2006].	Саша је гледао на другу страну , кроз прозор [...] [Приљепин 2012: 161].
[...] Он в это врем смотрел по сторонам и думал [...] [Прилепин 2006].	[...] За то време гледао је на све стране и мислио [...] [Приљепин 2012: 164].
[...] Иногда Саша даже как-то отделялся от себя, слыша крик свой со стороны [Прилепин 2006].	[...] Понекад се Саша чак некако одвајао од себе и са стране слушао свој крик [Приљепин 2012: 174].
[...] Колонну окружили со всех сторон рядами милиции [Прилепин 2006].	Колону са свих страна опкољавали кордони полиције [Приљепин 2012: 201].
Стрельнул у кого-то сигарету, отошел чуть в сторону , присел на лавочку, закурил [Прилепин 2006].	Замолио је неког за цигарету, отишао мало у страну , сео на клупу и запалио [Приљепин 2012: 202].
Добрался до вокзала [...] и двинул в сторону дома [Прилепин 2006].	СТИГАО ЈЕ ДО ЖЕЛЕЗНИЧКЕ СТАНИЦЕ [...] И КРЕНУО КУЋИ [Приљепин 2012: 204].
Они прошли в сторону писка еще несколько метров и встали там, где звук был особенно сильный [Прилепин 2006].	ПРОШЛИ СУ ЈОШ НЕКОЛИКО МЕТАРА У ПРЕМА пиштању и стали тамо где је звук био посебно јак [Приљепин 2012: 219].
Сашка шагнул вперед, лучи метнулись в стороны , потом возвратились снова [...] [Прилепин 2006].	САШКА ЈЕ ЗАКОРАЧИО НАПРЕД, ЗРАЦИ СЕ РАСПРШИШЕ А ЗАТИМ ПОНОВО ВРАТИШЕ [...] [Приљепин 2012: 219].
Я вон там работаю, - и он махнул головой куда-то в сторону центра города [Прилепин 2006].	ЈА РАДИМ, ЕНО, ТАМО – И ПОКАЗАО ГЛАВОМ НЕГДЕ ПРЕМА центру града [Приљепин 2012: 223].
Ничего не решив, развернулся и перешел на другую сторону улицы [Прилепин 2006].	НИШТА НИЈЕ РЕШИО, ОКРЕНУО СЕ И ПРЕШАО НА ДРУГУ СТРАНУ улице [Приљепин 2012: 233].
Человек [...] развернулся и побежал в противоположную сторону [...] [Прилепин 2006].	ЧОВЕК [...] ОКРЕНУО СЕ И ЛАКО ОТРЧАО НА СУПРОТНУ СТРАНУ [...] [Приљепин 2012: 242].

Но парки все оставлись где-то в стороне [Прилепин 2006].	Али, паркови су остали негде са стране [Приљепин 2012: 244].
Смотрел удивленно, как журналист втискивается в проем частями, ноги поджимая и перенося так неловко, словно он какое-то ползучее насекомое и у него с другой стороны забора уже несколько ног томятся в нерешительности [Прилепин 2006].	Гледао је зачуђено како се новинар провлачи кроз рупу по деловима, како неспретно подиђе и премешта ноге као да је неки инсект који га миже, а са друге стране ограде му се већ неколико ногу мучи у неодлучности [Приљепин 2012: 247].
Саша шёл через площадь [...] к машинам такси, примеченным на той стороне [Прилепин 2006].	Саша је ишао преко трга [...] према такси возилима, која је приметио са друге стране [Приљепин 2012: 272].
Если менты пойдут к подъезду – выйдете с другой стороны [Прилепин 2006].	Ако полиција пође ка улазу, изађите с друге стране [Приљепин 2012: 286].
[...] Саша показал в противоположную сторону от того двора, куда ушли его пацаны [Прилепин 2006].	[...] И показа Саша на супротну страну од дворишта, куда су отишли његови момци [Приљепин 2012: 290].
Вторая машина поехала в ту сторону , что указал Саша [Прилепин 2006].	Друго возило је отишло на ону страну коју је показао Саша [Приљепин 2012: 290].
[...] Прапорщик повернулся к Саше и указал рукой в противоположную сторону [Прилепин 2006].	[...] Заставник се окренуо Саше и показао руком супротну страну [Приљепин 2012: 292].
Я как раз с той стороны , куда вы показали, шёл [Прилепин 2006].	Ја сам долазио управо са те стране куда сте ви показали [Приљепин 2012: 292-293].
[...] Повернувшись в сторону окна [...], замахал руками, показывая на противоположную сторону площади [Прилепин 2006].	[...] Окренуо се према прозору [...], замахаво рукама показујући им супротну страну трга [Приљепин 2012: 293].
- Да тихо ты, мам, нормально все у меня, - отвечал Саша, оглядываясь зачем-то по сторонам [...] [Прилепин 2006].	- Тише, мама, све је у реду са мном – одговарао је Саша осврћући се због

	нечег са стране [...] [Приљепин 2012: 302].
Смешное было зрелище, я в такси сидел на другой стороне дороги [Прилепин 2006].	Призор је био смешан, седео сам у таксију на другој страни улице [Приљепин 2012: 306].
С другой стороны стола примостился диванчик [Прилепин 2006].	Са друге стране стола намештен је кауч [Приљепин 2012: 313].
Сидели, посматривали по сторонам [Прилепин 2006].	Седели су и гледали унаоколо [Приљепин 2012: 313].
Олег подлез под ворота и позвал с другой стороны Сашку и Веню [Прилепин 2006].	Олег се провукао испод капије и са друге стране позвао Сашку и Вењу [Приљепин 2012: 329].
Шли к зданию, озираясь. С одной стороны – просторная площадка, [...] с другой – недлинный ряд гаражей [Прилепин 2006].	Са једне стране простран плочник, [...] са друге стране – кратак низ гаража [Приљепин 2012: 329].
Смотрел безумными глазами по сторонам [Прилепин 2006].	Лудачким очима гледао је на све стране [Приљепин 2012: 333].
Трое с этой стороны выхода, трое – с другой , - скомандовал внятно [Прилепин 2006].	Тројица с ове стране улаза, тројица с друге – командовао је јасно [Приљепин 2012: 337].
Шла заставка с трехцветными лошадьми, скачущими в разные стороны [Прилепин 2006].	На екрану је била вињета с тробојним коњима, који су свакали на све стране [Приљепин 2012: 360].
Машины, грохоча, объезжали здание, вставая с разных сторон с равными интервалами [Прилепин 2006].	Возила су громогласно кружила око зграде пристижући са разних страна у једнаким интервалима [Приљепин 2012: 362].
Од здания в сторону бронемашин [...] шла уборщица [Прилепин 2006].	Од зграде, према оклопним транспортерима ишла [...] спремачица [Приљепин 2012: 362].
В другой стороне длинного кабинета сидел [...] Безлетов [Прилепин 2006].	Са друге стране дугог кабинета седео је Безлетов [...] [Приљепин 2012: 362].

Позик вывернулся в сторону стрелявших и погрозил им маленьким [...] кулачком [Прилепин 2006].	Позик се окренуо према онима који су пуцали и запретио својом малом [...] песницом [Прилепин 2012: 363].
--	---

Међу примерима није пронађена конструкција *боковая сторона*.

ПФ *поверхность* је еквивалентна са *поверхина*, али је примера изненађујуће мало, што може да сведочи о мањој прагматичној потреби за таквим степеном детаљизације у приповедању.

Дух перехватило у него, до того была холодна вода, и мелькнула даже мысль, что не удастся, пожалуй, выскочить на поверхность [Булгаков 1966].	Дах му се пресекао, толико је вода била ледена, и чак му кроз главу пролете мисао, како, можда, неће успети да исплива на површину [Булгаков 2004].
Рюхин задрожал, а женщина нажала кнопку в столике, и на его стеклянную поверхность выскочила блестящая коробочка и запаянная ампула [Булгаков 1966].	Рјухин задрхта, а жена притисе дугме на столу и на његову стаклену таблу искочише сјајна кутија и неупотребљена ампула [Булгаков 2004].

ПФ *внутренность* се преводи помоћу прилога *изнутри*:

Да, впрочем, — тут Афраний сорвал печать с пакета и показал его внутренность Пилату [Булгаков 1966].	Да, усталом – тада Афраније скиде печат са смотуљка и показа Пилату шта је изнутра [Булгаков 2004].
---	--

Примери за употребу *внешность* (у смислу ПФ) и *наружность* нису расположиви.

У српским текстовима на месту ПФ *близость* налазимо еквивалент *близина*. Примери употребе разговорно маркираног *близь* нису пронађени.

Маргарита чувствовала близость воды и догадывалась, что цель близка [Булгаков 1966].	Маргарита је осећала близину воде и досећала се да је циљ близу [Булгаков 2004].
Через некоторое время его можно было видеть подъезжающим к крепости	После неког времена, могло се видети како пристиже до Антонијеве тврђаве,

Антония, расположенной на севере и в непосредственной близости от великого храма [Булгаков 1966].	која се налазила на северу и у непосредној близини великога храма [Булгаков 2004].
Формально главнокомандующим является великий князь Николай Николаевич, в настоящее время находящийся в деревне Царевцы, однако в непосредственной близости от его штаба, в городке Бела, расквартирована ставка императора Александра II [...] [Акунин 1998].	Формално је главнокомандујући велики кнез Николај Николајевич, који се сада налази у селу Царевце, а у непосредној близини његовог штаба, у градићу Бела, смештена је команда императора Александра II [...] [Акуњин 2006: 29].
У печи лежали лохмотья Устины, их близость к огню решила дело [Водолазкин 2012].	Уз пећ су биле Уститине прње, њихова близина ватри је решила ствар [Водолазкин 2013: 67].

Ређе писци посежу за ПФ *даль*:

Эта даль и пустота – лишь с линией телеграфных столбов у дороги – засасывала [Прилепин 2006].	Та даљина и пустош – једино постоји линија телеграфних бандера поред пута – усисавају [Приљепин 2012: 97].
--	---

Поред малог броја именичких ПФ *даль* и *дальность* наилазимо на већи број примера где су употребљене конструкције *дальний угол*, *дальняя сторона*, *дальний конец*. Ипак, на српски се преводе различито:

[...] Прошел, потягиваясь и стараясь ступать тихо, в дальний угол [...] [Прилепин 2006].	[...] Истежући се и настојећи да корача тихо, прошао је у супротни угао ... [Приљепин 2012: 45].
В дальнем углу двора, за автостоянкой, стояла просторная клетка [...] [Прилепин 2006].	У далеком углу дворишта, иза паркинга налазио се велики кавез [Приљепин 2012: 341].
Долго искать не пришлось – в дальнем конце двора стояла черная «Волга» [...] [Прилепин 2006].	Није морао дуго да тражи – на самом крају дворишта била је црна „волга“ [...] [Приљепин 2012: 97].

В дальнем углу пещеры он однажды нашел остатки краюхи [...] [Водолазкин 2012]	Једном је у далеком углу пећине нашао остатке крајка [...] [Водолазкин 2013: 397]
---	---

Дальняя даль се јавља код Водолазкина, а занимљив је и српски превод, где је значење 'далеко' појачано придевом и заменицом *сам*:

Взгляд на восток ничем не прерывался, он парил над равниной и достигал лежавшей в дальней дали Руси [Водолазкин 2012].	Поглед на исток није прекидало ништа. Он се виноу изнад равнице и сезао у саме даљине далеке Русије [Водолазкин 2013: 257].
--	--

Иако у раду нисмо за циљ одредили српско-руско поређење, током поређења смо наишли на случајеве када се као еквиваленти руских просторних конструкција без ПФ јављају српске конструкције са ПФ. На пример, руски прилог *сбоку*:

Физиономия Бенгальского, приютившегося сбоку сцены, начала выражать недоумение [Булгаков 1966].	Лице Бенгалског, који се беше повукао у угао позорнице, почело је да изражава недоумицу [Булгаков 2004].
--	---

Вниз:

Переулоч под нею покосился набок и провалился вниз [Булгаков 1966].	Уличица испод ње искрену се и пропаде у дубину [Булгаков 2004].
--	--

Вверх:

Знакомые слова мелькали передо мной, желтизна неудержимо поднималась снизу вверх по страницам, но слова все-таки проступали и на ней [Булгаков 1966].	Познате речи промицале су преда мном, странице су незадрживо постајале жуте са дна до врха , али су се речи ипак пробијале кроз ту пожутелост [Булгаков 2004].
--	---

Наверху:

На высокой металлической мачте с седлом наверху и с одним колесом выехала полная блондинка в трико и юбочке, усеянной серебряными звездами [...] [Булгаков 1966].	На дугачкој металној шипки са седлом на врху и са једним точком, довезла се и пунашна плавуша у трикоу и сукњици посутој сребрним звездицама [...] [Булгаков 2004].
--	--

Верхний:

Голстяк взял свой примус под мышку, овладел верхним мандарином в пирамиде и, тут же со шкурой сожравши его, принялся за второй [Булгаков 1966].	Дебељко стави свој примус под мишку, дохвати мандарину с врха пирамиде и истог трена, прогутавши је с кором, маши се за другу [Булгаков 2004].
---	---

У српском се ПФ јављају и тамо где су у руском употребљени ужи и конкретнији називи предмета (не ПФ).

Гребень (шлема):

Затем перед прокуратором предстал стройный, светлородый красавец со сверкающими на груди львиными мордами, с орлиными перьями на гребне шлема [...] [Булгаков 1966].	Затим је пред прокуратора ступио складно грађени лепотан светле браде, с орловим перјем на врху кациге, са златним светлуцавим лављим ликовима на грудима [...] [Булгаков 2004].
---	---

Носок (обуви):

Все так же ходить, наложив руки на тяжелый с медными бляхами пояс [...], все так же равнодушно отбрасывая носком мохнатого сапога попадающиеся ему под ноги выбеленные временем человеческие кости или мелкие кремни [Булгаков 1966].	Да хода исто тако, руку спуштених на тешки појас са бронзаним плочицама, [...] исто тако врхом чизме од длакаве коже равнодушно одбацујући људске кости које је време сасвим избелило, или кременчиће на које је налазио [Булгаков 2004].
--	--

Пробрался к грузовику, встал позади, колесо трогая носком ботинка [Прилепин 2006].	Пробио се до камиона, стао позади додирујући точак врхом ципеле [Приљепин 2012: 202].
Саша поворачивал карту носком ботинка, она догорала [...] [Прилепин 2006].	Саша је врхом ципеле окретао карту која је догоревала [Приљепин 2012: 251].

В ногах (постели):

В ногах Ивановой постели загорелся матовый цилиндр, на котором было написано: «Пить» [Булгаков 1966].	У дну Ивановог кревета упалио се млечни цилиндар, на коме је писало “Пити” [Булгаков 2004].
---	--

Међу фразеологизмима налазимо: *одним глазом – крајичком ока*:

Хоть бы глазом одним посмотреть Шухову на те ковры... [Солженицын 1962].	Да је Шухову само крајичком ока да погледа на те ћилимове [...] [Солжењицин 2010: 41].
--	---

ЗАКЉУЧАК

На основу размотрене лексикографске, корпусне и књижевноуметничке грађе, а посебно на односу упоредних примера са именичким ПФ и њиховим преводним еквивалентима, закључује се да се ради о веома развијеном и релативно самосталном подсистему. Јединице овог подсистема могу бити веома функционално блиске јединицама других, не-именичких подсистема. Као што смо се уверили, преводиоци неретко посежу за предлошким и прилошким еквивалентима у језику превода да би пренели просторни однос језика оригинала. У појединим примерима долази до замене средстава из различитих граматичких категорија: рецимо, руска именица у предлошкој функцији в сторону се преноси српским предлогом према, или обрнуто: руски прилог наверху помоћу предложно-падежне конструкције – именице са предлогом на врху у српском итд. Варијативност језичких средстава потврђује хипотезу да је организација подсистема ПФ слична организацији других подсистема који врше функцију исказивања просторних значења. Додатно прецизирање просторног односа – а то је суштинска функција ПФ – које се јавља у језику оригинала, у језику превода се понекад занемарује из различитих разлога (неслагање, неуобичајеност употребе, безеквивалентност итд). Зато се у неким примерима, где учествује више јединица-носилаца просторног односа (предлог, префикс, прилог), ПФ у преводу просто губи. Узајамна повезаност и испреплетеност јединица различитих подсистема сведочи и о њиховој јединственој унутрашњој когнитивној основи, заједничкој за оба језика, која се на језичком, лексичко-семантичком нивоу испољава кроз систем семантичких бинарних опозиција.

У издвојеним семантичким опозицијама 'горњи део' – 'доњи део', 'предњи део' – 'задњи-део', 'центар' – 'периферија', 'страна' (-центар/друга страна), 'унутрашњи део' – 'спољашњи део', 'близина' – 'даљина' описане су и реинтерпретиране – у односу на лексикографске дефиниције, тамо где је то било сврсисходно – јединице које чине основни инвентар овог подсистема, са посебним фокусом на једночлане ПФ. Двочлани формирају своја значења на основу придевског и именичког дела, а систем просторних придева детаљно је описан у дисертацији М. Адамовић (Адамовић 2017). Показало се да се неке јединице могу користити за исказивање различитих просторних значења: нпр. руско лице / лицевая сторона и српско лице користе се за исказивање фронталне локализације, у значењу 'предњи део' (лицевая сторона паспорта/предња

страна пасоша), и за исказивање локализације површином локализатора, у значењу 'спољашњи део/страна' (лицевая сторона ткани/лице тканине); српски врх може да буде еквивалентан руском верх, вершина и верхушка (на врх брда), односно, представник је опозиције 'горњи део' – 'доњи део' и односа вертикалне локализације, али поред тога изражава и значење, еквивалентно руском конец/кончик које разматрамо у оквиру значења 'центар' – 'периферија', нпр. врхови прстију.

Да бисмо истражили синтагматске односе елемената подсистема ПФ са посебним фокусом на однос 'просторни део-просторна целина' и одговорили на питање са којим се целинама (не) слажу фрагменти, груписали смо примере из корпусне грађе у тематске целине, односно лексичко-семантичке групе базиране на дихотомији „затворени простор-отворени простор“. Такав поступак је примењиван на сваку од семантичких опозиција осим 'близина' – 'даљина', где је сам однос део-целина изражен слабије, иако су те конструкције структурно сличне свим осталим конструкцијама са ПФ.

Разматрањем парадигматских и синтагматских односа јединица које врше функцију ПФ дошло се до следећих закључака. Све јединице датог подсистема су нарочито подесне за исказивање односа интралокализације, захваљујући значењу парцијалности који је саставни део дефиниције ПФ. Чак се и односи ван граница локализатора могу граматички оформљавати по аналогији са деловима целине – најчешће помоћу беспредложне генитивне конструкције у којој је назив просторне целине употребљен у облику зависног генитива (высь небес). На тај начин се екстралокализација у већини случајева не исказује путем специфичног граматичког модела (осим страна/страна и средина/средина у саставу сложених предлога в стороне от, в середине между), већ семантички – употребом одговарајућих лексичких јединица, где је обично изостављен назив просторне целине.

Свака од размотрених подгрупа има своју специфичност. ПФ са значењем 'горњи део' – 'доњи део' у руском језику се изражавају једночланом базним ПФ верх-низ. У руском језику разноврснији су у „горњој“ зони (верх, верхушка, вершина, высь, высота, вышина и двочлане конструкције) и слабије развијени у „доњој“ (низ, глубь, глубина), а на међујезичком нивоу подгрупа руских ПФ, а нарочито ПФ са значењем горње локализованости, боље је развијена од подгрупе ПФ у српском језику. У прилог томе говори нешто скромнији инвентар именица са значењем 'горњи део' у српском

језику (вис, висина и двосложни ПФ) и одсуство формалног еквивалента руског низ, уместо којег се користи двосложни доњи део. У слагању са називима различитих целина ПФ испољавају одређене особине које су везане за геометријске, односно тополошке карактеристике просторне целине чији део они означавају. Неједнака развијеност чланова ове опозиција унутар сваког језика и на међујезичком нивоу резултира варијативношћу у превођењу, у шта смо се уверили код поређења оригиналних дела и њихових превода.

Јединице са значењем ‘предњи део’ – ‘задњи део’ користе се за исказивање односа фронталне локализације предњом, односно задњом страном локализатора. Разматрање ових јединица потврђује да су и за њих односи „оријентир је део локализатора“ најкарактеристичнији. У оквиру ове семантичке групе ни у руском, ни у српском језику не постоји ПФ који би се самостално, ослањајући се на лексичку семантику, користио за исказивање односа посредне локализације, односно екстралокализације (попут *высь* у првој подгрупи). У подсистему ПФ руског језика базна опозиција изражена је именичким антонимском паром *перёд – зад* за које не постоје формални еквиваленти у српском језику, те се исти изражавају двочланим ПФ: *предњи део / предња страна; задњи део / задња страна*. Са друге стране, у српском језику постоји читава лепеза сопствених ПФ (*прочеље, зачеље, чело, леђа, позадина, полеђина* и др.). У оба језика постоје ПФ са ужим значењем и функцијама и са ограниченијим слагањем са просторним целинама – нпр. *фасад / фасада*. Најчешће се ПФ ове групе слажу са просторним целинама чији денотати поседују фасадну страну – човек, грађевине, транспортна средства, али је могуће и одређивање локализације помоћу спољашњих референтних оквира, нпр. *посматрача*.

Група ПФ са значењем ‘центар’ – ‘периферија’ користе се за исказивање односа унутрашње локализације центром или крајем локализатора у оквиру интралокализације. Подсистеми руског и српског језика приближно су једнаки по питању „централних“ ПФ и веома неуједначени по питању „периферних“ ПФ. Варијабилност „централних“ ПФ у сличним конструкцијама (центр/середина) може бити условљена стилском маркираношћу. У овој групи се ствара мноштво привативних опозиција, поред базне коју у руском изражава антонимски пар *центр-периферия: середина-край, середина-конец, начало-конец, один край-другой край, центр-угол* и сл. ПФ ове групе се комбинују са просторним називима и предметне и територијално-просторне семантике. Централним ПФ супротстављени су ПФ

периферия, край, конец (кончик), угол у руском језику, а у српском језику то су периферија, ивица, руб, крај, врх, угао / ћошак, уз унакрсну синонимију са ПФ чело, прочеље, зачеље. Системи периферних ПФ у руском и српском језику нису симетрични, ПФ край и крај су еквивалентни формално, али нису еквивалентни семантички, мада се њихова значења у неким случајевима поклапају: край стола = ивица, крај, руб стола; край пальто = руб капута; на крају города = на крају града; конец пути = крај пута; кончик језика = врх језика; подравнять кончики (волос) = поравнати крајеве итд. Њихови односи се додатно компликују услед хомонимије именице крај са предлогом крај у српском језику: крај пута = у дороги.

Сторона у руском језику и страна у српском поседују висок степен фреквентности и општости и зато се разматра у засебном поглављу. Њена основна функција је у исказивању латералне локализације, међутим, формирањем атрибутивних двочланих конструкција (са руским или српским атрибутима са значењем ‘горњи’, ‘доњи’, ‘предњи’, ‘задњи’) значење овог ПФ се мења и подређује атрибуту. ПФ сторона / страна се користе упоредо са синонимима бок / бок. Бок у руском је мање распрострањен него сторона, има буквалније значење дела тела и зато се употребљава у категорији назива живих бића или предмета који су антропоморфни или зооморфни, односно приближавају се својствима човека или животиње (имају инхерентну предњу страну, обли су и сл.). У руском језику, у случајевима паралелне употребе сторона и бок, разлика је стилистичке природе. У српском језику бок се употребљава ређе него страна у српском и ређе него бок и сторона у руском. У српском језику не постоје аналози руских двочланих конструкција: лицевая сторона, изнаночная сторона, тыльная сторона. Уместо њих се употребљавају лице, наличје, позадина. Сторона у руском језику и страна у српском образују сложене предлоге који врше функцију оријентира за пренос односа посредне интралокализације („објекат није део локализатора”). У овој синтаксичкој функцији се констатује висок степен десемантизације лексема, чије је значење и без тога веома уопштено.

ПФ внешность, внутренность, наружность, поверхность у руском језику и спољашњост, унутрашњост, површина у српском указују на базну опозицију интралокализованости и екстралокализованости. ПФ за локализацију спољашњом површином су на граници интра- и екстралокализације, јер преносе значење локализованости на граници предмета са другим предметом или спољашњом средином, и могу се тумачити на различите начине. У руском и српском језику они

испољавају заједничке особине уз минималне разлике, настале устаљеношћу употребе и неким семантичким нијансама (внутренности као ‘унутрашње органе’ у руском, унутрашњост као ‘удаљено место, периферија’ у српском). Поверхность у руском и површина у српском имају високу употребну вредност и фреквентност, мада на нивоу обичног језика често не постоји прагматична потреба за таквим степеном фрагментизације. На слагање са просторним целинама које могу играти улогу локализатора у ситуацији локализације утичу тополошке особине назива тих целина, нпр. називи неких шупљих предмета слажу се са називом унутрашњост, а називи плоча ће имати само површину. Поред тополошких особина, од значаја је и функционалност простора у/на којем се прецизира локализација (нпр. нетипична је локализација спољашњом површином шерпе).

ПФ са значењем ‘даљина’ – ‘близина’ чине једну посебну групу ПФ за исказивање односа посредне локализације (оријентир није део локализатора) и екстралокализације. Код њих долази до изражаја локализација према одстојању која се испољава кроз односе проксималности, односно дисталности. Ни у руском, ни у српском језику семантизација основних значења лексема које врше ову функцију се не ослања на речи страна или део, него на реч простор. Оне често денотирају отворени простор који се само поклапа са позицијом локализатора, када је у функцији локализатора употребљен просторни назив који заузима велику површину, што се види на примеру конструкција попут в дали болот. Тип локализатора и његове тополошке особине нису релевантни за употребу уз дате ПФ, и зато код разматрања дате групе примере нисмо груписали према типовима локализатора.

Структурирање система ПФ потврђује и онај део хипотезе изнете на почетку овог рада који је гласио да су подсистеми руског и српског језика организовани на сличан начин. Структурне особине и општа организација руског и српског подсистема веома су сличне, али се испољавају и неке специфичности на нивоу појединих елемената, њихових подзначења и слагања са одређеним типовима просторних целина код исказивања просторних односа, које смо тежили да прикажемо у што ширем дијапазону функционалних стилова и тематских група. Контрастивни опис је допринео томе да поједине језичке специфичности дођу до изражаја. За оба језика је релевантно да се елементи размотрених семантичких подгрупа преплићу и прелазе ове условне границе семантичких подгрупа у које смо их нужно уоквирили. Они прелазе и категоријалне границе своје граматичке категорије уз специфичност коју

доносе категоријална значења. Они такође излазе ван граница конкретно-предметних области, прелазећи у друге семантичке категорије – нпр. категорију темпоралности (в начале зимы, в середине семестра, в промежутке между занятиями).

Овај рад је имао за циљ опис конкретно-просторних односа са учешћем ПФ, али његови резултати обезбеђују импликације за истраживање других, непросторних категорија и непросторних фрагментизатора. Описана значења именица и синтагми које врше функцију ПФ у категоријалним оквирима ТСЛ обезбеђују полазиште за актуелна истраживања језичких метафора базираних на просторним односима, које су само споменуте у овом раду (политический фронт, верх совершенства, изнанка жизни итд.). Претраживање корпуса је показало да би истраживање метафоричке употребе просторних фрагментизатора који постају непросторни у области апстрактног имало богату грађу за анализу.

Подсистем просторних фрагментизатора је и сам фрагмент у укупности свих подсистема семантичке категорије простора. Заједно са осталим подсистемима, описаним заједничким метајезиком, он употпуњава језичке слике света руског и српског језика.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Boroditsky, Lera. „How language shapes thought.“ *Scientific American* 304.2 (2011): 62-65. <<http://isites.harvard.edu>>.
- Herskovits, A. „Semantics and Pragmatics of Locative Expressions.“ *Cognitive Science* 9 (1985): 341–378. 21 11 2017. <<http://onlinelibrary.wiley.com>>.
- Ivić, Ivan. *Čovek kao Animal Symbolicum: razvoj simboličkih sposobnosti*. 2. Beograd: Nolit, 1987.
- Ivić, Milka. *Pravci u lingvistici*. 1. Ур. Ivan Čolović. 9. Beograd: Biblioteka XX vek - Čigoja štampa, 2001.
- Kemmerer, David. "The semantics of space: Integrating linguistic typology and cognitive neuroscience." *Neuropsychologia* 44.9 (2006): 1607-1621.
- Knauff, Markus, Rauh Reinhold / Renz Jochen. „A cognitive assessment of topological spatial relations: Results from an empirical investigation.“ *Spatial Information Theory A Theoretical Basis for GIS* (1997): 193-206. <semanticscholar.org>.
- Mark, David M. "Spatial representation: A cognitive view." *Geographical information systems: Principles and applications* 1 (1999): 81-89. <<https://pdfs.semanticscholar.org/a5a9/c41e63a65084f4ef6e92c052355f161b44bf.pdf>>.
- Mrazović, Pavica / u saradnji sa Zorom Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance*. 2nd. Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- Pederson, Eric / Eve, David Wilkins, Stephen Levinson, Sotaro Kita, Gunter Senft Danziger. „Semantic typology and spatial conceptualization.“ *Language* (1988): 557-589.
- Piper, Predrag. *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.
- . *Zamenički prilozi: gramatički status i semantički tipovi*. T. Sveska 5. Novi Sad: Institut za strane jezike, 1983.
- Talmy, Leonard. „How language structures space.“ *Spatial orientation*. Springer, 1983. 225-282. 4 10 2017.

<<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.720.5213&rep=rep1&type=pdf>>.

Адамовић, Мирјана. „Придеви са просторним значењем у савременом руском језику у поређењу са српским.“ 2017.

— . „Придеви са просторним значењем у савременом руском језику у поређењу са српским: докторска дисертација.“ 2017.

Апресјан, Ю. Д. «Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира.» *Семиотика и информатика, Opera selecta, сборник научных статей* 35 (1997): 272-298.

— . *Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк)*. Москва: Просвещение, 1966.

— . *Избранные труды. Лексическая семантика (синонимические средства языка)*. 2-е издание, исправленное и дополненное. Т. I. Москва: Школа "Языки русской культуры"; Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1995.

— . *Избранные труды. Лексическая семантика (синонимические средства языка)*. 2-е издание, исправленное и дополненное. Т. I. Москва: Школа "Языки русской культуры"; Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1995.

Апресјан, Ю.Д. «Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира.» *Семиотика и информатика, Opera selecta, сборник научных статей* 35 (1997): 272-298.

— . *Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк)*. Москва: Просвещение, 1966.

Арутюнова, Н.Д. и И.Б. Левонтина, *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Языки русской культуры, 2000.

Бартмињски, Жежи. *Језик - Слика - Свет. Етнолингвистичке студије*. Ур. Дејан Ајдачић. Прев. Марта Бјелетић. Београд: SlovoSlavia, 2011.

Безукладова, И. Ю. «Антропоцентризм как когнитивное основание категоризации пространства человека в языке.» *Общество, наука и инновации. Сборник статей международной научно-практической конференции 29-30 ноября 2013 г. : в 4 частях. Часть 4* (2013): 158-161.
<<https://elibrary.ru/item.asp?id=20934455>>.

- Березин, Ф. М. *История лингвистических учений. Учебник для филол. спец. вузов. 2.* Москва: Высшая школа, 1984.
- „Большой академический словарь русского языка: в 30 т.“ Том. 1-23? Санкт-Петербург: Наука, 2004-...?
- Бондарко, А. В, и др. *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность.* Санкт-Петербург: Наука, 1996.
- Вежбицкая, А. „Прототипы и инварианты.“ Вежбицкая, А. *Язык. Культура. Познание.* Москва, 1996. 201-231. 9 12 2017. <<http://philology.ru/linguistics1/wierzbicka-96a.htm>>.
- Вежбицкая, Анна. «Из книги "Семантика: примитивы и универсалии".» Вежбицкая, Анна. *Семантические универсалии и описание языков.* Ред. Т.Б. Булыгина. Перев. А.Д. Шмелев. 1999. 3-88.
- Вежбицкая, Анна. «Что значит имя существительное? (или: Чем существительные отличаются по значению от прилагательных?).» Вежбицкая, Анна. *Семантические универсалии и описание языков.* Ред. Т.В. Булыгина. Перев. И.Д. Шмелев. Москва: Языки русской культуры, 1999. 91-133.
- Виноградов, В. В. *Русский язык. (Грамматическое учение о слове).* Ред. Г.А. Золотова. 4. Москва: Русский язык, 2001.
- Всеволодова, М.В. и Е.Ю. Владимирский. «Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке.» Москва: Русский язык, 1982.
- Гак, В. Г. «Пространство вне пространства.» *Логический анализ языка. Языки пространств.* Ред. Н. Д., Левонтина И. Б. Арутюнова. Москва: Языки русской культуры, 2000. 127-134.
- Гак, В. Г. «Функционально-семантическое поле предикатов локализации.» Бондарко, А. В. *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность.* Санкт-Петербург: Наука, 1996. 6-26.
- Гак, В.Г. «Пространство вне пространства.» *Логический анализ языка. Языки пространств.* Ред. Н. Д., Левонтина И. Б. Арутюнова. Москва: Языки русской культуры, 2000. 127-134.

- Гжегорчикова, Рената. «Понятийная оппозиция верх-низ (пол. 'wierzch' - 'spyd') и языковая модель пространства.» *Логический анализ языка. Языки пространств*. Ред. Н. Д., Левонтина, И. Б. Арутюнова. Москва: Языки русской культуры, 2000. 78-83.
- Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Том. Нова серија, књига 14. Београд: Институт за српски језик САНУ. Библиотека Јужнословенског Филолога, 1997.
- Грицкат, Ирена. „О неким особеностима деминуције.“ *Јужнословенски филолог* 51 (1995): 1-30.
- Даль, Владимир И. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Бодуэн де Куртенэ. I-IV т. Москва: Русский язык, 1978. <<http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=246>>.
- Денисов и Морковкина, *Словарь сочетаемости слов русского языка*. Т. Изд, 2-е, исправленное. Москва: Русский язык, 1978, 1983.
- Десятова, А. В., О. Н. Ляшевская / А. А. Махова. „Конструкция с творительным формы "X Y-ом".“ *Труды международной конференции "Диалог 2008"* (2008): 133-138. 22 11 2017. <<http://www.dialog-21.ru/media/1741/20.pdf>>.
- Клајн, Иван и Предраг Пипер, *Контрастивна проучавања српског језика, правци и резултати*. Београд: САНУ, 2010.
- Кобозева, И. М. „Как мы описываем пространство, которое мы видим: форма объектов.“ (2000). 4 10 2017. <<http://www.dialog-21.ru/en/digest/2000/articles/kobozeva/>>.
- Крейдлин, Г. и А. Летучий. «Языковая концептуализация частей тела в русском языке (на примере плеч).» *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура. Сб. статей ы в честь Н. Д. Арутюновой*. Ред. Ю. Д. Апресян. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 128-136.
- Кронгауз, М. А. *Семантика*. Москва: Академия, 2005.
- Кубрякова, Е. С. «О нетривиальной семантике в сочетаемости прилагательных с существительным.» *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура. Сб.*

- статей в честь Н. Д. Арутюновой. Ред. Ю. Д. Апресян. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 148-154.
- Кубрякова, Е. С. «О понятиях места, предмета и пространства.» *Логический анализ языка. языки пространств*. Ред. Н. Д., Левонтина И. Б. Арутюнова. Москва: Языки русской культуры, 2000. 84-92.
- Кузнецова, Э. В. *Лексикология русского языка: Учебное пособие для филологических факультетов университетов*. 2-е, испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1989.
- Лакофф, Джордж и Марк Джонсон. *Метафоры, которыми мы живем*. Перев. А. Н., Морозова, А.В. Баранов. Москва: Едиториал УРСС, 2004.
- Ломпар, Весна. „Анализа приступа придевима у сербокроатистичким граматикама.“ *Наш језик XXXV*.1–4 (2004): 23-29.
- Лотман, Ю.М. *Внутри мыслящих миров. Человек - текст - семиосфера - история*. Москва: Языки русской культуры, 1999.
- Ляшевская, О. Н. «Топологические классы имен в семантической разметке Национального корпуса русского языка.» *Труды международной конференции «Корпусная лингвистика–2008»* (2008): 276-283. <http://project.phil.spbu.ru/corpora2011/Works2008/Lashevskaja_276_283.pdf>.
- Ляшевская, О.Н. / Е. В. Рахилина. „Топология в классификации русских предметных имен.“ *Труды III Международного конгресса исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность»* (2007): 469-470. <<http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/15.pdf>>.
- Махова, А. А., О. Н. Ляшевская и А. В. Десятова. «Части тела с точки зрения топологии: корпусное исследование.» *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции «Диалог 2009»* Вып. 8 (15) (2009): 313-320. <<http://olesar.narod.ru/topology/papers.html>>.
- Меденица, Лука. „Незаменички прилози са просторним значењем у савременом руском и српском језику: докторска дисертација.“ Београд, 2014.
- Ожегов, С.И. и Н.Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азбуковник, 1999.

- Пипер, Предраг. *Граматика руског језика у поређењу са српском*. 3. Београд: Завет, 2012.
- . *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија)*. Београд: Институт за српскохрватски језик; Библиотека јужнословенског филолога, 1988.
- Пипер, Предраг. „О поређењу граматичких структура руског и српскохрватског језика на функционалној основи.“ Пипер, Предраг. *Лингвистичка русистика*. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2012. 37-66.
- Пипер, Предраг. „О предлозима са спацијалним значењем (*Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском књижевном језику).“ Пипер, Предраг. *Лингвистичка русистика. Студије и чланци*. Т. 13/14. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2012. 109-194.
- . „О простору у српској језичкој слици света.“ *Slavistična revija* 62 (2014): 275–294.
- Поповић, Људмила. „Посматрач и његова улога у концептуализацији просторних односа у језику (на примеру контрастивне анализе глагола кретања у српском и украјинском језику).“ *Славистика XIII* (2009): 399-409.
- Рахилина, Е. В. *Когнитивный анализ предметных имен : Семантика и сочетаемость*. Москва: Русские словари, 2008.
- „Речник српског језика.“ Нови сад: Матица српска, 2011.
- Словарь современного русского литературного языка: в 17 т.* М., Л.: Издательство АН СССР, 1948-1965.
- Станковић, Богољуб, ур. *Руско-српски речник*. 2. Нови Сад - Москва: Будућност - Матица Српска - Русский язык, 1998.
- Степанов, Ю. С. *Методы и принципы современной лингвистики*. Москва: Наука, 1975.
- Толстой, И. И. *Сербскохрватско-русский словарь*. 3. Москва: Советская энциклопедия, 1970.
- Толстој, Н.И. *Језик словенске културе*. Прев. Људмила Јоксимовић. Ниш: Просвета, 1995.

- Топоров, Владимир Николаевич. „Пространство и текст.“ Топоров, Владимир Николаевич. *Текст: семантика и структура*. 1983. 227-284.
- Успенский, Лев. *Слово о словах (очерки о языке)*. Ленинград: Государственное Издательство Детской Литературы Министерства Просвещения РСФСР, 1954.
- Уфимцева, А. А. *Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка)*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1962.
- Филин, Ф. П. „О лексико-семантических группах слов.“ Филин, Ф. П. *Очерки по теории языкознания*. Москва: Наука, 1982. 229-239. <<http://scicenter.online/frazeologiya-leksikografiya-leksikologiya-scicenter/filin-leksiko-semanticheskikh-gruppah-126116.html>>.
- Шапић, Јулија. „О просторним фрагментизаторима (на материјалу руског језика).“ *Славистика* (2017): 124-130.
- Яковлева, Е.С. *Фрагменты русской языковой картины (модели пространства, времени и восприятия)*. Москва: Гнозис, 1994.

ИЗВОРИ

ПРИМЕРИ ОРИГИНАЛНИХ ДЕЛА СА УПОРЕДНИМ ПРЕВОДИМА

1. Бунин, Иван Алексеевич. Господин из Сан-Франциско / „Стихотворения. Рассказы. Повести“. Москва, Художественная литература: 1973 (1915) (сайт: НКРЯ).
2. Bunjin, Ivan. Gospodin iz San-Franciska / Gospodin iz San-Franciska i druge pripovetke. Sa ruskog prevela: Nadežda Č. Petrović. Beograd, Rad, 1964. (приватна електронска библиотека).
3. Булгаков, Михаил Афанасьевич. Мастер и Маргарита / Избранная проза. Художественная литература: 1966 (1929-1940) (сайт: НКРЯ);
4. Булгаков, Михаил. Мајстор и Маргарита. Са руског превела: Злата Коцић (сайт: SrpKor2013)⁶⁵; Београд, Новости, 2004 (штампано издање).
5. Акунин, Борис. Турецкий гамбит, 1998 (сайт: <http://www.akunin.ru>)
6. Акуњин, Борис. Турски гамбит. Са руског превела Злата Коцић.: 2. изд. – Београд: Информатика, 2006 (штампано издање).
7. Солженицын, Александр. Один день Ивана Денисовича. Москва, Новый мир, 1962 (сайт: www.litres.ru).
8. Солжењин, Александр. Један дан Ивана Денисовича. Са руског превела: Мира Лалић. Београд, Новости, 2010 (штампано издање).
9. Прилепин, Захар. Санкя. Ад Маргинем Пресс, 2006. (сайт: www.litres.ru)
10. Приљепин, Захар. Сањка. Са руског превела: Радмила Мечанин, - Београд : Драстар Партнер, 2012 (штампано издање).
11. Водолазкин, Евгений Германович. Лавр. Москва, АСТ: 2012. (сайт: www.litres.ru)
12. Водолазкин Јевгениј. Лавр. Животопис. Са руског превела: Радмила Мечанин. Београд, Драстар Партнер: 2013 (штампано издање).

⁶⁵ У Корпусу српског језика недостаје податак о преводиоцу, те су цитати преконтролисани према штампаном издању: Михаил Булгаков, Мајстор и Маргарита. Превод Злата Коцић. Београд: Новости, 2004.

ПРИМЕРЫ ПРЕУЗЕТИ ИЗ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА РУССКОГО ЯЗЫКА

- НКРЯ-1. [Михаил Арапов. Когда текст обретает смысл // «Знание -- сила», 2003]
- НКРЯ-2. [Владимир Серов. От противного. Для нашей волейбольной сборной чем хуже – тем лучше (2001) // «Известия», 2001.09.16]
- НКРЯ-3. [Дина Рубина. Русская канарейка. Блудный сын (2014)]
- НКРЯ-4. [В. Г. Короленко. Мгновение (1900)]
- НКРЯ-5. [Артем Анфиногенов. А внизу была земля (1982)]
- НКРЯ-6. [Татьяна Булгакова. Цветочная «косметичка» (2003) // «Сад своими руками», 2003.01.15]
- НКРЯ-7. [А. Н. Толстой. Хождение по мукам/ Книга первая. Сестры (1922)]
- НКРЯ-8. [В. А. Солоухин. Капля росы (1959)]
- НКРЯ-9. [Владимир Орлов. Альтист Данилов (1980)]
- НКРЯ-10. [Василий Песков, Борис Стрельников. Земля за океаном (1977)]
- НКРЯ-11. [М. А. Булгаков. Мастер и Маргарита, часть 2 (1929-1940)]
- НКРЯ-12. [Александр Гаррос, Алексей Евдокимов.[Голово]ломка (2001)]
- НКРЯ-13. [В. В. Биbihин. Из записей на тему самопознания. Отдельные записи и отрывки из дневников (нач. 70-х—нач. 90-х гг.) (1970-1992)]
- НКРЯ-14. [Интенсификация притока посредством ГРП на газоконденсатных скважинах Ямбургского месторождения (2004) // «Газовая промышленность», 2004.10.25]
- НКРЯ-15. [Дина Рубина. Медная шкатулка (сборник) (2015)]
- НКРЯ-16. [Алексей Моторов. Преступление доктора Паровозова (2013)]
- НКРЯ-17. [В. К. Арсеньев. Сквозь тайгу (1930)]
- НКРЯ-18. [В. П. Катаев. Сын полка (1944)]
- НКРЯ-19. [Дарья Донцова. Микстура от косоглазия (2003)]
- НКРЯ-20. [коллективный. Форум: Парни с длинными волосами (2006)]
- НКРЯ-21. [Александр Солженицын. В круге первом, т.1, гл. 26-51 (1968) // «Новый Мир», 1990]
- НКРЯ-22. [Наши дети: Подростки (2004)]
- НКРЯ-23. [Александр Солженицын. Один день Ивана Денисовича (1961)]
- НКРЯ-24. [Г. Я. Бакланов. Жизнь, подаренная дважды (1999)]

- НКРЯ-25. [К. С. Петров-Водкин. Моя повесть. Часть 2. Пространство Эвклида (1932)]
- НКРЯ-26. [Александр Григоренко. Мэбэт // «Новый мир», 2011]
- НКРЯ-27. [Скажите, доктор... // «Даша», 2004]
- НКРЯ-28. [Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света] // «Новый Мир», 2000]
- НКРЯ-29. [Рудольф Самусев, Юрий Селин. Анатомия человека (2003)]
- НКРЯ-30. [Василий Аксенов. Круглые сутки нон-стоп // «Новый Мир», 1976]
- НКРЯ-31. [Андрей Белый. Москва. Часть 2. Москва под ударом (1926)]
- НКРЯ-32. [Токарева Виктория. Своя правда // «Новый Мир», 2002]
- НКРЯ-33. [Александр Зайцев. Загадки эволюции: Краткая история глаза // «Знание -- сила», 2003]
- НКРЯ-34. [Анна Китаева. Белый танец (2014)]
- НКРЯ-35. [А. П. Чапыгин. Гулящие люди (1937)]
- НКРЯ-36. [И. Грачева. Твердость металла и нежность цветка // «Наука и жизнь», 2007]
- НКРЯ-37. [В. А. Солоухин. Смех за левым плечом (1989)]
- НКРЯ-38. [А. И. Куприн. Жанета (1933)]
- НКРЯ-39. [Юрий Казаков. Арктур — гончий пес (1957)]
- НКРЯ-40. [Б. Л. Пастернак. Начало прозы 1936 года (1936)]
- НКРЯ-41. [митрополит Антоний (Блум). О смерти (1995)]
- НКРЯ-42. [Мариам Петросян. Дом, в котором... (2009)]
- НКРЯ-43. Александр Солженицын. В круге первом, т.1, гл. 1-25 (1968) // «Новый Мир», 1990]
- НКРЯ-44. [И. К. Архипова. Музыка жизни (1996)]
- НКРЯ-45. [Марина Ахмедова. Место подвига // «Русский репортер», 2012]
- НКРЯ-46. [Ю. М. Нагибин. Дневник (1980)]
- НКРЯ-47. [Александр Солженицын. Один день Ивана Денисовича (1961)]
- НКРЯ-48. [Владимир Черкасов. Черный ящик (2000)]
- НКРЯ-49. [Токарева Виктория. Своя правда // «Новый Мир», 2002]
- НКРЯ-50. [Андрей Геласимов. Фокс Малдер похож на свинью (2001)]
- НКРЯ-51. [Виктор Пелевин. Любовь к трем цукербринам (2014)]
- НКРЯ-52. [Дина Рубина. Русская канарейка. Блудный сын (2014)]
- НКРЯ-53. [Виктор Пелевин. Желтая стрела (1993)]

- НКРЯ-54. [О. В. Волков. Из воспоминаний старого тенишевца (1988)]
- НКРЯ-55. [М. А. Лялина. Путешествия Н. М. Пржевальского в восточной и центральной Азии (1891)]
- НКРЯ-56. [К. Г. Паустовский. Повесть о жизни. Начало неведомого века (1956)]
- НКРЯ-57. [Дмитрий Глуховский. Метро 2033 (2005)]
- НКРЯ-58. [А. Н. Толстой. Петр Первый. Книга первая (1930)]
- НКРЯ-59. [В. В. Корсаков. Пекинские события. Личные воспоминания участника об осаде в Пекине. Май-август 1900 года (1901)]
- НКРЯ-60. [В. В. Корсаков. Пекинские события. Личные воспоминания участника об осаде в Пекине. Май-август 1900 года (1901)]
- НКРЯ-61. [Виктор Розов. Удивление перед жизнью (1960-2000)]
- НКРЯ-62. [О. В. Колпакова. Большое сочинение про бабушку (2011)]
- НКРЯ-63. [Василий Шукшин. Сураз (1973)]
- НКРЯ-64. [Аркадий Стругацкий, Борис Стругацкий. Град обреченный (1972)]
- НКРЯ-65. [Мариам Петросян. Дом, в котором... (2009)]
- НКРЯ-66. [Василий Песков. Белые сны (1964)]
- НКРЯ-67. [Григорий Грешневиков. Как выпрямляются колокольни (2003) // «Наш современник», 2003.06.15]
- НКРЯ-68. [И. М. Дьяконов. Книга воспоминаний. Часть вторая. Глава вторая (1941) (1995)]
- НКРЯ-69. [А. П. Чапыгин. Разин Степан (1927)]
- НКРЯ-70. [Ю. О. Домбровский. Факультет ненужных вещей, часть 2 (1978)]
- НКРЯ-71. [Л. Я. Гинзбург. Записные книжки. Воспоминания. Эссе (1920-1943)]
- НКРЯ-72. [Сергей Юрский. На дачах (1974-1983)]
- НКРЯ-73. [Лев Дворецкий. Шакалы (2000)]
- НКРЯ-74. [Владимир Корнилов. Демобилизация (1969-1971)]
- НКРЯ-75. [Ольга Онойко. Некромантисса (2014)]
- НКРЯ-76. [Галина Щербакова. Мальчик и девочка (2001)]
- НКРЯ-77. [М. Володина. О фольге (2002) // «Сочи», 2002.08.22]
- НКРЯ-78. [Аркадий Стругацкий, Борис Стругацкий. Хромая судьба (1982)]
- НКРЯ-79. [В. Лихонос. Ненаписанные воспоминания. Наш маленький Париж. Ч. 3-4 (1983)]
- НКРЯ-80. [Рецепты национальных кухонь: Франция (2000-2005)]
- НКРЯ-81. [Виктор Астафьев. Веселый солдат (1987-1997) // «Новый Мир», 1998]

- НКРЯ-82. [Рецепт классического кваса // «Родина», 2007]
- НКРЯ-83. [Виктор Пронин. Банда 8 (2005)]
- НКРЯ-84. [Ю. О. Домбровский. Факультет ненужных вещей, часть 1 (1978)]
- НКРЯ-85. [Сергей Болмат. Сами по себе (1999)]
- НКРЯ-86. [Павел Крусанов. Перекуем орала на свистела (2001) // «Нева», 2004]
- НКРЯ-87. [Олег Дивов. Выбраковка (1999)]
- НКРЯ-88. [Нина Воронель. Без прикрас. Воспоминания (1975-2003)]
- НКРЯ-89. [Ю. О. Домбровский. Обезьяна приходит за своим черепом. Пролог (1943-1958)]
- НКРЯ-90. [Ольга Бурмина. Удобнее, чем есть руками // «Зеркало мира», 2012]
- НКРЯ-91. [Юрий Коваль. Серая ночь (1972)]
- НКРЯ-92. [Юрий Бондарев. Горячий снег (1969)]
- НКРЯ-93. [Велимир Хлебников. Есир (1918-1919)]
- НКРЯ-94. [Анатолий Азольский. Лопушок // «Новый Мир», 1998]
- НКРЯ-95. [Василь Быков. Болото (2001)]
- НКРЯ-96. [Тамара Добролюбова. Для тех, кто вяжет // «Наука и жизнь», 2009]
- НКРЯ-97. [Валентина Павловская, Т. Правоторова. Магия русского костюма // «Наука и религия», 2007]
- НКРЯ-98. [Елена Губайдуллина. Танго вместо партсобраний. Аргентинское шоу в Государственном Кремлевском дворце (2002) // «Известия», 2002.04.29]
- НКРЯ-99. [коллективный. Форум: Школьная форма. За и против (2007-2010)]
- НКРЯ-100. [Красота, здоровье, отдых: Красота (форум) (2005)]
- НКРЯ-101. [Нонна Мордюкова. Казачка (2005)]
- НКРЯ-102. [Сати Спивакова. Не всё (2002)]
- НКРЯ-103. [Геннадий Башкуев. Маленькая война // «Сибирские огни» 2013]
- НКРЯ-104. [Марина Зосимкина. Ты проснешься. Книга первая (2015)]
- НКРЯ-105. [Виктор Ремизов. Воля вольная // «Новый мир», 2013]
- НКРЯ-106. [Даниил Гранин. Зубр (1987)]
- НКРЯ-107. [И. Грекова. В вагоне (1983)]
- НКРЯ-108. [А. Е. Рекемчук. Мамонты (2006)]
- НКРЯ-109. [Виктор Пелевин. Желтая стрела (1993)]
- НКРЯ-110. [Владимир Васильев. Шуруп (2013)]
- НКРЯ-111. [Елена Молоховец. Подарок молодым хозяйкам, или средство к уменьшению расходов в домашнем хозяйстве / Булки и куличи (1875-1900)]

- НКРЯ-112. [Елена Молоховец. Подарок молодым хозяйкам, или средство к уменьшению расходов в домашнем хозяйстве / Булки и куличи (1875-1900)]
- НКРЯ-113. [Маша Трауб. Нам выходить на следующей (2011)]
- НКРЯ-114. [Маша Трауб. Нам выходить на следующей (2011)]
- НКРЯ-115. [Юлия Лавряшина. Улитка в тарелке (2011)]
- НКРЯ-116. [М. А. Мутик. Из опыта работы с младшими школьниками (2003) // «Биология», 2003.10.01]
- НКРЯ-117. [Ю. О. Домбровский. Факультет ненужных вещей, часть 5 (1978)]
- НКРЯ-118. [Юрий Коваль. Сиротская зима (1980-1993)]
- НКРЯ-119. [Н. Ю. Феоктистова. Новгородня ёлка // «Первое сентября», 2003]
- НКРЯ-120. [Василь Быков. Болото (2001)]
- НКРЯ-121. [И. Грекова. Перелом (1987)]
- НКРЯ-122. [Д. А. Гранин. Месяц вверх ногами (1966)]
- НКРЯ-123. [Ю. О. Домбровский. Хранитель древностей, часть 1 (1964)]
- НКРЯ-124. [Евгений Велтистов. Миллион и один день каникул (1979)]
- НКРЯ-125. [А. Ю. Козлова. Выстрел из прошлого (2005-2006)]
- НКРЯ-126. [Екатерина Каретникова. Зимняя сказка (2011)]
- НКРЯ-127. [Н. М. Гершензон-Чегодаева. Воспоминания дочери (1952-1971)]
- НКРЯ-128. [И. Л. Солоневич. Россия в концлагере (1935)]
- НКРЯ-129. [Марина Палей. Дань саламандре (2008)]
- НКРЯ-130. [Ю. М. Нагибин. Школьный альбом (1980-1983)]
- НКРЯ-131. [Б. Л. Пастернак. Начало прозы 1936 года (1936)]
- НКРЯ-132. [Елена Чижова. Лавра // «Звезда», 2002]
- НКРЯ-133. [Евгения Ярцева. Плохое настроение // Журнал «Кукумбер», 2011]
- НКРЯ-134. [Анатолий Ким. Белка (1984)]
- НКРЯ-135. [Олег Глушкин. Пути паромов (1990-1999)]
- НКРЯ-136. [Александр Голяндин. Перперикон // «Знание-сила», 2013]
- НКРЯ-137. [Б. Л. Пастернак. Доктор Живаго (1945-1955)]
- НКРЯ-138. [К. Богданов. Молния: больше вопросов, чем ответов // «Наука и жизнь», 2007]
- НКРЯ-139. [И. А. Ефремов. Бухта радужных струй (1944)]
- НКРЯ-140. [Елена Хаецкая. Синие стрекозы Вавилона/ Семеро праведных в раю господина (2004)]
- НКРЯ-141. [Борис Екимов. Память лета (1999)]

- НКРЯ-142. [Александр Дорофеев. Эле-Фантик // «Мурзилка», 2003]
- НКРЯ-143. [Игорь Вольский. Пропась им. Пантюхина: будет ли новый мировой рекорд? (1994)]
- НКРЯ-144. [Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света] // «Новый Мир», 2000]
- НКРЯ-145. [Андрей Некрасов. Приключения капитана Врунгеля (1960-1980)]
- НКРЯ-146. [Геннадий Алексеев. Зеленые берега (1983-1984)]
- НКРЯ-147. [В. Г. Короленко. Мороз (1900-1901)]
- НКРЯ-148. [Майя Кучерская. Тетя Мотя // «Знамя», 2012]
- НКРЯ-149. [В. Г. Короленко. Мгновение (1900)]
- НКРЯ-150. [А. Р. Беляев. Человек-амфибия (1928)]
- НКРЯ-151. [Юрий Рытхэу. Когда киты уходят (1970-1977)]
- НКРЯ-152. [И. А. Ефремов. Тень минувшего (1944)]
- НКРЯ-153. [Г. С. Эфрон. Дневники. Т. 1. 1940 (1940)]
- НКРЯ-154. [Валерия Ильина. Покоряющие высоту // «Наука и жизнь», 2009]
- НКРЯ-155. [М. А. Шолохов. Тихий Дон. Книга первая (1928-1940)]
- НКРЯ-156. [Шчепан Марчинский. Король вашего сада (2002) // «Ландшафтный дизайн», 2002.09.15]
- НКРЯ-157. [Мозаика войны (2004) // «Наш современник», 2004.02.15]
- НКРЯ-158. [Сергей Довлатов. Наши (1983)]
- НКРЯ-159. [Владимир Брагин. В стране дремучих трав (1962)]
- НКРЯ-160. [Ядерная диссоциация химических элементов в геохимической истории развития Земли // «Геоинформатика», 2003]
- НКРЯ-161. [Александр Волков. Магия пещерных галерей // «Знание - сила», 2012]
- НКРЯ-162. [Юрий Коваль. Листобой (1972)]
- НКРЯ-163. [«Собачья работа» для русского сапера (2004) // «Солдат удачи», 2004.08.04]
- НКРЯ-164. [Татьяна Геркулесова. Из того, что под рукой // «Трамвай», 1991]
- НКРЯ-165. [Кому сейчас легко (2002) // «Домовой», 2002.02.04]
- НКРЯ-166. [Роман Солнцев. Полураспад. Из жизни А. А. Левушкина-Александрова, а также анекдоты о нем (2000-2002) // «Октябрь», 2002]
- НКРЯ-167. [Из брюк – юбку, из юбки – корсет (2003) // «Сельская новь», 2003.09.16]
- НКРЯ-168. [Леонид Юзефович. Казароза (2002)]
- НКРЯ-169. [Андрей Дмитриев. Дорога обратно // «Знамя», 2001]

- НКРЯ-170. [Юлия Герра. Краткий путь к комфорту (2001) // «Ландшафтный дизайн», 2001.11.15]
- НКРЯ-171. [М.С. Аромштам. Мохнатый ребенок (2010)]
- НКРЯ-172. [Галина Щербакова. Мальчик и девочка (2001)]
- НКРЯ-173. [Н. С. Лесков. Железная воля (1876)]
- НКРЯ-174. [О. Соколова. Перед зеркалом // «Работница», 1989]
- НКРЯ-175. [Татьяна Нетреба. Выборы: Рождение штабов (2003) // «АиФ», 2003.06.11]
- НКРЯ-176. [В. В. Набоков. Другие берега (1954)]
- НКРЯ-177. [А. И. Солженицын. Архипелаг ГУЛаг (1958-1973)]
- НКРЯ-178. [Р. Б. Гуль. Азеф (1958)]
- НКРЯ-179. [Л. Н. Андреев. В подвале (1901)]
- НКРЯ-180. [Рудольф Самусев, Юрий Селин. Анатомия человека (2003)]
- НКРЯ-181. [Владимир Шахиджанян. 1001 вопрос про ЭТО (№№ 501-1001) (1999)]
- НКРЯ-182. [Рудольф Самусев, Юрий Селин. Анатомия человека (2003)]
- НКРЯ-183. [Сергей Бабаян. Ротмистр Неженцев (1995-1996)]
- НКРЯ-184. [В. А. Обручев. Плутония (1924)]
- НКРЯ-185. [Андрей Вознесенский. На виртуальном ветру (1998)]
- НКРЯ-186. [С. В. Мельникова. Происхождение домашних коз и овец (2003) // «Биология», 2003.01.01]
- НКРЯ-187. [В. В. Свирчевский. Крот, хомяк, водяная крыса, амбарная крыса и способы их лова (1932)]
- НКРЯ-188. [Николай Дежнев. Принцип неопределенности (2009)]
- НКРЯ-189. [Марина Бонч-Осмоловская. День из жизни старика на Бёркендейл, 42 // «Звезда», 2002]
- НКРЯ-190. [Нарисуйте и прилежно, и с любовью (2002) // «Домовой», 2002.05.04]
- НКРЯ-191. [Алексей Щукин. Индивидуальные дома индустриальным методом // «Эксперт», 2015]
- НКРЯ-192. [А. Е. Зарин. Двоевластие (1912)]
- НКРЯ-193. [Виктор Астафьев. Веселый солдат (1987-1997) // «Новый Мир», 1998]
- НКРЯ-194. [Валерий Аграновский. Вторая древнейшая. Беседы о журналистике (1976-1999)]
- НКРЯ-195. [Борис Васильев. Картежник и бретер, игрок и дуэлянт (1998)]
- НКРЯ-196. [Вениамин Каверин. Два капитана (1938-1944)]

- НКРЯ-197. [Выжить и победить... (2004) // «Солдат удачи», 2004.05.05]
- НКРЯ-198. [Фазиль Искандер. Петух (1962)]
- НКРЯ-199. [Алла Сурикова. Любовь со второго взгляда (2001)]
- НКРЯ-200. [Александр Солженицын. В круге первом, т.1, гл. 1-25 (1968) // «Новый Мир», 1990]
- НКРЯ-201. [В. Я. Пропп. Исторические корни волшебной сказки (1946)]
- НКРЯ-202. [Валентин Распутин. В ту же землю... (1995)]
- НКРЯ-203. [Б. Л. Пастернак. Доктор Живаго (1945-1955)]
- НКРЯ-204. [Алексей Иванов. Земля -- Сортировочная (1990-1991)]
- НКРЯ-205. [Екатерина Романова, Николай Романов. Дамы-козыри (2002)]
- НКРЯ-206. [Варвара Синецкая. Муза и генерал (2002)]
- НКРЯ-207. [Р. Б. Ахмедов. Промельки (2011) // «Бельские Просторы»,]
- НКРЯ-208. [Борис Васильев. Были и небыли. Книга 1 (1988)]
- НКРЯ-209. [Л. А. Авилова. Пышная жизнь (1918)]
- НКРЯ-210. [Александр Солженицын. Один день Ивана Денисовича (1961)]
- НКРЯ-211. [В черном вы неотразимы (2003) // «Сельская новь», 2003.12.16]
- НКРЯ-212. [Светлана Елифанова. Дамские пальчики. Выбираем удобные и красивые перчатки (2001) // «Известия», 2001.10.16]
- НКРЯ-213. [Г. Пантелеева. Женский топ «Ассорти» (размер 44-46) // «Наука и жизнь», 2007]
- НКРЯ-214. [Сергей Довлатов. Дорога в новую квартиру (1987)]
- НКРЯ-215. [Александр Городницкий. «И жить еще надежде» (2001)]
- НКРЯ-216. [Н. Н. Шпанов. Ученик чародея (1935-1950)]
- НКРЯ-217. [Извещение о проведении открытого конкурса (2003) // «Восточно-Сибирская правда» (Иркутск), 2003.06.24]
- НКРЯ-218. [В. Акимов. Фруктовое панно (2004) // «Народное творчество», 2004.08.16]
- НКРЯ-219. [коллективный. Форум: Форум о ведении домашнего хозяйства (2010)]
- НКРЯ-220. [Б. Максимовых. Двухламповый коротковолновый регенеративный приемник // RA-QSO-RK, приложение к журналу «Радио Всем», 1928]

- НКРЯ-221. [Н. Славский. Стабилизированный приемник с двумя каскадами усиления высокой частоты // «Радио Всем», 1928]
- НКРЯ-222. [Давид Маркиш. Статья Лютовым. Вольные фантазии из жизни писателя Исаака Бабеля // «Октябрь», 2001]
- НКРЯ-223. [Модные новости (2002) // «Домовой», 2002.02.04]
- НКРЯ-224. [В. А. Успенский. Материалы для классификации цивилизаций // Неприкосновенный запас, 2001]
- НКРЯ-225. [коллективный. Форум: Реставрация книг. Переплетное дело (2010)]
- НКРЯ-226. [С. М. Голицын. Записки уцелевшего (1980-1989)]
- НКРЯ-227. [Наталья Александрова. Последний ученик да Винчи (2010)]
- НКРЯ-228. [Андрей Макаревич. Все очень просто (1990)]
- НКРЯ-229. [Юрий Дружков (Постников). Приключения Карандаша и Самоделкина (1964)]
- НКРЯ-230. [Роман Сенчин. Елтышевы (2008) // «Дружба Народов», 2009]
- НКРЯ-231. [Николай Качурин. Крутящий момент истины (2002) // «Автопилот», 2002.02.15]
- НКРЯ-232. [С. М. Голицын. За березовыми книгами (1963)]
- НКРЯ-233. [Б. С. Житков. Что я видел (1937)]
- НКРЯ-234. [Л. Н. Андреев. Вор (1904)]
- НКРЯ-235. [Виктор Кин. По ту сторону (1928)]
- НКРЯ-236. [Виктор Астафьев. Последний поклон (1968-1991)]
- НКРЯ-237. [Иван Рассадников. Каприз // «Сибирские огни», 2012]
- НКРЯ-238. [Ольга Ляпунова. Отчет-лоция о путешествии в Крым (2002)]
- НКРЯ-239. [А. И. Солженицын. Письмо вождям Советского Союза (1974)]
- НКРЯ-240. [Н. В. Гоголь. Мертвые души (1842)]
- НКРЯ-241. [Саша Черный. Солдатские сказки/ Кабы я был царем (1932)]
- НКРЯ-242. [Саша Черный. Солдатские сказки/ Кабы я был царем (1932)]
- НКРЯ-243. [Юрий Авдеенко. Ахмедова щель (1982)]
- НКРЯ-244. [Н. Н. Никулин. Воспоминания о войне (1975)]
- НКРЯ-245. [Марина Зосимкина. Ты проснешься. Книга первая (2015)]
- НКРЯ-246. [Андрей Волос. Недвижимость (2000) // «Новый Мир», 2001]
- НКРЯ-247. [Василь Быков. Бедные люди (1998)]
- НКРЯ-248. [М. А. Булгаков. Мастер и Маргарита, часть 1 (1929-1940)]
- НКРЯ-249. [А. П. Чапыгин. Гулящие люди (1937)]

- НКРЯ-250. [Илья Кабанов. Дорогие россияне // «Сибирские огни», 2013]
- НКРЯ-251. [Дарья Донцова. Уха из золотой рыбки (2004)]
- НКРЯ-252. [Александр Пятигорский. Древний Человек в Городе // «Октябрь», 2001]
- НКРЯ-253. [Слава Сэ. Другие опусы... (2010)]
- НКРЯ-254. [Федор Абрамов. Две зимы и три лета (1968)]
- НКРЯ-255. [Борис Васильев. Были и небыли. Книга 1 (1988)]
- НКРЯ-256. [Майя Кучерская. Тетя Мотя // «Знамя», 2012]
- НКРЯ-257. [Андрей Житков. Супермаркет (2000)]
- НКРЯ-258. [Во всем мире // «Знание-сила», 2014]
- НКРЯ-259. [Книга тишины (2003) // «Российская музыкальная газета», 2003.10.15]
- НКРЯ-260. [Л. Н. Толстой. Севастопольские рассказы/ Севастополь в августе 1855 года (1855)]
- НКРЯ-261. [Ф. К. Сологуб. Соединяющий души (1906)]
- НКРЯ-262. [Татьяна Тронина. Никогда не говори «навсегда» (2004)]
- НКРЯ-263. [Павел Михненко. Затянувшийся арест // «Наука и жизнь», 2009]
- НКРЯ-264. [Андрей Геласимов. Ты можешь (2001)]
- НКРЯ-265. [Сергей Носов. Фигурные скобки (2015)]
- НКРЯ-266. [Ю. О. Домбровский. Леди Макбет (1970)]
- НКРЯ-267. [Эдуард Лимонов. У нас была Великая Эпоха (1987)]
- НКРЯ-268. [Андрей Волос. Недвижимость (2000) // «Новый Мир», 2001]
- НКРЯ-269. [Марина Бонч-Осмоловская. День из жизни старика на Бёркендейл, 42 // «Звезда», 2002]
- НКРЯ-270. [Клуб женских секретов (2003) // «Мир & Дом. Санкт-Петербург», 2003.10.15]
- НКРЯ-271. [Владимир Березин. Свидетель // «Знамя», 1998]
- НКРЯ-272. Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света] // «Новый Мир», 2000]
- НКРЯ-273. [Юрий Трифонов. Дом на набережной (1976)]
- НКРЯ-274. [Василь Быков. Бедные люди (1998)]
- НКРЯ-275. [Алексей Слаповский. Большая Книга Перемен // «Волга», 2010]
- НКРЯ-276. [Слава Сэ. Ева (2010)]
- НКРЯ-277. [Бахыт Кенжеев. Из Книги счастья (2007) // «Новый Мир», 2008]
- НКРЯ-278. [Л. Могилевич. Обновление старых знакомых // «Химия и жизнь», 1967]
- НКРЯ-279. [Сергей Довлатов. Чемодан (1986)]

- НКРЯ-280. [Вальтер Запашный. Риск. Борьба. Любовь (1998-2004)]
- НКРЯ-281. [Денис Гуцко. Осенний человек (2001) // «Октябрь», 2004]
- НКРЯ-282. [Юрий Сенкевич. Путешествие длиною в жизнь (1999)]
- НКРЯ-283. [Вячеслав Фетисов. Овертайм (1997)]
- НКРЯ-284. [М. А. Осоргин. Сивцев Вражек (1928)]
- НКРЯ-285. [А. И. Алдан-Семенов. Красные и белые (1966-1973)]
- НКРЯ-286. [Василь Быков. Бедные люди (1998)]
- НКРЯ-287. [Е. Шиллинг. Художницы Балхара // «Народное творчество», 1937]
- НКРЯ-288. [Алексей Зайцев. Братья // «Трамвай», 1990]
- НКРЯ-289. [Виктор Доценко. Срок для Бешеного (1993)]
- НКРЯ-290. [Слава Сэ. Ева (2010)]
- НКРЯ-291. [Михаил Шишкин. Письмовник (2009) // «Знамя», 2010]
- НКРЯ-292. [Самбо. Мифы и реальность (2003) // «Боевое искусство планеты»,
2003.12.08]
- НКРЯ-293. [Ю. Н. Тынянов. Малолетний Витушишников (1933)]
- НКРЯ-294. [Виктория Токарева. Ни сыну, ни жене, ни брату (1984)]
- НКРЯ-295. [В. А. Каверин. Верлиока (1981)]
- НКРЯ-296. [Валерия Иванова. Байкал // «Сибирские огни», 2012]
- НКРЯ-297. [Анатолий Азольский. Лопушок // «Новый Мир», 1998]
- НКРЯ-298. [С. А. Еремеева. Лекции по истории искусства (1999)]
- НКРЯ-299. [И. Л. Андроников. Портрет (1962)]
- НКРЯ-300. [Игорь Сиринов. Уникальный Сплав (2004) // «Бизнес-журнал», 2004.08.17]
- НКРЯ-301. [Владлен Давыдов. Театр моей мечты (2004)]
- НКРЯ-302. [Роберт Штильмарк. Наследник из Калькутты (1950-1951)]
- НКРЯ-303. [А. С. Новиков-Прибой. Цусима (1932-1935)]
- НКРЯ-304. [Вячеслав Щепоткин. Принцип Козодоева (2003) // «Наш современник»,
2003.09.15]
- НКРЯ-305. [Наталья Шмелькова. Последние дни Венедикта Ерофеева (2002)]
- НКРЯ-306. [Василий Аксенов. Звездный билет // «Юность», 1961]
- НКРЯ-307. [И. М. Дьяконов. Книга воспоминаний. Глава одиннадцатая (1937-1939)
(1995)]
- НКРЯ-308. [Чингиз Абдуллаев. Мистерия эпохи заката (2007)]
- НКРЯ-309. [Вениамин Смехов. Театр моей памяти (2001)]
- НКРЯ-310. [В. П. Катаев. Алмазный мой венец (1975-1977)]

- НКРЯ-311. [Николай Амосов. Голоса времен (1999)]
- НКРЯ-312. [Александр Милорадов. Маленькая Божья Птичка // «Наука и религия», 2010]
- НКРЯ-313. [Алексей Кузнецов. Между Гринвичем и Курневкой (2002)]
- НКРЯ-314. [Василий Аксенов. Новый сладостный стиль (2005)]
- НКРЯ-315. [Вадим Сидур. Памятник современному состоянию (1973-1974)]
- НКРЯ-316. [Маша Трауб. Нам выходить на следующей (2011)]
- НКРЯ-317. [А. И. Эртель. Гарденины, их дворня, приверженцы и враги (1889)]
- НКРЯ-318. [Владимир Шинкаренко. Бедуины живут в горах // «Вокруг света», 1992]
- НКРЯ-319. [Владимир Маканин. Кавказский пленный (1995)]
- НКРЯ-320. [Владимир Маканин. Кавказский пленный (1995)]
- НКРЯ-321. [Слава Сэ. Другие опусы... (2010)]
- НКРЯ-322. [Н. А. Островский. Как закалялась сталь (1930-1934)]
- НКРЯ-323. [И. Грекова. На испытаниях (1967)]
- НКРЯ-324. [Яна Зубцова. Прекрасный маршрут (2002) // «Домовой», 2002.04.04]
- НКРЯ-325. [Р. Б. Ахмедов. Промельки (2011) // «Бельские Просторы»]
- НКРЯ-326. [Булат Окуджава. Искусство кройки и житья (1985)]
- НКРЯ-327. [Василий Аксенов. Звездный билет // «Юность», 1961]
- НКРЯ-328. [В. Т. Шаламов. Колымские рассказы (1954-1961)]
- НКРЯ-329. [В. Т. Шаламов. Колымские рассказы (1954-1961)]
- НКРЯ-330. [Владимир Войнович. Жизнь и необычайные приключения солдата Ивана Чонкина (1969-1975)]
- НКРЯ-331. [Н. Ф. Павлов. Демон (1839)]
- НКРЯ-332. [Валериан Скворцов. Каникулы вне закона (2001)]
- НКРЯ-333. [Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света] // «Новый Мир», 2000]
- НКРЯ-334. [Чингиз Айтматов. Пегий пес, бегущий краем моря (1977)]
- НКРЯ-335. [коллективный. Форум: Книга жалоб и предложений (2004-2006)]
- НКРЯ-336. [Николай Дежнев. Принцип неопределенности (2009)]
- НКРЯ-337. [Сергей Есин. Марбург (2005)]
- НКРЯ-338. [Галина Щербакова. Три любви Маши Передреевой (2002)]
- НКРЯ-339. [В. Б. Шкловский. Сентиментальное путешествие (1923)]
- НКРЯ-340. [Владимир Войнович. Замысел (1999)]
- НКРЯ-341. [Виктор Кологрив. Медовый луг // «Мурзилка», 2002]

- НКРЯ-342. [Павел Михненко. Этикет // «Наука и жизнь», 2008]
- НКРЯ-343. [Федор Абрамов. Две зимы и три лета (1968)]
- НКРЯ-344. [Дмитрий Липскеров. Сорок лет Чанчжоэ (1996)]
- НКРЯ-345. [Василь Быков. Знак беды (1982)]
- НКРЯ-346. [И. Грекова. Под фонарем (1963)]
- НКРЯ-347. [Евгений Водолазкин. Лавр (2012)]
- НКРЯ-348. [Лариса Ванеева. Горькое врачество // «Октябрь», 2002]
- НКРЯ-349. [Анна Берсенева. Полет над разлукой (2003-2005)]
- НКРЯ-350. [Юрий Трифонов. Обмен (1969)]
- НКРЯ-351. [Андрей Волос. Дом у реки // «Новый Мир», 1998]
- НКРЯ-352. [Виктор Славкин. Картина (1982)]
- НКРЯ-353. [Дина Рубина. Медная шкатулка (сборник) (2015)]
- НКРЯ-354. [Эдуард Лимонов. У нас была Великая Эпоха (1987)]
- НКРЯ-355. [К. А. Куприна. Куприн -- мой отец (1979)]
- НКРЯ-356. [Н. Леонов, А. Макеев. Менто (2004)]
- НКРЯ-357. [Виль Липатов. И это все о нем (1984)]
- НКРЯ-358. [И. А. Ильф, Е. П. Петров. Широкий размах (1935)]
- НКРЯ-359. [Эдуард Лимонов. Подросток Савенко (1982)]
- НКРЯ-360. [Владимир Скрипкин. Тинга // «Октябрь», 2002]
- НКРЯ-361. [Фридрих Горенштейн. Куча (1982) // «Октябрь», 1996]
- НКРЯ-362. [Виктор Пелевин. Любовь к трем цукербринам (2014)]
- НКРЯ-363. [Алла Смирнова. Во всем мне хочется дойти до самой сути... (2001) // «Ландшафтный дизайн», 2001.07.15]
- НКРЯ-364. [Виктор Астафьев. Затеси (1999) // «Новый Мир», 2000]
- НКРЯ-365. [Александра Маринина. Светлый лик смерти (1996)]
- НКРЯ-366. [Ю. О. Домбровский. Обезьяна приходит за своим черепом, часть 2 (1943-1958)]
- НКРЯ-367. [Ю. О. Домбровский. Обезьяна приходит за своим черепом, часть 1 (1943-1958)]
- НКРЯ-368. [В. Колосов. По тюрьмам белоинтервентов (1939)]
- НКРЯ-369. [Андрей Волос. Недвижимость (2000) // «Новый Мир», 2001]
- НКРЯ-370. [Галина Щербакова. Мальчик и девочка (2001)]
- НКРЯ-371. [Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света] // «Новый Мир», 2000]

- НКРЯ-372. [Андрей Белянин. Свирепый ландграф (1999)]
- НКРЯ-373. [В. Д. Алейников. Тадзимас (2002)]
- НКРЯ-374. [Алина Милаева. «Пчелам нравится радиальный узор» // «Русский репортер», 2013]
- НКРЯ-375. [С. Казарова. Там, где клен шумит (2004) // «Homes & Gardens», 2004.03.02]
- НКРЯ-376. [И. А. Ефремов. На краю Ойкумены (1945-1946)]
- НКРЯ-377. [Алексей Иванов. Message: Чусовая. Части 1-3 (2007)]
- НКРЯ-378. [Виталий Поздняков. Продолжаем наблюдение // «Русский репортер», 2013]
- НКРЯ-379. [Всеволод Овчинников. Ветка сакуры (1971)]
- НКРЯ-380. [И. А. Ефремов. Тень минувшего (1944)]
- НКРЯ-381. [Григорий Адамов. Тайна двух океанов (1939)]
- НКРЯ-382. [Ю. О. Домбровский. Хранитель древностей, часть 1 (1964)]
- НКРЯ-383. [М.С. Аромштам. Мохнатый ребенок (2010)]
- НКРЯ-384. [В. В. Голявкин. Рисунки на асфальте (1965)]
- НКРЯ-385. [Прихожан ждут на родине (2003) // «Жизнь национальностей», 2003.06.18]
- НКРЯ-386. [Владислав Отрошенко. Эссе из книги «Тайная история творений» // «Октябрь», 2001]
- НКРЯ-387. [Ирина Муравьева. Мещанин во дворянстве (1994)]
- НКРЯ-388. [Евгений Прошкин. Механика вечности (2001)]
- НКРЯ-389. [Василий Шукшин. Калина красная (1973)]
- НКРЯ-390. [Виктор Кологрив. Медовый луг // «Мурзилка», 2002]
- НКРЯ-391. [А. С. Грин. Сердце пустыни (1923)]
- НКРЯ-392. [А. И. Куприн. Гранатовый браслет (1911)]
- НКРЯ-393. [И. Ф. Анненский. Вторая книга отражений (1909)]
- НКРЯ-394. [Сергей Довлатов. Чемодан (1986)]
- НКРЯ-395. [Сергей Довлатов. Заповедник (1983)]
- НКРЯ-396. [обобщенный. Редакционный комментарий // «Наука и жизнь», 2008]
- НКРЯ-397. [обобщенный. Домашняя косметика // «Наука и жизнь», 2006]
- НКРЯ-398. [Василий Шукшин. Печки-лавочки (1970-1972)]
- НКРЯ-399. [И. А. Бунин. Чистый понедельник (1944)]
- НКРЯ-400. [Н. А. Морозов. Повести моей жизни/ Дни испытания (1912)]

- НКРЯ-401. [Н. Э. Гейнце. Дочь Великого Петра (1913)]
- НКРЯ-402. [А. П. Платонов. Счастливая Москва (1936)]
- НКРЯ-403. [Александр Житинский. Лестница (1972)]
- НКРЯ-404. [Строить в два-три раза дешевле — это возможно (2003) // «Строительство», 2003.01.27]
- НКРЯ-405. [Сергей Ястребов. Лунная соната (2007)]
- НКРЯ-406. [На заметку // «Даша», 2004]
- НКРЯ-407. [Дмитриев В., Трунова Т. Стекло // «Химия и жизнь», 1968]
- НКРЯ-408. [В. Горбачик. Изгибная жесткость обуви (2003) // «Кожа и обувь», 2003.03.19]
- НКРЯ-409. [А. Ефремкин. О природе кисельных берегов // «Наука и жизнь», 2008]
- НКРЯ-410. [Бахыт Кенжеев. Из Книги счастья (2007) // «Новый Мир», 2008]
- НКРЯ-411. [Мозаика // «Знание-сила», 2013]
- НКРЯ-412. [Дмитрий Быков. Орфография (2002)]
- НКРЯ-413. [К. А. Тимирязев и др. Жизнь растения (1878)]
- НКРЯ-414. [Наталья Замятина. Мир зелёного листа // «Наука и жизнь», 2009]
- НКРЯ-415. [Александр Проханов. Господин Гексоген (2001)]
- НКРЯ-416. [Рецепты национальных кухонь: Армения (2000-2005)]
- НКРЯ-417. [Татьяна Соломатина. Большая собака, или «Эклектичная живописная вавилонская повесть о зарытом» (2009)]
- НКРЯ-418. [Самуил Алешин. Встречи на грешной земле (2001)]
- НКРЯ-419. Они[змеи] извиваются у самой поверхности, и на воде подолгу видны их следы.
- НКРЯ-420. [Дина Рубина. Белая голубка Кордовы (2008-2009)]
- НКРЯ-421. [Василь Быков. Болото (2001)]
- НКРЯ-422. [Сергей Довлатов. Заповедник (1983)]
- НКРЯ-423. [Г. Я. Бакланов. В месте светлом, в месте злачном, в месте покойном (1995)]
- НКРЯ-424. [Виктор Астафьев. Пролетный гусь (2000)]
- НКРЯ-425. [Александр Зайцев. Тайваньская башня // «Знание - сила», 2006]
- НКРЯ-426. [В. Лебедев. Люди своей звезды. О психологии человека в космосе // «Наука и жизнь», 2006]
- НКРЯ-427. [Ирина Авереннова. Геленджик (2000) // «Туризм и образование», 2000.06.15]

НКРЯ-428. [В. П. Катаев. Алмазный мой венец (1975-1977)]

НКРЯ-429. [Елизавета Скобцова (Кузьмина-Караваева). Клим Семенович Барынькин (1925)]

ПРИМЕРИ ПРЕУЗЕТИ ИЗ КОРПУСА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

SrpKor-1. Pavić, Milorad. Hazarski rečnik. ASPAC. UDK: 886.1/.2-31

SrpKor-2. Politika (02.02.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-3. Arsenijević, Vladimir. Predator. Beograd: Samizdat, 2008.

SrpKor-4. *Politika* (13.05.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-5. www.rts.rs (19.11.2009.). Beograd (Takovska 10) : Radio Televizija Srbije, 2009.

SrpKor-6. Ćosić, Branimir. Dva carstva. Beograd : Srpska književna zadruga, 1928.

SrpKor-7. Stanković, Borisav. Nečista krv.

SrpKor-8. Andrić, Ivo. Na Drini ćuprija. UDK: 886.1/.2-31, 886.1/.2(091)-31

SrpKor-9. Politika (24.08.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-10. Isaković, Antonije. Molba iz 1950. u: Antologija srpskih pripovedača XIX i XX veka; Beograd: Filip Višnjić, 1999. (priredio Miroslav Josić Višnjić).

SrpKor-11. Politika (09.11.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-12. Nikolić, Zoran i dr. Beograd ispod Beograda. Beograd: Službeni glasnik, 2008.

SrpKor-13. Kuzmanović, Rade. Odmor. Beograd: autor, 1990.

SrpKor-14. David, Filip. Hodočasnici neba i zemlje. Beograd : Rad, 2000. UDK: 886.1-31

SrpKor-15. Politika (31.10.2007.). Beograd (Makedonska 29) : Politika, 1904-. UDK: 32+659(497.11)"52"

SrpKor-16. NIN: Nedeljne informativne novine (29. april 2002). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1951-.

SrpKor-17. www.rts.rs (26.04.2010.). Beograd (Takovska 10): Radio televizija Srbije, 2010.

SrpKor-18. Politika (22.10.2006.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-19. Levi, Mark. A ako je to ipak bilo istina. Beograd: Plato, 2004.

SrpKor-20. Politika (05.09.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-21. Politika (03.09.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-22. Politika (26.03.2010.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.

SrpKor-23. Šolohov, Mihail. Tihi don I. Beograd: Prosveta, 1974 (Novi Sad: Budućnost).
Prevod: Miloš Moskovljević.

- SrpKor-24. Politika (12.12.2006.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-25. Blagojević, Boba. Sve zveri sto su sa tobom. Beograd: Nolit, 1975.
- SrpKor-26. Tišma, Aleksandar. Upotreba čoveka. Beograd: Nolit, 1977, pp. 7-188; 213-223.
- SrpKor-27. Popović, Miroslav. Sudbine. Beograd: Dereta, 1994.
- SrpKor-28. Marković, Spasenija Pata. Veliki narodni kuvar. Beograd: Narodna knjiga, 1956.
- SrpKor-29. Marković, Spasenija Pata. Veliki narodni kuvar. Beograd: Narodna knjiga, 1956.
- SrpKor-30. Marković, Spasenija Pata. Veliki narodni kuvar. Beograd: Narodna knjiga, 1956.
- SrpKor-31. Viva (novembar 2001). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1991.
- SrpKor-32. Pračet, Teri. Čudotvorac. Beograd: Laguna, 1999. preveo Dejan Papić.
- SrpKor-33. Kuzmanović, Rade. Golf. Beograd: Čigoja štampa, 1998.
- SrpKor-34. www.rts.rs (20.07.2010.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije, 2010.
- SrpKor-35. Savić, Milisav. Mladići iz Raške: pripovetke. Beograd: Slovo ljubve, 1977.
- SrpKor-36. Blagojević, Boba. Sve zveri sto su sa tobom. Beograd: Nolit, 1975.
- SrpKor-37. Zakon o carinskoj tarifi. 1346.zip.
- SrpKor-38. Zakon o carinskoj tarifi. 1346.zip.
- SrpKor-39. www.rts.rs (17.04.2010.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije, 2010.
- SrpKor-40. Politika (19.06.2001.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-41. Isaković, Antonije. Tren 2: kazivanja Čeperku. Beograd: Prosveta, 1983, pp. 7-214; 224-241.
- SrpKor-42. Kiš, Danilo. Peščanik. Beograd: Službeni glasnik.
- SrpKor-43. Hoking, Stiven. Kratka povest vremena. Beograd: Polaris, 1996.
- SrpKor-44. Eko, Umberto. Ime ruže. Beograd: Paideia: BIGZ, 2002. Prevela Milana Piletić.
- SrpKor-45. Man, Tomas. Čarobni breg. Preveli: Miloš Đorđević i Nikola Polovina.
- SrpKor-46. Dima, Aleksandar. Grof Monte Kristo. Vršac: 2011. Preveli Andrija Milićević i Duško Kostić. Priredio Ivan Kalnak.
- SrpKor-47. Ćosić, Branimir. Dva carstva. Beograd: Srpska književna zadruga, 1928.
- SrpKor-48. Novaković, Mirjana. Strah i njegov sluga. Beograd: Revision Publishing, 1999.
- SrpKor-49. Genon, Rene. Danteov ezoterizam. Beograd: B. Kukić; Čačak: Gradac, 2002.
- SrpKor-50. Rouling, Džoan K. Hari Potter I kamen mudrosti. ASPAC.

- SrpKor-51. Dima, Aleksandar. Grof Monte Kristo. Vršac: 2011. Preveli Andrija Milićević i Duško Kostić. Priredio Ivan Kalnak.
- SrpKor-52. Politika (11.06.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-53. Politikin magazin (2001). Beograd: Politika novine i magazini, 2007-.
- SrpKor-54. Politika (01.07.2010.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-55. Naš kraj - Priručnici iz poznavanja prirode i društva za III razred osnovne škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1986.
- SrpKor-56. Politika (01.02.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-57. Mostovi: časopis za prevodnu književnost Udruženja književnih prevodilaca Srbije (broj 100). Beograd (Francuska 7): Udruženje književnih prevodilaca Srbije, 1970-.
- SrpKor-58. La Mir, Pjer. Mullen Ruž: roman o životu Anrija de Tuluz-Lotreka. Beograd: Kosmos, 1954. Prevod: Ljerkica Radović i Milena Šafarik.
- SrpKor-59. Levi-Stros, Klod. Tužni tropi. Beograd: Zepter book world, 1999.
- SrpKor-60. www.rts.rs (08.06.2009.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije, 2009.
- SrpKor-61. Dragač, Radoslav. Tipični primeri ekspertiza saobraćajnih nezgoda. Beograd: Saobraćajni fakultet, 2000.
- SrpKor-62. Politikin magazin (2002). Beograd: Politika novine i magazini, 2007-
- SrpKor-63. Politika (27.07.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-64. Politika (15.02.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-65. Eko, Umberto. Ime ruže. Beograd: Paideia: BIGZ, 2002. Prevela Milana Piletić.
- SrpKor-66. Politika (27.03.2010.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-67. Politika (17.01.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-68. Politika (08.08.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-69. Politika (22.03.2010.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-70. Prus, Boleslav. Lutka. ASPAC.
- SrpKor-71. Kuzmanović, Rade. Glu Pak. Beograd: Čigoja štampa, 2002.
- SrpKor-72. Politika (26.01.2010.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-73. Politika (20.04.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-74. Kiš, Danilo. Noć i magla. Beograd: Službeni glasnik. UDK: 886.1/2-2
- SrpKor-75. Kiš, Danilo. Peščanik. Beograd: Službeni glasnik. UDK: 886.1-3
- SrpKor-76. Crnjanski, Miloš. Seobe druga knjiga. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.

- SrpKor-77. Kiš, Danilo. Peščanik. Beograd: Službeni glasnik. UDK: 886.1-3
- SrpKor-78. Filding, Helen. Dnevnik Bridžit Džouns. Beograd: Narodna knjiga-Alfa, 2000.
Preveo Zoran Vunović.
- SrpKor-79. Muliš, Hari. Atentat: roman. Beograd: Rad, 1995. Prevod Koveljka Tišma-
Janković.
- SrpKor-80. Politika (04.07.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-81. Đurđević, Mirjana. Ubistvo u Akademiji nauka. Beograd: Žagor, 2002.
- SrpKor-82. Politika (17.02.2010.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-83. Popović, Jovan P. Pravni sistemi zaštite arhivske građe.
- SrpKor-84. Politika (15.12.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-85. www.rts.rs (18.12.2008.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije,
2008.
- SrpKor-86. www.rts.rs (29.03.2010.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije,
2010.
- SrpKor-87. Politika (21.01.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-88. Politika (02.07.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-89. Vern, Žil. Put oko sveta za 80 dana. Beograd: Branko Đonović, 1963.
(prevodilac Zavišić, Radovan).
- SrpKor-90. Politika (18.05.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-91. Jančić, Radiša. Začini u kulinarstvu: začinske biljke Srbije. Beograd: Službeni
list SCG, 2004.
- SrpKor-92. Kiš, Danilo. *Noć i magla*. Beograd: Službeni glasnik. UDK: 886.1/.2-2
- SrpKor-93. Naš kraj - Priručnici iz poznavanja prirode i društva za III razred osnovne škole.
Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1986.
- SrpKor-94. Klark, Artur. 3001: Konačna odiseja. Beograd: Stubovi kulture, 1997. Preveo
Zoran Živković.
- SrpKor-95. Klark, Artur. 2010: Druga odiseja. Beograd: Zoran Živković, 1982. Preveli
Mirjana i Zoran Živković.
- SrpKor-96. Klark, Artur. 2061: Treća odiseja. Opatija: Otokar Keršovani, 1987. Preveli
Mirjana i Zoran Živković.
- SrpKor-97. Klark, Artur. 2001: Odiseja u svemiru. Beograd: Narodna knjiga, 1983. Preveli
Zoran Živković, Žika Bogdanović.
- SrpKor-98. www.rts.rs (09.11.2008.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije,
2008.

- SrpKor-99. Politika (17.11.2006.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-100. Politika (09.09.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-101. Ćosić, Branimir. Kroz knjige i književnost. Beograd: Rajković, [b.g.]. UDK: 886.1-4
- SrpKor-102. Balzak, Onore de. Izgubljene iluzije. Beograd: Prosveta, 1961. Prevod: Jelisaveta Marković.
- SrpKor-103. NIN: Nedeljne informativne novine (28. februar 2002). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1951-.
- SrpKor-104. Tolstoj, Lav Nikolajevič. Hadži Murat. BiH: Lektira za osnovnu školu (zajedničke osnove). Prevela Zorka Velimirović.
- SrpKor-105. Hjuž, Ted. Devet pisama. Mostovi: časopis za prevodnu književnost Udruženja književnih prevodilaca Srbije, br. 141-142, Sveska 1, Beograd: UKPS, januar-jun 2008. str. 57-74.
- SrpKor-106. Politika (12.01.2001.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-107. Ćosić, Branimir. Dva carstva. Beograd: Srpska književna zadruga, 1928.
- SrpKor-108. Politika (03.01.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-109. Demić, Mirko. Sluge hirovitog lučonoše. Zrenjanin: Agora, 2006.
- SrpKor-110. Kuzmanović, Rade. Golf. Beograd: Čigoja štampa, 1998.
- SrpKor-111. Andrić, Ivo. Travnička hronika.
- SrpKor-112. Filding, Helen. Dnevnik Bridžit Džouns. Beograd: Narodna knjiga-Alfa, 2000. Preveo Zoran Vunović.
- SrpKor-113. Šolohov, Mihail. Tihi don I. Beograd: Prosveta, 1974 (Novi Sad: Budućnost). Prevod: Miloš Moskovljević.
- SrpKor-114. Hardi, Tomas. Neznani Džud. Beograd: Nolit, 1965.
- SrpKor-115. Ćosić, Branimir. Dva carstva. Beograd: Srpska književna zadruga, 1928.
- SrpKor-116. Stanković, Borisav. Nečista krv.
- SrpKor-117. Braun, Den. Anđeli i demoni. Novi Sad: Solaris: Budućnost, 2008.
- SrpKor-118. Kuzmanović, Rade. Golf. Beograd: Čigoja štampa, 1998.
- SrpKor-119. Veljić, Zoran. Diplomatski protokol. Beograd: Službeni glasnik: Diplomatska akademija MSP Srbije, 2009.
- SrpKor-120. Politikin magazin (2001). Beograd: Politika novine i magazini, 2007-.
- SrpKor-121. Ilj, Ilja; Petrov, Jevgenij. Dvanaest stolica. ASPAC. UDK: 882-31
- SrpKor-122. Popović, Miroslav. Sudbine. Beograd: Dereta, 1994.
- SrpKor-123. Pekić, Borislav. Besnilo. Beograd: BIGZ, 1987 (Beograd: BIGZ).

- SrpKor-124. Ilustrovana politika: informativno politička revija. Beograd (Makedonska 29): Politika, 1957- (nedeljno).
- SrpKor-125. Ćosić, Dobrica. Koreni. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.
- SrpKor-126. Kuzmanović, Rade. Odmor. Beograd: autor, 1990.
- SrpKor-127. Politika (26.05.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-128. Levi, Mark. A ako je to ipak bilo istina. Beograd: Plato, 2004. UDK: 821.133.1-31
- SrpKor-129. Politika (22.10.2006.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-130. Veljić, Zoran. Diplomatski protokol. Beograd: Službeni glasnik: Diplomatska akademija MSP Srbije, 2009.
- SrpKor-131. Ćosić, Branimir. Kroz knjige i književnost. Beograd: Rajković, [b.g.].
- SrpKor-132. Kuzmanović, Rade. Odmor. Beograd: autor, 1990. UDK: 886.1-31
- SrpKor-133. www.rts.rs (10.10.2010.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije, 2010.
- SrpKor-134. Politika (15.10.2006.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-135. Politika (07.09.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-136. Jerotić, Vladeta. Psihoanaliza, bolest, stvaranje. Beograd: Ars Libri, Zemun: Neven, 2005.
- SrpKor-137. Politika (19.04.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-138. Politika (26.12.2006.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-139. Simić, Pero. Svetac i magle: Tito i njegovo vreme u novim dokumentima Moskve i Beograda. Beograd: Službeni list SCG, 2005.
- SrpKor-140. Politika (17.07.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-141. Politikin magazin (2002). Beograd: Politika novine i magazini, 2007-.
- SrpKor-142. Rouling, Džoan K. Hari Poter I kamen mudrosti. ASPAC.
- SrpKor-143. Ostrovski, Nikolaj. Kako se kalio čelik. Beograd: Rad, 1976.
- SrpKor-144. Vern, Žil. Put oko sveta za 80 dana. Beograd: Branko Đonović, 1963. (prevodilac Zavišić, Radovan).
- SrpKor-145. Kuzmanović, Rade. Odmor. Beograd: autor, 1990. UDK: 886.1-31
- SrpKor-146. Marković, Spasenija Pata. Veliki narodni kuvar. Beograd: Narodna knjiga, 1956.
- SrpKor-147. Politikin magazin (2001). Beograd: Politika novine i magazini d.Đ¼.Đ¼.,2007-.

- SrpKor-148. www.rts.rs (04.10.2009.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije, 2009.
- SrpKor-149. Politika (14.11.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-150. Politika (21.05.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-151. Andrić, Ivo. Na Drini ćuprija. UDK: 886.1/.2-31, 886.1/.2(091)-31
- SrpKor-152. Politika (09.01.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-153. David, Filip. Hodočasnici neba i zemlje. Beograd: Rad, 2000.
- SrpKor-154. Buber, Martin. Između čoveka i čoveka: šta je čovek?. Gradac, 1997.
- SrpKor-155. Đarmati, Šimon. Kad priroda uzvratí. u: Politika, Beograd (Makedonska 29): Politika, (25.08.2002.).
- SrpKor-156. Šolohov, Mihail. Tihi don I. Beograd: Prosveta, 1974 (Novi Sad: Budućnost).
Prevod: Miloš Moskovljević.
- SrpKor-157. Politika (03.05.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-158. Crnjanski, Miloš. Seobe druga knjiga. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.
- SrpKor-159. Politika (26.08.2000.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-160. Politika (22.07.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-161. Andrić, Ivo. Na Drini ćuprija. UDK: 886.1/.2-31, 886.1/.2(091)-31
- SrpKor-162. Kaplan, Robert. Balkanski duhovi. Feljton u dnevnom listu Danas (27.10.2003.).
- SrpKor-163. Kiš, Danilo. Rani jadi: za decu i osetljive. Beograd: Nolit, 1970.
- SrpKor-164. Kiš, Danilo. Bašta, pepeo. Beograd: Službeni glasnik. UDK: 886.1/.2-31
- SrpKor-165. Kuzmanović, Rade. Odmor. Beograd: autor, 1990.
- SrpKor-166. Popović, Miroslav. Sudbine. Beograd: Dereta, 1994.
- SrpKor-167. Crnjanski, Miloš. Seobe. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.
- SrpKor-168. Ćosić, Dobrica. Koreni. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.
- SrpKor-169. Politika (28.06.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-170. www.rts.rs (04.06.2009.). Beograd (Takovska 10): Radio Televizija Srbije, 2009.
- SrpKor-171. Politika (07.07.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-172. Ostin, Džejn. Gordost i predrasuda. Beograd: Nolit, 1975.
- SrpKor-173. Milanković, Milutin. Kroz carstvo nauka. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.
- SrpKor-174. Novaković, Mirjana. Strah i njegov sluga. Beograd: Revision Publishing, 1999.

- SrpKor-175. Pavić, Milorad. Hazarski rečnik. ASPAC. UDK: 886.1/2-31
- SrpKor-176. Kiš, Danilo. Peščanik. Beograd: Službeni glasnik. UDK: 886.1-3
- SrpKor-177. Politika (07.04.2001.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-178. Politika (10.01.2010.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-179. Politika (10.07.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-180. Kuzmanović, Rade. Odmor. Beograd: autor, 1990.
- SrpKor-181. Zakon o potvrđivanju sporazuma o slobodnoj trgovini između Republike Srbije i država EFTA. 1023_10.zip.
- SrpKor-182. Kuzmanović, Rade. Anje, anje. Beograd: Čigoja štampa, 1995.
- SrpKor-183. Politika (30.06.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-184. Stevanović, Vidosav. Idem Dunav plivam leđa. u: Antologija srpskih pripovedača XIX i XX veka; Beograd: Filip Višnjić, 1999. (priredio Miroslav Josić Višnjić).
- SrpKor-185. Kiš, Danilo. Peščanik. Beograd: Službeni glasnik. UDK: 886.1-3
- SrpKor-186. Kuzmanović, Rade. *Golf*. Beograd: Čigoja štampa, 1998.
- SrpKor-187. Urošević, Vladeta. Poznavanje prirode i društva: za treći razred osnovne škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1982.
- SrpKor-188. Milošević, Miodrag. Geografija: za V razred osnovne škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1982.
- SrpKor-189. Politika (10.08.2007.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-190. Politika (23.08.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-191. Pračet, Teri. Buldožerci. Beograd: Laguna, 2002. preveo Aleksandar B. Nedeljković.
- SrpKor-192. Pavić, Milorad. Hazarski rečnik. ASPAC. UDK: 886.1/2-31
- SrpKor-193. Politika (01.03.2008.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-194. Milanković, Milutin. Kroz carstvo nauka. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.
- SrpKor-195. Milanković, Milutin. Kroz carstvo nauka. Antologija srpske književnosti, Učiteljski fakultet.
- SrpKor-196. Politika (12.12.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-197. Uskoković, Milutin. Došljaci. Beograd: Narodno delo, 1932.
- SrpKor-198. Andrić, Ivo. Na Drini ćuprija. UDK: 886.1/2-31, 886.1/2(091)-31
- SrpKor-199. Ilj, Ilja; Petrov, Jevgenij. Dvanaest stolica. ASPAC. UDK: 882-31

- SrpKor-200. Pravoslavlje: Organ Udruženja srpskog pravoslavnog sveštenstva arhiepiskopije beogradsko-karlovačke. Beograd: Srpska patrijaršija, Brojevi 741 -.
- SrpKor-201. Adams, Daglas. Autostoperski vodič kroz galaksiju. Beograd: Alnari: Otvorena knjiga, 2003.
- SrpKor-202. Politika (12.12.2009.). Beograd (Makedonska 29): Politika, 1904-.
- SrpKor-203. Arsenijević, Vladimir. Predator. Beograd: Samizdat, 2008.
- SrpKor-204. Adams, Daglas. Autostoperski vodič kroz galaksiju. Beograd: Alnari: Otvorena knjiga, 2003.
- SrpKor-205. Zakon o potvrđivanju sporazuma o slobodnoj trgovini između Republike Srbije i Republike Turske. 2434-09.zip.
- SrpKor-206. Kuzmanović, Rade. Odmor. Beograd: autor, 1990.
- SrpKor-207. Zakon o potvrđivanju evropske konvencije o međunarodnom transportu opasnog tereta u drumskom saobraćaju (ADR 2007). 2576_09.zip.
- SrpKor-208. Nedeljković, Dušan. Ponedeljak. Beograd: VBZ, 2008.
- SrpKor-209. Savić, Milisav. Filip. u: Ujak naše varoši, Beograd: SKZ, 1977.

ПРИМЕРИ ПРЕУЗЕТИ СА САЈТОВА ПРЕКО СИСТЕМА „GOOGLE“

- Google-1. <http://www.znanje.org/i/i2012/12iv01/12IV0106/8.htm>
- Google-2. <http://merz-aesthetics.ru/wrinkles/types/>
- Google-3. <http://sashasimovic.com/3-recepta-za-detox-vodu/>
- Google-4. <http://pissrbija.com/RegionPA/Lists/Categories>
- Google-5. <http://bonapeti.rs/n7-87494-Slinavka>
- Google-6. <https://www.srbijadanas.com/vesti/svet/i-se-desava-razmenio-ujed-sa-psom-pa-zavrsio-u-zatvoru-2018-01-24>
- Google-7. <http://www.meteorologos.rs/kumulonimbus-meteoroloska-bomba/>
- Google-8. <http://www.astronomija.org.rs/sunev-sistem-74117/planete-43591/jupiter-70020/11822-junona-istrazila-jupiterovu-veliku-crvenu-pegu-do-dubine-od-200-milja>
- Google-9. <http://medicainternaplus.rs/uloga-stitaste-zlezde-u-organizmu/>
- Google-10. <https://www.zenskimagazin.rs/enterijer/dekor/dekorisite-dom-uz-pomoc-samolepljivih-tapeta>
- Google-11. <http://www.emtextextil.com/tekstilnirecnik.html>
- Google-12. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Filipeji>

- Google-13. <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/1717-vie-informacija-na-pakovanjima-hrane>
- Google-14. [Google books]. Kosovo: Znamenitosti i lepote - Page 130 - Google Books
Translate this page Dr. Dragan Ćukić - 1971 - History
- Google-15. <https://www.goglas.com>
- Google-16. <https://www.mojenterijer.rs/dekor/najlepse-uskrsnje-dekoracije-stola>
- Google-17. <https://www.minimagazin.info/2014/09/04/10-super-elegantnih-nacina-da-vezete-maramu/>
- Google-18. [https://sr.wikipedia.org/wiki/Оман_\(биљка\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Оман_(биљка))
- Google-19. <https://simptomibolesti.com/bolovi-na-desnoj-strani-leda-8-mogucih-uzroka-i-kad-morate-posetiti-lekara/>
- Google-20. <https://www.uputstva.rs/1878-kako-naostriti-noz.html>
- Google-21. http://www.novosti.rs/вести/живот_+.509.html:275546-I-cvece-boluje
- Google-22. <https://agroplus.rs/serijal-lekovito-bilje-175/>
- Google-23. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/Кожа>
- Google-24. <https://daliznas.com/domacinstvo/30-kako-odabrati-posude.html>

ПРИМЕРИ ПРЕУЗЕТИ СА САЈТОВА ПРЕКО СИСТЕМА „ЯНДЕКС“

- Яндекс-1. <http://info-4all.ru/>
- Яндекс-2. <https://hlebopechka.ru/>
- Яндекс-3. <http://мастер-повар.рф/gribyi.html>
- Яндекс-4. <https://sadvodu.com/2017/08/griby-lisichki-opisanie-sedobnyx-vidov-i-dvojniov>
- Яндекс-5. <http://alfa-koja.ru/shkaf-kupe-opredelenija-i-terminy/>
- Яндекс-6. <http://mydizajn.ru/shkaf-v-prihozhuu/>
- Яндекс-7. http://www.kupemag.ru/art/page_0_7.html
- Яндекс-8. http://www.ktovdome.ru/stolyar-beloderevec_i_krasnoderevec-603-603/osnovy_stolyarnogo_dela-604-604/soedinenie_elementov_stolyarnyh_izdeliy-608-608/19013.html
- Яндекс-9. <https://cosmo-frost.ru/stiralnye-mashiny/remont-i-zamena>
- Яндекс-10. <https://tiu.ru/p161097061-infuzionnaya-sistema-perelivaniya.html>
- Яндекс-11. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Дамджылы_\(пещера\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Дамджылы_(пещера))

- Яндекс-12. <https://dom-knig.com/book/r/40974/35#>
- Яндекс-13. <https://i-putnik.net/tekhnika-dlya-snyatiya/>
- Яндекс-14. <https://znaniya.com/task/26969103>
- Яндекс-15. <http://book-online.com.ua/read.php?book=8544&page=90>
- Яндекс-16. <https://www.pravmir.ru/palomnichestvo-po-svyatoy-zemle-v-kontse-xx-veka/>
- Яндекс-17. <https://studfiles.net/preview/3894324/page:11/>
- Яндекс-18. <http://olivaria.ru/faktor-3/kak-stavit-dver.htm>
- Яндекс-19. <https://www.artlebedev.ru/everything/brain/2016/09/03/>
- Яндекс-20. https://www.ldz.lv/lv/system/files/10_KV_Padome_57_1%20p_p.p.%2025.6_Piel.%2015.pdf

ПРИЛОГ 1

СПИСОК ОСНОВНЫХ ПРОСТОРНЫХ ФРАГМЕНТИЗАТОРА:

1) РУССКОГ ЯЗЫКА

близина	лицо
близость	наружная сторона
близь	наружность
бок	начало
боковая сторона	нижняя сторона
боковая часть	низ
верх	перёд
верхняя сторона	передняя сторона
верхушка	передняя часть
вершина	периферия
внешность	поверхность
внешняя сторона	правая сторона
внутренность	промежуток
внутренняя сторона	север
внутренняя часть	северо-восточная сторона
восток	северо-запад
восточная сторона	северо-западная сторона
высота	середина (середина)
высь	сторона
вышина	тыл
глубина	тыльная сторона
глубь	тыльная часть
даль	угол
дно	фасад
зад	фронт
задняя сторона	фронтальная сторона
задняя часть	фронтальная часть
запад	центр
западная сторона	центральная часть
изнанка	юг
изнаночная сторона	юго-восток
конец (кончик)	юго-восточная сторона
край	юго-запад
левая сторона	юго-западная сторона
лицевая сторона	южная сторона

2) СРПСКОГ ЈЕЗИКА

близина	лице
бок	наличје
бочна страна	периферија
бочни део	површина
вис	позадина
висина	полеђина
врх	почетак
горња страна	предња страна
горњи део	предњи део
горњиште	прочеле
даљ	руб
даљина	север
десна страна	северозападна страна
дно	спољашњост
доња страна	спољашња страна
доњи део	спољашњи део
дубина	средина
задња страна	страна
задњи део	ћошак
запад	угао
западна страна	унутрашња страна
зачеле	унутрашњи део
ивица	унутрашњост
исток	фасада
источна страна	фронт
југ	фронтални део
југоисточна страна	центар
југоисточни део	централни део
јужна страна	чело
крај	чеона страна
лева страна	чеони део
леђа	

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Јулија (Леонид) Шапић рођена је 1975. у Москви, Руска Федерација, где је завршила основну и средњу школу. Године 1998. дипломирала је на Московском државном универзитету „М. В. Ломоносов“ са звањем специјалисте – филолога-слависте, професора српскохрватског језика и словенске књижевности. Током основних студија учествовала је 1995. године на Међународном скупу слависта на Филолошком факултету Универзитета у Београду, а 1997. је боравила у Београду ради прикупљања грађе за дипломски рад. Диплома је нострификована 1999. године на Универзитету у Београду као одговарајућа дипломи Филолошког факултета и звању професора српског језика и књижевности. У Наставном центру руског језика Московског Државног Универзитета „М. В. Ломоносов“ стекла је додатну специјалност професора руског језика за стране ученике 2011. године.

Мастер студије наставила је 2014. на универзитету у Београду. Завршни мастер рад „Фразеологизми са семантиком времена у руском и српском језику“ рађен је под менторством проф. др Предрага Пипера и одбрањен је 2015. године. Исте године уписала се на докторске студије на Филолошком факултету у Београду. Све испите на мастер и докторским студијама положила је са оценом 10.

Током 1999. радила је као преводилац и сарадник Фонда за помоћ народу Југославије „Славомир“ у Москви, а од 2000. се активно бави наставом руског и српског као страног, усменим и писаним превођењем у Москви и Београду.

Током једног семестра 2017. предавала је руски и српски језик за стране ученике на Државном универзитету у Кини, г. Чангчун.

Почев од 2012. ради као професор руског и српског језика у Руском центру за науку и културу у Београду, где је и тренутно ангажована.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Јулија А. Шапит
број уписа 15008/А

Изјављујем

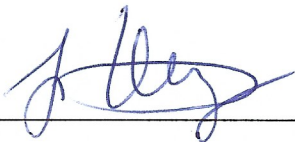
да је докторска дисертација под насловом

ПРОСТОРНИ ФРАГМЕНТИЗАТОРИ У РУСКОМ
ЈЕЗИКУ У ПОРЕЂЕЊУ СА СРПСКИМ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 28.06.2018

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Јулија А. Шапит
Број уписа 15008/А
Студијски програм _____
Наслов рада ПРОСТОРНИ ФРАГМЕНТИЗАТОРИ У РУСКОМ
ЈЕЗИКУ У ПОРЕЂЕЊУ СА СРПСКИМ
Ментор ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ ПИПЕР
Потписани Јулија А. Шапит

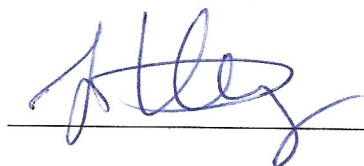
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 28.06.2018.

Потпис докторанда

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ПРОСТОРНИ ФРАГМЕНТИЗАТОРИ У РУСКОМ
ЈЕЗИКУ У ПОРЕЂЕЊУ СА СРПСКИМ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 28.06.2018.

Потпис докторанда

